

ΣΤΕΛΛΑΣ ΜΠΑΖΑΚΟΥ - ΜΑΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ

ΑΡΧΑΙΑ ΒΤ =26

ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

002
ΚΛΣ
ΣΤ2Β
435

ΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ ΑΘΗΝΑΙ 1975

φωτογραφίες από το ίνστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

26

IΣΟΚΡΑΤΗΣ

ΛΩΡΕΑΝ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΑΙ ΕΓΓΡΑΦΕΙΟ

ΣΤ 89 ΣΧΒ

Γαονόδων

ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ - ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΣΤΕΛΛΑΣ ΜΠΑΖΑΚΟΥ - ΜΑΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ

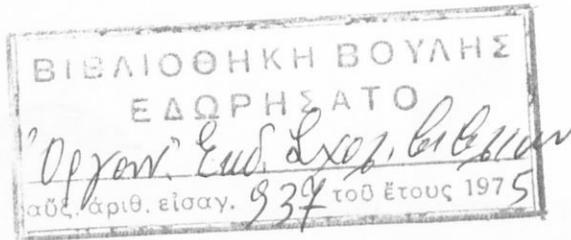
Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ 1975

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

002
ΗΝΕ
ΕΤ2B
435

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΝ ΙΣΟΚΡΑΤΗ

α' Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ

‘Ο Ισοκράτης γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 436 καὶ πέθανε στὴν ἵδια πόλη τὸ 338 π.Χ. Ἐζῆσε δηλαδὴ ἔναν δλόκληρο ἀιώνα, σὲ μιὰ ἀποφασιστικὴ μάλιστα ἐποχὴ γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ ἴστορία, γεμάτη ταραχὲς καὶ πολέμους.

Τὰ ἔξι πρῶτα χρόνια του ἦταν τὰ μόρα ξέροιαστα καὶ εὐτυχισμένα στὴν ζωὴ του. Ἡταν ἡ ἐποχὴ ποὺ τὸ μεγαλεῖ τῆς Ἀθήνας μεσοναροῦσε, δὲ χρονὸς αἰώνας τοῦ Περικλῆ ἔφτανε στὴν μεγαλύτερη ἀκμή του. Αὐτὴ ἡ θαυμαστὴ ἀρθηση δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ είχε κάποια ἐπίδραση στὴ διαμόρφωση τοῦ φυσικοῦ κόσμου τοῦ Ισοκράτη.

Άλλὰ δὲν ἔζησε γιὰ πολὺ στὴν ξεγνοιασιά. Μόλις ἦταν ἔξι χρονῶν ὅταν ξέσπασε ἡ θύελλα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ποὺ ἔφερε τόσες συμφορὲς σ’ δλόκληρη τὴν Ἑλλάδα. Τὴν ταραγμένη αὐτὴ ἐποχὴ δ’ Ισοκράτης ἀρχίζει νὰ καταλαβαίνῃ τὸν ἑαυτό του καὶ τὸ γόρω του κόσμο, καὶ διποσδήποτε γεννιοῦνται μέσα του ἡ ἀβεβαιότητα, ἡ ἀνησυχία καὶ ὑστεραὶ ἡ ἀνάγκη νὰ βρῇ μόρος του κάποιο τρόπο νὰ ἀντιδράσῃ.

‘Ο Πελοποννησιακὸς πόλεμος τελειώνει τὸ 404 π.Χ. — δ’ Ισοκράτης εἶναι πιὰ 32 χρόνων — μὲ τὴν ἥττα τῆς Ἀθήνας καὶ τὸ γενικὸ πένθος καὶ τὴν ντροπὴ τῶν πολιτῶν της. Άλλὰ καὶ σὲ δλη τὴν Ἑλλάδα ἐπικρατεῖ μιὰ γενικὴ διάλυση καὶ παρακμή δλος δ’ Ἑλληνισμὸς ἔχει ὑποστῆ ἀνυπολόγιστη φθορά, ἀφοῦ δλες σχεδόν οἱ Ἑλληνικὲς πόλεις πῆραν μέρος στὸν δλέθριο αὐτὸν πόλεμο, ἄλλες στὸ πλευρὸ τῆς Ἀθήνας καὶ ἄλλες μὲ τὸ μέρος τῆς Σπάρτης.

Τὴν Ἀθηναϊκὴ ἡγεμονία, ποὺ χρεωκόπησε στὰ δύσκολα αὐτὰ χρόνια, τὴ διαδέχτηκε ἡ Σπαρτιατικὴ μὲ ἐπικεφαλῆς τοὺς τυκητὲς Σπαρτιάτες. Αὐτοὶ ὡς τότε ὑπόσχονταν στὶς Ἑλληνικὲς πόλεις ἴστοιμία καὶ αὐτορομία καὶ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὸ ζυγὸ τῶν Ἀθηναίων, οἱ ἴδιοι ὅμως θά-

εξελιχτοῦν σὲ δυράστες πολὺ πιὸ μισητοὺς ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους μὲ τὶς δεκαρχίες καὶ τὶς τριακονταρχίες — κυβερνήσεις ἀπὸ διγαρχικοὺς — ποὺ τοποθετοῦνται στὶς διάφορες πόλεις μετὰ τὸν πόλεμο, γιὰ νὰ διευκολύνουν τὰ δικά τους σχέδια.

Τώρα παντοῦ ἀνησυχία καὶ ἀγωνία, φόβος καὶ ἀναταραχὴ πολεμικὴ συνθέτονταν τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς ἐποχῆς, καθὼς πότε ἡ μία καὶ πότε ἡ ἄλλη ἀπὸ τὶς ἑλληνικὲς πόλεις, ποὺ ἀποχτοῦν κάποια δύναμη, προσπαθοῦν νὰ ἐπιβάλουν τὴν κυριαρχία τους στὶς ἄλλες μὲ δῆλα τὰ μέσα, ἀκόμα καὶ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Πέρση βασιλιᾶ, καὶ προκαλοῦν τὸ μίσος καὶ τὴν ἀντίδρασή τους.

Στὴν ἀρχὴ ἡ Σπάρτη τρεῖς δεκαετίες σχεδὸν κάνει ὅ,τι θέλει στὴν Ἑλλάδα, μὲ τὸ δικαίωμα ποὺ τῆς ἔξασφάλισε ἡ νίκη τῆς στὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο καὶ μὲ τὴ συμπαράσταση τῶν Περσῶν, καὶ τελικὰ παραδίνει στὰ χέρια τῶν τελευταίων τὰ ἑλληνικὰ νησιά καὶ τὰ μικρασιατικὰ παράλια καὶ τοὺς δίνει τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίνουν στὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδας μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Ἀρταλκίδα τὸ 387 π.Χ., προκαλώντας ἔτσι τὴν ἀνησυχία καὶ τὴν ἀντίδραση ὅλων τῶν Ἑλλήνων.

"Υστεροῦ ἡ Θήβα θὰ ἀναστατώσῃ πάλι τὴν Ἑλλάδα μὲ τὴ δική της ἐπεκτατικὴ πολιτικὴ καὶ θὰ δημιουργήσῃ καὶ ἄλλα πανελλήρια προβλήματα κοντὰ στὰ τόσα ποὺ ὑπῆρχαν, ὥσπου θὰ ὑποκύψῃ καὶ αὐτὴ στὴ μάχη τῆς Μαρτίνειας τὸ 362 π.Χ., ὅπου σκοτώθηκε ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ τὸ χάος, ποὺ ἐπικρατοῦσε μέχρι τότε στὴν Ἑλλάδα, ἔγινε ἀκόμα μεγαλύτερο, ὅπως μᾶς λέει ὁ Ξενοφώντας στὸ τέλος τῶν "Ἑλληνικῶν" του.

Τὸ χάος αὐτὸ καὶ ἡ διάλυση θὰ ενοίήσουν τὰ σχέδια μιᾶς νέας δύναμης, ποὺ ξεπορβάλλει ἀπὸ τὸ βορρᾶ γεμάτη σφρίγος καὶ δρμῆ. Εἶναι τὸ κράτος τῶν Μακεδόνων, ποὺ ἔχει τὴν τύχη τὰ ἀποφασιστικὰ αὐτὰ χρόνια νὰ κατευθύνεται ἀπὸ τὸ Φίλιππο τὸ Β', ἀνθρωπὸ δραστήριο, ἔξυπνο καὶ δυναμικό, ποὺ μπορεῖ καὶ ξέρει νὰ ἐκμεταλλεύτῃ τὶς εὐκαιρίες. Αὐτὸς λοιπὸν ἀπὸ ἐπιτυχία σὲ ἐπιτυχία καὶ ἀπὸ νίκη σὲ νίκη θὰ φτάσῃ ὡς τὴ Νότια Ἑλλάδα καὶ θὰ ἐπιβάλῃ μὲ τὴ βίᾳ τὴν κυριαρχία του σὲ μιὰ ἀποφασιτικὴ γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ἴστορία μάχη, τὴ μάχη στὴ Χαιρώνεια τὸ 338 π.Χ., ποὺ ἐγκαινιάζει μιὰ νέα ἐποχὴ γιὰ τὸν ἑλληνικὸ κόσμο. τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τὸ ρόλο τοῦ πρωταγωνιστῆ δὲν τὸν παίζουν πιὰ οἱ μεγάλεις πόλεις τῆς κλασικῆς Ἑλλάδας — Ἀθήνα, Σπάρτη, Κόρινθος,

Θήβα κλπ. — ἀλλὰ νέες δυνάμεις, ποὺ διαμορφώθηκαν στὸ μεταξὺ στὸν ἔλληνικὸ χῶρο, μὲ ἐπικεφαλῆς τοὺς Μακεδόνες.

Στὸ διάστημα αὐτό, μετὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, σὲ ποιά κατάσταση βρίσκεται ἡ Ἀθήνα, ἡ ἴδιαίτερη πατρίδα τοῦ Ἰσοκράτη, δπον ζῆ, διαμορφώνει τὸν κόσμο τον καὶ δημιουργεῖ τὸ ἔργο τον ὁ συνγραφέας; Ἡταν βέβαια φοβερὸ τὸ πλῆγμα, ποὺ δέχτηκε ἀπὸ τὴν ἥττα τῆς στὸν πόλεμο, καὶ ἀντολόγιστες οἱ ἔλικὲς καὶ ἥθικὲς ζημιές της. Ωστόσο οἱ δυνάμεις καὶ οἱ σταθερὲς ἀξίες ποὺ ἔκλεινε μέσα της ἡ πόλη ἀντὴ ἥταν ἀτέλειωτες: Δὲν πέρασε πολὺς καιρὸς καὶ ἀρχισε πάλι νὰ ἀναλαμβάνῃ ἀπὸ κάθε ἄποψη. Σ' αὐτὸ τῇ βοϊθῆσε πολὺ καὶ ἡ αὐταρχικὴ πολιτικὴ τῆς Σπάρτης, ποὺ δυσαρέστησε τὶς ἔλληνικὲς πόλεις καὶ τὶς ἔκαμε νὰ νοσταλγήσουν τὴν Ἀθηναϊκὴ ἥγεμονία καὶ νὰ στραφοῦν πάλι μὲ ἐμπιστοσύνη πρὸς τὴν πατρίδα τοῦ Ἰσοκράτη, ἴδιαίτερα μὲ τὴν κακὴ ἐντύπωση ποὺ προκάλεσε στὸ πανελλήνιο ἡ Εἰρήνη τοῦ Ἀντακίδα τὸ 387 π.Χ., γιὰ τὴν ὅποια ὑπεύθυνος θεωροῦσαν τοὺς Σπαρτιάτες.

Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς δυσαρέσκειας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀθηναϊκῆς δραστηριότητας, ἥταν νὰ δημιουργηθῇ ἡ δεύτερη Ἀθηναϊκὴ ἥγεμονία τὸ 378 π.Χ., δυὸ χρόνια μετὰ τὴν κυκλοφορία τοῦ Πανηγυρικοῦ στὸ γεγονός αὐτὸ φαίνεται πὼς βοϊθῆσε καὶ ὁ λόγος τοῦ Ἰσοκράτη, ποὺ καλεῖ τοὺς Ἐλληνες νὰ δομογίσουν καὶ νὰ ἐνωθοῦν κάτω ἀπὸ τὴν ἥγεμονία τῶν Ἀθηναίων.

Βέβαια διάφοροι λόγοι ίστορικοί, καὶ ἴδιαίτερα ἡ πολιτικὴ τῆς Θήβας, ποὺ εἶχε ἀρχίσει πιὰ νὰ παῖζῃ πρωτεύοντα ϕόλο στὸ προσκήνιο τῆς ἔλληνικῆς ίστορίας, συνετέλεσαν νὰ μὴν κρατήσῃ πολὺ ἡ δεύτερη Ἀθηναϊκὴ ἥγεμονία. Ωστόσο δμως ἡ ἥγεμονία αὐτὴ ἥταν ἀληθινὸς θρίαμβος γιὰ τὴν Ἀθήνα, μετὰ τὴν φοβερὴ φθορὰ ποὺ εἶχε ὑποστῆ κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο, καὶ ἀποδείχνει ἀκριβῶς τὸ γεγονός διτὶ ἡ πόλη ἀντὴ δικαιολογημένα δημιουργοῦσε στοὺς πολίτες τῆς περιφάνια γιὰ τὸ μεγαλεῖο τῆς καὶ δικαιώνει τὶς θέσεις ποὺ παίρνει δ' Ἰσοκράτης στὸν Πανηγυρικὸ τὸν λόγο γιὰ τὰ ἀπαράβατα δικαιώματα τῆς πατρίδας τον στὸ θέμα τῆς ἥγεμονίας τῶν Ἐλλήνων. Ακόμα ἐξηγεῖ γιατί καὶ κατὰ τὸν 4ο αἰώνα, μετὰ τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τοῦ πολέμου, ἐξακολουθοῦν νὰ ἀγαφαίνονται ἐξαίρετες πνευματικὲς μορφὲς μέσα σ' αὐτὴ τὴν πόλη, δπως ἡ μορφὴ τοῦ Ἰσοκράτη λ.χ., καὶ γιατί καὶ τὴν ἐποκήν ἀντὴ παραμένει πάντα τὸ ἐκπαιδευτήριο δῆλης τῆς Ἐλλάδας.

β' ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΤΟΥ

‘Ο πατέρας τοῦ Ἰσοκράτη Θεόδωρος ἦταν πλούσιος· εἶχε ἐργοστάσιο, ποὺ κατασκεύαζε αὐλούς. Αὐτὸ τοῦ ἔδωσε τὴν δυνατότητα νὰ πάρῃ ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τον ἐπιμελημένη ἀγωγὴ καὶ μόρφωση καὶ νὰ ἀξιοποιήσῃ ἔτσι τὰ φυσικά του προσόντα· γιατὶ ἦταν προικισμένος μὲ μιὰ ἐμφυτηκλή σκληρότητα, μὲ δέ τοι μηδὲν διέρκεια καὶ ἥθος, ποὺ τὸν ἔκαμαν νὰ ξεχωρίζῃ ἀνάμεσα στοὺς συνομηλίκοντος του. Ἀλλὰ καὶ ἡ μορφή του ἦταν ὡραία, ἵδιως ὅταν ἔφτασε στὰ χρόνια τῆς ἐφηβείας. Ἡταν δηλαδὴ δο «καλὸς κἀγαθὸς» νέος — ὡραῖος στὴ μορφὴ καὶ στὴν ψυχή, ἵδιαν καὶ τὸ πόσο ἀγαποῦσαν οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι — μὲ τὶς ἀρετὲς τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς του καὶ μὲ τὴν χάρη τῆς μορφῆς του.

Δάσκαλοι, ποὺ ἄσκησαν ἀποφασιστικὴ ἐπίδραση ἐπάνω του — ἔξω ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν πόλη του, ποὺ ἦταν, δπως εἴπαμε, πάντα τὸ κοινὸ ἐκπαιδευτήριο δῆλης τῆς Ἑλλάδας — στάθηκαν γνωστοὶ σοφιστὲς πρῶτα, ποὺ δίδασκαν τὴ φητορικὴ τέχνη εἰσπράττοντας συχνὰ γενναῖα δίδακτρα καὶ σημάδεψαν μὲ τὴν παρουσία τους τὴν ἐποχή του: ‘Ο Πρωταγόρας, ὁ Πρόδικος, ὁ Τεισίας καὶ ἵδιως ὁ Γοργίας.

Τὸν τελευταῖο τὸν ἄκοντες στὴ Θεσσαλία, δπου εἶχε πάει γι’ αὐτὸ τὸ σκοπὸ ἀνάμεσα στὸ 421 καὶ τὸ 413 π.Χ., τὴν ἐποχὴ τῆς Εἰρήνης τοῦ Νικία, δπότε τὰ πράγματα ἡρεμοῦν κάπως μέσα στὴ γενικὴ θύελλα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. ‘Ο Γοργίας εἶχε ἐξαιρετικὴ φήμη σὰ σοφιστῆς καὶ δάσκαλος στὴν ἐποχή του καὶ ὅλοι, δσοι μποροῦσαν νὰ πληρώσουν τὰ μεγάλα δίδακτρα ποὺ γύρενε, φιλοδοξοῦσαν νὰ στείλονταν τὰ παιδιά τους κοντά του. ‘Ο πατέρας τοῦ Ἰσοκράτη εἶχε ἀκόμα τὴν οἰκονομικὴ δυνατότητα νὰ ἀνταποκριθῇ σὲ τέτοιες ἀξιώσεις — ἀργότερα ἔχασε τὴν περιουσία του μέσα στὴ γενικὴ καταστροφή, ποὺ ἔφερε δο πόλεμος — καὶ ἔτσι μπόρεσε νὰ ἀκούσῃ ἀπὸ τὸ κοντά τὸ μεγάλο δάσκαλο. Ἡταν φυσικὸ βέβαια νὰ ἐπηρεαστῇ ἀπὸ τὴ διδασκαλία τοῦ Γοργία: ‘Η πίστη του στὴ δύναμη ποὺ ἔχει ἔνας καλοδουλεμένος λόγος νὰ πείθῃ τὸ κοινὸ ἀσφαλῶς διφεύλεται στὰ μαθήματα τοῦ Γοργία, δσο καὶ ἀν ἀπομακρύνθηκε ἀργότερα ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ δασκάλου του, ποὺ θεοποιοῦσε τὴ δύναμη τοῦ λόγου καὶ ποὺ εἶναι δε εἰσηγητῆς ὅλων τῶν φητορικῶν σχημάτων καὶ ὁ δημιουργὸς τοῦ ἔντεχνον πεζοῦ λόγου στὴν Ἑλλάδα.

‘Αργότερα ἔγινε καὶ μαθητὴς τοῦ Σωκράτη. ‘Ο μεγάλος φιλόσοφος

τὸν ἀγάπησε πολὺ καὶ τὸν ἐπηρέασε βαθιά. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰσοκράτης δέθηκε μὲ τὸ δάσκαλό του, καὶ ὁ ἄδικος θάρατός του τὸ 399 π.Χ. τὸν πίκρανε πολὺ — λένε μάλιστα πώς βγῆκε στὴν ἀγορὰ μὲ φοῦχα πένθιμα.

Τὰ μαθήματα τοῦ Γοργία λοιπὸν πρῶτα γιὰ τὴν μεγάλη δύναμη τοῦ λόγου καὶ ἡ ἥθικὴ διδασκαλία τοῦ Σωκράτη υστερα διαμόρφωσαν κυρίως τὸν ψυχικὸν καὶ τὸν πνευματικὸν κόσμο τοῦ Ἰσοκράτη, μαζὶ μὲ διάφορες ἄλλες ἐπιδράσεις, ποὺ δέχτηκε ἀπὸ πολλὲς μεριές.

Μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου οἱ δυνοκολίες τῆς ζωῆς ἔγιναν πολλὲς γι᾽ αὐτόν, ἀφοῦ ἔχασε, ὅπως εἴπαμε, ὅλη τον τὴν περιουσία. Γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ λοιπὸν τὸ οἰκονομικὸν πρόβλημα, ἀναγκάζεται νὰ ἐργασθῇ ἐπαγγελματικὰ καὶ νὰ κάνῃ γιὰ δέκα χρόνια περίπου, ἀπὸ τὸ 404 μέχρι τὸ 393 π.Χ., τὸ λογογράφο: πληρώνεται δηλαδὴ καὶ γράφει δικανικοὺς λόγους γιὰ λογαριασμὸν τῶν πελατῶν του. Τὸ ἐπάγγελμα αὐτὸν ἀναδείχτηκε μετὰ τὸν πόλεμο, ποὺ δημιούργησε πολλὲς δικαστικὲς ὑποθέσεις στὴν Ἀθήνα, καὶ πολλοὶ συνάδελφοί του εἶχαν ἔξαιρετικὴ ἐπιτυχία στὸν τομέα αὐτόν, ὅπως ὁ Λυσίας. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰσοκράτης ἐργάστηκε μὲ εὐσυνειδησία, ἀν καὶ εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν ἰσχνὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν ἄλλων λογογράφων, ἵδιως τοῦ Λυσία, καὶ κατάφερε νὰ διορθώσῃ τὰ οἰκονομικά του μὲ τὸ ἐπάγγελμα αὐτό, ποὺ δὲν τὸ ἀγαποῦσε, γιατὶ δὲν ταίριαζε στὴν ἴδιοσυγχρονία καὶ στὰ ἐνδιαφέροντά του, καὶ τὸ ἀσκοῦσε μόνο ἀπὸ ἀνάγκη.

γ' Η ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΙΣΟΚΡΑΤΗ ΟΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΤΟΥ ΙΔΕΕΣ

Κατὰ τὸ 390 π.Χ. ἡ οἰκονομικὴ του κατάσταση τοῦ ἐπέτρεψε νὰ ἀφήσῃ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ λογογράφου καὶ νὰ ἀνοίξῃ στὶν Ἀθήνα μιὰ σχολή, γιὰ νὰ γίνη δάσκαλος καὶ ὀδηγητὴς τῶν τέων σὲ μιὰ δύσκολη ἐποχή.

Ἡ σχολὴ αὐτὴ λειτουργοῦσε ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς Ἀθήνας, ἀράμεσα στὸ Κυνόσαργες καὶ στὸ Λύκειο, τὸ ἄλσος δηλαδὴ τοῦ Λυκείου Ἀπόλλωνα, κοντά στὸν Ἄλισσο, διόπου ἦταν ἡ Περιπατητικὴ Σχολὴ τοῦ Ἀριστοτέλη. Εἶχε γύρω στοὺς 14-18 μαθητές, Ἀθηναίους στὴν ἀρχὴ καὶ υστερα, μετὰ τὴν δημοσίευση τοῦ Πανηγυρικοῦ τὸ 380 π.Χ., ποὺ τὸν ἔκαμε διάσημο, ἀπὸ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας. Ἐμεραν κοντά του 3-4 χρόνια, καὶ ἀνάμεσα στὸ δάσκαλο καὶ στοὺς μαθητές ἀραπτύσσονταν

πάρτοτε ισχυροὶ δεσμοὶ φιλίας, ποὺ βοηθοῦσαν νὰ καρποφορήσῃ ἄμεσα καὶ ἀποδοτικὰ ὁ σπόρος τῆς διδασκαλίας του. Μετὰ τὸ τέλος τῶν σπουδῶν ὅλοι σκεδόν ἀποχωρίζονται μὲν μεγάλη θλίψη τὸν Ἰσοκράτη. Τὰ δίδακτρα ποὺ πλήρωνται δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστά, φαίνεται δύως πῶς μὲ τὶς εἰσπράξεις τῆς Σχολῆς, ἀλλὰ καὶ μὲ διάφορες δωρεὲς τῶν φίλων του, κατόρθωσε νὰ ξαναφτιάξῃ μιὰ περιουσία.

Τὸν 4ο αἰώνα λειτουργοῦν καὶ ἄλλες σχολὲς στὴν Ἀθήνα· ἥταν μιὰ ἀνάγκη γιὰ τὴν ἀνήσυχη ἀντὴ ἐποχὴ, ἀφοῦ οἱ ἀνθρώποι δὲν ἔχουν ποῦ νὰ στηριχτοῦν καὶ διψοῦν νὰ ἀκούσουν καὶ νὰ μάθουν. Σὲ τρεῖς βασικὲς κατηγορίες μποροῦμε νὰ χωρίσουμε τὶς σχολὲς αὐτές: Πρῶτα εἶναι οἱ καθαρὰ ὡρητορικές, ὅπως τοῦ Γοργία, πού σκοπὸ ἔχουν νὰ διδάξουν στοὺς νέους κωφίως τὴν ὡρητορικὴ τέχνη, γιὰ νὰ τὸν ἑτοιμάσουν γιὰ τὴν πολιτικὴ σταδιοδορία. "Υστερα εἶναι οἱ φιλοσοφικές, ὅπως τοῦ Πλάτωνα καὶ τοῦ Ἀριστοτέλη, ποὺ ἀσχολοῦνται ἰδιαίτερα μὲ θεωρητικὰ προβλήματα, χωρὶς νὰ ἔχουν πρακτικὴ κατεύθυνση, καὶ τέλος οἱ ἐνδιάμεσες, ἀς ποῦμε, σὰν τὴν σχολὴ τοῦ Ἰσοκράτη, πού, χωρὶς νὰ ἀδιαφορῇ γιὰ τὴν ὡρητορικὴ κατάφτιση τῶν μαθητῶν, φιλοδοξεῖ καὶ ἐπιδιώκει νὰ δημιουργήσῃ δλοκληρωμένες ἥθικες προσωπικότητες, ἀνθρώπους ἄξιους, ποὺ δὲ θὰ ἔξαντλοῦνται στὴ θεωρητικὴ συζήτηση, ἀλλὰ θὰ εἶναι σὲ θέση νὰ ἀντιμετωπίσουν ὅλα τὰ προβλήματα τοῦ καιροῦ τους, ἵτομικά καὶ πολιτικά, μὲ τὰ ἐφόδια τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς πρακτικῆς γνάσης, ποὺ θὰ ἀποχοῦσαν στὴ Σχολὴ.

Εἶχε δηλαδὴ περισσότερο πρακτικὴ κατεύθυνση ἀπὸ μιὰ καθαρὴ φιλοσοφικὴ σχολὴ καὶ ἀντιμετώπιζε σοβαρότερα τὰ ἥθικὰ καὶ θεωρητικὰ προβλήματα ἀπὸ μιὰ ὡρητορικὴ σχολή. Βοηθοῦσε τοὺς νέους νὰ καλλιεργήσουν τὴν ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα τους καὶ νὰ ἀποχτήσουν ἥθικὰ καὶ πρακτικὰ ἐφόδια, γιὰ νὰ τὰ βγάλουν πέρα σὲ δύοιαδήποτε κατάσταση καὶ νὰ βοηθοῦν καὶ τὴν πολιτεία ἀποτελεσματικά. Γιατί, γιὰ τὸν Ἰσοκράτη, τὰ ἐφόδια, ποὺ ἀποχοῦνται σὰν ἄτομα, δὲν ἔχουν καμιὰ οξία, ἀν δὲν τὰ χρησιμοποιοῦμε γιὰ τὸ καλὸ τῶν συνανθρώπων μας.

Κατὰ τὴν γνώμη τον λοιπόν, ἀληθινὰ μορφωμένοι ἀνθρώποι δὲν εἶναι αὐτοὶ ποὺ εἶναι φορτωμένοι γνώσεις καὶ σοφίᾳ· εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ μποροῦν νὰ ἀντιμετωπίσουν κάθε κατάσταση, σὰν ἄτομα ἢ σὰ μέλη μᾶς πολιτείας, καὶ νὰ προσφέρουν πολύτιμη βοήθεια στὸ σύνολο καὶ στὸ συνάρθρωπό τους· ἐκεῖνοι ποὺ δὲν ἔνοχλοῦνται ἀπὸ τὰ ἐλλαττόματα καὶ τὶς ἀδυναμίες τῶν ἄλλων, ἀλλὰ τὰ βλέπονταν ὅλα μὲ ἀνθρωπιὰ καὶ κατανόηση·

ἐκεῖνοι ποὺ σὲ κάθε τους κίνηση, σὲ κάθε ἐκδήλωσή τους, προσέχουν νὰ μὴν πληγώνουν, νὰ μὴν προσβάλουν τὸν ἄλλο· ἐκεῖνοι ποὺ ξέρουν νὰ βάζουν χαλινάρι στὰ πάθη τους καὶ δὲν παρασέργονται ἀπὸ εὔκολες ἀπολαύσεις, ὥστε νὰ μὴν μποροῦν νὰ ξεχωρίσουν τὸ καλὸν ἀπὸ τὸ κακόν, τί ἔχει ἀξία στὴν ζωὴν καὶ τί δὲν ἔχει· ἐκεῖνοι ποὺ δὲν κλονίζονται ἀπὸ τὶς συμφορές ποὺ τοὺς τυχαίνουν, ἀλλὰ τὶς ἀντιμετωπίζουν μὲν γενναότητα, χωρὶς νὰ ξεχροῦν ὅτι ἐπάρχουν πάρτα καὶ χειρότερες καταστάσεις καὶ ὅτι εἴναι οὐρανοὶ νὰ μὴν τὶς λογαριάζουν καὶ νὰ σκέφτωνται ἐγωϊστικὰ μόρο τὸν ἑαυτό τους· τέλος ἐκεῖνοι ποὺ δὲν διαφθείρονται ἀπὸ τὴν εὐτυχίαν καὶ τὴν καλή τους τύχη, ὥστε νὰ ἀποκτήσουν ἐπαρσηνή καὶ ἀνόητη περηφάνια.

Γιὰ νὰ φτάσουμε ὅμως σὲ ἕνα τέτοιο ἀποτέλεσμα, ἀπαραίτητες εἰναι τρεῖς προϋποθέσεις: Οἱ ἔμφυτες ἵκανοτητες τοῦ ῥέοντος χωρὶς αὐτὲς τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ φέρῃ οὐσιαστικὸν ἀποτέλεσμα—ἡ κατάλληλη ἀγωγή, ποὺ θὰ δεχτῇ στὰ χρόνια ποὺ διαπλάθεται καὶ διαμορφώνεται ὁ χαρακτήρας του, καὶ τέλος ἡ πειρα, ποὺ θὰ ἀποκτήσῃ ὃ ἴδιος χρησιμοποιούντας τὰ ἐφόδια αὐτὰ πάνω στὴν πράξη, σὰν ἀτομοὶ καὶ σὰ μέλος μιᾶς κοινωνίας.

Τὸ βασικὸν ὄντικὸν γιὰ τὴν διδασκαλία του ἀποτελοῦσαν οἱ παινηγυρικοὶ καὶ οἱ συμβολικοὶ λόγοι. Οἱ πρῶτοι προορίζονται νὰ ἀπαγγελθοῦν σὲ πανηγύρεις καὶ σὲ συγκεντρώσεις καὶ εἰχαν γιὰ βασικό τους θέμα τὸν ἔπαιτο τῶν προγόνων καὶ τῆς πολιτείας· οἱ δεύτεροι ἀπενθύνονται σὲ διάφορα πρόσωπα καὶ ἔδιναν συμβούλες κάθε λογίσ. Οἱ λόγοι αὐτοὶ τοῦ ἔξασφράλιζαν πλούσιο παιδευτικὸν ὄντικον, γιὰ νὰ ἐφαρμόσῃ τὶς παιδαγωγικὲς καὶ ἡθικές του ἀρχές στὶς εὐπλαστες ψυχὲς τῶν νέων, ποὺ τὶς χειρίζονται μὲν προσοχὴ καὶ ἀληθινὸν σεβασμό. Ἀντίθετα εἴχε ἀποκλείσει ἀπὸ τὴν διδασκαλία τοὺς δικαιιοὺς λόγογοντας, ποὺ ἀπαγγέλλονται στὰ δικαιοστήρια, γιατὶ τοὺς περιφρονοῦσε, ἀφοῦ παρονούσαν τὰ πάθη καὶ τὶς ἀντιδικίες τῶν ἀνθρώπων, καὶ τοὺς θεωροῦσε ἀκατάλληλους γιὰ παιδαγωγικὸν σκοπούς.

Μὲ τὸ φωτεινὸν τῆς πρόδραμμα, μὲ τὸ μελετημένο περιεχόμενό της καὶ μὲ τὴν προσωπικότητα τοῦ δασκάλου, δὲν ἦταν δύσκολο ἡ Σχολὴ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ σκοπό της: Νὰ δημιουργήσῃ δηλαδὴ ἀνθρώπους ἀξιούς ἀπὸ κάθε ἀποψη, ἵκανοντς νὰ βοηθήσουν τὴν πολιτεία, ἰδίως τὴν κοίσιμη ἐκείνη ἐποχή. Καὶ πράγματι οἱ μαθητὲς τῆς πρώτης δεκαετίας, 390—380 π.Χ. — ὁ Εὔρομος, ὁ Κάλιππος, ὁ Ὄρητορας, ὁ Ἀντι-

χλής, δ' Ανσιθείδης, δ' Φιλωνίδης καὶ ἄλλοι — τιμήθηκαν ἀπὸ τὴν πολιτεία μὲ τὸ χρυσὸ στέφανο γιὰ τὶς ὑπηρεσίες, ποὺ τῆς πρόσφεραν οἱ κατοπινοὶ πάλι — δ' Τιμόθεος, δ' Λεωδάμας, δ' Θεόπομπος, δ' Ἔφορος, δ' Διόδοτος, δ' Πόθωρας, δ' Ἰερώνυμος — ἐργάσθηκαν ὅλοι γιὰ τὸν ἴδιο πολιτικὸ σκοπὸ ποὺ ἐπιδιώκει καὶ δ' δάσκαλός τους στὰ διάφορα δημοσιεύματά του.

δ'. ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΟΥ ΙΔΕΕΣ Η ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΙΔΕΑ

‘Ο Ισοκράτης ἔζησε σὲ ὅλο τους τὸ βάθος τὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς του καὶ προσπάθησε λογικὰ καὶ ψύχραιμα, ἀλλὰ καὶ μὲ μοναδικὴ ἐπιμονὴ καὶ συνέπεια, νὰ προσφέρῃ καὶ τὶς δικές του ὑπηρεσίες στὴν λύση τους, ὅπως τὴν είχε συλλάβει δ' ἴδιος.

Πίστευε ἀπόλυτα πῶς ἔνας μονάχα τρόπος ὑπῆρχε, γιὰ νὰ σωθῇ ἡ Ἑλλάδα : Νὰ σταματήσῃ τὸ γοηγορώτερο δ' καταλυτικὸ ἐμφύλιος σπαραγμός, νὰ μονοιάσουν μεταξύ τους οἱ Ἑλληνες, ἀφοῦ συνειδητοποιήσουν τὴν ἔθνική τους ἐνότητα καὶ τὴν κοινή τους μοίρα. Νὰ στραφοῦν ὕστερα ὅλοι μαζὶ μὲ δρμὴ καὶ πεῖσμα ἐναρτίον τῶν βαρβάρων τῆς Ἀσίας, ποὺ εἶναι οἱ φυσικοὶ καὶ προαιώνιοι ἐχθροί τους. Η πολιτικὴ αὐτὴ πρῶτα — πρῶτα θὰ ίκανοποιήσῃ δλες τὶς εὐγενικὲς φιλοδοξίες τῶν Ἑλλήνων καὶ θὰ πραγματώσῃ τὰ ἔθνικὰ καὶ ἡθικὰ ἰδανικά τους· ὕστερα, μὲ τὴν κατάκτηση ἔνων γόνιμων ἐδαφῶν καὶ μὲ τὴν ἐγκατάσταση πολλῶν Ἑλλήνων στὶς πλούσιες χῶρες τῆς Ἀνατολῆς, θὰ λυθοῦν σοβαρὰ κοινωνικὰ προβλήματα τῆς Ἑλλάδας, ἀφοῦ θὰ μπορέσῃ ἔτσι νὰ ἀποσυμφορθῇ δ' ἐλληνικὸς χῶρος, ποὺ εἶναι φτωχὸς καὶ δὲν ἐπαρκεῖ νὰ θρέψῃ δλους τοὺς κατοίκους του.

‘Ο Ισοκράτης θὰ ἀγωνιστῇ μὲ μεγάλη εὐσυνειδησίᾳ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ἰδανικό του. Δὲ θὰ ἀναμειχθῇ βέβαια στὴν ἐνεργὸ πολιτικὴ, ὅπως δ' πατρῷ της του Δημοσθένης, γιατὶ θεωρεῖ τὸν ἔαντό του ἀκατάληπτο γι' αὐτήν. “Ομως δ' λόγος του — καὶ ξέρει ὅτι τὰ καταφέρνει πολὺ καλὰ ἔδω — θὰ μπῇ στὴν ὑπηρεσία τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, καὶ δὲ θὰ κονκαστῇ νὰ ἐπιμένῃ καὶ νὰ προσπαθῇ 50 χρόνια συνεχῶς, ἀπὸ τὸ 390 π.Χ. πάνω κάτω μέχρι τὸ τέλος τῆς ζωῆς του.

Τὸ 380 π.Χ., μὲ τὸν Πανηγυρικὸ τὸν λόγο, θὰ ζητήσῃ νὰ ἀγαλάβῃ ἡ Ἀθήνα τὴν ἡγεμονία τῶν Ἑλλήνων, γιὰ νὰ τοὺς ὀδηγήσῃ ἐναρτίον

τῶν βαρβάρων, στὸ μοναδικὸ δρόμο τῆς σωτηρίας, προβάλλοντας μὲ πάθος τὰ ἡθικὰ ἀπαραβίαστα δικαιώματα, ποὺ ἔχει ἡ πατρίδα του πάνω στὸ θέμα αὐτό. Ὁ Ἀθηναῖος, ποὺ γαλονχήθηκε στὰ πρῶτα χρόνια του μὲ τὴ λάμψη τῆς Ἀθήνας τοῦ Περικλῆ, δὲν εἶναι εὔκολο νὰ παραδεχτῇ πῶς ἡ πόλη του, τσακισμένη ἀπὸ τὰ ἀλλεπάλληλα χτυπήματα, δὲν ἔχει τὴ δύναμη νὰ ἐπιβληθῇ τὰ χρόνια αὐτὰ στοὺς "Ἐλληνες· μόνο ἀργότερα, καὶ ὑστερα ἀπὸ πολλὲς ἀπογοητεύσεις, θὰ ὑποχρεωθῇ νὰ δῆ τὴν ἀλήθεια.

Ἄλλὰ δὲ Ἰσοκράτης δὲ θὰ σταματήσῃ τὸν ἀγώνα του: Ἀπὸ τὸ 380 ὥς τὸ 345 π.Χ. δημοσιεύει λόγους τὸν ἓνα μετὰ τὸν ἄλλο μὲ κεντρικὸ πνογήνα πάντα τὸ ἴδιο θέμα: προσπαθεῖ νὰ ἐνθουσιάσῃ τοὺς "Ἐλληνες, νὰ κάνῃ κοινὴ συνείδηση ὅλων τὴ δικιά του βαθιὰ πίστη. Στέλνει ἀνοιχτὲς ἐπιστολές, γιὰ νὰ ἔστηκάσῃ τὶς ἰσχυρὲς προσωπικότητες τοῦ καιροῦ του νὰ ἀναλάβουν τὴν ἱγεσία σὲ μὰ τέτοια ὑπόθεση. Τὴ μὰ φορὰ τραβάει τὴν προσοχή του δὲ Νικοκλῆς τῆς Κύπρου, τὴν ἄλλη δὲ Ἰάσονας τῆς Θεσσαλίας, ἀργότερα δὲ Διονύσιος τῶν Συρακουσῶν ἢ δὲ Ἀρχίδαμος τῆς Σπάρτης. Καμιὰ ὅμως ἀπὸ τὶς προσωπικότητες αὐτές δὲν ἔταν δυνατὸ νὰ ἀνταποκριθῇ στὴν πρόσκλησή του· τοὺς ἔλειπαν τὰ προσόντα, ποὺ νόμιζε δὲ Ἰσοκράτης δτι εἶχαν, καὶ δὲν μποροῦσαν νὰ ἔξαρθοῦν στὸ ὕψος τῶν περιστάσεων.

Ἐτσι ἡ φανὴ τοῦ ρήτορα θὰ μείνῃ χωρὶς καμιὰ ἀπόκριση γιὰ πολὺν καιρό, ὥσπου νὰ φανῇ μιὰ ἄλλη ἡγετικὴ μορφὴ ἀπὸ τὸ βορρά, δὲ βασιλιὰς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος δὲ Β', ποὺ χωρὶς ἄλλο συγκέντρωνε πολὺ περισσότερα προσόντα ἀπὸ ὅλους τοὺς προηγούμενους καὶ στηρίζοταν σὲ πολὺ πιὸ εὐνοϊκὲς προϋποθέσεις. Γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ λοιπὸν δὲ Ἰσοκράτης ἀρπάχτηκε ἀπὸ τὴν εὐκαιρία καὶ στήριξε σ' αὐτὴν δλες του τὶς ἐλπίδες, σὲ ἐποχὴ μάλιστα ποὺ τίποτα δὲν ἔπρεπε νὰ ἀναβληθῇ, ἀφοῦ δρήτορας ἔχει περάσει πιὰ τὰ 80 του χρόνια.

Μὲ τὸ λόγο του «Φίλιππος» τὸ 346 π.Χ. καὶ μὲ ἐπιστολές ζητάει ἀπὸ τὸ Μακεδόνα βασιλιὰ νὰ γίνη δὲ ἄξιος ἀρχηγός, ποὺ θὰ συμφιλιώσῃ τοὺς "Ἐλληνες καὶ θὰ τοὺς διδηγήσῃ ἐνωμένους στὴν ἐκστρατεία κατὰ τῶν Περσῶν.

Τὰ πράγματα δὲ θὰ ἔρθουν βέβαια ὅπως τὰ ὀνειρεύτηκε δὲ Ἰσοκράτης. Ὁ Φίλιππος θὰ ἐπιβάλῃ μὲ τὴ βίᾳ τὴν κυριαρχία του στοὺς "Ἐλληνες στὴ μάχη τῆς Χαιρώνειας τὸ 338 π.Χ. "Υστερα οἱ περιστάσεις θὰ βοηθήσουν νὰ πραγματοποιηθῇ καὶ τὸ ὄνειρο του μεγάλου ἰδεολόγου μὲ

τὴν ἐκστρατεία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, κάπως διαφορετικὰ βέβαια ἀπὸ ὅ, τι εἶχε ἐλπίσει ἐκεῖνος, διποσδίποτε δύμας μετὰ τὸ θάνατό του, ὅταν ὁ ἴδιος δὲν μπορεῖ πιὰ νὰ χαρῇ τοὺς καρποὺς ἀπὸ τὸ δικό του σπόρῳ.

ε' ΤΟ ΤΕΛΟΣ

"Ηταν γραφτό του νὰ πεθάνῃ σὲ μιὰ πολὺ ἀτυχη ὥρα: ἀμέσως μετὰ τὴν μάχη στὴν Χαιρώνεια, ἀφοῦ εἶδε νὰ ἀλληλοσκοτώνωνται πάλι μὲ μαρία οἱ Ἐλλήνες καὶ νὰ γκρεμίζωνται ἔτσι ὄλα τον τὰ ὄνειρα, ποὺ 50 ὀλόκληρα χρόνια τὰ ἔτοες μὲ τόση πίστη καὶ μὲ τόσο πάθος.

Δένε πῶς πέθανε τὴν τέταρτη ἢ τὴν ἕνατη μέρα μετὰ τὴν συμφορᾶ, τὴν μέρα ποὺ ἔθαβαν τοὺς νεκροὺς τῆς μάχης, ἀπὸ ἀστία. "Ηταν τόση ἡ ἀπογοήτευση καὶ ἡ πίκρα του, ποὺ ἀρνήθηκε, λέει, νὰ δεχτῇ τροφὴ καὶ νερό, καὶ ἔτοι αὐτοκτόνησε. "Αλλοι δύμας ἰσχυρίζονται πὼς αὐτὸ δὲν ἀνταποκρίνεται ἀπόλυτα στὴν πραγματικότητα οἱ συγκινήσεις τοῦ 338 π.Χ., ἡ μεγάλη του ἡλικία — εἶναι πιὰ 98 χρόνων ὁ Ἰσοκράτης — καὶ μιὰ ἀρρώστια, ποὺ τὸν βρῆκε στὰ τελευταῖα τον χρόνια — μιλάει γὲ αὐτὴν ὁ ἴδιος στὸν Παραθηταϊκό του λόγο — ἡταν φυσικὸ νὰ προκαλέσουν ἔτοι θάνατο φυσιολογικό. "Οπως καὶ νὰ εἶναι δύμας, ὁ Ἰσοκράτης μένει πιστὸς στὸ ἴδιων του μέχρι τὴν τελευταῖα τον στιγμὴ καὶ ὁ θάνατός του διποσδίποτε ἔχει κάποια σχέση μὲ τὸ ἴδιων ἀντό.

"Η μορφὴ τοῦ Ἰσοκράτη στὴν ταφαγμένη ἐποχή του στάθηκε πάνω ἀπὸ κάθε ὑποψία καὶ συγκέντρωνε τὸ γενικὸ σεβασμὸ καὶ τὴν ἐκτίμηση ὅλων. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἀποδείχνει καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλο τὴν ἀγνή φιλοπατρία του, τὴν καθαρὴ πρόθεση στὶς πράξεις του καὶ τὴν ἀκεραιότητα τοῦ χαρακτήρα του.

στ' ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

Τὸ ἔργο τοῦ Ἰσοκράτη ἀποτελεῖται ἀπὸ λόγους δικανικούς, ἐπιδεικτικοὺς ἢ πανηγυρικοὺς, συμβούλευτι-
κοὺς ἢ παραδινετικοὺς καὶ ἀπὸ διάφορες ἐπιστολές. Μέσα σ' αὐτὸ προβάλλονται καθαρὰ οἱ ὕδεις του, πολιτικές, κοινωνικές καὶ παιδαγωγικές, ἡ ἐποχὴ μὲ τὰ προβλήματά της καὶ ὄλα σχεδὸν τὰ πολιτικὰ γεγονότα καὶ οἱ ἴστορικὲς στιγμές της.

Οἱ ἀρχαῖοι λογάριαζαν 60 λόγους τοῦ Ἰσοκράτη, σ' ἐμᾶς δύμας

ἔφτασαν μόρο 21 καὶ 9 ἐπιστολές. Ἀπὸ αὐτοὺς οἱ 6 εἶναι δικαίωκοί, οἱ 3 παραινετικοί καὶ οἱ ὑπόλοιποι ἐπιδεικτικοί καὶ πολιτικοί. Ὁ ἕδιος δὲν ἀπάγγειλε οὕτε ἔναν μηροστὰ στὸ πλῆθος. Ἡταν δειλὸς καὶ εῖχε φωνὴ ἀσθενική. Τοὺς ἔγραφε ὅμως καὶ τοὺς δημοσίενε γιὰ τὸ κοινό — λένε πώς τὰ βιβλία τὸν εἶχαν μεγάλη κυκλοφορία στὴν ἐποχὴ του — ἡ Ἡταν ὅρτορικὰ γυμνάσματα, ποὺ χοησίμεναν γιὰ νὰ διδάσκῃ τοὺς μαθητές του.

Οἱ λόγοι ποὺ μᾶς σώθηκαν εἶναι κατὰ κατηγορίες οἱ ἔξης:

1. Δικαιονούσιοι : Πρὸς Εὐθύνοντα, ἀμάρτυρος (403 ή 402 π.Χ.), Παραγραφὴ πρὸς Καλλίμαχον (402 ή 401 π.Χ.), Κατὰ Λοζίτον (400—396 π.Χ.), Περὶ τὸν ζεύγοντας (396 ή 395 π.Χ.), Τραπεζιτικός (393—391 π.Χ.) καὶ Αἰγινητικός (391 ή 390 π.Χ.). Οἱ δικαίωκοί λόγοι, ποὺ γράφτηκαν τὰ πρῶτα δέκα χρόνια τῆς συγγραφικῆς του σταδιοδομίας, ἀπεικονίζουν τὴν μεταπολεμικὴν περίοδο μὲ τὴν δξέντητα, τὰ πάθη καὶ τὴν παρακμή της.

2. Συμβούλιοι : Παρατεταμένοι : Εὐαγόρας (γρόφω στὸ 374 π.Χ.), Πρὸς Νικοκλέα (μετὰ τὸ 373 π.Χ.) καὶ Νικοκλῆς (λίγο ἀργότερα) — Ο γνωστὸς πρὸς Δημόνικον λόγος, ποὺ ἀποδίδονταν ὡς τῷ πρῶτῳ τὸν Ισοκράτη, δὲν εἶναι δικός του· γράφτηκε μᾶλλον ἀπὸ κάποιον μαθητή του — Οἱ λόγοι αὐτοὶ περιέχουν συμβούλια πρὸς τὸν νεαρὸν Κύρῳ ἡγεμόνα Νικοκλῆ, γιὸ τοῦ φίλου του Εὐαγόρα, ποὺ σκοπὸν ἔχουν νὰ τὸν βοηθήσουν στὴν ἀσκηση τῶν καθηκόντων του, σὰν πολίτη καὶ σὰν ἄρχοντα. Παρουσιάζουν ὅμως γενικότερο ἐνδιαφέροντα, καθὼς προβάλλουν καὶ οἱ τρεῖς καινούριοι ἴδαινοι πολιτικῆς ζωῆς, τὴν μοναρχίαν. Ο Ισοκράτης δηλαδὴ θεωρεῖ σὰν ἀνάγκη τῆς ἐποχῆς του τὴν παρουσία μᾶς ἵσχυοντος προσωπικότητας, μὲν ἥθικὰ καὶ πνευματικὰ ἐφόδια, ποὺ θὰ μποροῦσε μὲ τὸ κύρος της καὶ μὲ τὴν πειθώ νὰ ἐπιβάλῃ στὶς πόλεις καὶ στὸν "Ελλήνες γενικότερα τὶς σωστὲς λόσεις.

3. Επιεικεῖα : Παρηγυρικοί : Κατὰ τῶν Σοφιστῶν (390 π.Χ.), Βούσειοις καὶ Ἐλένη (ποὺν ἀπὸ τὸ 385 π.Χ.) — ἐγκώμια μὲ παιδαγωγικὸ περιεχόμενο — Πανηγυρικός (380 π.Χ.) — τὸ πρῶτο πολιτικὸ ἔργο τοῦ Ισοκράτη καὶ ἀσφαλῶς δὲ τελειότερος λόγος του — Πλαταιάκος (ποὺν ἀπὸ τὸ 371 π.Χ.), Αρχιδάμιος (366 π.Χ.), Περὶ εἰγήνης (355 π.Χ.) Αρεοπαγιτικός (354 π.Χ.), Περὶ ἀντιδόσεως (353 π.Χ.) — ἐδῶ ἔξηγεται τὸ νόημα τῆς πολιτικῆς καὶ παιδαγωγικῆς του ἐργασίας, ἀπαντώντας στὶς ἐπικρίσεις τῶν ἔχθρον του — Φίλιππος (346 π.

X.) καὶ Παναθηγαικός (342-339 π.Χ.) — τὸ τελευταῖο του ἔργο, ποὺ ἔγραψε σὲ ἡλικίᾳ 94 χρόνων, γι' αὐτὸ καὶ εἶναι κατώτερο στὴ μορφὴ ἀπὸ τὰ προηγούμενα.

4. Ἐπιστολὴ εἰς: Πρὸς Διονύσιον, πρὸς Φίλιππον, πάλι πρὸς Φίλιππον, πρὸς Ἀντίπατρον, πρὸς Ἀλέξανδρον, πρὸς τοὺς παῖδας Ἰάσονος, πρὸς Τιμόθεον, πρὸς Μνητιληναίων ἀρχοντας καὶ πρὸς Ἀρχίδαμον. Πρόσκειται γιὰ ἀνοιχτὲς ἐπιστολὲς, ποὺ σκοπὸ εἶχαν νὰ παρουσιάσουν προβλήματα τῆς ἐποχῆς καὶ νὰ διαβαστοῦν ἀπὸ ὅλους.

Σ' Η ΜΟΡΦΗ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ

Ἄπὸ τοὺς λόγους ποὺ μᾶς σώθηκαν οἱ πιὸ σπουδαῖοι ἀπὸ κάθε ἄποψη εἶναι οἱ ἐπιδεικτικὸι - πολιτικοί, ποὺ συγκεντρώνουν ὅλες τὶς ἰδέες τουν καὶ προβάλλοντα τὴν φητορικὴν ἴκανότητα καὶ τὶς λογοτεχνικὲς ἀρετὲς τοῦ Ἰσοκράτη.

Ἡ ἐξαιρετικὰ ἐπιμελημένη μορφὴ τους τοῦ ἐξασφάλισε δίκαια τὴν φήμη τοῦ ἀριστοτέχνη πεζογράφου. Τὸ λεξιλόγιο του δὲν ἔχει τίποτα τὸ ξεχωριστό, εἶναι ἡ γλώσσα ποὺ μιλέαται στὴν ἐποχὴ του, καὶ τὸ διακρίνει ἀκριβεία καὶ σαφήνεια. Δὲν κυνηγάει τὶς περίτεχνες καὶ φανταχτερὲς ἐκφράσεις, ὅπως ὁ Γοργίας, καὶ ἀποφεύγει τὶς εἰκόνες καὶ τὶς τολμηρὲς μεταφορές· παραβέτει ὅμως τὶς λέξεις μέσα στὴ φράση μὲ κάποια τάξη καὶ ἀντιστοιχία, ἔτσι ποὺ ὁ λόγος του ἀποκτάει ρυθμὸ καὶ ἀρμονία. Τέλος κάθε ἔργο του ἀποτελεῖ ἔνα δργατωμένο σύνολο, ὅπου ξεχωρίζει καθαρὰ τὰ μέρη του, δεμένα ὅμως μεταξύ τους ἀρμονικά· τὰ πάντα πειθαρχοῦν στὸ κεντρικὸ νόημα, χωρὶς νὰ χάνουν τὴν αὐτοτέλεια τους καὶ οἱ δευτερεύοντες ἰδέες.

Τὰ βασικὰ θέματα στὸ ἔργο τοῦ Ἰσοκράτη δὲν εἶναι βέβαια ἀγνωστα στὸν ἀρχαῖο κόσμο. Ἡ λαμπρὴ «Πανελλήνια ἰδέα» λ.χ., ποὺ ἔρχεται καὶ ξανάρχεται ἀκούραστα σχεδὸν σὲ ὅλους του τοὺς λόγους, δὲν εἶναι δικό του ἐπινόημα. Ὁ ἴδιος παραδέχεται ὅτι πολλοὶ πρὸν ἀπὸ αὐτὸν εἶχαν ἀσχοληθῆ μὲ τὸ ἴδιο θέμα — γνωστοὶ εἶναι οἱ Ὄλυμπιακοι λόγοι τοῦ Γοργία καὶ τοῦ Λυσία, μὲ τὸ ἴδιο σχεδὸν θέμα, ποὺ τὸν ἀπάγγειλαν στὴν Ὄλυμπία, δ ἔνας τὸ 392 καὶ δ ἄλλος τὸ 388 π.Χ. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ ξεχωρίζει τὸν Ἰσοκράτη ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους εἶναι ἡ πίστη του ὅτι ἡ ἐνωση τῶν Ἑλλήνων δὲν ἐπιβάλλεται μόνο γιὰ λόγους ἥθικούς· ἀποτελεῖ μαζὶ καὶ ἀνάγκη ἐθνική, κοινωνική καὶ οἰκονομική, ὅπως ἐξηγήσαμε

παραπάνω, είναι ή μοναδική λύση γιὰ νὰ σωθῆ δὲ Ἐλληνισμός. Βλέπομε δηλαδὴ ἐδῶ ἔναν ἄνθρωπο θετικό, μὲ ἀναπτυγμένη πολιτικὴ συνείδηση, ἔναν πολιτικὸ ἔξυπνο καὶ διορατικό, ποὺ συλλαμβάνει σὲ βάθος τὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς του.

Μπορεῖ λοιπὸν τὸ θέμα νὰ εἴναι τὸ ἵδιο, δὲ Ἰσοκράτης ὅμως τὸ τοποθετεῖ, τὸ χειρίζεται καὶ τὸ παρουσιάζει μὲ τρόπο διαφορετικὸ ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Καὶ ἀσφαλῶς δὲν είναι τὸ γεγονός ὅτι τοῦ λείπει ἄλλο θέμα, ποὺ τὸν κάνει νὰ ἐπανέρχεται κάθε τόσο στὸ ἵδιο· είναι ή βαθιά τον πίστη ὅτι ἀποτελεῖ τὸ πρῶτο καὶ τὸ κύριο πρόβλημα τοῦ Ἐλληνισμοῦ καὶ ὅτι κανεὶς δὲ θὰ ἐπρεπε οὕτε στιγμὴ νὰ ἀπομακρύνεται ἀπὸ αὐτό.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΝ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟ

Ο Πανηγυρικός κυκλοφόρησε τὸ καλοκαίρι τοῦ 380 π.Χ. μεταξὺ Ιονίων καὶ Σεπτεμβρίων.¹ Η χρονολογία εἶναι σίγουρη, γιατὶ οἱ πολιορκίες τῆς Ολύνθου καὶ τοῦ Φλειούντα — ποὺ ἀναφέρονται μέσα σὰ γεγονότα σύγχρονα καὶ διαρκοῦν ἀκόμα — ἀρχισαν τὸ 382 καὶ 381 π.Χ. καὶ τέλειωσαν τὸ 379 π.Χ.

Εἶναι ἀκόμα βέβαιο ὅτι ὁ φήτορας δούλευε τὸ λόγο τον αὐτὸν πάντω ἀπὸ δέκα χρόνια.² Αρχισε νὰ σκέψεται τὸ θέμα ὅταν ἀφηνε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ λογογράφου, γύρω στὰ 392 π.Χ., τὴν χρονιὰ ποὺ ὁ Γοργίας ἀπάγγειλε στὴν Ολυμπία τὸν Ολυμπιακὸ τὸν λόγο μὲ τὸ ἴδιο σχεδὸν θέμα καὶ τὴν χρονιά, ποὺ οἱ Πέρσες ἔπιασαν τὸν Αθηναῖο ναύαρχο Κόρωνα καὶ προκάλεσαν νέα ἔξαφη στὰ πνεύματα τῶν συμπατριωτῶν του.

Τὸ 388 π.Χ. ὁ Ολυμπιακὸς λόγος τοῦ Λυσία, ποὺ ἀπαγγέλθηκε πάλι στὴν Ολυμπία καὶ καλούσε τοὺς Ἐλληνες νὰ ἐνωθοῦν κατὰ τοῦ τυράννου τῶν Διονυσίουν, ἔδωσε νέα ἀφορμὴ στὸν Ἰσοκράτη.³ Αποφασιστικὴ διωσις γιὰ τὴν δλοκάρωση τοῦ λόγου αὐτοῦ στάθηκε ἡ ὑπογραφὴ τῆς Εἰρηνῆς τοῦ Ἀνταλκίδα τὸ 387 π.Χ., ποὺ παράδινε τὰ ἐλληνικὰ νησιά καὶ τὰ μικρασιατικὰ παράλια στὸν Πέρση βασιλιὰ καὶ ἀναγνώριζε σ' αὐτὸν τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίνῃ στὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδας, καταρρακώνοντας ἔτσι τὸ γόντο τῶν Ἐλλήνων.⁴ Η εἰρήνη αὐτὴ δικαιολογημένα ἔφερε τὴν ἀγανάκτηση στὴν ψυχὴ τοῦ φήτορα καὶ τοῦ ἔξασφάλισε ἀργοῦντα στὴν σκοπό του.

Οτι δ Πανηγυρικός είχε δονλευτη πρὸν ἀπὸ τὸ 387 π.Χ. εἶναι βέβαιο, γιατὶ ως τὴν παράγραφο 115 δὲ γίνεται καθόλου λόγος γιὰ τὴν Εἰρήνη τοῦ Ἀνταλκίδα, ποὺ θὰ τοῦ ἔδινε ἀπὸ τὴν ἀρχὴν πλούσιο ὄλικὸ γιὰ τοὺς σκοποὺς του. Μετὰ τὴν 115 καὶ ἐνῷ τὸ σχέδιο τοῦ λόγου σχεδὸν εἶναι δλοκληρωμένο, δ Ἰσοκράτης γράφει ἀκόμα 75 παραγράφους — εἶναι φανερὸ πώς ἡ ἐπέκταση αὐτὴ ὀφείλεται στὶς νέες ἀνάγκες, ποὺ δημιούργησε ἡ ἀναγγελία τῆς συνθήκης — δπον κυρίως κάνει δριμύτατη κριτικὴ κατὰ τῆς Εἰρηνῆς, ἐπικρίνει τὴν πολιτικὴ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τὸν προδοτικὸ τους ύδοτο καὶ ἀναλύει τὴ σημασία καὶ τὶς δλέθριες συνέπειες ποὺ θὰ ἔχῃ αὐτῇ γιὰ τὴν Ἑλλάδα.

‘Ο λόγος γράφτηκε βέβαια μὲ τὴν εὐκαιρία μιᾶς Ὀλυμπιάδας πάλι, ἀλλὰ δὲν ἀπαγγέλθηκε στὴν Ὀλυμπία. Ἀπενθύνεται πρωταρχικὰ στοὺς μαθητές του μὲ σκοπὸν νὰ τοὺς διδάξῃ — ἀπὸ πολιτικὴ καὶ ρητορικὴ ἀποφη — ἀλλὰ καὶ εὐρύτερα προβάλλει σὲ δόλο τὸ ἐλληνικὸ κοινὸ τὸ πολιτικό του πιστεύω, ὅπως διαμορφώθηκε ἀπὸ τὶς ἀνάγκες ἐκείνης τῆς ἵστορικῆς στιγμῆς: Νὰ ἔνωθοῦν ἐπιτέλους οἱ “Ἐλλήνες ἀφήνοντας τὴν καταλυτικὴ ἀντιζηλία καὶ τὰ μίση, ποὺ τοὺς ὀδήγησαν σὲ τέτοια παρακμή, καὶ δλοὶ μαζὶ νὰ στραφοῦν κατὰ τοῦ φυσικοῦ ἔχθρον τοῦ Ἐλληνισμοῦ, κατὰ τῶν βαρβάρων τῆς Ἀσίας, ποὺ τόσες συμφορὲς τοὺς ἔφεραν ώς τώρα. Ἡ ἐκστρατεία αὐτὴ θὰ λύσῃ δλα τὰ δξύτατα προβλήματα τῶν Ἐλλήνων — πολιτικά, κοινωνικά, οἰκονομικά — μὲ τὴν κατάχτηση νέων πλουσίων ἔδαφῶν, ὅπου θὰ ἐγκατασταθῇ μέγα μέρος τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ, ποὺ πλεονάζει τώρα καὶ προκαλεῖ συμφόρηση στὸν ἐλληνικὸ χῶρο.

Τὴν ἥγεσία στὴν ἰερὴ ἀντὴ ἀποστολὴ φυσικὸ εἶναι νὰ τὴν ἀναλάβῃ ἡ Ἀθήνα, ἀφοῦ ἔχει πολλὰ πατροπαράδοτα καὶ ἀπαραβίαστα δικαιώματα γι’ αὐτό. Πρώτη κράτησε τὴν ἥγεμονία τῆς Ἐλλάδας καὶ πάντοτε φέρθηκε ἄφογα πρὸς τοὺς “Ἐλλήνες.

Μὲ τὴν εὐκαιρία, ἀκολούθωντας παλιὰ συνήθεια καλὰ δοκιμασμένη, πλέκει μὲ τρόπο ἔξοχο τὸ ἐγκώμιο τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐπιμένει — ὅπως πρὸν ἀπὸ 50 χρόνια δ’ Περικλῆς — στὰ πολιτιστικά της ἐπιτεύγματα, ποὺ καθιέρωσαν τὴν λαμπρὴ πόλη στὴ συνείδηση τῶν Ἐλλήνων μὲ τὰ νίκια καὶ τὰ πνευματικὰ ἀγαθά, ποὺ δημιούργησε καὶ πρόσφερε ἀπλόχερα γιὰ τὴν προκοπὴ καὶ τὴν εὐδαιμονία δλης τῆς Ἐλλάδας.

‘Αναγκαστικὰ θὰ ἀντιπαραθέση ἔδω καὶ τὴ σπαρτιατικὴ πολιτικὴ στὰ χρόνια τῆς ἥγεμονίας τῶν Λακεδαιμονίων, ἐπικρίνοντάς την αὐστηρά, ἴδιαίτερα μὲ τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ τοῦ ἔδινε ἡ Εἰρήνη τοῦ Ἀρτακίδα, γιὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὴ θέση του πὼς ἡ ἥγεμονία τῶν Ἐλλήνων ἀνήκει δικαιωματικὰ μόνο στὴν πόλη τὴ δικιά του.

‘Ο λόγος τοῦ Ἰσοκράτη ἔχει, εἴπαμε, στόχῳ διπλό: Τὴν ἔνωση τοῦ ἐλληνισμοῦ ἀπὸ τὴν μιὰ καὶ τὴν ἀνάγκη τῆς ἐκστρατείας ἐνατίον τῶν βαρβάρων ἀπὸ τὴν ἄλλη. Παρονοιάζει δμως αὐστηρὴ ἐνότητα καὶ τὰ μέλη πειθαρχοῦν στὴν κεντρικὴ γραμμή. Θεωρεῖται δίκαια τὸ δριστούργημα τῆς πολιτικῆς κριτικῆς καὶ συγκεντρώνει δλες τὶς ἀρετὲς τῆς ὥριμης πιὰ ρητορικῆς τέχνης. Μόλι ποὺ οἱ ἴδεες τον δὲν ἀκούγονται γιὰ πρώ-

τη φορά στὴν Ἑλλάδα, ὁ ἔξοχος χειρισμὸς τοῦ θέματος ἀπὸ τὸν Ἰσοκράτη ἔκαμε νὰ ἔχεστον ὅλα τὰ προηγούμενα ἔργα, ποὺ παρουσίαζαν τὸ ἴδιο πρόβλημα.

Ἡ ἐπίδραση τοῦ Πανηγυρικοῦ πάνω στὰ πολιτικὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς εἶναι βέβαια δύσκολο νὰ ἀποδειχτῇ. Μποροῦμε δῆμος νὰ ποῦμε μὲ κάποια βεβαίτητα πώς προετοίμασε τὸ ἔδαφος γιὰ τὴ δεύτερη ἀθηναϊκὴ συμμαχία, ποὺ ἔγινε σὲ δυὸ χρόνια — τὸ 378 π.Χ. — καὶ ἀκόμα πώς εἶχε κάποια ἐπίδραση, ἔστω καὶ ἔμμεση, στὰ μεταγενέστερα πολιτικὰ γεγονότα, δταν πραγματοποιήθηκε ἡ νίκη τῆς Ἑλλάδας κατὰ τῶν Περσῶν μὲ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Μ. Ἀλεξανδρου.

Γιὰ τὴ φιλολογικὴ δῆμος ἐπίδραση τοῦ Πανηγυρικοῦ μποροῦμε νὰ εῖμαστε πιὸ κατηγορηματικοί: Ἡταν ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα χρόνια ὁ πιὸ γνωστός, ὁ πιὸ διαβασμένος λόγος, ποὺ εἶχε τὸν περισσότερον μιμητές. Τὸ ὑφος καὶ οἱ ἰδέες του στάθηκαν πρότυπο γιὰ ὅλους τὸν μεταγενέστερους, ποὺ ἐπανέρχονται στὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων Ἑλλάδας καὶ Περσίας. Ἡταν ἀκόμα ὁ λόγος ποὺ προτιμοῦσε καὶ ὁ Ἰσοκράτης καὶ ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια του μιλάει πάντα μὲ ἴδιαίτερη ἀγάπη γ' αὐτόν. (Φίλιππος, § 84—85).

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ

1 Πολλάκις ἔθαύμασα τῶν τὰς πανηγυρέis συναγαγόντων καὶ τοὺς γνητικοὺς ἀγῶνας καταστησάντων, ὅτι τὰς μὲν τῶν σωμάτων εὐτυχίας οὕτω μεγάλων δωρεῶν ἡξίωσαν, τοῖς δ' ὑπὲρ τῶν κοινῶν ἰδίᾳ πονήσασι καὶ τὰς αὐτῶν ψυχὰς οὕτω παρασκενάσασιν ὥστε καὶ τοὺς ἄλλους ὀφελεῖν δύνασθαι, τούτοις δ' οὐδεμίαν τιμὴν ἀπένειμαν,
2 ὃν εἰκὸς ἦν αὐτὸν μᾶλλον ποιῆσασθαι πρόνοιαν· τῶν μὲν γὰρ ἀθλητῶν δις τοσαντην̄ δώμητὴν λαβόντων οὐδὲν ἀν πλέον γένοιτο τοῖς ἄλλοις, ἐνὸς δ' ἀνδρὸς εὖ φρονήσαντος ἀπαντες ἀν ἀπολαύσειαν οἱ βουλό-
3 μενοι κοινωνεῖν τῆς ἐκείνου διανοίας. Οὐδὲν μὴν ἐπὶ τούταις ἀθυμήσας εἶλόμην δαθυμεῖν, ἀλλ' ἵκανὸν νομίσας ἀθλον ἔσεσθαι μοι τὴν δόξαν
τὴν ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ λόγου γενησομένην ἵκω συμβούλεύσων περὶ τε τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς τοὺς βαρβάρους καὶ τῆς δμονοίας τῆς πρὸς ἡμᾶς αὐτούς, οὐκ ἀγνοῶν ὅτι πολλοὶ τῶν προσποιησαμένων
4 εἰναι σοφιστῶν ἐπὶ τοῦτον τὸν λόγον ὕδησαν, ἀλλ' ἂμα μὲν ἐλπίζων τοσοῦτον διοίσειν ὥστε τοῖς ἄλλοις μηδὲν πώποτε δοκεῖν εἰρῆ-
σθαι περὶ αὐτῶν, ἂμα δὲ προκρίνας τούτους καλλίστους εἰναι τῶν λό-
γων, οἵτινες περὶ μεγίστων τυγχάνουσιν ὄντες καὶ τούς τε λέγοντας μάλιστ' ἐπιδεικνύονται καὶ τοὺς ἀκούοντας πλεῖστ' ὀφελοῦσιν· ὃν
5 εἰς οὗτος ἐστιν. "Ἐπειτ' οὖδ' οἱ καιροί πω παρεληλύθασιν ὥστε ἥδη μάτην εἰναι τὸ μεμνῆσθαι περὶ τοῦτον. Τότε γὰρ χρὴ παύεσθαι λέ-
γοντας, ὅταν ἡ τὰ πράγματα λάβῃ τέλος καὶ μηκέτι δέῃ βουλεύε-
σθαι περὶ αὐτῶν, ἡ τὸν λόγον ἴδη τις ἔχοντα πέρας ὥστε μηδεμίαν
6 λελεῖθαι τοῖς ἄλλοις ὑπερβολήν. "Εως δ' ἀν τὰ μὲν δμοίως ὥσπερ πρότερον φέρηται, τὰ δ' εἰρημένα φαύλως ἔχοντα τυγχάνη, πᾶς οὐ χρὴ σκοτεῖν καὶ φιλοσοφεῖν τοῦτον τὸν λόγον, δις ἦν κατορθωθῆ, καὶ

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ

ΠΡΟΟΙΜΙΟ

Πολλές φορές ἀπόρησα μὲ αὐτοὺς ποὺ καθιέρωσαν τὶς θρησκευτικὲς γιορτὲς καὶ ὄργάνωσαν τοὺς ἀθλητικούς ἀγῶνες¹: "Ἐκριναν ἄξιες γιὰ τόσο μεγάλα ἐπαθλα τὶς ἵκανότητες τοῦ σώματος, ἐνῷ αὐτοὺς ποὺ κοπίασαν προσωπικὰ γιὰ τὸ κοινὸν καλὸν καὶ καλλιέργησαν ἔτσι τὸν ψυχικὸν τους κόσμον ὥστε νὰ εἰναι σὲ θέση νὰ ὠφελήσῃ καὶ τοὺς ἄλλους, σ' αὐτοὺς δὲν ἔδωσαν καμιὰ τιμητικὴ διάκριση. Καὶ ὅμως τὸ σωστὸ θὰ ἥταν γι' αὐτοὺς κυρίως νὰ νοιαστοῦν· γιατὶ δυὸ φορὲς τόση δύναμη καὶ ἀν ἀποχήσουν οἱ ἀθλητές, οἱ ἄλλοι δὲ θὰ εἶχαν νὰ κερδίσουν τίποτα παραπάνω· ἀντίθετα, καὶ ἔνας μονάχα ἀνθρωπὸς ἀν θὰ σκεφτῇ σωστά, ὅλοι θὰ ἥταν δυνατὸν νὰ ὠφεληθοῦν, ὅσοι θὰ ἥθελαν νὰ γεντοῦν τὴ γνώση ἐκείνου.

"Ομως δὲν ἀπογοητεύτηκα ἀπὸ αὐτὸν ὥστε νὰ ἀδρανήσω. "Ἐκριναὶ ἵκανὸν ἔπειθιο τὴ φήμη ποὺ θὰ μοῦ φέρῃ αὐτὸς ὁ λόγος καὶ ἥρθα νὰ δώσω γνώμη καὶ γιὰ τὸν πόλεμο μὲ τοὺς βαρβάρους καὶ γιὰ τὴν ἀνάγκη νὰ μονιάσουμε μεταξύ μας, καὶ ἀς ἔρω καλὰ ὅτι πολλοὶ ἀπὸ ὅσους κάνουνε τοὺς σοφιστὲς² ἔχουν κιόλας ἀσχοληθῆ μὲ αὐτὸν τὸ θέμα³. "Εχω, βλέπετε, τὴν ἐλπίδα πῶς θὰ ξεχωρίσω τόσο ἀπὸ κείνους, ὥστε νὰ δημιουργηθῆ ἡ ἐντύπωση πῶς τίποτα σχετικὸ δὲν εἴπανε ποτέ. "Τσερα θεωρῶ ἀρίστους τοὺς λόγους ποὺ ἀναφέρονται στὰ πιὸ σοβαρὰ θέματα. Αὐτοὶ προβάλλουν τὴν ἀξία τοῦ ρήτορα καὶ ὅσους τοὺς ἀκοῦν τοὺς ὠφελοῦν πολὺ. Τέτοιος εἰναι καὶ ὁ λόγος ποὺ θὰ πῶ.

"Ἀλλωστε οὔτε καὶ οἱ συνθῆκες ἔχουν ἀλλάξει ἔτσι ποὺ νὰ εἰναι ἀνώφελο πιὰ νὰ γίνη λόγος γιὰ τὰ ζητήματα αὐτά. Οἱ λόγοι πρέπει νὰ σταματοῦν μονάχα ὅταν τὰ πράγματα λάβουν κάποιο τέλος καὶ δὲν ὠφελῇ πιὰ ἡ συζήτηση γι' αὐτὰ ἢ ὅταν διαπιστωθῆ πῶς κάποιος λόγος ἔφτασε πιὰ σὲ τέλεια μορφή, ὥστε νὰ μὴν ἀφήνη περιθώρια στοὺς ἄλλους νὰ προχωρήσουν παραπάνω. "Οσο ὅμως τὰ πράγματα στὴν Ἑλλάδα ἀκολουθοῦν τὸν ἔδιο δρόμο ὅπως πρὶν καὶ ὅσα εἰπώθηκαν ὡς τώρα τυχαίνει νὰ εἰναι ἀχρηστα, πῶς νὰ μὴ στρέψουμε τὴ

Τὸ θέμα καὶ ὁ χειρισμός του.

τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς ἄλλήλους καὶ τῆς ταραχῆς τῆς παρούσης καὶ
 7 τῶν μεγίστων κακῶν ἡμᾶς ἀπαλλάξει; Πρὸς δὲ τούτοις εἰ μὲν μηδα-
 μῶς ἄλλως οἶόν τ’ ἦν δηλοῦν τὰς αὐτὰς πράξεις ἀλλ’ ἢ διὰ μιᾶς ἰδέας,
 εἰχεν ἂν τις ὑπολαβεῖν ὡς περίεργόν ἐστι τὸν αὐτὸν τρόπον ἐκείνοις λέ-
 8 γοντα πάλιν ἐνοχλεῖν τοῖς ἀκούονσιν· ἐπειδὴ δ’ οἱ λόγοι τοιαύτην ἔχοντι
 τὴν φύσιν ὥσθ’ οἶόν τ’ εἶναι περὶ τῶν αὐτῶν πολλαχῶς ἐξηγήσασθαι
 καὶ τά τε μεγάλα ταπεινὰ ποιῆσαι καὶ τοῖς μικροῖς μέγεθος περι-
 θεῖναι, καὶ τά τε παλαιὰ καινῶς διελθεῖν καὶ περὶ τῶν νεωστὶ γεγε-
 νημένων ἀρχαίως εἰπεῖν, οὐκέτι φευκτέον ταῦτ’ ἐστὶ περὶ ὃν ἔτεροι
 9 πρότερον εἰρήκασιν, ἀλλ’ ἅμεινον ἐκείνων εἰπεῖν πειρατέον. Αἱ
 μὲν γὰρ πράξεις αἱ προγεγενημέναι κοινὰ πᾶσιν ἡμῖν κατελείφθη-
 σαν, τὸ δὲ ἐν καιρῷ ταύταις καταχρήσασθαι καὶ τὰ προστήκοντα
 περὶ ἐκάστης ἐνθυμηθῆναι καὶ τοῖς ὀρόμασιν εὖ διαθέσθαι τῶν εὐ-
 10 φρονούντων ἴδιον ἐστιν. Ἡγοῦμαι δὲ οὕτως ἀν μεγίστην ἐπίδο-
 σιν λαμβάνειν καὶ τὰς ἄλλας τέχνας καὶ τὴν περὶ τοὺς λόγους φιλο-
 σοφίαν, εἴ τις θαυμάζοι καὶ τιμώῃ μὴ τοὺς πρώτους τῶν ἔργων ἀρ-
 χομένους, ἀλλὰ τοὺς ἄριστον ἐκαστον αὐτῶν ἐξεργαζομένους, μηδὲ τοὺς
 περὶ τούτων ζητοῦντας λέγειν, περὶ ὃν μηδεὶς πρότερον εἰρηκεν, ἀλλὰ
 τοὺς οὕτως ἐπισταμένους εἰπεῖν ὡς οὐδεὶς ἀν ἄλλος δύναιτο.

11 Καίτοι τινὲς ἐπιτιμῶσι τῶν λόγων τοῖς ὑπὲρ τοὺς ἴδιώτας
 ἔχοντι καὶ λίαν ἀπηκριβωμένοις, καὶ τοσοῦτον διημαρτήκασιν ὥστε
 τοὺς πρὸς ὑπερβολὴν πεποιημένους πρὸς τοὺς ἀγῶνας τοὺς περὶ τῶν
 ἴδιων συμβολαίων σκοποῦσιν, ὥσπερ διοίως δέον ἀμφοτέρους ἔχειν,

σκέψη καὶ τὸ στοχασμό μας ὅλο στὸ λόγο αὐτόν, πού, ἀν τυχὸν πε-
τύχη τὸ σκοπό του, σίγουρα θὰ μᾶς ἀπαλλάξῃ καὶ ἀπὸ τὸν ἐμφύλιο πό-
λεμο καὶ ἀπὸ τὴ σημερινὴ ἀναταραχὴ καὶ ἀπὸ τὶς πιὸ μεγάλες συμ-
φορές; "Αλλωστε, ἀν σὲ καμιὰ περίπτωση δὲ θὰ ἤταν δυνατὸν νὰ δηλω- 7
θοῦν τὰ ἴδια πράγματα διαφορετικὰ παρὰ μὲ ἔνα τρόπο, θὰ μπο-
ροῦσε ἵσως κανεὶς νὰ σκεφτῇ πώς εἶναι περιττὸ νὰ ἐνοχλῇ τὸν
ἀκόσμιο χρησιμοποιώντας τὰ ἴδια ἀκριβῶς ἐπιχειρήματα μὲ ἄλλους.
"Ομως ἡ φύση τῶν λόγων εἶναι τέτοια, ὥστε τὰ ἴδια πράγματα μὲ 8
πολλοὺς τρόπους νὰ μπορῆσην νὰ τὰ ἀναπτύξῃς, καὶ τὰ σπουδαῖα σὰν
ἀσήμαντα νὰ τὰ παρουσιάσῃς καὶ τὰ μικρὰ νὰ μεγαλοποιήσῃς καὶ
ἀκόμα τὰ παλιὰ μὲ σύγχρονο πνεῦμα νὰ προβάλης καὶ τὰ καινούρια
γεγονότα μὲ τὸν παλιὸ δοκιμασμένο τρόπο νὰ ἐκθέσῃς. Γι' αὐτὸν ἀκρι-
βῶς δὲν πρέπει νὰ ἀποφεύγῃς τὰ θέματα ποὺ οἱ προηγούμενοι ἀπὸ
σένα ἀντιμετώπισαν, ἀλλὰ νὰ προσπαθῆς νὰ τὰ ἀναπτύξῃς μὲ τρόπο
πιὸ σωστὸ ἀπὸ κείνους. Τὰ περασμένα γεγονότα βέβαια εἶναι κοινὴ 9
κληρονομιὰ γιὰ ὅλους μας. Δουλειὰ τώρα τῶν προικισμένων μὲ μυαλὸ
εἶναι νὰ κάμουν σωστὴ ἐκμετάλλευση αὐτῶν καί, στὴν κατάλληλη
στιγμή, νὰ ἀναφέρουν μονάχα ὅ,τι χρειάζεται γιὰ τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ
καὶ νὰ τὰ διατυπώσουν μὲ τρόπο ἀφογο. Νομίζω μάλιστα πώς τότε 10
μονάχα θὰ μποροῦσαν νὰ προκόψουν καὶ οἱ ἄλλες τέχνες καὶ ἡ
ρητορικὴ ἐπιστήμη, ὅταν θαυμάζωμε καὶ ἐκτιμοῦμε ὅχι τόσο αὐ-
τοὺς ποὺ εἴχαν τὴν πρωτοβουλία νὰ ἀρχίσουν ἔνα ἔργο, ὃσο ἐκείνους
ποὺ τὸ ἔφεραν σὲ πέρας μὲ τὸν πιὸ τέλειο τρόπο· οὔτε καὶ αὐτοὺς
ποὺ θέλουν νὰ μιλοῦν γιὰ θέματα ποὺ κανένας ἄλλος προηγούμενα
δὲ μίλησε, ἀλλὰ ἐκείνους, ποὺ γνωρίζουν νὰ τὰ λέν μὲ τρόπο ποὺ
κανένας ἄλλος δὲ θὰ τὸ μποροῦσε.

Καὶ δῆμος βρίσκονται ἀνθρώποι νὰ κατακρίνουν τοὺς λόγους ποὺ 11
ξεπερνοῦν τὸ πνευματικὸ ἐπίπεδο τοῦ πλήθους καὶ εἶναι δουλεμέ-
νοι μὲ τέχνη καὶ ἐπιμέλεια. Καὶ ἔχουν πέσει τόσο ἔξω, ὥστε συγκρί-
νουν τοὺς ἐπιδεικτικοὺς λόγους, ποὺ ἔγιναν μὲ τέχνη καὶ ἀξιώσεις,
μὲ τὰ διάφορα δικαστικὰ ἔγγραφα⁴, ποὺ ἀναφέρονται σὲ ἴδιωτικὲς συμ-
βάσεις, σὰ νὰ ἤταν ὑποχρεωτικὸ νὰ μοιάζουν τὰ δυὸ εἴδη. Οὔτε περνάει
ἀπὸ τὸ μυαλὸ τοὺς πώς τοῦτα ἔδη, τὰ ἔγγραφα, εἶναι γραμμένα ἀπλὰ
καὶ ἀπέριττα, ἐνῶ οἱ λόγοι οἱ ἐπιδεικτικοὶ, γραμμένοι μὲ ἐπιμέλεια
καὶ σχήματα ρητορικά, ἀποβλέπουν στὴν ἐντύπωση ποὺ θὰ δημιουρ-

Βεβαιώτητα
τοῦ συγγρα-
φέα πώς θὰ
ἐκθέσῃ τὸ θέ-
μα καλύτερα
ἀπὸ τοὺς προ-
κατόχους του.

ἀλλ' οὐ τοὺς μὲν ἀφελῶς, τοὺς δ' ἐπιδεικτικῶς, η̄ σφᾶς μὲν διορῶντας τὰς μετριότητας, τὸν δ' ἀκριβῶς ἐπιστάμενον λέγειν ἀπλῶς οὐκ ἀν 12 δυνάμενον εἰπεῖν. Οὗτοι μὲν οὖν οὐ λελήθασιν ὅτι τούτους ἐπαινοῦσιν ὡν ἐγγὺς αὐτοὶ τυγχάνουσιν ὄντες· ἐμοὶ δ' οὐδὲν πρὸς τοὺς τοιούτους, ἀλλὰ πρὸς ἐκείνους ἔστι τὸν οὐδὲν ἀποδεξομένους τῶν εἰκῇ λεγομένων, ἀλλὰ δυσχερανοῦντας καὶ ζητήσοντας ἵδεῖν τι τοιοῦτον ἐν τοῖς ἐμοῖς οἷον παρὰ τοῖς ἄλλοις οὐχ εὑρίσκοντας. Πρὸς οὓς ἔτι μικρὸν ὑπὲρ ἐμαντοῦ θρασυράμενος ἥδη περὶ τοῦ πράγματος ποιήσο- 13 μαι τὸν λόγον. Τὸν μὲν γὰρ ἄλλους ἐν τοῖς προοιμίοις δρῶ καταπλανῶντας τὸν ἀκροατὰς καὶ προφασιξομένους ὑπὲρ τῶν μελ- λόντων ἁγιθίσεσθαι καὶ λέγοντας, τὸν μὲν ὡς ὑπογνίουν γέγονεν αὐτοῖς η̄ παρασκευή, τὸν δ' ὡς χαλεπόν ἔστιν ἵσους τὸν λόγον 14 τῷ μεγέθει τῶν ἔργων ἔξενρεῖν. Ἐγὼ δ' ἦν μὴ καὶ τοῦ πράγματος ἀξίως εἴπω καὶ τῆς δόξης τῆς ἐμαντοῦ καὶ τοῦ χρόνου, μὴ μόνον τοῦ περὶ τὸ λόγον ἡμῖν διατριψθέντος, ἀλλὰ καὶ σύμπαντος οὗ βεβίωκα, παρακελεύθομαι μηδεμίᾳ μοι συγγνώμην ἔχειν, ἀλλὰ καταγελᾶν καὶ καταφρονεῖν· οὐδὲν γὰρ ὅ τι τῶν τοιούτων οὐκ ἄξιός είμι πάσχειν, εἴπερ μηδὲν διαφέρων οὕτω μεγάλας ποιοῦμαι τὰς ὑποσχέσεις.

15 Περὶ μὲν οὖν τῶν ἴδιων ταῦτα μοι προειρήσθω. Περὶ δὲ τῶν κοι- νῶν, ὅσοι μὲν εἰնθν̄ς ἐπελθόντες διδάσκουσιν ὡς χρὴ διαλυσαμένους τὰς πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἔχθρας ἐπὶ τὸν βάρβαρον τραπέσθαι, καὶ διεξ- ἔρχονται τάς τε συμφορὰς τὰς ἐκ τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς ἄλλήλους ἡμῖν γεγενημένας καὶ τὰς ὡφελείας τὰς ἐκ τῆς στρατείας τῆς ἐπ' ἐκείνων ἐσομένας, ἀλληῇ μὲν λέγοντας, οὐ μὴν ἐντεῦθεν ποιοῦνται τὴν ἀρχὴν ὅθεν ἀν μάλιστα συστῆσαι ταῦτα δυνηθεῖεν. Τῶν γὰρ Ἑλλήνων οἱ μὲν ὑφ' ἡμῖν, οἱ δὲ ὑπὸ Λακεδαιμονίοις εἰσάντες αἱ γὰρ πολιτεῖαι, δι' ὧν οἰκοῦσι τὰς πόλεις, οὕτω τὸν πλείστους αὐτῶν διειλήφασιν. "Οστις οὖν οἰεται τὸν ἄλλους κοινῇ τι πράξειν ἀγαθὸν πρὸν ἀν τὸν

γήσουν. Ἡ μήπως τάχα αὐτοὶ μποροῦν καὶ διακρίνουν τὴν ἀπλὴν ἔκφραση, ἐνῶ ἔκεῖνος ποὺ ξέρει νὰ μιλάῃ μὲ δόλους τοὺς κανόνες τῆς Ρητορικῆς δὲ θὰ μποροῦσε νὰ τὰ πῆ καὶ ἀπλά;

Δὲν τοὺς διαφεύγει βέβαια ὅτι ἐπαινοῦν ὅσους τυχαίνει νὰ ἔχουν 12 κάποια ψυχικὴ συγγένεια μαζὶ τους. Ἐγὼ δὲν ἔχω τίποτα νὰ πῶ σ' αὐτοὺς ἀπευθύνομαι σ' ἔκεινους ποὺ δὲ θὰ δεχτοῦν τίποτα ἀπὸ ὅσα λέγονται στὴν τύχη, ἀλλὰ θὰ δυσανασχετήσουν καὶ θὰ ζητήσουν νὰ βροῦν στὰ λόγια μου δ, τι δὲν πρόκειται νὰ βροῦν στοὺς ἄλλους. Σ' αὐτοὺς λοιπὸν τοὺς ἐκλεκτοὺς δυὸς λόγια ἀκόμα θὰ τολμήσω γιὰ τὴ δικιά μου θέση νὰ τοὺς πῶ καὶ ἀμέσως unction στὸ θέμα μου.

Βλέπω τοὺς ἄλλους ρήτορες στὰ προσώπια τους νὰ προσπαθοῦν 13 νὰ διαθέσουν εὐνοϊκὰ τὸ ἀκροατήριό τους, νὰ βρίσκουνε προφάσεις γιὰ ὅσα πρόκειται νὰ ποῦν καὶ νὰ ισχυρίζωνται ἄλλοι πῶς τάχα ἡ προετοιμασία γιὰ τὸ λόγο τους στάθηκε πρόχειρη καὶ βιαστικὴ καὶ ἄλλοι πῶς εἶναι δύσκολο νὰ βροῦν τὰ λόγια ποὺ θὰ ἀποδώσουν ἀκριβῶς τὸ μέγεθος τῶν γεγονότων⁶. Ἐγώ, ἀν δὲ μιλήσω μὲ τρόπο ποὺ 14 νὰ ταιριάζῃ ἀπόλυτα στὴ σημασία τῶν γεγονότων καὶ στὴν ὑπόληψή μου καὶ στὸ χρόνο ποὺ δαπάνησα, ὅχι μονάχα γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ λόγου⁷, ἀλλὰ καὶ σὲ δὴ τὴ ζωὴ μου μέχρι τώρα, παρακαλῶ ὅχι μονάχα νὰ μὴν ἔχετε καμιὰ ἐπιείκεια, ἀλλὰ νὰ μὲ περιφρονήσετε, νὰ μὲ περιγελάστε ὅλοι! "Ο, τι καὶ νὰ πῆς θὰ ἀξίζῃ νὰ τὸ πάθω, ἀφοῦ τόσο μεγάλα λόγια λέω χωρὶς νὰ διαφέρω διόλου ἀπὸ τοὺς ἄλλους⁸...

ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ

Γιὰ μένα ἴδιαιτερα λοιπὸν αὐτὰ εἶχα νὰ ἀναφέρω στὴν ἀρχή. 15 "Οσο γιὰ τὰ κοινὰ ζητήματα, πολλοὶ ἔρχονται καὶ μᾶς λὲν πῶς πρέπει ἀπαραίτητα νὰ σταματήσωμε τὴν ἔχθρα μεταξύ μας καὶ νὰ στραφοῦμε πρὸς τὸ βάρβαρο⁹. Διεκτραγωδοῦν τὶς συμφορὲς ποὺ ἔπεσαν ἐπάνω μας ἀπὸ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο καὶ ἀπαριθμοῦν τὶς ὀφέλειες ποὺ θὰ προκύψουν ἀπὸ τὴν ἔκστρατεία ἐναντίον τῶν βαρβάρων. Αὐτοὶ βέβαια ὅλοι μᾶς λένε τὴν ἀλήθεια¹⁰ μόνο ποὺ δὲν ἀρχίζουν ἀπὸ ἔκεῖ ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ πετύχουν τὸ σκοπό τους ἀσφαλέστερα. Δηλαδὴ ἀπὸ τοὺς "Ελληνες 16 ἄλλοι βρίσκονται κάτω ἀπὸ τὴ δικιά μας ἐπιρροή καὶ ἄλλοι κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιρροή τῶν Λακεδαιμονίων: Τὰ πολιτεύματα, βλέπετε, ποὺ σύμφωνα μ' αὐτὰ διοικοῦνται οἱ πόλεις, ἔτσι ξεχώρισαν τοὺς πιὸ πολλούς. "Οποιος λοιπὸν νομίζει πῶς οἱ ἄλλες πόλεις θὰ κάμουν κάτι ἀξιό-

ΘΕΜΑ Α'.
Ποιός ποτέ
νὰ ἔχῃ τὴν
ἡγεμονία.

προεστῶτας αὐτῶν διαλλάξῃ, λίαν ἀπλῶς ἔχει καὶ πόρρω τῶν πρα-
17 γμάτων ἐστίν. Ἀλλὰ δεῖ τὸν μὴ μόνον ἐπίδειξιν ποιούμενον, ἀλ-
λὰ καὶ διαπράξασθαι τι βουλόμενον ἐκείνους τοὺς λόγους ζητεῖν,
οἵτινες τῷ πόλεε τούτῳ πείσονσιν ἴσομοιρῆσαι πρὸς ἀλλήλας καὶ
τάς θ' ἡγεμονίας διελέσθαι, καὶ τὰς πλεονεξίας, ἃς νῦν παρὰ τῶν Ἑλ-
λήνων ἐπιθυμοῦσιν αὐταῖς γίγνεσθαι, ταύτας παρὰ τῶν βαρβάρων
18 ποιήσασθαι. Τὴν μὲν οὖν ἡμετέραν πόλιν ϕάδιον ἐπὶ ταῦτα προ-
αγαγεῖν, Λακεδαιμόνιοι δὲ νῦν μὲν ἔτι δυσπείστως ἔχουσι· παρει-
λήφασι γὰρ ϕευδῆ λόγον, ὡς ἐστιν αὐτοῖς ἡγεῖσθαι πάτριον· ἦν δ'
ἐπιδείξῃ τις αὐτοῖς ταύτην τὴν τιμὴν ἡμετέραν οὖσαν μᾶλλον ἢ ἔκει-
νων, τάχ' ἀν ἔάσαντες τὸ διακριβοῦσθαι περὶ τούτων ἐπὶ τὸ συμφέ-
ρον ἔλθοιεν.

19 Ἐχρῆν μὲν οὖν καὶ τοὺς ἄλλους ἐντεῦθεν ὅρχεσθαι καὶ μὴ πρό-
τερον περὶ τῶν δμολογούμενών συμβουλεύειν, πρὶν περὶ τῶν ἀμφισβη-
τουμένων ἡμᾶς ἐδίδαξαν ἐμοὶ δ' οὖν ἀμφοτέρων ἐνεκα προσήκει περὶ¹
ταῦτα ποιήσασθαι τὴν πλείστην διατριβήν, μάλιστα μὲν ἵνα προὑρ-
γον τι γένηται καὶ πανσάμενοι τῆς πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς φιλονικίας κοινῇ
20 τοῖς βαρβάροις πολεμήσωμεν, εἰ δὲ τοῦτ' ἐστὶν ἀδύνατον, ἵνα δηλώσω
τοὺς ἐμποδὼν ὄντας τῇ τῶν Ἑλλήνων εὐδαιμονίᾳ, καὶ πᾶσι γένηται φα-
νερὸν ὅτι καὶ πρότερον ἡ πόλις ἡμῶν δικαίως τῆς θαλάττης ἥρξεν καὶ
21 νῦν οὐκ ἀδίκως ἀμφισβητεῖ τῆς ἡγεμονίας. Τοῦτο μὲν γὰρ εἰ δεῖ
τούτους ἐφ' ἑκάστῳ τιμᾶσθαι τῶν ἔργων τοὺς ἐμπειροτάτους ὄντας
καὶ μεγίστην δύναμιν ἔχοντας, ἀναμφισβητήτως ἡμῖν προσήκει τὴν
ἡγεμονίαν ἀπολαβεῖν, ἣνπερ πρότερον ἐτινγχάνομεν ἔχοντες· οὐδεὶς
γὰρ ἀν ἐτέρον πόλιν ἐπιδείξειε τοσοῦτον ἐν τῷ πολέμῳ τῷ κατὰ γῆν
ὑπερέχουσαν, ὅσον τὴν ἡμετέραν ἐν τοῖς κινδύνοις τοῖς κατὰ θάλατταν
22 διαφέρουσαν. Τοῦτο δ' εἴ τινες ταύτην μὲν μὴ νομίζουσι δικαίαν
εἶναι τὴν κρίσιν, ἀλλὰ πολλὰς τὰς μεταβολὰς γίγνεσθαι, τὰς γὰρ δυ-
ναστείας οὐδέποτε τοῖς αὐτοῖς παραμένειν, ἀξιοῦσι δὲ τὴν ἡγεμονίαν

λογο, προτοῦ νὰ συμφιλιωθοῦν οἱ δυὸ μεγάλες πόλεις, ποὺ τὶς κατευθύνουν, εἶναι ποὺ ἀφελής καὶ βρίσκεται μακριὰ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα.

"Οποιος δὲν ἐπιδιώκει μονάχα νὰ ἐπιδειχτῇ, ἀλλὰ φύλο- 17 δοξεῖ νὰ ἐπιτύχῃ καὶ κάποιο ἀποτέλεσμα, πρέπει ἀπαραίτητα νὰ ἐπιζητήσῃ ἔκεινα τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ θὰ πείσουν τὶς δυὸ αὐτὲς πόλεις νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν ἴσοτιμία μεταξὺ τους καὶ νὰ μοιράσουν λογικὰ τὴν ἡγεμονία καὶ τὰ πλεονεκτήματα, ποὺ προσπαθοῦν νὰ ἐπιτύχουν σήμερα ἀπὸ τοὺς "Ελληνες, νὰ τὰ ἐπιδιώξουν αὔριο ἀπὸ τοὺς βαρβάρους.

Τὴ δικιά μας πόλη βέβαια εἶναι εὔκολο νὰ τὴν ὁδηγήσωμε πρὸς 18 τὴν κατεύθυνση αὐτῆς οἱ Σπαρτιάτες δύμως καὶ τώρα ἀκόμα δυσπιστοῦν. Κληρονόμησαν, βλέπετε, τὴ λανθασμένη γνώμη ὅτι τάχα εἰναι πατροπαράδοτο προνόμιο σ' αὐτοὺς νὰ ὁδηγοῦν τοὺς ἄλλους. "Αν δύμως τοὺς ἀποδείξῃ κάποιος πῶς ἡ τιμὴ αὐτῆς ἀνήκει περισσότερο σ' ἐμᾶς παρὰ σ' ἑκείνους, θὰ ἀφηναν ἵσως κατὰ μέρος τὶς διαφωνίες πάνω σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα καὶ θὰ κοιτοῦσαν τὸ συμφέρο τους.

"Ἐπρεπε λοιπὸν καὶ οἱ ἄλλοι ρήτορες ἀπὸ αὐτὸ τὸ σημεῖο νὰ κά- 19 νουν τὴν ἀρχήν νὰ μὴ μᾶς δίνουν συμβουλὲς γιὰ ὅσα θέματα ὑπάρχει ὁμοφωνία, προτοῦ μᾶς δώσουν γνώμη γιὰ ὅσα ἀμφισβητοῦνται. 'Εγὼ πάντως γιὰ δυὸ λόγους βασικὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ μιλήσω διεξοδικὰ γι' αὐτὰ τὰ τελευταῖα θέματα: Πρῶτα, γιὰ νὰ πετύχουμε ἀποτέλεσμα ὃσο ἀκόμα εἶναι καιρὸς καὶ σταματώντας τὶς ἔχθρες μεταξύ μας νὰ πολεμήσουμε ὅλοι μαζὶ τὸ βάρβαρο. Ήστερα, ἀν αὐτὸ 20 σταθῆ ἀδύνατο, γιὰ νὰ δηλώσω ἔκαθαρα ποιοί ἐμποδίζουν τὴν εὐτυχία τῶν 'Ελλήνων καὶ νὰ γίνη σὲ ὅλους φανερὸ ὅτι ἡ πόλη μας δικαιολογημένα κράτησε καὶ παλιότερα τὴν ἀρχηγία στὴ θάλασσα καὶ τώρα πάλι μὲ τὸ δίκιο τῆς διεκδικεῖ τὴν ἡγεμονία⁹.

Καὶ αὐτὸ γιατί, ἀν πρέπη σὲ κάθε πράξη νὰ τιμοῦν αὐτοὺς ποὺ 21 ἔχουν μιὰ πειρὰ ἔξαιρετικὴ καὶ πιὸ μεγάλη δύναμη, χωρὶς συζήτηση ἐμεῖς ἔχομε τὸ δικαίωμα νὰ πάρουμε πάλι τὴν ἡγεμονία, ποὺ εἰχαμε καὶ σὲ παλιότερους καιρούς: Κανεὶς δὲ θὰ μποροῦσε νὰ παρουσιάσῃ ἄλλη πόλη μὲ τέτοια ὑπεροχὴ στὸν πόλεμο τῆς στεριᾶς ὃση εἶναι ἡ δικιά μας στοὺς ναυτικοὺς ἀγῶνες. Μὰ καὶ ὅσοι ἀκόμα δὲ θεωροῦν δίκαια τὴν 22 ἀντίληψη αὐτῆς, γιατὶ τὰ πράγματα ἀλλάζουν διαρκῶς — καὶ πράγ-

ΟΙ ΤΙΤΛΟΙ
ΤΗΣ
ΑΘΗΝΑΣ
'Αρχαιότητα.

ἔχειν ὥσπερ ἄλλο τι γέρας ή τοὺς πρώτους τυχόντας ταύτης τῆς τιμῆς ή τοὺς πλείστων ἀγαθῶν αἰτίους τοῖς Ἑλλησιν ὄντας, ἥγοναι
 23 καὶ τούτους εἶναι μεθ' ἡμῶν. ὅσῳ γὰρ ἀν τις πορρωτέρωθεν σκοπῇ περὶ τούτων ἀμφοτέρων, τοσούτῳ πλέον ἀπολείψομεν τοὺς ἀμφισβητοῦντας. Ὁμοιογεῖται μὲν γὰρ τὴν πόλιν ἡμῶν ἀρχαιοτάτην εἶναι καὶ μεγίστην καὶ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ὀνομαστοτάτην· οὕτω δὲ καλῆς ὑποθέσεως οὖσης, ἐπὶ τοῖς ἔχομένοις τούτων ἔτι μᾶλλον
 24 ἡμᾶς προσήκει τιμᾶσθαι. Ταύτην γὰρ οἰκοῦμεν οὐχ ἐτέρους ἐκβαλόντες οὐδὲ ἐρήμην καταλαβόντες οὐδὲ ἐκ πολλῶν ἔθνων μιγάδες συλλεγέντες, ἀλλ’ οὕτω καλῶς καὶ γηγόναμεν ὥστ’ ἐξ ἥσπερ ἔφυμεν, ταύτην ἔχοντες ἄπαντα τὸν χρόνον διατελοῦμεν, αὐτόχθονες δύντες καὶ τῶν ὀνομάτων τοῖς αὐτοῖς οἰσπερ τοὺς οἰκειοτάτους τὴν
 25 πόλιν ἔχοντες προσειπεῖν. Μόνοις γὰρ ἡμῖν τῶν Ἑλλήνων τὴν αὐτὴν τροφὸν καὶ πατρίδα καὶ μητέρα καλέσαι προσήκει. Καίτοι χορὴ τοὺς εὐλόγιας μέγα φρονοῦντας καὶ περὶ τῆς ἡγεμονίας δικαίως ἀμφισβητοῦντας καὶ τῶν πατρίων πολλάκις μεμνημένοις τοιαύτην τὴν ἀρχὴν τοῦ γένους ἔχοντας φαίνεσθαι.

26 Τὰ μὲν οὖν ἐξ ἀρχῆς ὑπάρξαντα καὶ παρὰ τῆς τύχης δωρηθέντα τηλικαῦθ' ἡμῖν τὸ μέγεθός ἐστιν ὅσων δὲ τοῖς ἄλλοις ἀγαθῶν αἴτιοι γεγόναμεν, οὕτως ἀν κάλλιστ' ἐξετάσαιμεν, εἰ τὸν τε χρόνον ἀπ' ἀρχῆς καὶ τὰς πράξεις τὰς τῆς πόλεως ἐφεξῆς διέλθοιμεν. Εἴδησομεν γὰρ αὐτὴν οὐ μόνον τῶν πρὸς τὸν πόλεμον κινδύνων, ἀλλὰ καὶ
 27 τῆς ἄλλης κατασκευῆς, ἐν ᾧ κατοικοῦμεν καὶ μεθ' ἣς πολιτευόμεθα καὶ δι' ἣν ζῆν δυνάμεθα, σχεδὸν ἀπάσης αἰτίαν οὖσαν. Ἀνάγκη δὲ προαιρεῖσθαι τῶν εὐεργεσιῶν μὴ τὰς διὰ μικρότητα διαλαθούσας καὶ κατασιωπηθείσας, ἀλλὰ τὰς διὰ τὸ μέγεθος ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων καὶ πάλαι καὶ νῦν πανταχοῦ καὶ λεγομένας καὶ μημονευομένας.

28 Πρῶτον μὲν τοίνυν, οὗ πρῶτον ἡ φύσις ἡμῶν ἐδεήθη, διὰ

ματι ή ἔξουσία δὲν παραμένει σταθερά ποτὲ στὰ ἵδια χέρια — βρίσκουν ὅμως σωστὸν νὰ ἔχουν τὴν ἡγεμονία, σὰν ὅποιοι δήποτε ἄλλοι προνόμιο, αὐτοὶ ποὺ πρῶτοι τὴν ἀπόχτησαν ἢ ὅσοι πρόσφεραν τὰ μεγαλύτερα ἀγαθὰ στὸ Πανελλήνιο, καὶ αὐτοί, νομίζω, συμφωνοῦν μαζί μου. "Οσο πιὸ πίσω μὲς στὸ χρόνο ἀναζητήσουμε τὶς 23 φίλες καὶ γιὰ τὸ ἔνα καὶ γιὰ τὸ ἄλλο¹⁰, τόσο πιὸ πίσω θὰ ἀφήσουμε αὐτοὺς ποὺ θὰ ἀναμετρηθοῦν¹¹ μ' ἐμᾶς στὸ θέμα τῆς ἡγεμονίας: Εἶναι κοινὴ ὁμολογία ὅτι ἡ πόλη μας εἶναι ἡ πιὸ παλιά, ἡ πιὸ μεγάλη καὶ ἡ πιὸ ὀνομαστὴ σ' ὅλον τὸν κόσμο. Καὶ μόλι ποὺ ἡ ἀρχὴ τῆς ἴστορίας τῆς στάθηκε ὑπασθήποτε ἔξαίρετη, γιὰ τὴν κατοπινὴ λαμπρὴ πορεία τῆς μέσα στὸ χρόνο τῆς πρέπει ἀκόμα μεγαλύτερη τιμή.

Στὴ χώρα ἑτούτη κατοικοῦμε χωρὶς νὰ διώξουμε ἄλλους¹²: οὔτε 24 τὴ βρήκαμε ἔρημη: οὔτε καὶ μαζευτήκαμε ἐδῶ πέρα ἀνάκατοι ἀπὸ διάφορα ἔθνη. Εἶναι τόσο ὥρατα καὶ γνήσια, λέω, ἡ καταγωγὴ μας, ὡστε ἐκεῖ ποὺ γεννηθήκαμε ἐκεῖ καὶ κατοικοῦμε χωρὶς καμιὰ διακοπή, γέννημα — θρέμμα αὐτοῦ τοῦ τόπου¹³. "Ετσι μποροῦμε νὰ ὀνομάσωμε τὴν πόλη μας μὲ τὶς ἱδιες τρυφερὲς λέξεις ποὺ χρησιμοποιοῦμε γιὰ τοὺς στενούς μας συγγενεῖς. Μονάχα ἐμεῖς δηλ. ἀπὸ τοὺς "Ελλη- 25 νες ἔχομε τὸ δικαίωμα νὰ τὴν ἀποκαλέσωμε τροφό, πατρίδα, μάνα. Καὶ ἀλήθεια πρέπει νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ προβάλουν μιὰ τόση λαμπρὴ καταγωγὴ αὐτοί, ποὺ ἔχουν εὐλογη περηφάνια, διεκδικοῦν τὴν ἡγεμονία μὲ τὸ δίκιο τους καὶ ἀναφέρονται συχνὰ στὸ παρελθόν τους.

Τόσο σημαντικὴ λοιπὸν εἶναι καὶ ἡ πρώτη μας ἀρχὴ καὶ ὅσα 26 ὑστερα μᾶς χάρισε ἡ τύχη. "Οσο γιὰ τὰ ἀγαθὰ ποὺ ἐμεῖς προσφέραμε στοὺς ἄλλους, ὁ καλύτερος τρόπος νὰ τὰ δοῦμε εἶναι νὰ ἔξετάσωμε μὲ χρονολογικὴ σειρὰ τὰ κατορθώματα τῆς πόλης μας ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχή. Σὲ μιὰ τέτοια θεώρηση θὰ διαπιστώσωμε ὅτι ἡ πόλη μας 27 ὅχι μονάχα στάθηκε ἡ πρώτη πάντα στοὺς πολεμικοὺς ἀγῶνες, ἀλλὰ καὶ δημιούργησε ἀποκλειστικὰ σχεδὸν τὸν πολιτισμὸ ποὺ ἔχουμε καὶ ποὺ μ' αὐτὸν ρυθμίζουμε τὶς σχέσεις μεταξύ μας καὶ μᾶς ἔξασφαλίζει τὴ δυνατότητα νὰ ζοῦμε ἀνθρωπινά. 'Αναγκαστικὰ ὅμως ἀπὸ ὅλες τὶς εὐεργεσίες θὰ διαλέξωμε ὅχι βέβαια αὐτὲς ποὺ ἦταν ἀσήμαντες — γι' αὐτὸ καὶ πέρασαν ἀπαρατίρητες καὶ δὲν ἔγινε λόγος — ἀλλὰ ἐκεῖνες ποὺ γιὰ τὴν ἀποφασιστικὴ τους σημασία ὅλοι οἱ ἔνθρωποι παντοῦ καὶ πάντοτε τὶς θυμοῦνται καὶ τὶς μνημονεύουν.

Καὶ πρῶτα — πρῶτα αὐτὸ ποὺ εἶχε πρωταρχικὴ καὶ ἀμεση ἀνά- 28

"Η προσφορὰ στοὺς "Ελληνες τῶν ὑλικῶν ἀγάθων της.

τῆς πόλεως τῆς ἡμετέρας ἐπορίσθη· καὶ γὰρ εἰ μυθώδης ὁ λόγος γέγονεν, ὅμως αὐτῷ καὶ νῦν ἔρθηναι προσήκει. Δήμητρος γὰρ ἀφικομένης εἰς τὴν χώραν, ὅτε ἐπλανήθη τῆς Κόρης ἀρπασθείσης, καὶ πρὸς τοὺς προγόνους ἡμῶν εὐμενῶς διατεθείσης ἐκ τῶν εὐεργεσιῶν, ἃς οὐχ οἴλον τ' ἄλλοις ἢ τοῖς μεμνημένοις ἀκούειν, καὶ δούσης δωρεᾶς διττάς, αἴπερ μέγισται τυγχάνουσιν οὖσαι, τούς τε καρπούς, οἳ τοῦ μὴ θηριωδῶς ζῆν ἡμᾶς αἴτιοι γεγόνασιν, καὶ τὴν τελετήν, ἃς οἱ μετασχόντες περὶ τε τῆς τοῦ βίου τελευτῆς καὶ τοῦ σύμπαντος αἰῶνος 29 ἡδίους τὰς ἐλπίδας ἔχουσιν, οὕτως ἡ πόλις ἡμῶν οὐ μόνον θεοφιλῶς, ἀλλὰ καὶ φιλανθρώπως ἔσχεν, ὥστε κυρίᾳ γενομένῃ τοσούτων ἀγαθῶν οὐκ ἐφθόνησε τοῖς ἄλλοις, ἀλλ᾽ ὡν ἐλαβεν ἄπασι μετέδωκεν. Καὶ τὰ μὲν ἔτι καὶ νῦν καθ' ἔκαστον τὸν ἐνιαυτὸν δείκνυμεν, τῶν δὲ συλλήβδην τὰς τε χρείας καὶ τὰς ἐργασίας καὶ τὰς ὀφελείας τὰς ἀπ' αὐτῶν γιγνομένας ἐδίδαξεν. Καὶ τούτοις ἀπιστεῖν μικρῶν ἔτι 30 προστεθέντων οὐδεὶς ἀν ἀξιώσειεν. Πρῶτον μὲν γὰρ ἐξ ὧν ἂν τις καταφρονήσει τῶν λεγομένων ὡς ἀρχαίων ὅντων, ἐκ τῶν αὐτῶν τούτων εἰκότως ἀν καὶ τὰς πρᾶξεις γεγενῆσθαι νομίσειεν διὰ γὰρ τὸ πολλοὺς εἰρηκέναι καὶ πάντας ἀκηκοέναι προσήκει μὴ κανὰ μέν, πιστὰ δὲ δοκεῖν εἶναι τὰ λεγόμενα περὶ αὐτῶν. Ἐπειτ' οὐ μόνον ἐνταῦθα καταφυγεῖν ἔχομεν, ὅτι τὸν λόγον καὶ τὴν φήμιην ἐκ πολλοῦ παρειλήφαμεν, ἀλλὰ καὶ σημείους μείζοις ἢ τούτοις ἔστιν ἡμῖν χρή- 31 σασθαι περὶ αὐτῶν. Αἱ μὲν γὰρ πλεῖσται τῶν πόλεων ὑπόμνημα τῆς παλαιᾶς εὐεργεσίας ἀπαρχὰς τοῦ σίτου καθ' ἔκαστον ἐνιαυτὸν ὡς ἡμᾶς ἀποπέμπουσιν, ταῖς δὲ ἐκλειπούσαις ἢ Πυθίᾳ προσέταξεν ἀποφέρειν τὰ μέρη τῶν καρπῶν καὶ ποιεῖν πρὸς τὴν πόλιν τὴν ἡμετέραν τὰ πάτρια. Καίτοι περὶ τίνων χρὴ μᾶλλον πιστεύειν ἢ περὶ ὧν ὅ τε θεὸς ἀναιρεῖ καὶ πολλοῖς τῶν Ἑλλήνων συν-

γκη¹⁴ δύ δργανισμός μας τὸ πῆρε ἀπὸ τὴν πόλη μας. Μπορεῖ βέβαια αὐτὸν νὰ εἶναι μονάχα μύθος, ὅμως ἀξίζει καὶ τώρα νὰ τὸν πῶ: 'Η Δήμητρα, μὲς στὶς περιπλανήσεις τῆς ὅταν τῆς ἔκλεψαν τὴν Κόρη¹⁵, ἔφτασε κάποτε στὴν χώρα μας. Συμπάθησε λοιπὸν τοὺς προγόνους μας γιὰ ὅσα καλὰ τῆς κάμανε — δὲν μπορεῖ ἄλλος νὰ τὰ μάθη αὐτὰ ἔξὸν ἀπὸ τοὺς μυημένους στὰ 'Ελευσίνια Μυστήρια¹⁶ — καὶ τοὺς χάρισε δῶρα διπλά, δῶρα ποὺ ἔχουν πολὺ μεγάλη ἀξία: Τοὺς καρποὺς τῆς γῆς ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά, ποὺ μᾶς βοήθησαν νὰ μὴ ζοῦμε σὰν τὰ θεριά, καὶ τὰ Μυστήρια τῆς 'Ελευσίνας ἀπ' τὴν ἀλλη, ποὺ δίνουν ἐλπίδες γλυκὲς στοὺς μυημένους γιὰ τὸ τέλος τῆς ζωῆς μας, γιὰ τὴν αἰωνιότητα...

'Η πόλη μας ὅμως, ποὺ εὐτύχησε νὰ ἔχῃ τὴν ἀγάπη τῶν θεῶν, 29 εἶχε καὶ ἀμετρητὴ ἀγάπη γιὰ τὸν ἀνθρωπο. Τόσα ἀγαθά ποὺ ἀπόχτησε δὲν τὰ ἔκρυψε ζηλότυπα ἀπὸ τοὺς ἄλλους: ἀπὸ ὅσα πῆρε σὲ ὅλους ἔδωσε. Καὶ νά, τὰ 'Ελευσίνια Μυστήρια καὶ τώρα ἀκόμα κάθε χρόνο τὰ τελοῦμε!¹⁷ τὴν χρήση πάλι, τὴν καλλιέργεια καὶ τὴν ὡφέλεια ἀπὸ τοὺς δημητριακούς καρπούς σὲ ὅλους χωρὶς ἔξαιρεση τὴν δίδαξε. Γιὰ ὅλα αὐτὰ κανεὶς δὲ θὰ μποροῦσε νὰ ἀμφιβάλῃ, ἂν μάλιστα προσθέσω λίγα ἀκόμα.

Πρῶτα—πρῶτα τὸ ἐπιχείρημα πώς ἡ παράδοση αὐτὴ εἶναι πολὺ 30 παλιά, ποὺ θὰ μποροῦσε ἵσως νὰ μᾶς κάνῃ νὰ μὴν τὴν λογαριάσωμε. αὐτὸ τὸ ίδιο ἐπιχείρημα δικαιολογημένα θὰ μποροῦσε καὶ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἔγιναν στὴν πραγματικότητα ὅσα λέγονται. 'Αφοῦ πολλοὶ ἔχουν μιλήσει γιὰ τὴν παράδοση αὐτὴ καὶ ὅλοι τὴν ἔχουν ἀκουστά, ἐπιβάλλεται νὰ θεωροῦμε τὰ λεγόμενα ἀπόλυτα ἀξιόπιστα καὶ ὅγι λόγια καινούρια ἀδοκίμαστα ἀπὸ τὸ χρόνο. "Επειτα δὲν εἶναι τὸ μοναδικό μας ἐπιχείρημα ὅτι ὁ μύθος καὶ ἡ παράδοση φτάνουν στὶς μέρες μας ἀπὸ τὰ πολὺ παλιά: ἔχομε δυνατότητα νὰ χρησιμοποιήσωμε καὶ ἄλλες ἀποδείξεις, πιὸ ἰσχυρὲς ἀκόμα ἀπὸ αὐτό.

Οἱ περισσότερες δηλ. ἀπὸ τὶς πόλεις τῆς 'Ελλάδας κάθε χρόνο 31 στέλνουν στὴν πόλη τὴ δικιά μας, ἀνάμνηση τῆς παλιᾶς εὐεργεσίας, τὶς ἀπαρχὲς¹⁸ ἀπ' τὴ συγκομιδὴ τοὺς ὅσες μάλιστα ἀθέτησαν τὸ χρέος τους αὐτό, πολλὲς φορὲς τὶς πρόσταξε ἡ Πυθία νὰ φέρουν τὸν καρπὸ καὶ νὰ ἐκπληρώσουν ἔτσι τὴν πατροπαράδοτη ὑποχρέωσήν τους ἀπέναντι στὴν πόλη μας. Σὲ τί ἄλλο λοιπὸν θὰ ἀξίζει νὰ ἔχωμε πιότερη ἐμπιστοσύνη, ἂν ὅχι σὲ ὅ,τι χρησμοδοτεῖ ὁ θεὸς καὶ συμφωνοῦν μ' αὐτὸ καὶ πολλοὶ "Ελληνες; 'Ακόμα περισσότερο ποὺ οἱ

δοκεῖ καὶ τά τε πάλαι ὁρθέντα τοῖς παροῦσιν ἔργοις συμμαρτυρεῖ
 32 καὶ τὰ νῦν γιγνόμενα τοῖς όπ' ἐκείνων εἰρημένοις διμολογεῖ; Χω-
 ρὶς δὲ τούτων, ἦν ἀπαντα ταῦτ' ἐάσαντες ἀπὸ τῆς ἀρχῆς σκοπῶμεν,
 ενδρήσομεν ὅτι τὸν βίον οἱ πρῶτοι φανέρτες ἐπὶ γῆς οὐκ εὐθὺς οὕτως
 ὥσπερ νῦν ἔχοντα κατέλαβον, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν αὐτοὶ συνεπορί-
 σαντο. Τίνας οὖν χρὴ μᾶλλον νομίζειν ἢ δωρεὰν παρὰ τῶν θεῶν
 33 λαβεῖν ἢ ζητοῦντας αὐτοὺς ἐντυχεῖν; Οὐ τοὺς ὑπὸ πάντων διμολο-
 γονμένους καὶ πρώτους γενομένους καὶ πρός τε τὰς τέχνας εὐφυε-
 στάτους ὄντας καὶ πρός τὰ τῶν θεῶν εὐσεβέστατα διακειμένους;
 Καὶ μὴν ὅσης προσήκει τιμῆς τυγχάνειν τοὺς τηλικούτων ἀγαθῶν αἰ-
 τίους, περίεργον διδάσκειν. Οὐδεὶς γὰρ ἀν δύναιτο δωρεὰν τοσαύτην
 τὸ μέγεθος εὑρεῖν ἡτις ἵση τοῖς πεπραγμένοις ἐστίν.

34 Περὶ μὲν οὖν τοῦ μεγίστου τῶν εὐεργετημάτων καὶ πρώτου
 γενομένου καὶ πᾶσι κοινοτάτου ταῦτ' εἰπεῖν ἔχομεν. Περὶ δὲ τοὺς
 αὐτοὺς χρόνους δρῶσα τοὺς μὲν βαρβάρους τὴν πλείστην τῆς χώρας
 κατέχοντας, τοὺς δὲ Ἑλληνας εἰς μικρὸν τόπον κατακεκλειμένους
 καὶ διὰ σπανιότητα τῆς γῆς ἐπιβουλεύοντάς τε σφίσιν αὐτοῖς καὶ
 στρατείας ἐπ' ἀλλήλους ποιουμένους, καὶ τοὺς μὲν δι' ἔνδειαν τῶν
 35 καθ' ἡμέραν, τοὺς δὲ διὰ τὸν πόλεμον ἀπολλυμένους, οὐδὲ ταῦθ'
 οὕτως ἔχοντα περιεῖδεν, ἀλλ' ἡγεμόνας εἰς τὰς πόλεις ἐξέπεμψεν,
 οἱ παραλαβόντες τοὺς μάλιστα βίον δεομένους, στρατηγοὶ καταστάν-
 τες αὐτῶν καὶ πολέμῳ κρατήσαντες τοὺς βαρβάρους, πολλὰς μὲν
 ἐφ' ἐκατέρας τῆς ἡπείρου πόλεις ἔκτισαν, ἀπάσας δὲ τὰς νήσους κα-
 τώκισαν, ἀμφοτέρους δὲ καὶ τοὺς ἀκολουθήσαντας καὶ τοὺς ὑπο-
 36 μείναντας ἔσωσαν· τοῖς μὲν γὰρ ἴκανὴν τὴν οἷκοι χώραν κατέ-
 λιπον, τοῖς δὲ πλείω τῆς ὑπαρχούσης ἐπόρισαν· ἀπαντα γὰρ περιε-
 βάλοντο τὸν τόπον δι' νῦν τυγχάνομεν κατέχοντες. Ὡστε καὶ τοῖς
 37 ὕστερον βουληθεῖσιν ἀποικίσαι τινὰς καὶ μιμήσασθαι τὴν πόλιν τὴν
 ἡμετέραν πολλὴν δαστώνην ἐποίησαν· οὐ γὰρ αὐτοὺς ἔδει κτωμέ-
 νους χώραν διακινδυνεύειν, ἀλλ' εἰς τὴν ὑφ' ἡμῶν ἀφορισθεῖσαν,
 τις ταῦτην οἰκεῖν ιόντας. Καίτοι τίς ἀν ταύτης ἡγεμονίαν ἐπιδεί-

παλιές μας παραδόσεις συμβαδίζουν άπολυτα μὲ τὰ σημερινά μας ἔργα καὶ ἐτοῦτα πάλι συμφωνοῦν μὲ ὅσα οἱ παλιοὶ μᾶς ἔχουν παραδώσει.

Ἄνεξάρτητα δῆμως ἀπὸ αὐτά, ἀν τὰ ἀφήσουμε δῆλα κατὰ μέρος 32 καὶ ἔξετάσουμε τὶς πρῶτες στιγμές ποὺ ἐμφανίστηκε ὁ ἄνθρωπος στὴ γῆ, θὰ δοῦμε πῶς οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι δὲ βρῆκαν ἔτοιμα τὰ μέσα τῆς ζωῆς ποὺ ἔχουν τώρα, ἀλλὰ σιγὰ — σιγὰ τὰ ἀνακάλυψαν οἱ ἴδιοι. Ποιοί δῆμως ἀπὸ δῆλους πρέπει νὰ παραδεχτοῦμε ἡ ὅτι τὰ δέχτηκαν χάρισμα ἀπὸ τοὺς θεοὺς ἡ ὅτι τὰ ἀνακάλυψαν φάχνοντας οἱ ἴδιοι; "Οχι 33 αὐτοὶ ποὺ δῆλοι παραδέχονται πῶς εἶναι οἱ ἀρχαιότεροι, οἱ πιὸ προικισμένοι γιὰ τὶς τέχνες καὶ οἱ πιὸ εὐσεβεῖς πρὸς τοὺς θεούς; Περιττὸ τώρα νὰ ἀναπτύξω πόση τιμὴ ἀξίζει σ' αὐτοὺς ποὺ ἔγιναν οἱ δημιουργοὶ τόσο μεγάλων ἀγαθῶν. Εἶναι βέβαιο ὅτι κανεὶς δὲ θὰ μποροῦσε νὰ βρῇ δῶρο τόσο σημαντικό, ἀντάξιο στὰ κατορθώματά τους.

Γιὰ τὴ σπουδαιότερη λοιπὸν εὐεργεσία, ποὺ στάθηκε ἡ πρώτη, 34 κοινὴ γιὰ δῆλον τὸν κόσμο, αὐτὰ εἶχα νὰ πῶ. Τὰ ἴδια πάλι χρόνια ἡ πόλη μας ἔβλεπε τοὺς βαρβάρους νὰ κατέχουν τὸ πιὸ μεγάλο μέρος δῆλου τοῦ κόσμου τότε, τὴν ὥρα ποὺ οἱ "Ελληνες, ἀσφυκτικὰ κλεισμένοι σ' ἔναν τόπο στενό, ἀπὸ ἔλλειψη ἀκριβῶς ζωτικοῦ χώρου, ἀλληλοεπιβουλεύονταν καὶ ὁ ἔνας ἔξεστράτευε κατὰ τοῦ ἄλλου, μὲ ἀποτέλεσμα δῆλοι νὰ χάνωνται ἀπὸ τὴν πείνα καὶ δῆλοι ἀπὸ τὸν πόλεμο. Μπροστὰ σὲ μιὰ τέτοια κατάσταση δὲν ἦταν βέβαια δυνατὸ νὰ 35 ἀδιαφορήσῃ: "Εστειλε στὶς διάφορες πόλεις ἀρχηγούς, παράλαβον τοὺς πιὸ φτωχούς, ἔγιναν στρατηγοὶ τους καὶ νίκησαν μὲ τὰ ὅπλα τοὺς βαρβάρους· ἵδρυσαν ὕστερα πόλεις πολλές στὶς δυὰς ἡπείρους. ἀποίκησαν δῆλα τὰ νησιά καὶ ἔσωσαν ἔτσι τοὺς συντρόφους τους, μὰ καὶ δῆσους εἶχαν μείνει πίσω στὴν πατρίδα: Στοὺς τελευταίους, βλέ- 36 πετε, ἀφησαν ἀρκετὴ γῆ, γιὰ νὰ ἐργάζωνται, ἐνῶ στοὺς συντρόφους τους ἔδωσαν περισσότερη ἀπὸ ὅση εἶχαν πρὸν, τώρα μάλιστα ποὺ εἶχαν δικές τους ὅλες τὶς κῶντες ποὺ κατέχομε καὶ σήμερα. "Ετσι διευκόλυναν ποιὸν καὶ δῆσους ὕστερα θέλησαν νὰ μιμηθοῦν τὴν πόλη μας καὶ νὰ ἴδρυσουν ἀποικίες· δὲν εἶχαν πιὰ ἀνάγκη νὰ ἀντιμετωπίσουν ἔνα σωρὸ κινδύνους γιὰ τὴν κατάχτηση μιᾶς νέας χώρας, ἀφοῦ μποροῦσαν νὰ πᾶν καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν εὔκολα σ' αὐτὲς ποὺ ἦδη εἴχαμε καταχτῆσει ἐμεῖς.

"Τσερα ἀπὸ αὐτὰ ποιός θὰ μποροῦσε νὰ προβάλῃ ἡγεμονία μὲ 37

ξεινην ἥ πατριωτέραν τῆς πρότερον γενομένης πρὸν τὰς πλείστας οἰκισθῆναι τῶν Ἑλληνίδων πόλεων, ἥ μᾶλλον συμφέρουσαν τῆς τοὺς μὲν βαρβάρους ἀναστάτους ποιησάσης, τοὺς δὲ Ἑλληνας εἰς τοσαύτην εὐπορίαν προαγαγούσης;

- 38 Οὐδὲ τοίνυν, ἐπειδὴ τὰ μέγιστα συνδιέπραξεν, τῶν ἄλλων ὀλιγώρησεν, δὲλλ' ἀρχὴν μὲν ταύτην ἐποιήσατο τῶν εὐεργεσιῶν, τροφὴν τοῖς δεομένοις εὑρεῖν, ἥνπερ χρὴ τοὺς μέλλοντας καὶ περὶ τῶν ἄλλων καλῶν καλῶς διοικήσειν, ἥγονυμένη δὲ τὸν βίον τὸν ἐπὶ τούτοις μόνον οὕπω τοῦ ζῆν ἐπιθυμεῖν ἀξίως ἔχειν οὕτως ἐπεμελήθη καὶ τῶν λοιπῶν ὥστε τῶν παρόντων τοῖς ἀνθρώποις ἀγαθῶν, ὅσα μὴ παρὰ θεῶν ἔχομεν, ἀλλὰ δι' ἀλλήλους ήμιν γέγονεν, μηδὲν μὲν ἄνευ τῆς πόλεως 39 τῆς ἡμετέρας εἶναι, τὰ δὲ πλείστα διὰ ταύτην γεγενῆσθαι. Παραλαβοῦσα γὰρ τὸν Ἑλληνας ἀνόμως ζῶντας καὶ σπουδάδην οἰκοῦντας, καὶ τοὺς μὲν ὑπὸ δυναστειῶν ὑβριζομένους, τοὺς δὲ δι' ἀναρχίαν ἀπολλυμένους, καὶ τούτων τῶν κακῶν αὐτοὺς ἀπήλλαξεν, τῶν μὲν κυρίᾳ γενομένη, τοῖς δὲ αὐτὴν παράδειγμα ποιήσασα· πρώτη γὰρ καὶ 40 νόμους ἔθετο καὶ πολιτείαν κατεστήσατο. Δῆλον δὲ ἐκεῖθεν οἱ γὰρ ἐν ἀρχῇ περὶ τῶν φονικῶν ἐγκαλέσαντες καὶ βουληθέντες μετὰ λόγου καὶ μὴ μετὰ βίας διαλύσασθαι τὰ πρὸς ἀλλήλους ἐν τοῖς νόμοις τοῖς ἡμετέροις τὰς κρίσεις ἐποιήσαντο περὶ αὐτῶν. Καὶ μὲν δὴ καὶ τῶν τεχνῶν τάς τε πρὸς τάναγκαῖα τοῦ βίου χρησίμας καὶ τὰς πρὸς ἡδονὴν μεμηχανημένας, τὰς μὲν εὔροῦσα, τὰς δὲ δοκιμάσασα 41 χρῆσθαι τοῖς ἄλλοις παρέδωκεν. Τὴν τοίνυν ἄλλην διοίκησιν οὕτω φιλοξένως κατεσκενάσατο καὶ πρὸς ἀπαντας οἰκείως ὥστε καὶ τοῖς χρημάτων δεομένοις καὶ τοῖς ἀπολαύσαι τῶν ὑπαρχόντων ἐπιθυ-

περισσότερα δικαιώματα μὲς στὴ βαθιὰ παράδοση τῶν Ἐλλήνων ἀπὸ τούτην ἐδῶ, ποὺ παρουσιάστηκε προτοῦ ἀκόμα νὰ ίδρυθοῦν οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς πόλεις τῆς Ἐλλάδας; Καὶ ἀκόμα ποιά ἡγεμονία θὰ μποροῦσε νὰ καυχηθῇ πώς στάθηκε πιὸ χρήσιμη ἀπὸ τὴ δικιά μας, ποὺ ἀναστάτωσε¹⁹ τοὺς βαρβάρους καὶ ὁδήγησε τοὺς "Ἐλληνες σὲ μιὰ τέτοια οἰκονομικὴ εὐημερία;

Νὰ μὴ θαρρῆτε δόμως πώς, ἀφοῦ κατάφερε νὰ πραγματοποιήσῃ 38 τὰ πιὸ σπουδαῖα ἔργα, ἀδιαφόρησε γιὰ τὰ ἄλλα. Βέβαια θεώρησε πρωταρχικό της χρέος νὰ βρῇ φωμὶ γιὰ δόσους πεινοῦσαν — καὶ εἶναι ἀνάγκη δῆλοι, δοσὶ φιλοδοξεῦν νὰ διοικήσουν ἵκανοποιητικὰ δῆλους τοὺς τομεῖς τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς μας, αὐτὸ τὸ πρόβλημα νὰ ἀντιμετωπίζουν πρῶτα. Πιστεύοντας δόμως πώς μιὰ ζωή, ποὺ ἀποβλέπει νὰ ἵκανοποιηθῇ μονάχα οἰκονομικές ἀνάγκες, δὲν ἔχει τὴ δύναμη νὰ κάμη τοὺς ἀνθρώπους νὰ τὴν ἐπιθυμοῦν, φρόντισε τόσο καὶ γιὰ τὶς ἄλλες μας ἀνάγκες, ὥστε ἀπὸ τὰ πνευματικὰ ἀγαθά, ποὺ ἔχουμε δῆλοι σήμερα — αὐτὰ ποὺ δὲν τὰ πήραμε ἀπὸ τοὺς θεούς, ἀλλὰ τὰ δημιουργήσαμε οἱ Ίδιοι μὲ τὴν κοινὴ προσπάθεια — τίποτα δὲν ἔγινε χωρὶς τὴν ἀποφασιστικὴ συμβολὴ τῆς δικιᾶς μας πόλης· ἀντίθετα τὰ πιὸ πολλὰ ὀφείλουν τὴν ὑπαρξή τους ἀποκλειστικὰ σ' αὐτήν.

Θέλω νὰ πῶ δὲ τι βρῆκε τοὺς "Ἐλληνες νὰ ζοῦνε χωρὶς νόμους καὶ 39 νὰ εἶναι σκόρπιοι ἐδῶ καὶ ἔκει, νὰ καταδύναστεύωνται ἀπὸ τυράννους ἢ νὰ κάνωνται ἀπὸ ἀναρχία, καὶ τοὺς ἀπάλλαξε ἀπὸ δῆλα τὰ κακὰ αὐτά, ἄλλους ἀναλαμβάνοντας τὴν προστασία τους καὶ σ' ἄλλους προβάλλοντας τὸν ἔαυτὸ τῆς γιὰ ὑπόδειγμα εὐνομούμενης πολιτείας· εἶναι γνωστὸ πῶς πρώτη αὐτὴ καθιέρωσε νομοθεσία καὶ διαμόρφωσε πολίτευμα δημοκρατικό²⁰. Τὸ ἀποδείχνει εύκολα τὸ ἔξῆς 40 γεγονός: Στὰ πανάρχαια χρόνια, ὅταν γίνονταν καταγγελίες γιὰ ἔγκλήματα καὶ ἥθελαν νὰ λύσουν τὶς διαφορές τους μὲ βάση τὴ λογικὴ καὶ δχὶ μὲ τρόπο αὐθαίρετο²¹, στήριζαν πάντα τὴν κρίση τους στὶς διατάξεις τῶν δικῶν μας νόμων. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς τέχνες, τόσο τὶς βιοποριστικές, δοσὶ καὶ αὐτές ποὺ ἐπινοήσαμε γιὰ τὴν ψυχαγωγία μας, ἄλλες τὶς ἀνακάλυψε ἡ πόλη, μας καὶ ἄλλες τὶς καλλιέργησε ἀκόμα πιὸ πολὺ καὶ τὶς παράδωσε στοὺς ἄλλους νὰ τὶς χρησιμοποιήσουν.

Τοὺς ἄλλους τομεῖς ἔπειτα τῆς πολύπλευρης δραστηριότητάς της 41 τοὺς ρύθμισε μὲ πνεῦμα τόσο φιλόξενο καὶ τόσο στοργικὸ γιὰ δῆλους, ὥστε νὰ προσαρμόζωνται καὶ σ' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ χρή-

"Η προσφορὰ τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν τῆς.

μοῦσιν ἀμφοτέροις ἀρμόττειν καὶ μήτε τοῖς εὐδαιμονοῦσι μήτε τοῖς δυστυχοῦσιν ἐν ταῖς αὐτῶν ἀχρήστως ἔχειν, ἀλλ᾽ ἐκατέροις αὐτῶν εἰναι παρ᾽ ἡμῖν, τοῖς μὲν ἥδιστας διατριβάς, τοῖς δὲ ἀσφαλεστάτην 42 καταφυγὴν. Ἐτι δὲ τὴν χώραν οὐκ αὐτάρκη κεκτημένων ἐκάστων, ἀλλὰ τὰ μὲν ἐλλείπουσαν, τὰ δὲ πλείω τῶν ἵκανων φέρουσαν, καὶ πολλῆς ἀπορίας οὕσης τὰ μὲν δποι χρὴ διαθέσθαι, τὰ δὲ δύσθεν εἰσαγαγέσθαι, καὶ ταύταις ταῖς συμφοραῖς ἐπήμυνεν ἐμπόριον γὰρ ἐν μέσῳ τῆς Ἑλλάδος τὸν Πειραιᾶ κατεσκευάσατο, τοσαύτην ἔχονθ' ὑπερβολὴν ὥσθ' ἀ παρὰ τῶν ἄλλων ἐν παρ᾽ ἐκάστων χαλεπόν ἐστιν λαβεῖν, ταῦθ' ἄπαντα παρ᾽ αὐτῆς δάδιον εἰναι πορίσασθαι.

43 Τῶν τοίνυν τὰς πανηγύρεις καταστησάντων δικαίως ἐπαινούμενων ὅτι τοιοῦτον ἔθος ἡμῖν παρέδοσαν ὥστε σπεισαμένους καὶ τὰς ἔχθρας τὰς ἐνεστηκύιας διαλυσαμένους συνελθεῖν εἰς ταντόν, καὶ μετὰ ταῦτ' εὐχὰς καὶ θυσίας κοινὰς ποιησαμένους ἀναμνησθῆναι μὲν τῆς συγγενείας τῆς πρὸς ἄλλήλους ὑπαρχούσης, εὐμενεστέρως δὲ εἰς τὸν λοιπὸν χρόνον διατεθῆναι πρὸς ἡμᾶς αὐτούς, καὶ τὰς τε 44 παλαιὰς ἔνειας ἀνανεώσασθαι καὶ καινὰς ἐτέρας ποιήσασθαι, καὶ μήτε τοῖς ἴδιωταις μήτε τοῖς διενεγκοῦσιν τὴν φύσιν ἀργὸν εἰναι τὴν διατριβὴν, ἀλλ᾽ ἀθροισθέντων τῶν Ἑλλήνων ἐγγενέσθαι τοῖς μὲν ἐπιδείξασθαι τὰς αὐτῶν εὐτυχίας, τοῖς δὲ θεάσασθαι τούτους πρὸς ἄλλήλους ἀγωνιζομένους, καὶ μηδετέρους ἀθύμως διάγειν, ἀλλ᾽ ἐκατέρους ἔχειν ἐφ' οἷς φιλοτιμηθῶσιν, οἵ μὲν δταν ἴδωσι τοὺς ἀθλητὰς αὐτῶν ἔνεκα πονοῦντας, οἵ δὲ δταν ἐνθυμηθῶσιν ὅτι πάντες ἐπὶ τὴν σφετέραν θεωρίαν ἥκουσιν, τοσούτων τοίνυν ἀγαθῶν διὰ τὰς συνροδους ἡμῖν γιγνομένων, οὐδὲ ἐν τούτοις ἡ πόλις ἡμῶν ἀπελείφθη. 45 Καὶ γὰρ θεάματα πλεῖστα καὶ κάλλιστα κέκτηται, τὰ μὲν ταῖς δαπάναις ὑπερβάλλοντα, τὰ δὲ κατὰ τὰς τέχνας εὐδοκιμοῦντα, τὰ δὲ ἀμφοτέροις τούτοις διαφέροντα· καὶ τὸ πλῆθος τῶν εἰσαφικνούμενων

ματα και σε ὅσους θέλουν νὰ ἀπολαύσουν τὰ ἀγαθά τους· δὲν ἥταν ἱστοργή οὔτε γιὰ ὅσους τοὺς εὐνόησε ἡ τύχη οὔτε γιὰ κείνους ποὺ δυστυχούσανε στὸν τόπο τους, ἀλλὰ ἔξασφάλισε στοὺς πρώτους εὐχάριστη και ἀνετη ζωὴ²², στοὺς ἄλλους πάλι σίγουρο καταφύγιο και ἀσφάλεια²³.

‘Ακόμα εἶναι γνωστὸ πῶς κάθε χώρα βέβαια δὲν παρουσιάζει ⁴² αὐτάρκεια σὲ δῆλα τὰ προϊόντα: “Ἄλλα τῆς λείπουν και ἄλλα τὰ ἔχει παραπάνω ἀπὸ τὶς ἀνάγκες τῆς. Ἐτσι ὑπάρχει μέγα πρόβλημα ποῦ νὰ διαθέσῃ τὸ περίσσευμα και ἀπὸ ποῦ νὰ κάνη εἰσαγωγὴ γιὰ τὰ ἄλλα. Και αὐτὸ δῆμας τὸ πρόβλημα ἡ πόλη μας τὸ ἀντιμετώπισε μὲ τρόπο ἀποφασιστικό: Στὴ μέση τῆς Ἑλλάδας ἔκαμε ἐμπορικὸ κέντρο τὸν Πειραιά, δην συγκεντρώνονται τόσα προϊόντα, ὡστε αὐτὰ ποὺ εἶναι δύσκολο νὰ τὰ προμηθευτῆς καθένα και ἀπὸ τόπον ἄλλο, ἐδῶ τὰ βρίσκεις εύκολα δῆλα συγκεντρωμένα.

Σ’ αὐτοὺς λοιπὸν ποὺ καθιέρωσαν τὶς πανελλήνιες γιορτὲς ταὶ ⁴³ ριάζει δίκαιοις ἔπαινοις. Μᾶς κληροδότησαν τὸ θαυμάσιο ἔθιμο νὰ μαζευόμαστε δῆλοι μαζὶ στὸν ἵδιο τόπο ὕστερα ἀπὸ σπονδεῖς και ἀπὸ διάλυση τῆς ἔχθρας ποὺ μᾶς χώριζε²⁴; νὰ ἐνώνωμε κατόπιν τὶς προσευχὲς και τὶς θυσίες μας και νὰ θυμόμαστε τοὺς παλιοὺς συγγενικοὺς δεσμούς μας, νὰ ἔχωμε πιὸ φιλικὴ διάθεση στὸ μέλλον ὃ ἔνας γιὰ τὸν ἄλλο και τέλος νὰ ἀνανεώνωμε τὶς παλιές φιλίες και νὰ δημιουργοῦμε νέες. Οὔτε λοιπὸν γιὰ τοὺς κοινοὺς ἀνθρώπους οὔτε ⁴⁴ και γιὰ τὶς προικισμένες φύσεις εἶναι ἀσκοπή ἡ προσέλευση στὶς πανελλήνιες γιορτές, ἀφοῦ οἱ τελευταῖοι ἔχουν τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπιδείξουν τὰ προσόντα τους μπροστὰ στὸ συγκεντρωμένο πλῆθος τῶν Ἑλλήνων²⁵ και οἱ ἄλλοι μποροῦν νὰ τοὺς καμαρώσουν ποὺ κάνουν μεταξὺ τους ἀγώνα εὐγενικό. Και δῆλοι εἶναι εὐχαριστημένοι, ἀφοῦ δῆλοι ἔχουν μὲ τί νὰ ἴκανοποιηθοῦν: Οἱ θεατὲς βλέπουν τοὺς ἀθλητὲς νὰ ἀγωνίζωνται γιὰ χάρη τους και τοῦτοι πάλι σκέφτονται πῶς δῆλοι ἥρθαν γιὰ νὰ τοὺς καμαρώσουν. Ἀφοῦ λοιπὸν τόσο καλὸ κάνουν σ’ ἐμᾶς οἱ πανελλήνιες συγκεντρώσεις, ἥτανε φυσικὸ νὰ μὴ μείνη πίσω ἡ πόλη μας οὔτε και σ’ αὐτές.

Και πράγματι ἀπόχτησε θεάματα πάρα πολλὰ και θαυμαστά²⁶, ⁴⁵ ἄλλα πολυτελῆ και πολυδάπανα, ἄλλα δνομαστὰ γιὰ τὴν ἀξία τους τὴν καλλιτεχνικὴ και ἄλλα πάλι ποὺ συνδυάζουν και τὰ δυό. Και εἶναι τόσο τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων ποὺ καταφένουν συνέχεια στὴν

ώς ήμας τοσοῦτόν ἐστιν ὥστ' εἴ τι ἐν τῷ πλησιάζειν ἀλλήλοις ἀγαθόν ἐστιν, καὶ τοῦθ' ὑπὲρ αὐτῆς περιειλῆφθαι. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ φιλίας εὑρεῖν πιστοτάτας καὶ συνονσίας ἐντυχεῖν παντοδαπωτάτας μάλιστα παρ' ήμιν ἐστιν, ἔτι δ' ἀγῶνας ἵδεῖν μὴ μόνον τάχους καὶ φύμης ἀλλὰ καὶ λόγων καὶ γνώμης καὶ τῶν ἄλλων ἔργων ἀπάντων, καὶ 46 τούτων ἀθλα μέγιστα. Πρὸς γὰρ οὓς αὐτὴ τίθησιν, καὶ τοὺς ἀλλούς διδόναι συναναπείθει τὰ γὰρ ὅφ' ήμῶν κριθέντα τοσαύτην λαμβάνει δόξαν ὥστε παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ἀγαπᾶσθαι. Χωρὶς δὲ τούτων αἱ μὲν ἄλλαι πανηγύρεις διὰ πολλοῦ χρόνου συλλεγεῖσαι ταχέως διελύθησαν, ή δ' ήμετέρα πόλις ἀπαντα τὸν αἰῶνα τοῖς ἀφικονομένοις πανήγυρίς ἐστιν.

47 Φιλοσοφίαν τοίνυν, η πάντα ταῦτα συνεξενῷε καὶ συγκατεσκεύασε καὶ πρὸς τε τὰς πράξεις ήμας ἐπιαίδευσε καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐπράύνει καὶ τῶν συμφορῶν τάς τε δι' ἀμαθίαν καὶ τὰς ἐξ ἀνάγκης γιγνομένας διεῖλε καὶ τὰς μὲν φυλάξασθαι, τὰς δὲ καλῶς ἐνεγκεῖν ἐδίδαξεν, η πόλις ήμῶν κατέδειξεν, καὶ λόγους ἐτίμησεν, ὡς 48 πάντες μὲν ἐπιθυμοῦσιν, τοῖς δ' ἐπισταμένοις φθονοῦσιν, συνειδοῦσα μὲν διτοῦτο μόνον ἐξ ἀπάντων τῶν ζώων ἴδιον ἔφυμεν ἔχοντες καὶ διότι τούτῳ πλεονεκτήσαντες καὶ τοῖς ἄλλοις ἄπασιν αὐτῶν διηγέγκαμεν, δρῶσα δὲ περὶ μὲν τὰς ἄλλας πράξεις οὕτω ταραχώδεις οὖσας τὰς τύχας ὥστε πολλάκις ἐν αὐταῖς καὶ τοὺς φρονίμους ἀτυχεῖν καὶ τοὺς ἀνοήτους κατορθοῦν, τῶν δὲ λόγων τῶν καλῶς καὶ τεχνικῶς ἐχόντων οὐ μετὸν τοῖς φαύλοις, ἀλλὰ ψυχῆς εὖ φρονούστης ἔργον δητας, καὶ τούς τε σοφοὺς καὶ τοὺς ἀμαθεῖς δοκοῦντας εἶναι ταύτη πλεῖσταν ἀλλήλων διαφέροντας, ἔτι δὲ τοὺς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐλευθέρως τεθραμμένους ἐκ μὲν ἀνδρίας καὶ πλούτου καὶ τῶν τούτων ἀγαθῶν οὐ γιγνωσκομένους, ἐκ δὲ τῶν λεγομένων μάλιστα καταφανεῖς γιγνομένους, καὶ τοῦτο σύμβολον τῆς παιδεύσεως ήμῶν ἐκάστου πιστότατον ἀποδειγμένον, καὶ τοὺς λόγων καλῶς χρωμένους.

πόλη μας, ώστε ἂν κάτι καλὸς ὑπάρχη στὴν ἐπικοινωνίᾳ αὐτῇ ἀνάμεστα στοὺς ἀνθρώπους, καὶ αὐτὸς τὸ ἀπόλαυσες ἡ πόλη μας. Πέρα ἀπὸ αὐτὰ ὑπάρχει ἡ δυνατότητα νὰ βρῇ κανεὶς ἐδῶ φίλους εἰλικρινεῖς καὶ συντροφίες κάθε λογῆς²⁷, νὰ δῆ ἀγῶνες δρόμου καὶ σωματικῆς ἀλληγῆς, ἀγῶνες λόγου, πνεύματος καὶ ὅλων τῶν ἀλλων ἔργων τοῦ ἀνθρώπου, καὶ γιὰ ὅλα αὐτὰ τὰ πιὸ μεγάλα ἔπαθλα. Γιατί, ἔκτος ἀπὸ ὅσα ἀθλοθετεῖ ἡ Ἰδια, τὰ καταφέρνει νὰ προσφέρουν καὶ οἱ ἄλλες πόλεις τῆς Ἐλλάδας· καὶ αὐτὸς γιατὶ ὅσα ἐμεῖς κρίνουμε ἄξια, ἀμέσως ἀποχτοῦν μιὰ τέτοια φήμη, ποὺ τὰ ἀγαπάει ὅλος ὁ κόσμος. Εέχωρα ἀπὸ αὐτὰ οἱ ἄλλες πανελλήνιες συγκεντρώσεις γίνονται σὲ χρονικὰ διαστήματα ἀραιά²⁸ καὶ διαλύονται γρήγορα, ἐνῶ ἡ πόλη ἡ δικιά μας εἶναι μιὰ ἀδιάκοπη γιορτὴ γιὰ ὅσους φτάνουνε σ' αὐτὸν τὸν τόπο.

Ἡ πόλη μας δίδαξε ἐπίσης ὅτι ἡ καλλιέργεια τοῦ πνεύματος²⁹ 47 τὰ ἐπινόησε καὶ ἔδωσε μορφὴ σὲ ὅλα αὐτά, μᾶς ἔδωσε τὰ ἐφόδια νὰ μεταφέρουμε τὴν θεωρία σὲ πράξη, γλύκανε τὶς σχέσεις μεταξύ μας, ζεχώρισε τὶς συμφορές σ' αὐτές ποὺ φέρνει ἡ ἀμάθεια καὶ αὐτές ποὺ φέρνει ἡ ἀνάγκη καὶ μᾶς ἔμαθε νὰ φυλαγόμαστε ἀπὸ τὶς πρῶτες καὶ νὰ ἀντιμετωπίζωμε μὲ καρτερία τὶς ἄλλες. Ἡ πόλη μας ἀναγνώρισε ἀκόμα τὴν πρέπουσα ἄξια στὴν τέχνη τοῦ λόγου, ποὺ ὅλοι λαχταροῦν νὰ ἀποχτήσουν, φθονοῦν ὠστόσο αὐτοὺς ποὺ τὴν κατέχουν. Καὶ αὐτὸς γιατὶ ἔχει βαθιὰ ἐπίγνωση πώς εἶναι τὸ μόνο φυσικό⁴⁸ μας πλεονέκτημα ἀπέναντι στὰ ζῶα καὶ ἀκριβῶς αὐτὸς εἶναι ποὺ μᾶς κάνει νὰ ζεχωρίζωμε ἀπὸ ἐκεῖνα σὲ ὅλες τὶς ἄλλες ἐκδηλώσεις μας. Βλέπει καλὰ ὅτι ἡ τύχη στὶς ἄλλες βέβαια πλευρὲς τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητας εἶναι ἔτσι ἰδιότροπη καὶ ἀστατη, ὥστε πολλὲς φορὲς δὲν πετυχαίνουν στὴ ζωὴ οἱ μυαλωμένοι, ἐνῶ τὰ καταφέρνουν οἱ ἀνθρώποι, καὶ μονάχα οἱ λόγοι ποὺ εἶναι καμωμένοι μὲ δύμορφιά καὶ τέχνη δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ βγοῦν ἀπὸ ἀμαθεῖς καὶ ἄξεστους, παρὰ εἶναι δημιουργήματα πνευμάτων φωτεινῶν καὶ προικισμένων. Ξέρει ἀκό-

49 μα διτὶ οἱ καλλιεργημένοι καὶ αὐτοὶ ποὺ θεωροῦνται ἄξεστοι σ' αὐτὸς τὸ σημεῖο διαφέρουν μεταξύ τους βασικά, ἀλλὰ καὶ δοσοὶ ἀνατράφη- καν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ δπως ταιριάζει σὲ ἐλεύθερους δὲν ζεχωρίζουν ἀπὸ τὴν παλικαριά καὶ ἀπὸ τὰ πλούτη τους καὶ ἀπὸ ὅλα τέτοια ἀγαθά· ἡ ίκανότητα στὸ λόγο εἶναι ποὺ τοὺς προβάλλει καὶ ἀποτελεῖ κατὰ κοινὴ δύμορφία τὸ ἀλάνθαστο κριτήριο γιὰ τὸ βαθμὸ καλλιέργειας ποὺ διαθέτει δικαίων· καὶ δοσοὶ χειρίζονται τὸ λόγο μὲ ίκανότητα δὲν

νους οὐ μόνον ἐν ταῖς αὐτῶν διναμένους, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις
 50 ἐντίμους ὅντας. Τοσοῦτον δ' ἀπολέλοιπεν ἡ πόλις ἡμῶν περὶ τὸ
 φρονεῖν καὶ λέγειν τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ὥσθ' οἱ ταύτης μαθηταὶ
 τῶν ἄλλων διδάσκαλοι γεγόνασιν, καὶ τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα πε-
 ποίηκεν μηκέτι τοῦ γένους, ἀλλὰ τῆς διανοίας δοκεῖν εἶναι, καὶ μᾶλ-
 λον "Ἑλληνας καλεῖσθαι τοὺς τῆς παιδεύσεως τῆς ἡμετέρας ἢ τοὺς
 τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντας.

51 "Ινα δὲ μὴ δοκῶ περὶ τὰ μέρη διατρίβειν ὑπὲρ δὲλων τῶν πρα-
 γμάτων ὑποθέμενος, μηδὲ ἐκ τούτων ἐγκωμιάζειν τὴν πόλιν ἀπο-
 ρῶν τὰ πρὸς τὸν πόλεμον αὐτὴν ἐπαινεῖν, ταῦτα μὲν εἰρηθέω μοι
 πρὸς τοὺς ἐπὶ τοῖς τοιούτοις φιλοτιμούμενους· ἡγοῦμαι δὲ τοῖς προ-
 γόνοις ἡμῶν οὐχ ἥττον ἐκ τῶν κινδύνων τιμᾶσθαι προσήκειν ἢ τῶν ἀλ-
 52 λωρ̄ εὐεργεσιῶν. Οὐ γὰρ μικροὺς οὐδὲ δὲλγοντος οὐδὲ ἀφανεῖς ἀγω-
 νας ὑπέμειναν, ἀλλὰ πολλοὺς καὶ δεινοὺς καὶ μεγάλους, τοὺς μὲν
 ὑπὲρ τῆς αὐτῶν χώρας, τοὺς δὲ ὑπὲρ τῆς τῶν ἄλλων ἐλευθερίας· ἀπαντα-
 γὰρ τὸν χρόνον διετέλεσαν κοινὴν τὴν πόλιν παρέχοντες καὶ τοῖς ἀδι-
 53 κονμένοις ἀεὶ τῶν Ἑλλήνων ἐπαμύνονταν. Διὸ δὴ καὶ κατηγοροῦ-
 σί τινες ἡμῶν ως οὐκ ὀρθῶς βουλευομένων, ὅτι τοὺς ἀσθενεστέρους
 εἰθίσμεθα θεραπεύειν, ὥσπερ οὐ μετὰ τῶν ἐπαινεῖν βουλομένων ἡμᾶς
 τοὺς λόγους δητὰς τοὺς τοιούτους. Οὐ γὰρ ἀγνοοῦντες ὅσον διαφέρουσι
 αἱ μείζους τῶν συμμαχῶν πρὸς τὴν ἀσφάλειαν, οὕτως ἐβουλευόμεθα
 περὶ αὐτῶν, ἀλλὰ πολὺ τῶν ἄλλων ἀκριβέστερον εἰδότες τὰ συμβα-
 νοῦτ' ἐκ τῶν τοιούτων ὅμως ἥρούμεθα τοῖς ἀσθενεστέροις καὶ παρὰ τὸ
 συμφέρον βοηθεῖν μᾶλλον ἢ τοῖς κρείττονι τοῦ λυσιτελοῦντος ἔνεκκ
 συναδικεῖν.

54 Γνοίη δ' ἂν τις καὶ τὸν τρόπον καὶ τὴν ὁώμην τὴν τῆς πόλεως
 ἐκ τῶν ἰκετειῶν ἃς ἥδη τινὲς ἡμῖν ἐποιήσαντο. Τὰς μὲν οὖν ἢ νεωστὶ¹
 γεγενημένας ἢ περὶ μικρῶν ἐλθούσας παραλείψω· πολὺ δὲ πρὸ τῶν
 Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἔχουν δύναμη μόνο στὸν τόπο τους, ἀλλὰ καὶ στὰ ἄλλα μέρη τοὺς τιμοῦν.

Τόσο πολὺ ξεπέρασε ἡ πόλη μας ὅλους τοὺς ἄλλους στὴν πνευμα- 50 τικὴ ἀνάπτυξη καὶ στὴν τέχνη τοῦ λόγου, ὥστε οἱ δικοί της μαθητὲς ἔγιναν δάσκαλοι στοὺς ὅλους⁵⁰ τὸ ὄνομα πάλι "Ελληνες κατόρθωσε νὰ μὴ συμβολίζῃ πιὰ τὴν καταγωγή, ἀλλὰ τὴν καλλιέργεια τοῦ πνεύματος, καὶ "Ελληνες νὰ δύνομάζωνται πιὸ πολὺ ὅσοι δέχτηκαν τὸν τρόπο τῆς δικιᾶς μας ἀγωγῆς καὶ μόρφωσης παρὰ αὐτοὶ ποὺ ἔχουν τὴν ἔδια μὲ ἐμάς καταγωγή.

Γιὰ νὰ μὴ δώσω δύμας τὴν ἐντύπωση πῶς πελαγοδρομῶ σὲ λε- 51 πτομέρειες, ἐνῶ στὴν ἀρχὴ ὑποσχέθηκα πῶς θὰ ἀναπτύξω ὅλο τὸ θέμα στὴ γενικὴ μορφὴ του, καὶ γιὰ νὰ μὴ φανῇ πῶς πλέκω ἑγκώμιο στὴν πόλη μας μὲ ὅλα τὰ παραπάνω, γιατὶ ἀδύνατῷ νὰ τὴν ἐπαινέσω γιὰ τὰ πολεμικὰ τῆς καταρθώματα, ἃς ποῦμε πῶς τὰ εἴπα ὅλα αὐτὰ γιὰ ὅσους ίκανοποιεῖται τὸ φιλότιμό τους ὅταν ἀκοῦνε τέτοια θέματα. "Εγὼ προσωπικὰ νομίζω ὅτι στοὺς προγόνους μας δὲν ταιριάζει μικρότερη τιμὴ γιὰ τοὺς πολεμικοὺς κινδύνους ποὺ ἀντιμετώπισαν ἀπὸ δῆση γιὰ τὶς ὅλιες εὐεργεσίες ποὺ πρόσφερκαν στοὺς "Ελληνες. Δὲν ηταν δὲ⁵² οὔτε μικροὶ οὔτε ἀσήμαντοι οὔτε καὶ λίγοι οἱ ἀγῶνες, ποὺ ὑπόμειναν ἀντίθετα, πολλοὶ καὶ μεγάλοι καὶ φοβεροί! "Αλλοι γιὰ νὰ ὑπερασπίσουν τὴ δικιά τους χώρα καὶ ἄλλοι γιὰ τὴν ἐλευθερία τῶν "Ελλήνων — Εἶναι γνωστὸ πόδι πάντοτε διέθεταν τὴ δύναμη τῆς πόλης γιὰ τὸ κοινὸ συμφέρο τῆς "Ελλάδας καὶ γιὰ τὴν ὑπεράσπιση "Ελλήνων, ποὺ δεινοπαθοῦσαν. Γι' αὐτὸ δὲ καὶ μᾶς κατακρίνουν μερικοὶ πῶς⁵³ τάχα δὲ σκεφτόμαστε λογικά, ἀφοῦ εἴχαμε τὴν ἀνόητη συνήθεια νὰ βοηθοῦμε τοὺς ἀδύνατους — λέσι καὶ δὲ βοηθᾶνε τέτοια λόγια αὐτοὺς ποὺ θέλουν νὰ μᾶς ἐπαινέσουν! Γιοθετήσαμε αὐτὴ τὴν ταχτικὴ ὅχι γιατὶ δὲν ἔρομε τί ρόλο παίζουν οἱ ισχυρὲς συμμαχίες γιὰ τὴν ἀσφάλειά μας: ζέρομε καλύτερα ἀπὸ τοὺς ὅλους τὶς συνέπειες μιᾶς τέτοιας ταχτικῆς, ἀλλὰ τὸ βρίσκομε πιὸ ἔντιμο νὰ ὑπερασπίζωμε τοὺς πιὸ ἀδύναμους ἐνάντια στὸ συμφέρο μας, παρὰ νὰ συνεργοῦμε στὶς ἀδικίες τῶν ισχυρῶν μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ ἔξασφαλίσωμε ὑλικὰ κέρδη.

"Ισως θὰ ηταν δυνατὸ νὰ ἀντιληφθῇ κανεὶς τὴ νοοτροπία καὶ⁵⁴ τὴ δύναμη τῆς πόλης μας ἀπὸ τὶς ἐπικλήσεις γιὰ βοήθεια ποὺ μερικοὶ μᾶς ἔκαναν διὰ τώρα. Αὐτὲς ποὺ τώρα τελευταῖα ἔγιναν ἡ

Πολεμικὲς
ὑπηρεσίες τῆς
Αθήνας πρὶν
ἀπὸ τὰ Μη-
δικό.

Τρωϊκῶν, — ἐκεῖθεν γὰρ δίκαιον τὰς πίστεις λαμβάνειν τοὺς ὑπὲρ τῶν πατρίων ἀμφισβητοῦντας. — ἥλθον οἱ θ' Ἡρακλέους παῖδες καὶ μικρὸν πρὸ τούτων Ἀδραστος ὁ Ταλαοῦ, βασιλεὺς ὅν τοις Ἀργους, 55 οὗτος μὲν ἐκ τῆς στρατείας τῆς ἐπὶ Θήβας δεδυστυχηκώς, καὶ τοὺς ὑπὸ τῆς Καδμείᾳ τελευτήσαντας αὐτὸς μὲν οὐδενάμενος ἀνέλεσθαι, τὴν δὲ πόλιν ἀξιῶν βοηθεῖν ταῖς κοινaiς τύχαις καὶ μὴ περιορᾶν τοὺς ἐν τοῖς πολέμοις ἀποθνήσκοντας ἀτάφους γιγνομένους μηδὲ παλαιὸν 56 ἔθος καὶ πάτριον νόμον καταλνόμενον, οἱ δ' Ἡρακλέους παῖδες φεύγοντες τὴν Εὐρυσθέως ἔχθραν, καὶ τὰς μὲν ἄλλας πόλεις ὑπερο-ρῶντες ὡς οὐκ ἀν δυναμένας βοηθῆσαι ταῖς αὐτῶν συμφοραῖς, τὴν δ' ἡμετέραν ἴκανην νομίζοντες εἶναι μόνην ἀποδοῦναι χάριν ὑπὲρ ὃν ὁ 57 πατὴρ αὐτῶν ἀπαντας ἀνθρώπους εὐεργέτησεν. Ἐκ δὴ τούτων δά-διον κατιδεῖν ὅτι καὶ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἡ πόλις ἡμῶν ἡγεμονί-κῶς εἰχεν· τὶς γὰρ ἀν ἴκετεύειν τολμήσειεν ἢ τοὺς ἥττους αὐτῶν ἢ τοὺς ὑφ' ἐτέροις δυτας, παραλιπὼν τοὺς μείζω δύναμιν ἔχοντας, ἄλλως τε καὶ περὶ πραγμάτων οὐκ ἰδίων, ἀλλὰ κοινῶν καὶ περὶ ὃν οὐδένας ἄλλους εἰκὸς ἦν ἐπιμεληθῆναι πλὴν τοὺς προεστάναι τῶν Ἑλλήνων 58 ἀξιοῦντας; Ἐπειτ' οὐδὲ φευσθέντες φαίνονται τῶν ἐλπίδων δι' ἃς κατέφυγον ἐπὶ τοὺς προγόνους ἡμῶν. Ἀνελόμενοι γὰρ πόλεμον ὑπὲρ μὲν τῶν τελευτησάντων πρὸς Θηβαίους, ὑπὲρ δὲ τῶν παίδων τῶν Ἡρακλέους πρὸς τὴν Εὐρυσθέως δύναμιν, τοὺς μὲν ἐπιστρατεύσαντες ἥναγκασαν ἀποδοῦναι θάψαι τοὺς νεκροὺς τοῖς προσήκονσιν, Πελο-ποννησίων δὲ τοὺς μετ' Εὐρυσθέως εἰς τὴν χώραν ἡμῶν εἰσβαλόντας ἐπεξελθόντες ἐνίκησαν μαχόμενοι κάκεῖνον τῆς ὕβρεως ἐπαυσαν· 59 Θαυμαζόμενοι δὲ καὶ διὰ τὰς ἄλλας πράξεις ἐκ τούτων τῶν ἔργων ἔτι μᾶλλον εὐδοκίμησαν. Οὐ γὰρ παρὰ μικρὸν ἐποίησαν, ἀλλὰ τοσοῦτον Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἡταν γιατί ἀσήμαντα ζητήματα θὰ τὶς παραλείψω. "Ομως πολὺ προτοῦ νὰ γίνουν τὰ Τρωϊκά — ἀπὸ ἐκεῖ εἶναι σωστὸ νὰ ἀντλοῦν ἐπιχειρήματα ὅσοι προβάλλουν δικαιώματα πατροπαράδοτα — ξρόθαν οἱ γιοὶ τοῦ 'Ηρακλῆ'³¹ καὶ λίγο πρὶν ὁ "Αδραστος"³² τοῦ Ταλαοῦ καὶ βασιλιάς τοῦ "Αργους. 'Ο τελευταῖος ἀπότυχε στὴν ἐκστρατεία κατὰ τῆς 55 Θήβας καὶ δὲν εἶχε τὴ δύναμη ὃ ἔδιος νὰ σηκωσθῇ καὶ νὰ θάψῃ τοὺς νεκροὺς πολεμιστές του, ποὺ εἶχαν πέσει κάτω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς Καδμείας. Ζήτησε λοιπὸν ἀπὸ τὴν πόλη μας νὰ τὸν συνδράμῃ σ' αὐτὴ τὴ συμφορὰ — ποὺ σὲ ὅλους εἶναι δυνατὸ νὰ τύχῃ — καὶ νὰ μὴν ἀνεχτῇ νὰ μένουν ἄταφοι οἱ σκοτωμένοι στοὺς πολέμους, οὔτε νὰ καταπατηθῇ παλιὰ συνήθεια καὶ νόμος Ἱερὸς πατροπαράδοτος. Τὰ τέκνα 56 πάλι τοῦ 'Ηρακλῆ, κυνηγγημένα ἀπὸ τὴν ἔχθρα τοῦ Εύρυσθέα, ἀφησαν κατὰ μέρος τὶς ἄλλες πόλεις τῆς 'Ελλάδας σὰν ἀνίκανες νὰ τοὺς προσφέρουν συνδρομὴ στὴ δυστυχία τους καὶ πίστεψαν πῶς μόνο ἡ δικιά μας ἥταν σὲ θέση νὰ τοὺς παρασταθῆ, γιατὶ τὸ καλὸ ποὺ ὁ πατέρας τους ἔκανε σὲ ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα.

'Απὸ ὅλα αὐτὰ φαίνεται ὀλοκάθαρα πῶς καὶ τὰ χρόνια ἐκεῖνα ἡ 57 πόλη μας εἶχε τὰ πρωτεῖα: Ποιός τάχα θὰ εἶχε τὸ κουράγιο νὰ κάνῃ ἐπικλήσεις γιὰ βοήθεια ἢ σὲ κατώτερούς τους ἢ στοὺς ὑποταγμένους σὲ ἄλλους καὶ δὲ θὰ λογάριαζε τοὺς πιὸ ἴσχυρούς; 'Ακόμα περισσότερο ποὺ τὰ ζητήματά τους δὲν εἶχαν χαρακτήρα ἰδιωτικού, ἀλλὰ παρουσίαζαν ἐνδιαφέρον γενικό, καὶ ἥταν φυσικὸ νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ αὐτὰ μονάχα δοἱ διεκδικοῦσαν τὸ δικαίωμα νὰ κατευθύνουν τὶς τύχες τῶν 'Ελλήνων.

'Αλλωστε δὲ φαίνεται νὰ διαφεύστηκαν οἱ ἐλπίδες τους, ποὺ 58 τοὺς δόδήγησαν νὰ καταφύγουν στοὺς προγόνους μας. 'Ανάλαβαν, ὅπως ξέρομε, ἀπὸ τὴν μιὰ μεριὰ τὸν πόλεμο ἐνάντια στοὺς Θηβαίους, γιὰ νὰ πετύχουν νὰ ἐνταφιαστοῦν οἱ νεκροί, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὰ ἔβαλαν μὲ τὴ δύναμη τοῦ Εύρυσθέα γιὰ τὸ χατήρι τῶν παιδιῶν τοῦ 'Ηρακλῆ. "Ἐτσι ἀνάγκασαν μὲ ἐκστρατεία τοὺς Θηβαίους νὰ παραδώσουν τοὺς νεκροὺς στοὺς συγγενεῖς τους νὰ τοὺς θάψουν" ἀλλὰ καὶ τὸ στρατὸ τῶν Πελοποννήσιων, ποὺ ἔκαμε εἰσβολὴ στὴν χώρα μας μαζὶ μὲ τὸν Εύρυσθέα, τὸν καταδίωξαν, τὸν νίκησαν στὴ μάχη καὶ ἔδωσαν γερὸ χτύπημα στὴν ὑπεροψία καὶ τὴ θρασυτήτη ἐκείνου.

Καὶ γιὰ τὰ ἄλλα τους κατορθώματα βέβαια τοὺς θαυμάζουν τοὺς 59 προγόνους μας, δῆμος φήμη ἀκόμα μεγαλύτερη ἀπόχτησαν ἀπὸ τὶς πράξεις τους αὐτές. Δὲν πέτυχαν δὲ καὶ μικρὸ πράγμα: "Αλλαξαν τόσο

τὰς τύχας ἑκατέρων μετήλλαξαν ὥσθ' διὰ μὲν ἵκετεύειν ἡμᾶς ἀξιώσας
 βίᾳ τῶν ἐχθρῶν ἀπανθ' ὅσων ἐδείθη διαπραξάμενος ἀπῆλθεν, Εὐ-
 ρυσθεὺς δὲ βιάσεσθαι προσδοκήσας αὐτὸς αἰχμάλωτος γενόμενος
 60 ἵκετης ἡγαγκάσθη καταστῆναι, καὶ τῷ μὲν ὑπερενεγκόντι τὴν ἀνθρω-
 πίνην φύσιν, διὸ ἐκ Διὸς μὲν γεγονώς, ἔτι δὲ θυητὸς ὃν θεοῦ ὁμότην
 ἔσχεν, τούτῳ μὲν ἐπιτάττων καὶ λυμαινόμενος ἀπαντα τὸν χρόνον
 διετέλεσεν, ἐπειδὴ δὲ εἰς ἡμᾶς ἐξήμαρτεν, εἰς τοσαύτην κατέστη με-
 ταβολὴν ὥστ' ἐπὶ τοῖς παισὶ τοῖς ἐκείνου γενόμενος ἐπονειδίστως
 τὸν βίον ἐτελεύτησεν.

61 Πολλῶν δὲ ὑπαρχούσῶν ἡμῖν εὐεργεσιῶν εἰς τὴν πόλιν τὴν Λακε-
 δαιμονίων περὶ ταύτης μόνης μοι συμβέβηκεν εἰπεῖν· ἀφορμὴν γὰρ λα-
 βόντες τὴν διὸ ἡμῶν αὐτοῖς γενομένην σωτηρίαν οἱ πρόγονοι μὲν τῶν
 νῦν ἐν Λακεδαίμονι βασιλευόντων, ἔκγονοι δὲ Ἡρακλέους, κατῆλθον
 μὲν εἰς Πελοπόννησον, κατέσχον δὲ Ἀργος καὶ Λακεδαίμονα καὶ
 Μεσσήνην, οἰκισταὶ δὲ Σπάρτης ἐγένοντο, καὶ τῶν παρόντων ἀγαθῶν
 62 αὐτοῖς ἀπάντων ἀρχηγοὶ κατέστησαν. Ὡν ἐχρῆν ἐκείνους μεμνημένους
 μηδέποτ' εἰς τὴν χώραν ταύτην εἰσβαλεῖν, ἐξ οὓς δρμηθέντες τοσαύτην
 ενδαιμονίαν κατεκτήσαντο, μηδὲ εἰς κινδύνους καθιστάναι τὴν πό-
 λιν τὴν ὑπὲρ τῶν παίδων τῶν Ἡρακλέους προκινδυνεύσασαν, μηδὲ
 τοῖς μὲν ἀπ' ἐκείνου γεγονόσι διδόναι τὴν βασιλείαν, τὴν δὲ τῷ γέ-
 63 νει τῆς σωτηρίας αἰτίαν οὖσαν δονλεύειν αὐτοῖς ἀξιοῦν. Εἴ δὲ δεῖ
 τὰς χάριτας καὶ τὰς ἐπιεικείας ἀνελόντας ἐπὶ τὴν ὑπόθεσιν πάλιν
 ἐπανελθεῖν καὶ τὸν ἀκριβέστατον τῶν λόγων εἰπεῖν, οὐ δή που πάτριόν
 ἐστιν ἡγεῖσθαι τοὺς ἐπήλυδας τῶν αὐτοχθόνων, οὐδὲ τοὺς εὖ πα-
 θόντας τῶν εὖ ποιησάντων, οὐδὲ τοὺς ἵκετας γενομένους τῶν ὑποδε-
 64 ξαμένων. Ἐτι δὲ συντομώτερον ἔχω δηλῶσαι περὶ αὐτῶν. Τῶν
 μὲν γὰρ Ἑλληνίδων πόλεων χωρὶς τῆς ἡμετέρας Ἀργος καὶ Θῆβαι
 καὶ Λακεδαίμων καὶ τότ' ησαν μέγισται καὶ νῦν ἔτι διατελοῦσιν.
 Φαίνονται δὲ ἡμῶν οἱ πρόγονοι τοσοῦτον ἀπάντων διενεγκόντες ὥσθ'
 Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τύχη καὶ στὶς δυὸς περιπτώσεις ποὺ ἀνάφερα πιὸ πάνω, ὥστε αὐτὸς ποὺ ἔκρινε σωστὸν νὰ μᾶς ἱκετεύσῃ γύρισε πίσω, ἀφοῦ πέτυχε ὅλα ὅσα ζήτησε, μὲ τὴ βίᾳ, ἀπὸ τοὺς ἐγγόρους του· ὁ Εὔρυσθέας πάλι, ποὺ ἔλπισε γιὰ μᾶς στιγμὴ πῶς θὰ μᾶς ἐπιβληθῇ μὲ τὴ βίᾳ, πιάστηκε αἰχμάλωτος καὶ ἀναγκάστηκε νὰ πέσῃ στὰ πόδια μᾶς ἱκέτης. Αὐτὸς 60 ποὺ σὲ ὅλη τὴ ζωὴ του ἔδινε ἐντολές καὶ καταδυνάστευε ἔκεῖνον, ποὺ ἔπερασε τὴ φύση τὴν ἀνθρώπινη—ἥτανε γιὸς τοῦ Δία³³, μὰ καὶ σὰν ἀνθρωπος θεϊκὴ δύναμη εἶχε—ὅταν ἔκανε τὸ λάθιος νὰ τὰ βάλῃ μαζί μας, τόσο ἀνάποδα τοῦ ἥρθαν τὰ πράγματα, ὥστε ἔπεσε στὰ χέρια τῶν ἀπογόνων τοῦ θύματός του καὶ τελείωσε ντροπιασμένος τὴ ζωὴ του.

Παρόλο ποὺ πολλὲς ἥταν οἱ εὐεργεσίες ποὺ προσφέραμε στὴν 61 πόλη τῶν Σπαρτιατῶν, ἡ περίσταση τὸ ἔφερε νὰ σᾶς μιλήσω μοναχὰ γι’ αὐτήν. Καὶ αὐτὸς γιατὶ οἱ πρόγονοι τῶν σημερινῶν βασιλιάδων τῆς Σπάρτης καὶ ἀπόγονοι τοῦ Ἡρακλῆ, στηριγμένοι ἀκριβῶς στὴ σωτηρία ποὺ τοὺς ἔξασφαλίσαμε ἐμεῖς, κατέβηκαν στὴν Πελοπόννησο, πῆραν τὸ Ἀργος, τὴ Λακεδαιμονία καὶ τὴ Μεσσήνη, ἔδρυσαν ὅστερα τὴ Σπάρτη καὶ ἔγιναν οἱ δῆμιοι υργοὶ τῶν ἀγαθῶν ποὺ ἀπολαβαίνουν τώρα ὅλοι. “Ολα αὐτὰ βέβαια ἔπερπε νὰ τὰ θυμοῦνται ἔκεινοι 62 καὶ σὲ καμιὰ περίπτωση νὰ μὴν εἰσβάλουν στὴ χώρα τούτη, ἀπὸ ὅπου ἔκεινησαν καὶ ἀπόχησαν τόση εὐημερία· ποτὲ νὰ μὴ βάζουν σὲ κίνδυνο τὴν πόλη αὐτήν, ποὺ ἀντιμετώπισε κινδύνους, γιὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὰ τέκνα τοῦ Ἡρακλῆ· οὕτε καὶ νὰ ἔχουν τὴν ἀξίωση νὰ κάνουν σκλάβα τους³⁴ τὴν πόλη, ποὺ ἔσωσε τὸ γένος τοῦ Ἡρακλῆ, τὴ στιγμὴ μάλιστα ποὺ κάνουν βασιλιάδες τοὺς ἀπογόνους του.

Μὰ καὶ ἀν ἀκόμα πρέπη νὰ ἀφήσω κατὰ μέρος τὴν καλοσύνη 63 ποὺ τοὺς δείξαμε καὶ τὴν εὐγνωμοσύνη ποὺ χρωστοῦν σ’ ἐμᾶς, γιὰ νὰ ξαναγυρίσω στὸ βασικὸ μου θέμα καὶ νὰ σᾶς πῶ τὰ πράγματα χωρὶς περιστροφές, ἔχω νὰ πῶ ὅτι δὲν εἶναι πατροπαράδοτη συνήθεια τῶν Ἑλλήνων νὰ διευθύνουν οἱ ξενοφερμένοι³⁵ τοὺς αὐτόχθονες³⁶, οὕτε καὶ δσοι εὐεργετήθηκαν τοὺς εὐεργέτες τους οὕτε καὶ αὐτοὶ ποὺ πέσανε στὰ γόνατα θερμοπαρακαλῶντας ὅσους τοὺς δέχτηκαν μὲ καλοσύνη καὶ ἀνθρωπιά.

Μπορῶ δῆμας νὰ φέρω καὶ ἐπιχειρήμα ἀκόμα πιὸ συνοπτικό: 64 Ἀπὸ τὶς πόλεις τῆς Ἑλλάδας, ἀν βγάλης τὴ δικιά μας, ἥταν καὶ εἶναι οἱ πιὸ μεγάλες τὸ Ἀργος, ἡ Θήβα καὶ ἡ Σπάρτη. Οἱ πρόγονοί μας ὅμως τόσο τοὺς πέρασαν ὅλους αὐτούς, ὥστε γιὰ τὸ χατήρι τῶν

νπερ μὲν Ἀργείων δυστυχησάντων Θηβαίοις, δτε μέγιστον ἐφρό-
65 τησαν, ἐπιτάττοντες, νπερ δὲ τῶν παίδων τῶν Ἡρακλέους Ἀρ-
γείους καὶ τὸν ἄλλους Πελοποννησίους μάχη κρατήσαντες, ἐκ δὲ
τῶν πρὸς Εὐρυσθέα κινδύνων τὸν οἰκιστὰς καὶ τὸν ἡγεμόνας τοὺς
Λακεδαιμονίων διασώσαντες. "Ωστε περὶ μὲν τῆς ἐν τοῖς Ἑλλησι
δυναστείας οὐκ οἶδ' ὅπως ἀν τις σαφέστερον ἐπιδεῖξαι δυνηθείη.

66 Δοκεῖ δέ μοι καὶ περὶ τῶν πρὸς τὸν βαρβάρον τῇ πόλει πε-
πραγμένων προσήκειν εἰπεῖν, ἄλλως τ' ἐπειδὴ καὶ τὸν λόγον κατε-
στησάμην περὶ τῆς ἡγεμονίας τῆς ἐπ' ἔκεινους. "Ἀπαντας μὲν οὖν ἔξα-
ριθμῶν τὸν κινδύνοντας λίαν ἀν μακρολογοίην· ἐπὶ δὲ τῶν μεγίστων
τὸν αὐτὸν τρόπον ὅνπερ ὀλίγῳ πρότερον πειράσομαι καὶ περὶ τούτων
67 διελθεῖν. "Εστι γὰρ ἀρχικώτατα μὲν τῶν γενῶν καὶ μεγίστας δυ-
ναστείας ἔχοντα Σκύθαι καὶ Θρᾷκες καὶ Πέρσαι, τυγχάνουσι δ' οὗτοι
μὲν ἀπαντες ἡμῖν ἐπιβουλεύσαντες, ἡ δὲ πόλις πρὸς ἀπαντας τούτους
διακινδυνεύσασα. Καίτοι τί λοιπὸν ἔσται τοῖς ἀντιλέγουσιν, ἦν ἐπι-
δειχθῶσι τῶν μὲν Ἑλλήνων οἱ μὴ δυνάμενοι τυγχάνειν τῶν δικαίων
ἡμᾶς ἵκετεύειν ἀξιῶντες, τῶν δὲ βαρβάρων οἱ βουλόμενοι καταδουλώ-
σασθαι τὸν "Ἑλληνας ἐφ' ἡμᾶς πρώτους ἰόντες;

68 "Ἐπιφανέστατος μὲν οὖν τῶν πολέμων δ' Περσικὸς γέγονεν,
οὐ μὴν ἀλάττω τεκμήρια τὰ παλαιὰ τῶν ἔργων ἔστι τοῖς περὶ τῶν
πατρίων ἀμφισβητοῦσιν. "Ετι γὰρ ταπεινῆς οὖσης τῆς Ἑλλάδος ἥλ-
θον εἰς τὴν χώραν ἡμῶν Θρᾷκες μὲν μετ' Εὐρόπου τοῦ Ποσειδῶ-
νος, Σκύθαι δὲ μετ' Ἀμαζόνων τῶν Ἀρεως θυγατέρων, οὐ κατὰ τὸν
αὐτὸν χρόνον, ἀλλὰ καθ' ὅν ἐκάτεροι τῆς Εὐρώπης ἐπῆρχον, μισοῦντες
μὲν ἀπαν τὸ τῶν Ἑλλήνων γέρος, ἱδιᾳ δὲ πρὸς ἡμᾶς ἐγκλήματα ποιη-
σάμενοι, νομίζοντες ἐκ τούτου τοῦ τρόπου πρός μίαν μὲν πόλιν κινδυ-
69 νεύσειν, ἀπασῶν δ' ἄμα κρατήσειν. Οὐ μὴν κατώρθωσαν, ἀλλὰ πρὸς
Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

‘Αργείων, δταν ἔπειθαν τὴ συμφορὰ ἐκείνη, ἐπέβαλαν τὴ θέλησή τους στοὺς Θηβαίους, τὴ στιγμὴ μάλιστα ποὺ ἐτοῦτοι ἦταν γεμάτοι ἔπαρση, ποὺ νίκησαν. “Ἐπειτα χάριν τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἡρακλῆ νίκη-⁶⁵ σαν πολεμώντας τοὺς Ἀργείους καὶ τοὺς ὅλους Πελοποννησίους. Τέλος μὲ τὸν πόλεμο κατὰ τοῦ Εύρυσθέα ἔσωσαν αὐτοὺς ποὺ ἔδρυσαν τὴ Σπάρτη καὶ σήμερα τὴν κυβερνοῦν. “Ὕστερα ἀπ’ ὅλα αὐτὰ δὲν ξέρω μὲ ποιόν τρόπο θὰ μποροῦσε νὰ ἀποδεῖξῃ κανεὶς σαφέστερα τὸ δικαίωμα ποὺ ἔχουμε γιὰ τὴν ἡγεμονία τῶν Ἑλλήνων.

Τόρα, νομίζω, ηρθε ἡ ὥρα νὰ μιλήσω καὶ γιὰ τὰ κατορθώματα⁶⁶ τῆς πόλης κατὰ τῶν Περσῶν, κυρίως γιατὶ βασικὸ θέμα τοῦ λόγου μου αὐτοῦ εἶναι ἡ ἡγεμονία τῆς ἐκστρατείας ἐναντίον τους. “Αν ἀπαριθμοῦσα ὅμως δῆλους ἐκείνους τοὺς ἀγῶνες, θὰ ἔτρωγα χωρὶς ὅλο πολὺ χρόνο· γι’ αὐτό, ὅπως καὶ παραπάνω, θὰ σταθῶ μόνο στοὺς πιὸ σημαντικούς.

Οἱ Θράκες λοιπόν, οἱ Σκύθες⁶⁷ καὶ οἱ Πέρσες ὁπωσδήποτε εἶναι⁶⁷ τὰ πιὸ πολεμικὰ ἥπτὸ τὰ βαρβαρικὰ ἔθνη καὶ ἔχουν τὴν πιὸ μεγάλη δύναμη. “Ολοὶ αὐτεὶ τὰ βάλανε μαζὶ μας καὶ ἡ πόλη ἀντιμετώπισε σκληροὺς ἀγῶνες ἐναντίον τους. Τί θὰ ἀπομείνῃ τώρα γιὰ ἐπιχείρημα σ’ αὐτοὺς ποὺ ὑποστηρίζουν τὸ ἀντίθετο, ὅφοῦ θὰ ἀποδειχτῇ δτι δσοὶ ἀπὸ τοὺς “Ἑλληνες ἀδύνατοῦσαν νὰ βροῦν τὸ δίκιο τους σ’ ἐμᾶς κατάφευγαν γιὰ προστασία καὶ δσοὶ ἀπὸ τοὺς βαρβάρους εἰχαν σκοπὸ νὰ ὑποδουλώσουν τοὺς “Ἑλληνες πρῶτα τὰ ἔβαζαν μαζὶ μας;

‘Απὸ τοὺς πολέμους αὐτοὺς βέβαια ὁ πιὸ δύνομαστὸς στάθηκε ὁ⁶⁸ Περσικός. “Ομως τὰ ἀρχαιότερα κατορθώματά μας δὲν ἀποτελοῦν ἀπόδειξη μικρότερη γιὰ δσοὺς προβάλουν δικαίωματα στὸ θέμα τῆς πατροπαράδοτης ἡγεμονίας. Θέλω νὰ πῶ πώς τὸν καιρὸ ποὺ ἡ “Ἑλλάδα ἤτανε ταπεινὴ καὶ ἀσήμαντη ἤδην στὴ χώρα μας οἱ Θράκες μὲτὸν Εὔμολπο⁶⁸, τὸ γιὸ τοῦ Ποσειδώνα, καὶ οἱ Σκύθες μὲ τὶς “Αμαζόνες⁶⁹, τὶς θυγατέρες τοῦ “Ἀρη — ὅχι βέβαια τὴν ἵδια ἐποχή, ἀλλὰ τὰ χρόνια ποὺ τὸ καθένα ἔθνος ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ ἐπιχειροῦσε νὰ ἐπεκταθῇ καὶ στὴν Εύρωπη. Μισοῦσαν ὁπωσδήποτε δῆλους μαζὶ τοὺς “Ἑλληνες, μὰ ἐπινόησαν προφάσεις γιὰ νὰ τὰ βάλουνε μὲ ἐμᾶς ἔχωριστά, ἀκριβῶς γιατὶ πίστευαν πώς, πολεμώντας μόνο μὲ τὴ δικιά μας πόλη, τὴν ἵδια ὥρα θὰ ἔξασφάλιζαν κυριαρχία πάνω σὲ δῆλους τοὺς “Ἑλληνες.

Βέβαια δὲν τὰ κατάφεραν. Μπορεῖ νὰ πολέμησαν μόνο μὲ τοὺς⁶⁹

μόνους τοὺς προγόνους τοὺς ἡμετέρους συμβαλόντες ὁμοίως διεφθάρησαν ὥσπερ ἂν εἰ πρὸς ἄπαντας ἀνθρώπους ἐπολέμησαν. Δῆλον δὲ τὸ μέγεθος τῶν κακῶν τῶν γενομένων ἐκείνοις· οὐ γὰρ ἂν ποθ' οἱ λόγοι περὶ αὐτῶν τοσοῦτον χρόνον διέμειναν, εἰ μὴ καὶ τὰ πραχθέντα 70 πολὺ τῶν ἄλλων διήνεγκεν. Λέγεται δὲ οὖν περὶ μὲν Ἀμαζόνων ὡς τῶν μὲν ἐλθουσῶν οὐδεμίᾳ πάλιν ἀπῆλθεν, αἱ δὲ ὑπολειφθεῖσαι διὰ τὴν ἐνθάδε συμφορὰν ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐξεβλήθησαν, περὶ δὲ Θρακῶν ὅτι τὸν ἄλλον χρόνον ὅμοροι προσοικοῦντες ἡμῖν τοσοῦτον διὰ τὴν τότε στρατείαν διέλιπον ὥστ' ἐν τῷ μεταξὺ τῆς χώρας ἔθνη πολλὰ καὶ γένη παντοδαπά καὶ πόλεις μεγάλας κατοικισθῆναι.

71 Καλὰ μὲν οὖν καὶ ταῦτα καὶ πρέποντα τοῖς περὶ τῆς ἡγεμονίας ἀμφισβητοῦσιν, ἀδελφὰ δὲ τῶν εἰρημένων καὶ τοιαῦθ' οἴτα περ εἰκὸς τοὺς ἐκ τοιούτων γεγονότας οἱ πρὸς Δαρεῖον καὶ Ξέρξην πολεμήσαντες ἐπραξαν. Μεγίστου γὰρ πολέμου συστάντος ἐκείνου καὶ πλείστων κινδύνων εἰς τὸν αὐτὸν χρόνον συμπεσόντων, καὶ τῶν μὲν πολεμίων ἀνυποστάτων οἰομένων εἶναι διὰ τὸ πλῆθος, τῶν δὲ συμ-72 μάχων ἀνυπέρβλητον ἡγουμένων ἔχειν τὴν ἀρετήν, ἀμφοτέρων κρατήσαντες ὡς ἐκατέρων προσῆκεν, καὶ πρὸς ἄπαντας τοὺς κινδύνους διενεγκόντες, εὐθὺς μὲν τῶν ἀριστείων ἡξιώθησαν, οὐ πολλῷ δὲ ὕστερον τὴν ἀρχὴν τῆς θαλάττης ἔλαβον, δόντων μὲν τῶν ἄλλων Ἐλλήνων, οὐκ ἀμφισβητούντων δὲ τῶν νῦν ἡμᾶς ἀφαιρεῖσθαι ζητούντων.

73 Καὶ μηδεὶς οἰέσθω μὲν ἀγνοεῖν ὅτι καὶ Λακεδαιμόνιοι περὶ τοὺς καιροὺς τούτους πολλῶν ἀγαθῶν αἱτιοι τοῖς Ἐλλησιν κατέστησαν· ἀλλὰ διὰ τοῦτο καὶ μᾶλλον ἐπαινεῖν ἔχω τὴν πόλιν, ὅτι τοιούτων ἀνταγωνιστῶν τυχοῦσα τοσοῦτον αὐτῶν διήνεγκεν. Βούλομαι δὲ δλίγῳ μακρότερα περὶ τοῖν πολέοιν εἰπεῖν καὶ μὴ ταχὺ λίαν παραδραμεῖν, Ιν' ἀμφοτέρων ἡμῖν ὑπομνήματα γένηται, τῆς τε τῶν προγόνων ἀρε-

δικούς μας τοὺς προγόνους, ἔπαθαν ὅμως τέτοια συμφορά, σὰ νὰ τὰ
ἔβαλαν μὲ ὅλο τὸν πληθυσμὸν τῆς γῆς. Θέλετε καὶ ἀπόδειξη γιὰ τὸ
μέγεθος τῆς καταστροφῆς ποὺ τοὺς βρῆκε τότε; Ποτὲ ἡ παράδοση γι'
αὐτὰ τὰ γεγονότα δὲ θὰ ξῆται τόσο ζωντανή, ἂν τὸ κατόρθωμα τὸ
ἴδιο δὲν εἶγε ἐντελῶς ξεγωριστὴ σημασία.

Λένε μάλιστα γιὰ τὶς Ἀμαζόνες πώς, ἀπὸ ὅσες ἤρθαν ἐδῶ, κα- 70
μιὰ δὲ γύρισε πίσω· καὶ ὅσες πάλι ἀπόμειναν στὸν τόπο τους διώχτη-
καν ἀπὸ τὴν ἔξουσία ποὺ εἶχαν, μόνο καὶ μόνο γιὰ τὸ κακὸ ποὺ ἔπα-
θαν ἐδῶ. Γιὰ τοὺς Θράκες ὕστερα, ποὺ εἶχαν τὰ ίδια σύνορα μ' ἐμᾶς
πρωτύτερα, λέγε ὅτι μὲ ἐκείνη τὴν καταστροφὴν πῆγχν καὶ χώθηκαν
τόσο βαθιά, ὥστε στὸν ἄδειο γῷρο, ποὺ ἀφησαν, ἐγκαταστάθηκαν
ἔλινη πολλὰ καὶ διάφορες φυλὲς καὶ γτίστηκαν τεράστιες πόλεις.

Καλὰ καὶ ἄξια βέβαια εἶναι ὅλα αὐτὰ γιὰ ὅσους μὲ τὸ δίκιο τους 71
διεκδικοῦν τὴν ἡγεμονία τῆς Ἑλλάδας. "Ομῶς κατορθώματα ἀνά-
λογα μὲ αὐτὰ καὶ ὅπως θὰ τὰ περίμενε κανένας ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους
τέτοιων προγόνων εἶναι ἔκεīνα ποὺ ἔκαναν ὅσοι πολέμησαν μὲ τὸ Δα-
ρεῖο καὶ τὸν Ξέρξη. Αὐτὸς ὁ πόλεμος βέβαια ξῆται ὁ φοβερώτερος
ἀπὸ ὅλους, καὶ ἐπεσαν μαζεμένοι στὴν Ἑλλάδα κίνδυνοι πάμπολοι
τὴν ίδια ἐποχήν. Οἱ ἔχθροι πιστεύειν πώς ξῆται ἀκατάβλητοι γιὰ τὸ
πλῆθος τους τὸ ἀμέτρητο, καὶ οἱ σύμμαχοι μας νόμιζαν πώς ἡ πα-
λικαριά τους δὲ βρίσκει τὸ ταίρι της. Παρ' ὅλα αὐτὰ οἱ πρόγονοί μας 72
καὶ νίκησαν καὶ τοὺς δυὸ — φυσικὰ μὲ τὸν τρόπο ποὺ στὸν καθένα
ταίριαζε — καὶ στὶς μάχες ὅλες διακρίθηκαν. Γι' αὐτὸ καὶ κρίθη-
καν ἀμέσως ἄξιοι γιὰ τὰ ἀριστεῖα καὶ πολὺ γρήγορα ἀπόχτησαν
τὴν ἡγεμονία στὴ θάλασσα, ποὺ τοὺς τὴν ἔδωσαν οἱ ἄλλοι "Ελληνες,
χωρὶς νὰ τὴν ἀμφισβητοῦν οὕτε καὶ αὐτοὶ ποὺ ἐπιδιώκουν σήμερα
νὰ μᾶς τὴν ἀφαιρέσουν⁴⁰.

Καὶ ἀς μή νομίσῃ κανένας πώς μοῦ διαφεύγει ὅτι καὶ οἱ Σπαρ- 73
τιάτες τὰ δύσκολα ἔκεīνα χρόνια πρόσφεραν ἔξαιρετικὲς ὑπηρεσίες
στὴν Ἑλλάδα. "Ισα — ίσα! Μὰ γ' αὐτὸ ἀκριβῶς κιόλας μπορῶ καὶ
πλέκω τέτοιο ἐγκώμιο στὴν πόλη μας. Γιατὶ τῆς ἔλαχαν τέτοιοι ἀν-
ταγωνιστὲς καὶ μπόρεσε νὰ τοὺς ξεπεράσῃ τόσο. Μάλιστα θέλω νὰ
πῶ περισσότερα γιὰ τὶς δυὸ πύλεις, νὰ μὴ μιλήσω σύντομα, γιὰ νὰ
σᾶς βοηθήσω νὰ θυμηθῆτε ἀκριβῶς δυὸ πράγματα σπουδαῖα: Καὶ
τὴν παλικαριά τῶν πατεράδων μας καὶ τὸ μίσος τους τὸ ἀσβῆστο
γιὰ τοὺς βαρβάρους.

'Η σπουδαιότερη τῶν Μηδικῶν — Συμβολὴ Σπάρτης καὶ Αθηνῶν.

74 τῆς καὶ τῆς πρὸς τοὺς βαρβάρους ἔχθρας. Καίτοι μὲν λέληθεν
ὅτι χαλεπόν ἐστιν ὑστατον ἐπελθόντα λέγειν περὶ πραγμάτων πάλαι
προκατειλημμένων καὶ περὶ ὅν οἱ μάλιστα δυνθέντες τῶν πολιτῶν
εἰπεῖν ἐπὶ τοῖς δημοσίᾳ θαυτομένοις πολλάκις εἰρήκασιν· ἀνάγκη γὰρ
τὰ μὲν μέγιστ’ αὐτῶν ἥδη καταχεκρῆσθαι, μικρὰ δὲ ἔτι παραλειτ-
φθαι. "Ομως δὲ ἐκ τῶν ὑπολοίπων, ἐπειδὴ συμφέρει τοῖς πράγμασιν,
οὐκ ὀκνητέον μνησθῆναι περὶ αὐτῶν.

75 Πλείστων μὲν οὖν ἀγαθῶν αἰτίους καὶ μεγίστων ἐπαίνων ἀξίους
ἥγονται γεγενῆσθαι τοὺς τοῖς σώμασιν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος προκιν-
δυνεύσαντας· οὐ μὴν οὐδὲ τῶν πρὸ τοῦ πολέμου τούτου γενομένων
καὶ δυναστευσάντων ἐν ἑκατέρᾳ τοῖν πολέοιν δίκαιον ἀμνημονεῖν.
ἐκεῖνοι γὰρ ἡσαν οἱ προασκήσαντες τοὺς ἐπιγιγνομένους καὶ τὰ πλή-
θη προτρέψαντες ἐπ’ ἀρετὴν καὶ χαλεποὺς ἀνταγωνιστὰς τοῖς βαρβά-
ροις ποιήσαντες. Οὐ γὰρ ὀλιγώδουν τῶν κοινῶν, οὐδὲ ἀπέλανον
μὲν ὡς ἰδίων, ἡμέλουν δὲ ὡς ἀλλοτρίων, ἀλλ’ ἐκήδοντο μὲν ὡς οἰκείων,
ἀπείχοντο δὲ ὥσπερ χρὴ τῶν μηδὲν προσηκόντων· οὐδὲ πρὸς ἀργύ-
ριον τὴν εὐδαιμονίαν ἔκρινον, ἀλλ’ οὗτος ἐδόκει πλοῦτον ἀσφαλέστα-
τον κεκτῆσθαι καὶ κάλλιστον, ὅστις τοιαῦτα τυγχάνοι πράττων ἐξ
ῶν αὐτὸς τε μέλλοι μάλιστ’ εὐδοκιμήσειν καὶ τοῖς παισὶν μεγίστην
77 δόξαν καταλείψειν. Οὐδὲ τὰς θρασύτητας τὰς ἀλλήλων ἐζήλουν,
οὐδὲ τὰς τόλμας τὰς αὐτῶν ἥσκουν, ἀλλὰ δεινότερον μὲν ἐνόμιζον
εἶναι κακῶς ὑπὸ τῶν πολιτῶν ἀκούειν ἢ καλῶς ὑπὲρ τῆς πόλεως ἀπο-
θνήσκειν, μᾶλλον δὲ ἥσχύνοντ’ ἐπὶ τοῖς κοινοῖς ἀμαρτήμασιν ἢ νῦν
78 ἐπὶ τοῖς ἰδίοις τοῖς σφετέροις αὐτῶν. Τούτων δὲ ἦν αἴτιον, δὅτι τοὺς
νόμους ἐσκόπουν δπας ἀκριβῶς καὶ καλῶς ἔξουσιν, οὐχ οὕτω τοὺς περὶ
τῶν ἰδίων συμβολαίων ὡς τοὺς περὶ τῶν καθ’ ἐκάστην τὴν ἥμέραν ἐπι-
τηδευμάτων ἥπισταντο γὰρ δὅτι τοῖς καλοῖς κάγαθοῖς τῶν ἀνθρώπων

Βέβαια δὲν ξεχνῶ πώς είναι δύσκολη ἡ θέση μου, ἀφοῦ ξρθα τε- 74 λευταῖος νὰ μιλήσω γιὰ θέματα ποὺ ἄλλοι τὰ καταπιάστηκαν ἀπὸ και- ρὸ καὶ μίλησαν γι' αὐτὰ πολλὲς φορὲς σὲ λόγους ἐπιτάφιους οἱ πιὸ δεινοὶ τῆς πόλης ρήτορες⁴¹. Εἶναι φυσικὸ τὰ πιὸ σπουδαῖα σημεῖα τους νὰ ἔχουν πιὰ ἔξαντληθῆ καὶ νὰ ἔχουν ἀπομείνει μονάχα λεπτομέ- ρεις. Καὶ αὐτὲς δύμως, ἀφοῦ τὸ ἐπιβάλλει ἡ περίσταση, δὲ θὰ διστά- σω νὰ τὶς ἀναφέρω.

Βέβαια πρόσφεραν, νομίζω, παρὰ πολλὲς εὔρεγεσίες καὶ ἀξίζουν 75 χωρὶς δόλο τὸν πιὸ μεγάλο ἔπαινο αὐτοὶ ποὺ πρόταξαν τὰ στήθη τους γιὰ τὴν ἐλευθερία τῶν Ἑλλήνων⁴². "Ομως σωστὸ δὲν εἶναι νὰ ξεχνοῦμε καὶ ἔκεινους ποὺ ἔζησαν πρὶν ἀπὸ αὐτὸν τὸν πόλεμο⁴³ καὶ εἶχαν στὰ χέρια τους τὴν τύχη τόσο τῆς μιᾶς ὅσο καὶ τῆς ἄλλης πολιτείας: 'Ε- κεῖνοι εἶναι ποὺ ἀσκησαν τοὺς μεταγενέστερους, ἔδειξαν στὸ λαὸ τὸ δρόμο γιὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὸν ἔκαμψαν νὰ γίνη ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος τῶν βαρβάρων.

Καὶ αὐτὸ γιατὶ δὲν ἔδειχναν ἀδιαφορία γιὰ τὰ δημόσια πράγμα- 76 τα, δὲν τὰ ἔκμεταλλεύονταν σὰ νὰ ἤτανε προσωπικό τους βιὸς ἀδια- φορώντας σύγκαιρα γι' αὐτά, σὰ νὰ ἤταν ξένα. Ἀντίθετα τὰ νοιάζον- ταν μὲ τὴν καρδιά τους, σὰ νὰ ἤτανε δικό τους χτῆμα, μὰ ἀπομά- κρυναν κάθε προσωπικὸ συμφέρο ἀπὸ αὐτά, ὅπως εἶναι σωστὸ νὰ γί- νεται πάντα γιὰ πράγματα, ποὺ δὲ μᾶς ἀνήκουν. Οὕτε καὶ μετροῦσαν τὴν εύτυχία μὲ βάση τὴ χρηματικὴ περιουσία τοῦ καθένα· πλούτη σπουδαῖα καὶ ἔξια πίστευαν πώς ἔχει αὐτὸς μονάχα, ποὺ κάνει δσα εἶναι γιὰ νὰ τοῦ ἔξασφαλίσουν τὸ πιὸ ἔντιμο δόνομα καὶ γιὰ νὰ ἀφήσῃ στὰ παιδιά του κληρονομιὰ τὴν πιὸ μεγάλη δόξα.

Δὲ ζήλευαν ἐπίσης τὴν ἐπίδειξη παράτολμης παλικαριᾶς — γι' 77 αὐτὸ καὶ δὲν ἔπαιρναν μέτρα γιὰ νὰ ἀσκηθῇ ἡ τόλμη τους. Παρ' ὅλα αὐτά τοὺς ἤταν πιὸ ὀδυνηρὸ νὰ τοὺς κακολογοῦν οἱ συμπολίτες τους, παρὰ νὰ δώσουν τὴ ζωὴ τους τιμημένα ὑπερασπίζοντας τὴν πόλην· καὶ περισσότερη ντροπὴ τοὺς ἔφερνε τὸ σφάλμα ποὺ εἶχε ἀντίχτυπο στὸ κοινὸ συμφέρο ἀπὸ δση νιώθουμε σήμερα ἐμεῖς γιὰ τὰ προσωπι- κά μας λάθη. Αὐτὸ δρείλεται βασικὰ στὸ γεγονός δτι ἀγρυπνοῦσαν 78 πάντα γιὰ τὴ δικαιοισύνη καὶ τὴ σωστὴ ἐφαρμογὴ τῶν νόμων — δχι τόσο γι' αὐτοὺς ποὺ ἀναφέρονταν σὲ ἴδιωτικὲς συναλλαγές, δσο γι' αὐτοὺς ποὺ ρύθμιζαν τὶς καθημερινὲς κοινωνικὲς σχέσεις τῶν πολι- τῶν. "Ηξεραν δὰ δτι οἱ τίμιοι ἀνθρώποι δὲ χρειάζονταν πολλὲς γρα- τῶν.

"Ἐπαινος τῶν προγόνων,
ποὺ διαμόδ-
φωσαν τὴ γενιά τῶν
Μηδικῶν.

οὐδὲν δεῖσει πολλῶν γραμμάτων, ἀλλ' ἀπὸ ὀλίγων συνθημάτων ἔρ-
 79 δίως καὶ περὶ τῶν ἰδίων καὶ περὶ τῶν κοινῶν δμονοήσουσιν. Οὕτω
 δὲ πολιτικῶς εἰχον ὥστε καὶ τὰς στάσεις ἐποιοῦντο πρὸς ἄλλήλους,
 οὐχ δπότεροι τοὺς ἑτέρους ἀπολέσαντες τῶν λοιπῶν ἀρξούσιν,
 ἀλλ' δπότεροι φθήσονται τὴν πόλιν ἀγαθόν τι ποιήσαντες· καὶ τὰς
 ἔταιρείας συνῆγον οὐχ ὑπέρ τῶν ἰδίᾳ συμφερόντων, ἀλλ' ἐπὶ τῇ τοῦ
 80 πλήθους ὠφελείᾳ. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τὰ τῶν ἄλλων διώκουσιν,
 θεραπεύοντες, ἀλλ' οὐχ ὑβρίζοντες τοὺς "Ἐλληνας, καὶ στρατηγεῖν
 οἰόμενοι δεῖν, ἀλλὰ μὴ τυραννεῖν αὐτῶν, καὶ μᾶλλον ἐπιθυμοῦντες
 ἡγεμόνες ἢ δεσπόται προσαγορεύεσθαι καὶ σωτῆρες, ἀλλὰ μὴ λυμεῶ-
 νες ἀποκαλεῖσθαι, τῷ ποιεῖν εδ προσαγόμενοι τὰς πόλεις, ἀλλ' οὐ βίᾳ
 81 καταστρεφόμενοι, πιστοτέροις μὲν τοῖς λόγοις ἢ νῦν τοῖς δροῖς
 χρώμενοι, ταῖς δὲ συνθήκαις ὥσπερ ἀνάγκαις ἐμμένειν ἀξιοῦντες,
 οὐχ οὕτως ἐπὶ ταῖς δυναστείαις μέγα φρονοῦντες ὡς ἐπὶ τῷ σωφρόνως
 ζῆν φιλοτιμούμενοι, τὴν αὐτὴν ἀξιοῦντες γνώμην ἔχειν πρὸς τοὺς ἥτ-
 τους ἥνπερ τοὺς κρείττους πρὸς σφᾶς αὐτούς, ἵδια μὲν ἀστη τὰς αὐτῶν
 πόλεις ἡγούμενοι κοινὴν δὲ πατρίδα τὴν Ἐλλάδα νομίζοντες εἶναι.

82 Τοιαύταις διανοίαις χρώμενοι καὶ τοὺς νεωτέρους ἐν τοῖς τοι-
 ούτοις ἥθεσιν παιδεύοντες οὕτως ἀνδρας ἀγαθὸν ἀπέδειξαν τοὺς πο-
 λεμήσαντας πρὸς τοὺς ἐκ τῆς Ἀσίας ὥστε μηδένα πάποτε δυνηθῆναι
 περὶ αὐτῶν μήτε τῶν ποιητῶν μήτε τῶν σοφιστῶν ἀξιώς τῶν ἐκείνοις
 πεπραγμένων εἰπεῖν. Καὶ πολλὴν αὐτοῖς ἔχω συγγράμμην· διοίως γάρ
 ἐστιν χαλεπὸν ἐπαινεῖν τοὺς ὑπερβεβληκότας τὰς τῶν ἄλλων ἀρετὰς
 ὥσπερ τοὺς μηδὲν ἀγαθὸν πεποιηκότας· τοῖς μὲν γὰρ οὐχ ὕπεισι πρά-
 83 ἔεις, περὶ δὲ τοὺς οὐκ εἰσὶν ἀρμόττοντες λόγοι. Πῶς γὰρ ἂν γένοιντο
 σύμμετροι τοιούτοις ἀνδράσιν, οἱ τοσοῦτον μὲν τῶν ἐπὶ Τροίαν στρα-
 τευσαμένων διήνεγκαν δοσον οἱ μὲν περὶ μίαν πόλιν [στρατεύσαντες]
 ἔτη δέκα διέτριψαν, οἱ δὲ τὴν ἐξ ἀπάσης τῆς Ἀσίας δύναμιν ἐν ὀλέ-
 γῳ χρόνῳ κατεπολέμησαν, οὐ μόνον δὲ τὰς αὐτῶν πατρίδας διέ-
 Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πτερές διατυπώσεις· μιὰ ἀπλὴ ἔντιμη συμφωνία εύκολα θὰ μποροῦσε νὰ στηρίξῃ καὶ τὶς προσωπικές καὶ τὶς δημόσιες συναλλαγές τους.

Καὶ εἶχαν τέτοια πολιτικὴ συνείδηση, ὥστε ὁ ἀνταγωνισμὸς ἀνά- 79 μεσα στὰ κόμματα εἶχε σκοπὸν ὅχι βέβαια ποιό θὰ ἔξοντάσῃ τὸ ἄλλο, γιὰ νὰ ἀναλάβῃ ὑστερα τὴν ἔξουσία, ἀλλὰ ποιό θὰ πρωτοπροσφέρη τὶς ἀγαθὲς ὑπηρεσίες του στὴν πόλη. Καὶ τὰ πολιτικὰ τους κόμματα δὲν ἀπόβλεπαν σὲ κομματικὰ ὀφέλη, ἀλλὰ ἔξυπηρετοῦσαν μόνο τοῦ συνόλου τὰ συμφέροντα.

Μὲ τὸν ἕδιο ἀκριβῶς τρόπο ρύθμιζαν καὶ τὶς σχέσεις τους μὲ 80 τὶς ἄλλες πόλεις, τὶς συμμαχικές: Προστάτευαν τοὺς "Ελληνες καὶ δὲν τοὺς καταπίεζαν· θεωροῦσαν χρέος τους νὰ εἰναι οἱ στρατηγοὶ τους καὶ ὅχι οἱ τύραννοὶ τους· προτιμοῦσαν νὰ τοὺς ἀποκαλοῦν ἡγέτες καὶ ὅχι ἀρετικά, σωτῆρες καὶ ὅχι ἔξολοθρευτές." Επαιρναν μὲ τὸ 81 μέρος τους τὶς πόλεις μὲ τὶς εὐεργεσίες τους καὶ δὲν τοὺς ἀνάγκαζαν μὲ τὴ βίᾳ, καὶ ἤταν ὁ λόγος τους πιὸ ἀξιόπιστος ἀπὸ ὅ, τι εἰναι σήμερα οἱ ὅρκοι. Εἶχαν τὴν ἀξίωση οἱ συμφωνίες καὶ οἱ συνθῆκες νὰ εἰναι ἀπαραβίαστες σὰν τὴν ἀνάγκην· ὅχι πῶς εἶχαν καμιὰ ἐπαρση, που ἤταν οἱ ἀρχηγοί, ἀλλὰ καμάρωναν πραγματικὰ γιὰ τὴ ζωή τους, που ἤταν μετρημένη καὶ ἄψογη. "Ενιωθαν ἀκόμα χρέος τους στοὺς κατώτερους νὰ φέρωνται ὅπως θὰ ἤθελαν οἱ ἕδιοι νὰ φέρωνται οἱ ἀνώτεροι σ' αὐτούς. Τέλος ὁ καθένας ἔβλεπε τὴν πόλη του σὰν ἰδιαίτερα δικό του τόπο, μὰ ἔνιωθε γιὰ κοινὴ πατρίδα ὅλων τὴν 'Ελλάδα.

Μὲ τὶς ἀρχές αὐτὲς καὶ αὐτὰ τὰ ἥθη ἀνάθρεψαν τὴν νέα γενιὰ καὶ 82 ἀνάδειξαν σὲ τέτοια παλικάρια αὐτούς, που ἀντιμετώπισαν τὴν ἐπιδρομὴ τῶν ἔχθρῶν ἀπὸ τὴν 'Ασία, ὥστε κανεὶς ποτέ, ρήτορας ἢ ποιητής, δὲ μπόρεσε νὰ γράψῃ τίποτα ἀντάξιο στὶς λαμπρὲς πράξεις ἔκείνων. Καὶ τοὺς δικαιολογῶ ἀπόλυτα: Εἴναι τὸ ἕδιο δύσκολο νὰ βρῆς ἐπαίνους γιὰ ἔκείνους που ἔχουν ξεπεράσει τὶς ἀρετές τῶν ἄλλων, ὅσο καὶ γι' αὐτοὺς που δὲν ἔχουνε κάνει τίποτα ἀξιόλογο: Σὲ τούτους δὲ βρίγι' αὐτοὺς που δὲν ἔχεινους πάλι ποῦ νὰ βρῆς λόγια που νὰ ἀποσκεις τὶ νὰ ἐπαινέσῃς, σ' ἔκείνους πάλι ποῦ νὰ βρῆς λόγια που νὰ ἀποδώσουν ταιριαστὰ τὶς πράξεις τους!

Καὶ πράγματι πῶς νὰ βρεθοῦνε λόγοι ταιριαστοὶ γιὰ τέτοιους 83 διντρες, που ξεπέρασαν τόσο πολὺ ἔκείνους που πολέμησαν στὴν Τροία; Ἐκεῖνοι δέκα χρόνια ὀλόκληρα χρειάστηκαν γιὰ μὰ μονάχα πώλη· ἐτοῦτοι μόνο σὲ λίγο χρόνο ὅλες τὶς ἀσιατικὲς δυνάμεις κατατρόπωσαν. Καὶ δὲν ἔσωσαν μόνο τὴν πατρίδα του ὁ καθένας, ἀλλὰ

'Η συμβολὴ τῶν 'Αθηνῶν στὰ Μηδικά.

σωσαν, ἀλλὰ καὶ τὴν σύμπασαν Ἑλλάδ' ἡλευθέρωσαν; Ποίων δὲ ἐν
ἔργων ἡ πόνων ἡ κινδύνων ἀπέστησαν ὥστε ζῶντες εὐδοκιμεῖν, οἰ-
τινες ὑπὲρ τῆς δόξης ἡς ἡμελλον τελευτήσαντες ἔξειν οὕτως ἐτοίμως
84 ἥθελον ἀποθηγῆσκειν; Οἶμαι δὲ καὶ τὸν πόλεμον θεῶν τινὰ συναγα-
γεῖν ἀγασθέντα τὴν ἀρετὴν αὐτῶν, ἵνα μὴ τοιοῦτοι γενόμενοι τὴν φύ-
σιν διαλάθοιεν μήδ' ἀκλεῶς τὸν βίον τελευτήσαιεν, ἀλλὰ τῶν αὐτῶν
τοῖς ἐκ τῶν θεῶν γεγονόσιν καὶ καλουμένοις ἡμιθέοις ἀξιωθεῖεν· καὶ
γὰρ ἐκείνων τὰ μὲν σώματα ταῖς τῆς φύσεως ἀνάγκαις ἀπέδοσαν, τῆς
δὲ ἀρετῆς ἀθάρατον τὴν μνήμην ἐποίησαν.

85 ‘Αεὶ μὲν οὖν οἱ θ’ ἡμέτεροι πρόγονοι καὶ Λακεδαιμόνιοι φι-
λοτίμως πρὸς ἀλλήλους εἶχον, οὐ μὴν ἀλλὰ περὶ καλλίστων ἐν ἐκεί-
νοις τοῖς χρόνοις ἐφίλονίκησαν, οὐκ ἐχθρούς, ἀλλ’ ἀνταγωνιστὰς
σφᾶς αὐτοὺς εἶναι νομίζοντες, οὐδὲ ἐπὶ δουλείᾳ τῇ τῶν Ἑλλήρων τὸν
βάρβαρον θεραπεύοντες, ἀλλὰ περὶ μὲν τοῖς κοινῆς σωτηρίας δμονο-
οῦντες, διπότεροι δὲ ταύτης αἵτιοι γενήσονται, περὶ τούτου ποιούμενοι
τὴν ἀμιλλαν. Ἐπεδείξαντο δὲ τὰς αὐτῶν ἀρετὰς πρῶτον μὲν ἐν τοῖς
86 ὑπὸ Δαρείου πεμφθεῖσιν. Ἀποβάντων γὰρ αὐτῶν εἰς τὴν Ἀττικὴν οἱ
μὲν οὐ περιέμειναν τοὺς συμμάχους, ἀλλὰ τὸν κοινὸν πόλεμον ἔδιον
ποιησάμενοι πρὸς τοὺς ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος καταφρονήσαντας ἀπήγ-
των τὴν οὐκείαν δύναμιν ἔχοντες, δλίγοι πρὸς πολλὰς μυριάδας, ὥσπερ
ἐν ἀλλοτρίαις ψυχαῖς μέλλοντες κινδυνεύσειν, οἱ δὲ οὐκ ἐφθασαν πυθό-
μενοι τὸν περὶ τὴν Ἀττικὴν πόλεμον καὶ πάντων τῶν ἄλλων ἀμελή-
σαντες ἦκον ἡμῖν ἀμυνοῦντες, τοσαύτην ποιησάμενοι σπουδὴν δσην
περ ἀν τῆς αὐτῶν χώρας πορθουμένης. Σημεῖον δὲ τοῦ τάχονς καὶ τῆς
87 ἀμίλλης· τοὺς μὲν γὰρ ἡμετέρους προγόνους φασὶν τῆς αὐτῆς ἡμέ-
ρας πυθέσθαι τε τὴν ἀπόβασιν τὴν τῶν βαρβάρων καὶ βοηθήσαντας
ἐπὶ τοὺς ὅρους τῆς χώρας μάχῃ νικήσαντας τρόπαιον στῆσαι τῶν πο-
λεμίων, τοὺς δὲ ἐν τρισὶν ἡμέραις καὶ τοσαύταις νυξὶ διακόσια καὶ χί-
λια στάδια διελθεῖν στρατοπέδῳ πορευομένους· οὕτω σφόδρος ἥπειχθη-

έξασφάλισαν καὶ τὴν ἐλευθερία ὅλης τῆς Ἑλλάδας. Καὶ ποιά τάχα πράξη ἡ προσπάθεια ἡ κίνδυνο ἀπόφυγαν, γιὰ νὰ ἔχουν ὅσο ζοῦσαν τὸ μέτωπο ψηλά, ἀφοῦ καὶ γιὰ τὴ δόξα, ποὺ θὰ ἀποχτοῦσαν μετὰ θάνατο, δέχτηκαν νὰ πεθάνουν τόσο πρόθυμα;

Μάλιστα σκέφτομαι πῶς κάποιος θεός, ἀπὸ τὴν παλικαριά τους 84 θαμπωμένος, ξεσήκωσε τὸν πόλεμο αὐτό, λεβέντες τέτοιοι νά μὴν πᾶν χαμένοι οὕτε καὶ νὰ τελειώσουν τὴ ζωὴ τους ἀδοξα, ἀλλὰ νὰ ἀξιωθοῦν τὴν ἤδια δόξα καὶ τιμὴ ποὺ χαίρονται οἱ ἡμίθεοι, οἱ γεννημένοι ἀπὸ τοὺς θεούς· γιατὶ καὶ ἔκεινοι βέβαια παράδωσαν τὸ σῶμα τους στὸ θάνατο, ὑποκύπτοντας στὴν ἀνάγκη τῆς ἀνθρώπινης φύσης τους, ἀφησαν δμως ἀθάνατη μνήμη τῆς ἀρετῆς τους⁴⁴.

‘Ανέκαθεν βέβαια οἱ πρόγονοι μας καὶ οἱ Σπαρτιάτες εἶχαν με- 85 γάλο ἀνταγωνισμὸ ἀνάμεσά τους, δμως τὰ χρόνια ἐκεῖνα ἀνταγω- νίστηκαν γιὰ ἔναν ὥραιότατο σκοπό. Δὲν ἔβλεπαν ὁ ἔνας τὸν ἄλλο μὲ μίσος ἔχθρικά, ἀλλὰ ἀντικρίζονταν ἀντίπαλοι εὐγενικοὶ γιὰ τὰ πρω- τεῖα τῆς ἀρετῆς. Δὲν κολακεύανε τὸ βάρβαρο, γιὰ νὰ ὑποδουλώσουν τὴν Ἑλλάδα μὲ τὴ δικιά του συνδρομή⁴⁵, ἀλλὰ μπροστὰ στὴ σωτηρία τῶν Ἑλλήνων ὁμονοοῦσαν πάντα καὶ ἀνταγωνίζονταν μονάχα ποιός ἀπὸ τοὺς δύο θὰ συντελέσῃ περισσότερο σ' αὐτή. Καὶ πρῶτα — πρῶτα ἔδειξαν τὴν παλικαριά τους σ' ἐκείνους ποὺ ἔστειλε ὁ Δαρεῖος⁴⁶. Δη- 86 λαδή, ὅταν ἀποβιβάστηκαν στὴν Ἀττικὴ οἱ Πέρσες, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν περίμεναν τοὺς συμμάχους, ἀλλὰ θεώρησαν προσωπικὴ ὑπόθεσή τους τὸν κοινὸ ἀγώνα τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀντιμετώπισαν μόνο μὲ τὴ δικιά τους δύναμη αὐτούς ποὺ ἔδειξαν καταφρόνεσθ γιὰ ὅλη τὴν Ἑλλάδα— μιὰ χούφτα ἀνθρωποι ἐνάντια σὲ πολλὲς μυριάδες — σὰ νὰ διακινδύ- νευαν ζωές ποὺ δὲν ήταν δικές τους. Οἱ ἄλλοι πάλι δὲν πρόλαβαν νὰ μάθουν τὸ πόλεμο στὴν Ἀττικὴ καί, ἀφήνοντας στὴν ἀκρη κάθε ἄλλη ἔγνοια τους, ἔτρεξαν νὰ μᾶς βοηθήσουν, μὲ τόση μάλιστα σπουδή, δῆση θὰ ἔδειχναν, ἂν θὰ ἔκπορθοῦσαν οἱ ἔχθροι τὴν ἤδια τους τὴ χώρα⁴⁷.

Νὰ τώρα καὶ ἡ ἀπόδειξη γιὰ τὴν εὐγενικιά τους διμίλλα καὶ τὴ 87 σπουδή τους: Τὴν ἤδια μέρα, λένε, ποὺ οἱ πρόγονοι μας ἔμαθαν τὴν ἀπόβαση τῶν βαρβάρων ἔτρεξαν νὰ ὑπερασπίσουν τὰ σύνορα τῆς χώ- ρας καί, ἀφοῦ τοὺς νίκησαν στὴ μάχη, ἔστησαν τρόπαιο⁴⁸ τοῦ θριάμβου τους ἐνάντια στοὺς ἔχθρους. Οἱ Σπαρτιάτες πάλι σὲ τρεῖς μονάχα μέρες καὶ ἄλλες τόσες νύχτες κατάφεραν νὰ διασχίσουν χίλια διακόσια στά- δια⁴⁹, μάλιστα μὲ ρυθμὸ πορείας στρατιωτικῆς. Τόσο πολὺ βιαστήκανε

σαν οἱ μὲν μετασχεῖν τῶν κινδύνων, οἱ δὲ φθῆναι συμβαλόντες πρὸν
 88 ἐλθεῖν τοὺς βοηθήσοντας. Μετὰ δὲ ταῦτα γενομένης τῆς ὕστερον
 στρατείας, ἣν αὐτὸς Ξέρξης ἤγαγεν, ἐκλιπὼν μὲν τὰ βασίλεια, στρα-
 τηγὸς δὲ καταστῆναι τολμήσας, ἀπαντας δὲ τοὺς ἐκ τῆς Ἀσίας συν-
 αγείρας· περὶ οὐ τίς οὐχ ὑπερβολὰς προθυμηθεὶς εἰπεῖν ἐλάττω τῶν
 89 ὑπαρχόντων εἴρηκεν; "Ος εἰς τοσοῦτον ἥλθεν ὑπερηφανίας ὡστε
 μικρὸν μὲν ἡγησάμενος ἔργον εἶναι τὴν Ἑλλάδα χειρώσασθαι, βου-
 ληθεὶς δὲ τοιοῦτον μνημεῖον καταλιπεῖν διὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεώς
 ἐστιν, οὐ πρότερον ἐπαύσατο πρὸν ἐξεῦρε καὶ συνηγάγασεν διάπολες
 θρυλοῦσιν, ὡστε τῷ στρατοπέδῳ πλεῦσαι μὲν διὰ τῆς ἡπείρου, πεζεῦ-
 σαι δὲ διὰ τῆς θαλάττης, τὸν μὲν Ἑλλήσποντον ζεύξας, τὸν δὲ Ἀθω
 90 διωρύξας. Πρὸς δὴ τὸν οὕτω μέγα φρονήσαντα καὶ τηλικαῦτα δια-
 πραξάμενον καὶ τοσούτων δεσπότην γενόμενον ἀπίγνωτον διελόμενοι
 τὸν κίνδυνον, Λακεδαιμόνιοι μὲν εἰς Θερμοπύλας πρὸς τὸ πεζόν, χι-
 λίους αὐτῶν ἐπιλέξαντες καὶ τῶν συμμάχων δλίγους παραλαβόντες,
 ὡς ἐν τοῖς στενοῖς κωλύσοντες αὐτοὺς περατέρω προελθεῖν, οἱ δὲ
 ἡμέτεροι πατέρες ἐπ' Ἀρτεμίσιον, ἔξήκοντα τριήρεις πληρώσαντες
 91 πρὸς ἄπαν τὸ τῶν πολεμίων ναυτικόν. Ταῦτα δὲ ποιεῖν ἐτόλμων οὐχ
 οὕτω τῶν πολεμίων καταφρονοῦντες ὡς πρὸς ἀλλήλους ἀγωνιῶντες,
 Λακεδαιμόνιοι μὲν ζηλοῦντες τὴν πόλιν τῆς Μαραθῶνι μάχης καὶ
 ζητοῦντες αὐτοὺς ἐξισῶσαι καὶ δεδιότες μὴ δις ἐφεξῆς ἡ πόλις ἡμῶν
 αἰτίᾳ γένηται τοῖς Ἑλλησιν τῆς σωτηρίας, οἱ δὲ ἡμέτεροι [πρόγονοι]
 μάλιστα μὲν βουλόμενοι διαφυλάξαι τὴν παρούσαν δόξαν καὶ πᾶσι
 ποιῆσαι φανερὸν ὅτι καὶ τὸ πρότερον δι' ἀρετὴν, ἀλλ' οὐ διὰ τύχην
 ἐνίκησαν, ἐπειτα καὶ προαγαγέσθαι τοὺς Ἑλληνας ἐπὶ τὸ διαναυμα-
 χεῖν, ἐπιδείξαντες αὐτοῖς δόμοίως ἐν τοῖς ναυτικοῖς κινδύνοις ὥσπερ
 92 ἐν τοῖς πεζοῖς τὴν ἀρετὴν τοῦ πλήθους περιγγυομένην. Ἰσας δὲ
 τὰς τόλμας παρασχόντες οὐχ δμοίαις ἐχρήσαντο ταῖς τύχαις, ἀλλ' οἱ

καὶ οἱ δυό, οἱ Σπαρτιάτες γιὰ νὰ λάβουν μέρος στὸν ἀγώνα καὶ οἱ Ἀθηναῖοι γιὰ νὰ ἀγωνιστοῦν πρὶν νὰ ἔρθῃ ἡ βοήθεια.

"Γιστερα ἀπὸ αὐτὰ ἔγινε ἡ δεύτερη ἐκστρατεία⁵⁰, ποὺ τὴ διεύθυνε 88 προσωπικὰ δ Ξέρξης, ἀφοῦ ἄφησε τὰ παλάτια του καὶ τόλμησε νὰ γίνη ἀρχιστράτηγος καὶ ἀφοῦ ξεσήκωσε μαζί του ὅλους τοὺς Ἀσιάτες. Γι' αὐτὸν ὅσες ὑπερβολές καὶ ἄν πῆς, πάλι πιὸ κάτω ἀπὸ τὴν πραγματικότητα θὰ εἰναι. Εἶχε μιὰ τέτοια ἀλαζονεία καὶ ἐπαρση, ὥστε θε- 89 ὠρησε ἀσήμαντο κατόρθωμα νὰ ὑποτάξῃ τὴν Ἑλλάδα καὶ, ἔχοντας τὴ φιλοδοξία νὰ ἀφήσῃ στὴν ἀνθρωπότητα μνημεῖο ποὺ νὰ ξεπεράσῃ κάθε δυνατότητα ἀνθρώπινη, δὲν ἤσυχασε παρὰ μόνο ἀφοῦ σοφίστηκε καὶ ἀνάγκασε νὰ γίνη αὐτὸ ποὺ ὅλοι ἔχουν νὰ τὸ λένε: Νὰ διαβῇ τὸ πεζικὸ μέσα ἀπὸ τὴ θάλασσα, μὲ τὸ γεφύρι στὸν Ἑλλήσποντο, καὶ νὰ διαπλεύσῃ δ στρατὸς του τὴ στεριά, μὲ τὴ διώρυγα στὸν Ἀθω. Λοιπὸν αὐτὸν τὸν ἀνθρώπο, ποὺ τόσο τὸ εἶχε πάρει ἀπάνω του, ποὺ 90 τόσο μεγάλα ἔργα τεχνικὰ κατάφερε, ποὺ ἦταν ἀφέντης καὶ μονάρχης σὲ τόσα πλήθη ἀμέτρητα, οἱ πρόγονοί μας τὸν ἀντιμετώπισαν μοιράζοντας ἴστοιμα τὸ βάρος τοῦ κινδύνου: Οἱ Σπαρτιάτες στὶς Θερμοπύλες, στὸ πεζικὸ του ἀντιμέτωποι, μὲ χίλια⁵¹ δικά τους παλικάρια διαλεχτὰ καὶ ἀπὸ τοὺς συμμάχους λίγους⁵², γιὰ νὰ τὸν ἐμποδίσουν στὸ στενὸ νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὰ κάτω, καὶ οἱ δικοί μας πατεράδες στὸ Ἀρτεμίσιο μὲ ἔξηντα πολεμικὰ καράβια⁵³ ἀπέναντι σὲ ὅλο τὸ στόλο τῶν ἐχθρῶν.

Εἶχαν τὴν τόλμη νὰ κάνουν τέτοια κατορθώματα δχι τόσο γιατὶ 91 καταφρονοῦσαν τὸν ἔχθρό, δσο γι' αὐτὴ τὴν δύμιλα ποὺ εἶχαν μεταξύ τους: Οἱ Σπαρτιάτες, ζηλεύοντας τὴν πόλη μας γιὰ τὸ θρίαμβό της στὸ Μαραθώνα, λαχταροῦσαν νὰ ἔξισωθοῦν μαζί μας καὶ εἶχαν πάντα τὸ φόβο μήπως δυὸ φορὲς στὴ σειρὰ ἡ πόλη μας ἔξασφαλίσῃ μόνη της τὴ σωτηρία τῆς Ἑλλάδας. Οἱ δικοί μας πάλι ποθοῦσαν πρῶτα - πρῶτα νὰ διατηρήσουν τὴ δόξα ποὺ ἀπόχτησαν καὶ νὰ κάμουν σὲ ὅλον τὸν κόσμο φανερὸ δτι καὶ πρὶν μὲ τὴν παλικαριά τους νίκησαν καὶ δχι μὲ τὴ βοήθεια τῆς τύχης, καὶ ἐπειτα εἶχανε σκοπὸ νὰ ξεσήκωσουν τοὺς "Ἑλλήνες σὲ ναυτικὸ ἀγώνα κατὰ τῶν Περσῶν, μὲ τὸ παράδειγμά τους ἀποδείχνοντας πῶς καὶ στοὺς ναυτικοὺς ἀγῶνες, ἀκριβῶς δπως καὶ στοὺς ἀγῶνες τῆς στεριᾶς, ἡ παλικαριά πάντα νικάει τὴν ἀριθμητικὴ ὑπεροχή.

Τὴν ἔδια λοιπὸν τόλμη ἔδειξαν καὶ οἱ δυό, δμως δὲν εἶχαν καὶ 92

μὲν διεφθάρησαν καὶ ταῖς ψυχαῖς νικῶντες τοῖς σώμασιν ἀπεῖπον,
οὐ γὰρ δὴ τοῦτό γε θέμις εἰπεῖν ὡς ἡττήθησαν· οὐδεὶς γὰρ αὐτῶν φυ-
γεῖν ἦξεωσεν· οἱ δὲ ἡμέτεροι τὰς μὲν πρόπλους ἐνίκησαν, ἐπειδὴ δὲ
ῆκονσαν τῆς παρόδου τοὺς πολεμίους κρατοῦντας, οἶκαδε καταπλεύ-
σαντες [καὶ κατασκευάσαντες τὰ περὶ τὴν πόλιν] οὕτως ἐβούλεύ-
σαντο περὶ τῶν λοιπῶν ὥστε πολλῶν καὶ καλῶν αὐτοῖς προειρ-
γασμένων ἐν τοῖς τελευταίοις τῶν κινδύνων ἔτι πλέον διήνεγ-
93 καν. Ἀθύμως γὰρ ἀπάντων τῶν συμμάχων διακειμένων, καὶ Πε-
λοποννησίων μὲν διατειχίζόντων τὸν Ἰσθμὸν καὶ ζητούντων ίδιαν
αὐτοῖς σωτηρίαν, τῶν δὲ ἄλλων πόλεων ὑπὸ τοῖς βαρβάροις γεγενη-
μένων καὶ συστρατευμένων ἐκείνοις πλὴν εἴ τις διὰ μικρότητα πα-
ρημελήθη, προσπλεονσῶν δὲ τριήρων διακοσίων καὶ χιλίων καὶ πε-
ζῆς στρατιᾶς ἀναριθμήτου μελλούσης εἰς τὴν Ἀττικὴν εἰσβάλλειν,
οὐδεμιᾶς σωτηρίας αὐτοῖς ὑποφαινομένης, ἀλλ᾽ ἔρημοι συμμάχων
94 γεγενημένοι καὶ τῶν ἐλπίδων ἀπασῶν διημαρτηκότες, ἐξὸν αὐτοῖς
μὴ μόνον τοὺς παρόντας κινδύνους διαφυγεῖν, ἀλλὰ καὶ τιμὰς ἐξαι-
ρέτους λαβεῖν ἀς αὐτοῖς ἐδίδον βασιλεὺς ἡγούμενος, εἰ τὸ τῆς πόλεως
προσλάβοι ναυτικόν, παραχρῆμα καὶ Πελοποννήσου κρατήσειν, οὐχ
ὑπέμειναν τὰς παρ᾽ ἐκείνον δωρεάς οὐδὲ, δργισθέντες τοῖς Ἑλλησιν
ὅτι προνδόθησαν, ἀσμένως ἐπὶ τὰς διαλλαγὰς τὰς πρὸς τοὺς βαρβά-
95 ρονς ἔρμησαν, ἀλλ᾽ αὐτοὶ μὲν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας πολεμεῖν παρε-
σκενάζοντο, τοῖς δὲ ἄλλοις τὴν δουλείαν αἰρονμένοις συγγνώμην
είχον. Ἡγοῦντο γὰρ ταῖς μὲν ταπειναῖς τῶν πόλεων προσήκειν ἐκ
παντὸς τρόπου ζητεῖν τὴν σωτηρίαν, ταῖς δὲ προεστάναι τῆς Ἑλλά-
δος ἀξιούσαις οὐχ οἷόν τ᾽ εἶναι διαφεύγειν τοὺς κινδύνους, ἀλλ᾽
ῶσπερ τῶν ἀνδρῶν τοῖς καλοῖς κάγαθοῖς αἰρετώτερόν ἐστιν καλῶς
ἀποθανεῖν ἢ ζῆν αἰσχρῶς, οὕτω καὶ τῶν πόλεων ταῖς ὑπερεχούσαις
λυσιτελεῖν ἐξ ἀνθρώπων ἀφανισθῆναι μᾶλλον ἢ δούλαις ὀφθῆναι γε-
96 νομέναις. Δῆλον δὲ ὅτι ταῦτα διενοήθησαν· ἐπειδὴ γὰρ οὐκ οἰοί τ᾽

τὴν τύχη ἔδια: 'Εκεῖνοι χάθηκαν στὴ μάχη. Μὲ τὶς ψυχές τους νίκησαν, μὰ τὰ κορμιὰ δὲν ἀντεῖχαν δὲν ἐπιτρέπεται λοιπὸν νὰ ποῦμε πῶς νικήθηκαν ἀφοῦ κανένας μάλιστα δὲ δέχτηκε νὰ φύγῃ. Οἱ πρόγονοί μας πάλι νίκησαν βέβαια τὴν πρώτη μοίρα τοῦ στόλου τοῦ ἑχθρικοῦ, μά, δταν ἔμαθαν πῶς οἱ ἑχθροὶ ἤταν πιὰ κύριοι στὶς Θερμοπύλες, γύρισαν στὴν πατρίδα τους, δργάνωσαν τὴν ἄμυνα καὶ πῆραν τέτοιες ἀποφάσεις γιὰ τὴν τακτικὴ ποὺ θὰ ἀκολουθοῦσαν παραπέρα, ὥστε ξεπέρασαν σ' αὐτὲς τὶς τελευταῖες μάχες ὅλα τὰ προηγούμενα λαμπρά τους κατορθώματα. Τὴν ὥρα δηλαδὴ ποὺ δλοι οἱ σύμμαχοι εἶχαν χάσει τὸ 93 θάρρος τους καὶ οἱ Πελοποννήσιοι ἔχτιζαν τεῖχος στὸν Ἰσθμό, γιὰ νὰ ἔξασφαλίσουν τὴ δικιά τους μόνο σωτηρίᾳ· τὴν ὥρα ποὺ οἱ ἄλλες πόλεις εἶχαν πέσει στὰ χέρια τῶν ἑχθρῶν καὶ εἶχαν μάλιστα ἐκστρατεύσει καὶ μαζί τους — ἔξδην καμιὰ ἀσήμαντη, ποὺ δὲν τὴ λογάριασαν· τὴν ὥρα ποὺ χίλια διακόσια πολεμικὰ καράβια⁴ ἔπλεαν ἐναντίον τους, ἐνώ ἀναρίθμητος στρατὸς⁵ ἀπὸ τὴ στεριὰ ἤταν νὰ μπῇ στὴν Ἀττικὴ· τὴν ὥρα ποὺ καμιὰ ἐλπίδα σωτηρίας δὲν κρυψόλαμπε ἀπὸ πουθενὰ καὶ ἤταν ἀπὸ συμμάχους ἔρημοι, γυμνοὶ ἀπὸ κάθε ἐλπίδα· τὴν ὥρα ποὺ ἤταν 94 στὸ χέρι τους ὅχι μονάχα ἀπὸ κείνους τους κινδύνους νὰ γλιτώσουν, ἀλλὰ καὶ ἔνα σωρὸ προνόμια προσωπικὰ νὰ ἔξασφαλίσουν, δπως ὑπόσχονταν ὁ Εέρεξ⁶, ἀν θὰ τοῦ ἔδιναν τὸ ναυτικὸ τῆς πόλης—πίστευε, βλέπετε, πῶς ἔτσι θὰ κυριαρχοῦσε ἀμέσως καὶ στὴν Πελοπόννησο· τὴν ὥρα αὐτή, τὴν κρισιμότατη γιὰ κείνους, δὲ δέχτηκαν τὶς προσφορές του οὔτε καὶ ἔτρεξαν πρὸς τὶς προτάσεις τῶν βαρβάρων γιὰ συνθηκολόγηση δργισμένοι μὲ τοὺς ἄλλους "Ελληνες, ποὺ τοὺς εἶχαν προδώσει". 'Αντίθετα: οἱ Ἅδιοι ἐτοιμάζονταν νὰ ἀγωνιστοῦν ἀγώνα 95 ἔσχατο γιὰ τὴν Ἐλευθερία, χωρὶς νὰ νιώθουν ὅμως καὶ καμιὰ μνησικακία γιὰ τοὺς ἄλλους, ποὺ προτιμοῦσαν τὴ σκλαβιά. Πίστευαν, βλέπετε, πῶς οἱ μικρὲς καὶ ἀσήμαντες πόλεις ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιζητοῦν τὴ σωτηρία τους μὲ κάθε μέσο· ἐκεῖνες ὅμως ποὺ ἔχουν τὴν ἀξίωση νὰ ρυθμίζουν τὴν τύχη τῆς Ἐλλάδας δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀποφεύγουν τοὺς κινδύνους. "Οπως γιὰ κάθε τίμιο καὶ ἀξιο ἀνθρωπο ἔνας ἔνδοξος θάνατος εἶναι περιτιμότερος ἀπὸ μιὰ ζωὴ βουτηγμένη στὴν ντροπή, ἔτσι καὶ γιὰ τὶς πόλεις ποὺ ξεχωρίζουν ἀπὸ τὶς ἄλλες εἶναι πιὸ ὠφέλιμο νὰ ἔξαφανιστοῦν ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς παρὰ νὰ τὶς δοῦνε ντροπιασμένες στὴ σκλαβιά.

Εἶναι φανερὸ πῶς η σκέψη αὐτὴ στάθηκε ὁδηγός τους. Καὶ ἀφοῦ 96

ησαν πρὸς ἀμφοτέρας ἅμα παρατάξασθαι τὰς δυνάμεις, παραλαβόντες ἄπαντα τὸν ὅχλον τὸν ἐκ τῆς πόλεως, εἰς τὴν ἔχομένην τῆσον ἐξέπλευσαν ἵν' ἐν μέρει πρὸς ἑκατέραν κινδυνεύσωσιν. Καίτοι πῶς ἀν ἐκείνων ἄνδρες ἀμείνους ἢ μᾶλλον φιλέλληνες ὄντες ἐπιδειχθεῖεν οἵτινες ἔτλησαν ἐπιδεῖν, ὥστε μὴ τοῖς λοιποῖς αἴτιοι γενέσθαι τῆς δουλείας, ἐρήμην μὲν τὴν πόλιν γενομένην, τὴν δὲ χώραν πορθουμένην, ἵερὰ δὲ συλώμενα καὶ νεώς ἐμπιπραμένους, ἄπαντα δὲ τὸν πόλεμον περὶ τὴν πατρίδα τὴν αὐτῶν γιγνόμενον;

97 Καὶ οὐδὲ ταῦτ' ἀπέχρησεν αὐτοῖς, ἀλλὰ πρὸς χιλίας καὶ διακοσίας τριήρεις μόνοι διαναυμαχεῖν ἐμέλλησαν. Οὐ μὴν εἰάθησαν· καταισχυνθέντες γὰρ Πελοποννήσοι τὴν ἀρετὴν αὐτῶν, καὶ νομίσαντες προδιαφθαρέντων μὲν τῶν ἡμετέρων οὐδὲν αὐτοὶ σωθήσεσθαι, κατορθωσάντων δ' εἰς ἀτιμίαν τὰς αὐτῶν πόλεις καταστήσειν, ἦναγκάσθησαν μετασχεῖν τῶν κινδύνων. Καὶ τοὺς μὲν θορύβους τοὺς ἐν τῷ πράγματι γενομένους καὶ τὰς κραυγὰς καὶ τὰς παρακελεύσεις, ἀ κοινὰ πάντων 98 ἐστὶ τῶν ναυμαχούντων, οὐκ οἰδ' δι τι δεῖ λέγοντα διατερψίειν. ἀ δ' ἐστὶν ἴδια καὶ τῆς ἡγεμονίας ἄξια καὶ τοῖς προειρημένοις δρμολογούμενα, ταῦτα δ' ἐμὸν ἔργον ἐστὶν εἰπεῖν. Τοσοῦτον γὰρ ἡ πόλις ἥμῶν διέφερεν, ὅτ' ἦν ἀκέραιος, ὥστ' ἀνάστατος γενομένη πλείους μὲν συνεβάλετο τριήρεις εἰς τὸν κινδυνὸν τὸν ὑπὲρ τῆς Ἐλλάδος ἡ σύμπαντες οἱ ναυμαχήσαντες, οὐδεὶς δὲ πρὸς ἥμᾶς οὕτως ἔχει δυσμενῶς δστις οὐκ ἀν δρμολογήσειν διὰ μὲν τὴν ναυμαχίαν ἥμᾶς τῷ πολέμῳ κρατῆσαι, ταύτης δὲ τὴν πόλιν αἰτίαν γενέσθαι. Καίτοι μελλούσης στρατείας ἐπὶ τοὺς βαρβάρους ἕσεσθαι τίνας χρὴ τὴν ἡγεμονίαν ἔχειν; Οὐ τοὺς ἐν τῷ προτέρῳ πολέμῳ μάλιστ' εὐδοκιμήσαντας καὶ πολλάκις μὲν ἴδιᾳ προκινδυνεύσαντας, ἐν δὲ τοῖς κοινοῖς τῶν ἀγώνων ἀριστείων ἀξιωθέντας; Οὐ τοὺς τὴν αὐτῶν ἐκλιπόντας ὑπὲρ τῆς τῶν ἄλλων σωτηρίας καὶ τὸ τε παλαιὸν οἰκιστὰς τῶν πλείστων πόλεων γενομένους καὶ πάλιν αὐτὰς ἐκ τῶν μεγίστων συμφορῶν δια-

99 λέμω κρατῆσαι, ταύτης δὲ τὴν πόλιν αἰτίαν γενέσθαι. Καίτοι μελλούσης στρατείας ἐπὶ τοὺς βαρβάρους ἕσεσθαι τίνας χρὴ τὴν ἡγεμονίαν ἔχειν; Οὐ τοὺς τὴν αὐτῶν ἐκλιπόντας ὑπὲρ τῆς τῶν ἄλλων σωτηρίας καὶ τὸ τε παλαιὸν οἰκιστὰς τῶν πλείστων πόλεων γενομένους καὶ πάλιν αὐτὰς ἐκ τῶν μεγίστων συμφορῶν δια-

δὲν είχαν τὴ δύναμη νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸν ἔχθρο στὴ στεριὰ καὶ στὴ θάλασσα μαζί, παράλαβαν ὅλο τὸν ἄμαχο πληθυσμὸν καὶ τράβηξαν γιὰ τὸ γειτονικὸν νησὶ τῆς Σαλαμίνας, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ πολεμήσουν πρῶτα μὲ τὴ μιὰ καὶ ὕστερα μὲ τὴν ἄλλη ἀπὸ τὶς δυὸ δυνάμεις τοῦ ἔχθροῦ. Πῶς θὰ ἤταν δυνατὸ λοιπὸν νὰ βρεθοῦνε ἀντρες πιὸ γενναῖοι ἀπὸ αὐτοὺς ἢ μὲ πιὸ μεγάλη ἀφοσίωση στοὺς "Ἐλληνες, ἀφοῦ ἀντέξαν νὰ δοῦν τὴν πόλη τους νὰ ἐρημώνεται, τὴ χώρα τους νὰ καταστρέψεται, τὰ ιερὰ νὰ λεηλατοῦνται καὶ τοὺς ναοὺς νὰ καίγωνται καὶ δῆλη τὴν κατάρα τοῦ πολέμου νὰ ζώνῃ τὴ δικιά τους πόλη, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ μὴ γίνουν ἡ αἰτία νὰ πέσουν στὴ σκλαβιὰ οἱ ἄλλοι "Ἐλληνες;

Καὶ σὰ νὰ μὴν τοὺς ἔφταναν αὐτά, ἔτοιμοι ἤταν νὰ τὰ βάλουν μό- 97 νοι τους μὲ χίλια διακόσια πλοῖα τοῦ ἔχθροῦ. Μὰ δὲν τοὺς ἀφησαν μονάχους: 'Επειδὴ ντράπηκαν οἱ Πελοποννήσιοι τὴν ἀρετή τους καὶ νόμισαν πώς, ἀν χαθοῦν οἱ δικοὶ μας, οὕτε καὶ ἔκεινοι θὰ γλιτώσουν τελικά, ἀν πάλι καταφέρουν καὶ νικήσουν, οἱ πόλεις οἱ δικές τους θὰ βουτηχοῦν στὴ ντροπή, ἀναγκάστηκαν νὰ πάρουν μέρος στὸν ἀγώνα. Καὶ γιὰ τὴν ἀναταραχὴν πάνω στὴ μάχη, γιὰ τὶς πολεμικὲς κραυγὲς καὶ γιὰ τὶς ἐνθαρρυντικὲς προτροπὲς — χαρακτηριστικὰ κοινὰ σὲ ὅλες τὶς ναυμαχίες — ἔχω τὴ γνώμη πώς δὲν πρέπει νὰ κάσω ὥρα νὰ τὰ πῶ.

"Ομως τὶς πράξεις τὶς ξεχωριστές, ποὺ ἀξίζουν τὴν ἡγεμονία 98 καὶ εἶναι σύμφωνες μὲ ὅσα προανάφερα, αὐτές εἶναι τὸ χρέος μου νὰ σᾶς παρουσιάσω: 'Η πόλη μας λοιπόν, δταν εἴχε τὴ δύναμή της δῆλη ἀνέπαφη, εἴχε μιὰ τέτοια ὑπεροχὴ ἀπέναντι στὶς ἄλλες, ὥστε, καὶ ρηματιγμένη ἀκόμα, ἔβαλε στὸν κοινὸν ἀγώνα τῆς 'Ἐλλάδας τριήρεις περισσότερες ἀπὸ ὅσες δῆλοι μαζί οἱ ἄλλοι "Ἐλληνες, ποὺ ἔλαβαν μέρος στὴ ναυμαχία τότε. Καὶ σίγουρα κανεὶς δὲν ἔχει τόση ἐμπάθεια μαζί μας, ὥστε νὰ μὴν ὄμοιογῇ ὅτι ἡ ναυμαχία αὐτὴ εἶναι ποὺ ἔξασφάλισε τὴ νίκη μας στοὺς Περσικοὺς πολέμους καὶ τούτη πάλι ἤταν βασικὰ κατόρθωμα τῆς πόλης μας.

"Αμα λοιπὸν εἶναι νὰ γίνη ἔκστρατεία ἐναντίον τῶν βαρβάρων, 99 ποιοὶ εἶναι φυσικὸν νὰ ἔχουν τὴν ἡγεμονία; Δὲν εἶναι αὐτοὶ ποὺ καὶ στὸν προηγούμενο πόλεμο ξεχώρισαν ἀπὸ δῆλους, ποὺ πρόταξαν πολλὲς φορὲς σὰν ἀτομα τὰ στήθη τους στὸν κίνδυνο γιὰ τὸ κοινὸν συμφέρο, ποὺ μὲ τὸ δίκιο τους δέχτηκαν τὰ πρωτεῖα; Δὲν εἶναι αὐτοὶ ποὺ ἀφησαν τὴν πόλη τους, γιὰ νὰ σωθοῦν οἱ ἄλλοι, ποὺ τὸν παλιὸν καιρὸν ἔδρυσαν τὶς πιὸ πολλὲς πόλεις καὶ ποὺ πολλὲς φορὲς τὶς ἔσωσαν ἀπὸ μεγάλες

σώσαντας; Πῶς δ' οὐκ ἀν δεινὰ πάθοιμεν, εἰ τῶν κακῶν πλεῖστον μέρος μετασχόντες, ἐν ταῖς τιμαῖς ἔλαττον ἔχειν ἀξιωθεῖμεν καὶ τότε προταχθέντες ὑπὲρ ἀπάντων νῦν ἐτέροις ἀκολουθεῖν ἀναγκασθεῖμεν;

100 Μέχρι μὲν οὖν τούτων οἰδ' ὅτι πάντες ἀν δμολογήσειαν πλείστων ἀγαθῶν τὴν πόλιν τὴν ἡμετέραν αἴτιαν γεγενῆσθαι καὶ δικαίως ἀν αὐτῆς τὴν ἡγεμονίαν εἶναι· μετὰ δὲ ταῦτ' ἥδη τινὲς ἡμῶν κατηγοροῦσιν ως, ἐπειδὴ τὴν ἀρχὴν τῆς θαλάττης παρελάβομεν, πολλῶν κακῶν αἴτιοι τοῖς Ἑλλησι κατέστημεν, καὶ τόν τε Μηλίων ἀνδραποδισμὸν καὶ τὸν Σκιαναίων δλεθρον ἐν τούτοις τοῖς λόγοις 101 ἡμῖν προφέρουσιν. Ἐγὼ δ' ἡγοῦμαι πρῶτον μὲν οὐδὲν εἶναι τοῦτο σημεῖον ως κακῶς ἤρχομεν, εἰ τινες τῶν πολεμησάντων ἡμῖν σφόδρα φαίνονται κολασθέντες, ἀλλὰ πολὺ τόδε μεῖζον τεκμήριον ως καλῶς διωκοῦμεν τὰ τῶν συμμάχων, ὅτι τῶν πόλεων τῶν ὑψηλῶν οὐσῶν οὐδεμίᾳ ταύταις ταῖς συμφοραῖς περιέπεσεν. Ἐπειτὲν εἰ μὲν ἄλλοι τινὲς τῶν αὐτῶν πραγμάτων πραστέρον ἐπεμελήθησαν, εἰκότως ἀν ἡμῖν ἐπιτιμῷεν· εἰ δὲ μήτε τοῦτο γέγονε μήθ' οἶν τ' ἐστὶν τοσούτων πόλεων τὸ πλῆθος κρατεῖν, ἢν μή τις κολάζῃ τοὺς ἐξαμαρτάνοντας, πῶς οὐκ ἥδη δίκαιον ἔστι ἡμᾶς ἐπαινεῖν, οἵτινες ἐλαχίστοις χαλεπήραντες πλεῖστον χρόνον τὴν ἀρχὴν κατασχεῖν ἥδυ-
102 ἡμίθημεν; Οἷμαι δὲ πᾶσιν δοκεῖν τούτους κρατίστους προστάτας γενήσεσθαι τῶν Ἑλλήνων, ἐφ' ᾧ οἱ πειθαρχήσαντες ἀριστα τυγχάνουσι πράξαντες. Ἐπὶ τοίνυν τῆς ἡμετέρας ἡγεμονίας ειδρήσομεν καὶ τοὺς οἴκους τοὺς ἰδίους πρὸς εὐδαιμονίαν πλεῖστον ἐπιδόντας καὶ τὰς 103 πόλεις μεγίστας γενομένας. Οὐ γάρ ἐφθονοῦμεν ταῖς αὐξανομέναις αὐτῶν, οὐδὲ ταραχὰς ἐνεποιοῦμεν πολιτείας ἐναντίας παρακαθιστάντες, ἵν' ἀλλήλοις μὲν στασιάζομεν, ἡμᾶς δ' ἀμφότεροι θεραπεύοιεν, ἀλλὰ τὴν τῶν συμμάχων δύνονταν κοινὴν ὀφέλειαν νομίζοντες τοῖς αὐτοῖς νόμοις ἀπάσας τὰς πόλεις διωκοῦμεν, συμμαχιῶς, ἀλλ' οὐ

συμφορές; Δὲ θὰ ἥταν τάχα προσβολὴ ἀπαράδεκτη, ἂν θὰ κριθοῦμε
ἄξιοι ἐμεῖς γιὰ πιὸ μικρές τιμές, τὴ στιγμὴ ποὺ σηκώσαμε στὶς πλά-
τες μας τὶς πιὸ μεγάλες συμφορές, καὶ ἂν θὰ ἀναγκασθοῦμε νὰ ἀκολου-
θοῦμε τώρα ἄλλους, τὴ στιγμὴ ποὺ τότε πρῶτοι — πρῶτοι ἐμεῖς ἀντι-
μετωπίσαμε τὸν κίνδυνο ποὺ ἀπειλοῦσε ὅλη τὴν "Ελλάδα;

Ως τὴ στιγμὴ ἔκεινη, τὸ ξέρω, ὅλοι θὰ παραδέχονταν ὅτι εἶχε 100
προσφέρει ἡ πόλη μας πάρα πολλὲς εὐεργεσίες στὴν "Ελλάδα καὶ δι-
καιωματικὰ θὰ τῆς ἀνῆκε ἡ ἡγεμονία. Γιὰ τὴν ἀμέσως κιόλας κατο-
πινὴ περίοδο μᾶς κατακρίνουν μερικοὶ πὰς τάχα, ἀφότου παραλάβαμε
τὴν ἀρχηγία στὴ Θάλασσα, ἀφθονες συμφορές προξενήσαμε στοὺς "Ελ-
λήνες. Μὲ τὰ λόγια τους αὐτὰ μᾶς καταλογίζουν φυσικὰ τὴν ὑποδού-
λωση τῶν κατοίκων τῆς Μήλου⁵⁸ καὶ τὴ σφαγὴ τῶν Σκιωναίων⁵⁹.
Προσωπικὰ ὅμως νομίζω ὅτι, ἂν μερικοὶ ἀπὸ ὅσους μᾶς πολέμησαν 101
ἀποδείχτηκε πῶς τιμωρήθηκαν σκληρά, αὐτὸ δὲ μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ
ἀπόδειξη πῶς διοικήσαμε μὲ τρόπο ἀνάρμοστο. Ἀντίθετα, πολὺ πιὸ
ἰσχυρὴ ἀπόδειξη, πῶς ὅρθὰ διαχειριστήκαμε τὶς ὑποθέσεις τῶν συμ-
μάχων, ἀποτελεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀπὸ τὶς πόλεις τὶς συμμαχικὲς, ποὺ
ἔμειναν πιστὲς στὴ δικιά μας ἔξουσία, καμιὰ δὲν ἔπεσε σ' αὐτὲς τὶς
συμφορές.

"Επειτα, ἂν ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ διαχειρίστηκαν τὶς ἴδιες ὑπο- 102
θέσεις μὲ τρόπο μαλακότερο, δικαιολογημένα θὰ τὰ ἔβαζαν μαζί μας.
Ἄφοι ὅμως οὔτε αὐτὸ ἔχει συμβῆ, οὔτε καὶ εἶναι δυνατὸ νὰ ἐπιβάλης
ἔξουσία σὲ τόσο πλῆθος πόλεων χωρὶς νὰ τιμωρῆς αὐτοὺς ποὺ παρεκ-
τρέπονται, πῶς δὲν ἀξίζουμε τὸν ἔπαινο ἐμεῖς, τὴ στιγμὴ ποὺ κατορ-
θώσαμε νὰ διατηρήσωμε τόσον καιρὸ τὴν ἔξουσία⁶⁰ χωρὶς νὰ δυσα-
ρεστήσωμε παρὰ ἐλάχιστους;

Νομίζω μάλιστα πῶς ὅλοι συμφωνοῦν ὅτι ἄξιοι προστάτες τῶν 103
"Ελλήνων θὰ σταθοῦν ἔκεινοι ποὺ στὰ δικά τους χρόνια, δσοι πειθάρ-
χησαν, ἀπόχτησαν μεγάλη εύτυχία. Στὰ χρόνια λοιπὸν τῆς ἡγεμονίας
τῆς δικιάς μας θὰ βροῦμε καὶ τῶν ἴδιωτῶν τὰ σπίτια μὲς σὲ μεγάλη
προκοπὴ καὶ εύδαιμονία καὶ ὅλες τὶς πόλεις σὲ μιὰ ξεχωριστὴ ἀνάπτυ-
ξη καὶ εὐήμερία. Εἶναι ποὺ δὲ ζήλεύαμε τὶς πόλεις ποὺ προόδευαν· δὲ 104
δημιουργούσαμε ἀναταραχὴ ἐπιβάλλοντας πολιτεύματα ἀντίθετα, ἔτοι
ποὺ μεταξύ τους νὰ φαγώνωνται καὶ ἐμᾶς νὰ μᾶς ὑπηρετοῦνε δουλικά⁶¹.
Τῶν συμμάχων τὴν ὁμόνοια τὴ θεωρούσαμε κοινὴ ὡφέλεια γιὰ ὅλους καὶ
κυβερνούσαμε ὅλες τὶς πολιτεῖες μὲ τοὺς ἴδιους νόμους σὰ σύμμαχοι

Δικαίωση τῆς
ἀθηναϊκῆς
ἡγεμονίας.

δεσποτικῶς βουλευόμενοι περὶ αὐτῶν, ὅλων μὲν τῶν πραγμάτων ἐπι-
 105 στατοῦντες, ἵδια δὲ ἑκάστους ἐλευθέρους ἔῶντες εἶναι, καὶ τῷ
 μὲν πλήθει βοηθοῦντες, ταῖς δὲ δυναστείαις πολεμοῦντες, δεινὸν οἰό-
 μενοι τοὺς πολλοὺς ὑπὸ τοῖς ὀλίγοις εἶναι καὶ τοὺς ταῖς οὐσίαις ἐν-
 δεεστέρους, τὰ δὲ ἄλλα μηδὲν κείουσις ὄντας, ἀπελαύνεσθαι τῶν ἀρ-
 χῶν, ἔτι δὲ κοινῆς τῆς πατρίδος οὐσης τοὺς μὲν τυραννεῖν, τοὺς δὲ
 μετοικεῖν καὶ φύσει πολίτας ὄντας νόμῳ τῆς πολιτείας ἀποστερεῖ-
 106 σθαι. Τοιαῦτ' ἔχοντες ταῖς ὀλιγαρχίαις ἐπιτιμᾶν καὶ πλείω τού-
 των τὴν αὐτὴν πολιτείαν ἥνπερ παρ' ἡμῖν αὐτοῖς καὶ παρὰ τοῖς ἄλ-
 λοις κατεστήσαμεν, ἦν οὐκ οἰδ' ὅ τι δεῖ διὰ μακροτέρων ἐπαινεῖν,
 ἄλλως τε καὶ συντόμως ἔχοντα δηλῶσαι περὶ αὐτῆς. Μετὰ γὰρ ταύ-
 της οἰκοῦντες ἐβδομήκοντ' ἔτη διετελέσαμεν ἀπειδοι μὲν τυραννί-
 δων, ἐλεύθεροι δὲ πρὸς τοὺς βαρβάρους, ἀστασίαστοι δὲ πρὸς σφᾶς
 107 αὐτὸὺς, εἰρήνην δὲ ἄγοντες πρὸς πάντας ἀνθρώπους. Ὅπερ ὁν προσήκει
 τοὺς εὗ φρονοῦντας μεγάλην χάριν ἔχειν πολὺ μᾶλλον ἢ τὰς κληρον-
 χίας ἡμῖν ὀνειδίζειν, ἃς ἡμεῖς εἰς τὰς ἐρημονυμένας τῶν πόλεων φυλα-
 κῆς ἔνεκα τῶν χωρίων, ἀλλ' οὐ διὰ πλεονεξίαν ἔξεπέμπομεν. Σημεῖον
 δὲ τούτων ἔχοντες γὰρ χώραν μὲν ὡς πρὸς τὸ πλῆθος τῶν πολιτῶν
 ἐλαχίστην, ἀρχὴν δὲ μεγίστην, καὶ κεκτημένοι τριήρεις διπλασίας ἢ
 108 σύμπαντες, δυναμένας δὲ πρὸς δίς τοσαύτας κινδυνεύειν, ὑποκει-
 μένης τῆς Εὐβοίας ὑπὸ τὴν Ἀττικήν, ἥ καὶ πρὸς τὴν ἀρχὴν τὴν
 τῆς θαλάττης εὐφυῶς εἰχεν καὶ τὴν ἄλλην ἀρετὴν ἀπασῶν τῶν
 νήσων διέφερεν, κρατοῦντες αὐτῆς μᾶλλον ἢ τῆς ἡμετέρας αὐτῶν,
 καὶ πρὸς τούτοις εἰδότες καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν βαρβάρων
 τούτους μάλιστ' εὐδοκιμοῦντας ὅσοι τοὺς διμόροους ἀναστάτους; ποι-
 ἤσαντες ἄφθονον καὶ ράθυμον αὐτοῖς κατεστήσαντο τὸν βίον, ὅμως
 οὐδὲν τούτων ἡμᾶς ἐπῆρε περὶ τοὺς ἔχοντας τὴν νῆσον ἔξαμαρτεῖν,
 109 ἄλλὰ μόνοι δὴ τῶν μεγάλην δύναμιν λαβόντων περιείδομεν ἡμᾶς

πραγματικοὶ καὶ ὅχι σὰν ἀφέντες. Μόνο τὴ γενικὴ πολιτική τους κατευθύναμε, χωρὶς νὰ ἐπεμβαίνουμε σὲ θέματα προσωπικῆς ἐλευθερίας, ποὺ ἦταν ἀπαραβίαστη. Βοηθούσαμε τὸ λαὸν καὶ πολεμούσαμε τὴν 105 τυραννία, γιατὶ εἶχαμε τὴ γνώμη πῶς εἶναι ἀπαράδεχτο οἱ λίγοι νὰ καταδύναστεύουν τοὺς πολλούς, νὰ ἀποκλείωνται ἀπὸ τὰ δημόσια ἀξιώματα οἱ ἄποροι, ποὺ ὠστόσο σὲ τίποτα δὲν ὑστεροῦσαν μπρὸς στοὺς ἄλλους: Πιστεύαμε ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται σὲ μιὰ πατρίδα, ποὺ εἶναι κοινὴ γιὰ ὅλους, ἄλλοι νὰ εἶναι τύραννοι καὶ ἄλλοι μέτοικοι⁹², καὶ αὐτοὶ ποὺ εἶναι στὴν οὐσίᾳ πολίτες, νὰ χάνουν τὰ πολιτικά τους δικαιώματα ἀπὸ τὸ νόμο.

Τέτοιες κατηγορίες ἔχοντας γιὰ τὶς δλιγαρχίες καὶ ἀκόμα σοβα- 106 ρότερες ἐφαρμόσαμε στὶς ὅλες συμμαχικὲς πόλεις τὸ ἴδιο ἀκριβῶς πολίτευμα ποὺ εἶχαμε καὶ ἐμεῖς, καὶ δὲν ξέρω γιατὶ πρέπει νὰ κάμω μακρολογώντας ἔπαινο γι' αὐτό, τὴ στιγμὴ μάλιστα ποὺ εἶναι δύνατὸν νὰ εἴμαι καὶ σύντομος.

'Αρκεῖ νὰ πῶ ὅτι μὲ τὸ πολίτευμα ζήσαμε ἥσυχοι οἱ "Ελληνες ἔβδομήντα χρόνια συνεχῶς, χωρὶς τυράννους, χωρὶς σκλαβιὰ ἀπὸ τοὺς βαρβάρους, μονοιασμένοι καὶ ἀδερφωμένοι μεταξύ τους, σὲ γαλήνη καὶ εἰρήνη μὲ τὸν κόσμο ὅλο.

Γιὰ ὅλα αὐτὰ πρέπει οἱ ἀνθρώποι ποὺ λογικεύονται νὰ μᾶς χρω- 107 στοῦν εὔγνωμοσύνη, καὶ ὅχι νὰ μᾶς κακολογοῦν γιὰ τοὺς κληρούχους⁹³. ἀφοῦ τοὺς στέλναμε στὶς πόλεις ποὺ ἐρημώνονταν ὅχι ἀπὸ πλεονεξία, μὰ γιὰ νὰ τὶς φυλᾶν καὶ νὰ τὶς προστατεύουν. Θέλετε τώρα καὶ ἀπόδειξῃ γι' αὐτό; Εἶχαμε βέβαια χώρα πολὺ μικρή, σὲ σύγκριση μὲ τὸ μεγάλο ἀριθμὸ τῶν πολιτῶν, μὰ δύναμη μεγάλη· εἶχαμε πλοῖα δυδ φορὲς τόσα οἱ ἄλλοι "Ελληνες μαζί, πλοῖα ποὺ ἦταν σὲ θέση νὰ ἀναμετρηθοῦν κάθε στιγμὴ μὲ τὰ διπλάσια σὲ ἀριθμό· πλάι 108 στὴν 'Αττικὴ ἦταν ἡ Εὔβοια, ποὺ εἶχε θέση ἐξαίρετη γιὰ τὴν κυριαρχία μας στὴ θάλασσα καὶ πολλὰ πλεονεκτήματα σὲ σύγκριση μὲ τὰ ἄλλα νησιά, καὶ αὐτὴν τὴν εἶχαμε στὸ χέρι πιὸ σίγουρα καὶ ἀπὸ τὴ δική μας πόλη· ξέραμε ἀκόμα ὅτι καὶ ἀπὸ τοὺς "Ελληνες καὶ ἀπὸ τοὺς βαρβάρους εὐημεροῦσαν περισσότερο ὅσοι ξεσπίτωναν καὶ ἀναστάτων τοὺς γείτονες, γιὰ νὰ ἔξασφαλίσουν γιὰ λογαριασμό τους πλούσια ζωὴ καὶ ξένοιαστη. "Ομως τίποτα ἀπὸ αὐτὰ δὲ μᾶς ξεσήκωσε τὸ νοῦ, γιὰ νὰ φερθοῦμε ἀδικα στοὺς ἀνθρώπους τοῦ νησιοῦ αὐτοῦ. 'Αντίθε- 109 τα, μονάχα ἐμεῖς ἀπὸ τοὺς λαοὺς ποὺ ἀπόχτησαν ποτὲ μεγάλη δύναμη

αὐτοὺς ἀπορωτέρως ζῶντας τῶν δουλεύειν αἰτίαν ἔχόντων. Καίτοι βουλόμενοι πλεονεκτεῖν οὐκ ἂν δή πον τῆς μὲν Σκιαναίων γῆς ἐπεθυμήσαμεν, ἢν Πλαταιέων τοῖς ὡς ἡμᾶς καταφυγοῦσι φαινόμεθα παραδόντες, τοσαύτην δὲ χώραν παρελίπομεν ἢ πάντας ἂν ἡμᾶς εὐπορωτέρους ἐποίησεν.

110 Τοιούτων τοίνυν ἡμῶν γεγενημένων καὶ τοσαύτην πίστιν δεωκότων ὑπὲρ τοῦ μὴ τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμεῖν τολμᾶσι κατηγορεῖν οἱ τῶν δεκαρχίῶν κοινωνήσαντες καὶ τὰς αὐτῶν πατρίδας διαλυμηνάμενοι καὶ μικρὰς μὲν ποιήσαντες δοκεῖν εἴναι τὰς τῶν προγεγενημένων ἀδικίας, οὐδεμίαν δὲ λιπόντες ὑπερβολὴν τοῖς αδθις βουλομένοις γενέσθαι πονηροῖς, ἀλλὰ φάσκοντες μὲν λακωνίζειν, τανατία δὲ ἐκείνοις ἐπιτηδεύοντες, καὶ τὰς μὲν Μηλίων ὁδυρόμενοι συμφοράς, περὶ δὲ τοὺς αὐτῶν πολίτας ἀνήκεστα τολμήσαντες ἔξαμαρτεῖν.

111 Ποῖον γὰρ αὐτοὺς ἀδίκημα διέφυγεν; "Η τί τῶν αἰσχρῶν ἢ δεινῶν οὐ διεξῆλθο; Οὐ τοὺς μὲν ἀνομωτάτους πιστοτάτους ἐνόμιζον, τοὺς δὲ προδότας ὥσπερ εὐεργέτας ἐθεράπευον, ἥραυντο δὲ τῶν Εἰλώτων ἐνὶ δουλεύειν ὥστ' εἰς τὰς αὐτῶν πατρίδας ὑβρίζειν, μᾶλλον δὲ ἐτίμων τοὺς αὐτόχειρας καὶ φονέας τῶν πολιτῶν ἢ τοὺς γονέας τοὺς αὐτῶν, εἰς τοῦτο δὲ ὡμότητος ἀπαντας ἡμᾶς κατέστησαν ὥστε πρὸ τοῦ μὲν διὰ τὴν παροῦσαν εὐδαιμονίαν καὶ ταῖς μικραῖς ἀτυχίαις πολλοὺς ἔκαστος ἡμῶν ἔχειν τοὺς συμπενθήσοντας, ἐπὶ δὲ τῆς τούτων ἀρχῆς διὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκείων κακῶν ἐπανσάμεθ' ἀλλήλους ἐλεοῦντες· οὐδενὶ γὰρ τοσαύτην σχολὴν παρέλιπον ὥσθ' ἐτέρῳ συναρχεῖν. 112 Τίρος γὰρ οὐκ ἐφίκοντο; "Η τίς οὕτω πόρρω τῶν πολιτικῶν ἦν πραγμάτων, ὅστις οὐκ ἔγγὺς ἡμαγκάσθη γενέσθαι τῶν συμφορῶν, εἰς ἀς αἱ τοιαῦται φύσεις ἡμᾶς κατέστησαν; Εἰτ' οὐκ αἰσχύνονται τὰς αὐτῶν πόλεις οὕτως ἀνόμως διαθέντες καὶ τῆς ἡμετέρας ἀδίκως

δεχτήκαμε νὰ ζήσουμε πιὸ φτωχικὰ ἀπὸ ὅσους ἔχουν τὸ ὄνομα ὅτι εἶναι δοῦλοι. Καὶ ὑπωδήποτε, ἂν θέλαμε νὰ δοῦμε τὸ συμφέρο μας μονάχα, σίγουρα δὲ θὰ ἐπιθυμούσαμε τῶν Σκιωναίων τὴ χώρα — εἶναι γνωστὸ ἄλλωστε ὅτι τὴν παραδώσαμε στοὺς Πλαταιεῖς τοὺς πρόσφυγες, ποὺ καταφύγανε σ' ἐμᾶς γιὰ προστασία⁶⁴ — καὶ δὲ θὰ ἀφήναμε ἀνενόχλητη μιὰ τέτοια χώρα, ποὺ θὰ μποροῦσε ὅλους μας νὰ μᾶς κάνῃ πλάνσιους.

Παρ' ὅλα αὐτὰ καὶ ἐνῶ τέτοια διαγωγὴ δεῖξαμε στοὺς συμμάχους 110 καὶ τόσο φανερὰ ἀποδείξαμε πῶς δὲν ἐπιθυμούσαμε τὰ ξένα ἀγαθά, τοιλμοῦν νὰ μᾶς κατηγοροῦνε ποιοί; Αὐτοὶ ποὺ πήρανε μέρος στὶς δεκαρχίες⁶⁵, ρήμαζαν τὶς πατρίδες τους, ἔκαναν ἐνα τίποτα τὶς ἀδικίες τὶς παλιές μπρὸς στὶς δικές τους, δὲν ἄφησαν κανένα περιθώριο γιὰ νὰ τοὺς ξεπεράσουν ἄλλοι ποὺ τυχὸν θὰ ξθελαν κατόπιν νὰ φερθοῦν αἰσχρά· αὐτοὶ ποὺ ἰσχυρίζονται ὅτι λατρεύουν κάθε τι λαχωνικό, ὅμως οἱ πράξεις τους εἶναι πέρα γιὰ πέρα ἀντίθετες ἀπὸ τὶς συνήθειες τῶν Σπαρτιατῶν⁶⁶, καὶ ἐνῶ θρηνολογοῦν δῆθεν γιὰ τὴ συμφορὰ ποὺ βρῆκε τοὺς Μηλίους, τόλμησαν ὡστόσο νὰ διαπράξουν ἐγκλήματα ἀθεράπευτα στοὺς συμπολίτες τους τοὺς ἔδιους.

Καὶ ποιό κακὸ δὲν ἔκαμαν; Ποιὰ πράξη αἰσχρὴ ἢ φρικιαστικὴ 111 ἄφησαν νὰ τοὺς διαφύγῃ; Τοὺς μεγαλύτερους ἔχθρους τοῦ νόμου καὶ τῆς τάξης τοὺς θεωρούσαν πιστούς χαϊδολογῦσαν τοὺς προδότες, σὰ νὰ ξτανε εὐεργέτες τῆς πατρίδας· προτιμοῦσαν νὰ εἶναι δοῦλοι σὲ ἔναν εἴλωτα⁶⁷, ἀρκεῖ νὰ ἔξευτελίσουν τὴν πατρίδα τους· τιμοῦσαν τοὺς φονιάδες καὶ τοὺς δολοφόνους τῶν συμπολιτῶν τους ἀκόμα περισσότερο καὶ ἀπὸ τοὺς δικούς τους τοὺς γονεῖς. 'Οδήγησαν τὸν κόσμο σὲ 112 τέτοιο σημεῖο ὡμότητας, ὥστε πρωτύτερα, στὰ χρόνια τῆς εὐτυχίας, καὶ στὶς μικρές ἀκόμα ἀτυχίες ἔβρισκε ὁ καθένας μας πολλοὺς νὰ τοῦ παρασταθοῦν, ἐνῶ τότε, τὸν καιρὸ τῆς δικιᾶς τους κυριαρχίας, μὲ τὸ πλήθος τὶς συμφορές ποὺ ἐπεσαν στὸν καθένα. πάψαμε νὰ λυπούμαστε τοὺς ἄλλους· δὲν ἄφησαν σὲ κανέναν περιθώρια νὰ συγκινηθῇ μὲ τοὺς κακημοὺς τῶν ἄλλων.

Πραγματικά, σὲ ποιόν δὲν ἔδειξαν τὴν ἐγκληματικὴ διάθεσή 113 τους; "Η ποιός στάθηκε τόσο μακριὰ ἀπὸ τὴ δημόσια ζωή, ὥστε δὲν ἀναγκάστηκε νὰ μπῇ βαθιὰ μέσα στὶς συμφορές, διοῦ μᾶς βούτηξαν αὐτοὶ οἱ ἐλεεινοί; "Επειτα δὲν ντρέπονται ποὺ κατακρίνουνε ἐμᾶς,

Oἱ συμφορές
ποὺ προκάλε-
σε ἡ Σπαρτι-
τικὴ ἡγεμονία

κατηγοροῦντες, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ περὶ τῶν δικῶν καὶ τῶν γραφῶν τῶν ποτε παρ' ἡμῖν γενομένων λέγειν τολμῶσιν, αὐτοὶ πλείους ἐν τρισὶ μησὶν ἀκρίτους ἀποκτείναντες ὅν οὐ πόλις ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ἀπά-
114 σης ἔκρινεν. Φυγὰς δὲ καὶ στάσεις καὶ νόμων συγχύσεις καὶ πολι-
τειῶν μεταβολὰς, ἔτι δὲ παίδων ὕβρεις καὶ γυναικῶν αἰσχύνας καὶ
χρημάτων ἀρπαγὰς τίς ἀν δύναιτο διεξελθεῖν; Πλὴν τοσοῦτον εἰπεῖν
ἔχω καθ' ἀπάντων, ὅτι τὰ μὲν ἐφ' ἡμῶν δεινὰ ρᾳδίως ἀν τις ἐνὶ ψη-
φίσματι διέλυσεν, τὰς δὲ σφαγὰς καὶ τὰς ἀνομίας τὰς ἐπὶ τούτων γε-
νομένας οὐδεὶς ἀν λάσασθαι δύναιτο.

115 Καὶ μὴν οὐδὲ τὴν παροῦσαν εἰρήνην, οὐδὲ τὴν αὐτονομίαν
τὴν ἐν ταῖς πολιτείαις μὲν οὐκ ἐνοῦσαν, ἐν δὲ ταῖς συνθήκαις ἀνα-
γεγραμμένην, ἃξιον ἐλέσθαι μᾶλλον ἢ τὴν ἀρχὴν τὴν ἡμετέραν. Τίς
γὰρ ἀν τοιαύτης καταστάσεως ἐπιθυμήσειεν, ἐν ᾧ καταποντισταὶ μὲν
τὴν θάλατταν κατέχουσιν, πελτασταὶ δὲ τὰς πόλεις καταλαμβάνουσιν,
116 ἀντὶ δὲ τοῦ πρὸς ἑτέρους περὶ τῆς χώρας πολεμεῖν ἐντὸς τελ-
χους οἱ πολῖται πρὸς ἀλλήλους μάχονται, πλείους δὲ πόλεις αἰχμά-
λωτοι γεγόνασιν ἢ πρὸν τὴν εἰρήνην ἡμᾶς ποιήσασθαι, διὰ δὲ τὴν
πυκνότητα τῶν μεταβολῶν ἀθυμοτέρως διάγονουσιν οἱ τὰς πόλεις οἰ-
κοῦντες τῶν ταῖς φυγαῖς ἐζημιωμένων οἱ μὲν γὰρ τὸ μέλλον δεδίασιν,
117 οἱ δὲ ἀεὶ κατέναι προσδοκῶσιν. Τοσοῦτον δὲ ἀπέχουσι τῆς ἐλευθερίας
καὶ τῆς αὐτονομίας, ὥσθ' αἱ μὲν ὑπὸ τυράννοις εἰσὶν, τὰς δὲ ἀρμοσταὶ
κατέχουσιν, ἔνιαι δὲ ἀνάστατοι γεγόνασιν, τῶν δὲ οἱ βάρβαροι δεσπόται
καθεστήκασιν· οὓς ἡμεῖς διαβῆναι τολμήσαντας εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ
118 μεῖζον ἢ προσῆκεν αὐτοῖς φρονήσαντας οὕτω διέθεμεν ὥστε μὴ μό-

ἐνάντια σὲ κάθε ἔννοια δικαιοσύνης, τὴν στιγμὴν ποὺ τὶς πόλεις τὶς δικές τους τὶς ἔριξαν σὲ τέτοια παρανομία; Καὶ πάνω ἀπὸ ὅλα ἔχουν τὸ θράσος νὰ κάνουν λόγο γιὰ ἴδιωτικὲς καὶ γιὰ δημόσιες δίκες, ποὺ ἔγιναν ἄλλοτε σ' ἐμᾶς⁶⁸, τὴν στιγμὴν ποὺ αὔτοὶ, μέσα σὲ τρεῖς μῆνες μονάχα, σκότωσαν χωρὶς δίκην ἀκόμα περισσότερους ἀπὸ ὅσους δίκασε ἡ πόλη μας μέσα σὲ ὅλο τὸ μακρὺ διάστημα ποὺ κράτησε ἡ ἡγεμονία της⁶⁹.

"Οσο γιὰ τὶς ἔξορίες, τὶς ἐσωτερικὲς ἀναστατώσεις, τὴν σύγχυ- 114 ση καὶ τὴν παρανομία, τὶς πολιτειακὲς αὐθαίρετες μεταβολές, καὶ ἀκόμα γιὰ τὰ ἐγκλήματα πρὸς τὰ παιδιά, τὸ ἀτίμασμα τῶν γυναικῶν, τὴν ἀρπαγὴν τῶν περιουσιῶν, ποιός θὰ μποροῦσε νὰ τὰ ἀπαριθμήσῃ ὅλα αὐτά⁷⁰; "Ενα μονάχα ἔχω νὰ πῶ καὶ τίποτα ἄλλο: Οἱ ἀδικίες ποὺ ἔγιναν στὰ χρόνια τῆς δικιᾶς μας κυριαρχίας μὲ ἔνα μονάχα ψήφισμα⁷¹: Θὰ ἥταν δυνατὸ νὰ διαλυθοῦν ὅμως τὶς σφαγὲς καὶ τὶς παρανομίες ποὺ ἔγιναν στὰ χρόνια τους κανεὶς δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ τὶς γιατρέψῃ.

'Αλλὰ οὔτε ἡ εἰρήνη, ποὺ ἔχομε τῷρα⁷², οὔτε ἡ δῆθιν αὐτονομία, 115 ποὺ εἶναι γραμμένη βέβαια στὶς συνθῆκες, μὰ δὲν ὑπάρχει πραγματικὰ στὶς πολιτεῖς, ἀξίζει νὰ προτιμηθοῦν μπροστὰ στὴ δικιά μας ἡγεμονία. Καὶ πράγματι ποιός θὰ ἥταν δυνατὸ νὰ ἐπιθυμήσῃ μὶα τέτοια θλιβερὴ κατάσταση, ὅπου οἱ πειρατὲς κατέχουν τὶς θάλασσες, οἱ πελ- 116 ταστὲς⁷³ κυριεύουν τὶς πόλεις, καὶ οἱ πολίτες, ἀντὶ νὰ μάχωνται μὲ τοὺς ἔχθρούς, γιὰ νὰ ὑπερασπίσουν τὶς πόλεις τους, τρώγονται μεταξύ τους μὲς στὰ τείχη, ὅπου μετὰ τὴν εἰρήνη ὑποδούλωθηκαν μὲ βίᾳ πόλεις ἀκόμα περισσότερες ἀπὸ ὅσες πρὶν ἀπὸ αὐτή, ὅπου ἀπὸ τὶς συγχὲς πολιτικὲς ἀναστατώσεις πιὸ τρομαγμένοι εἶναι οἱ κάτοικοι στὶς πόλεις ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ βρίσκονται διωγμένοι σὲ ἔξορίες; Τρέμουν, βλέπετε, τί θὰ τοὺς ἔημερώσῃ, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἔχουν τουλάχιστο ἐλπίδα πώς θὰ γυρίσουν κάποτε στὸν τόπο τους.

Καὶ τόσο μακριὰ βρίσκονται ἀπὸ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν αὐτονο- 117 μία, ὥστε ἄλλες εἶναι στὰ χέρια τῶν τυράννων, ἄλλοι λύνουν καὶ δένουν οἱ ἀρμοστὲς, πολλὲς ἔχουν καταστραφῆ ἐντελῶς καὶ ἄλλες ἔχουν τὸ βάρβαρο γιὰ ἀφέντη. Αὐτὸν ποὺ, ὅταν τόλμησε κάποτε νὰ περάσῃ στὴν Εὐρώπη καὶ νὰ τὸ πάρη ἀπάνω του πιότερο ἀπὸ ὅσο τὸ ἀξίζει, τὸν καταντήσαμε σὲ τέτοια κατάσταση ἐμεῖς, ὥστε ὅχι μόνο νὰ σταμα- 118

Καταδίκη τῆς
Εἰρήνης τοῦ
'Ανταλκίδα —
Ἡ εἰδύνη τῶν
Σπαρτιατῶν.

νον παύσασθαι στρατείας ἐφ' ἡμᾶς ποιουμένους, ἀλλὰ καὶ τὴν αὐτῶν χώραν ἀνέχεσθαι πορθουμένην, καὶ διακοσίαις καὶ χιλίαις ναυσὶν περιπλέοντας εἰς τοσαύτην ταπεινότητα κατεστήσαμεν ὥστε μακρὸν πλοῖον ἐπὶ τάδε Φασήλιδος μὴ καθέλκειν, ἀλλ᾽ ἡσυχίαν ἀγειν, καὶ τοὺς 119 καιρὸν περιμένειν, ἀλλὰ μὴ τῇ παρούσῃ δυνάμει πιστεύειν. Καὶ ταῦθ' ὅτι διὰ τὴν τῶν προγόνων τῶν ἡμετέρων ἀρετὴν οὕτως εἶχεν, αἱ τῆς πόλεως συμφοραὶ σαφῶς ἐπέδειξαν ἄμα γὰρ ἡμεῖς τε τῆς ἀρχῆς ἀπεστερούμεθα καὶ τοῖς "Ελλησιν ἀρχὴ τῶν κακῶν ἐγίγνετο. Μετὰ γὰρ τὴν ἐν "Ελλησπόντῳ γενομένην ἀτυχίαν ἐτέρων ἡγεμόνων καταστάντων ἐνίκησαν μὲν οἱ βάρβαροι ταυμαχοῦντες, ἥρξαν δὲ τῆς θαλάττης, κατέσχον δὲ τὰς πλείστας τῶν νήσων, ἀπέβησαν δὲ εἰς τὴν Αακονικὴν, Κύθηρα δὲ κατὰ κράτος εἶλον, ἀπασαν δὲ τὴν Πελοπόννησον 120 κακῶς ποιοῦντες περιέπλευνσαν. Μάλιστα δ' ἂν τις συνίδοι τὸ μέγεθος τῆς μεταβολῆς εἰ παραναγνοί τὰς συνθήκας τάς τ' ἐφ' ἡμῶν γενομένας καὶ τὰς νῦν ἀναγεγραμμένας. Τότε μὲν γὰρ ἡμεῖς φανησόμεθα τὴν ἀρχὴν τὴν βασιλέως ὁρίζοντες καὶ τῶν φόρων ἐνίους τάττοντες καὶ κωλύοντες αὐτὸν τῇ θαλάττῃ χρῆσθαι· νῦν δὲ ἐκεῖνός ἐστιν διοικῶν τὰ τῶν Ἐλλήνων καὶ προστάττων ἡ χοὴ ποιεῖν ἔκαστους καὶ μόνον 121 οὐκ ἐπιστάθμους ἐν ταῖς πόλεσιν καθιστάς. Πλὴν γὰρ τούτου τί τῶν ἄλλων ὑπόλοιπόν ἐστιν; Οὐ καὶ τοῦ πολέμου κύριος ἐγένετο καὶ τὴν εἰρήνην ἐπροντάνευσε καὶ τῶν παρόντων πραγμάτων ἐπιστάτης καθέστηκεν; Οὐχ ὡς ἐκεῖνον πλέομεν ὥσπερ πρὸς δεσπότην ἀλλήλων κατηγορήσοντες; Οὐ βασιλέα τὸν μέγαν αὐτὸν προσαγορεύομεν ὥσπερ αἰχμάλωτοι γεγονότες; Οὐκ ἐν τοῖς πολέμοις τοῖς πρὸς ἀλλήλους ἐν ἐκείνῳ τὰς ἐλπίδας ἔχομεν τῆς σωτηρίας, δις ἀμφοτέρους ἡμᾶς ἥδεως ἄν ἀπολέσειν;

122 Ὡν ἄξιον ἐνθυμηθέντας ἀγανακτῆσαι μὲν ἐπὶ τοῖς παροῦσιν, ποθῆσαι δὲ τὴν ἡγεμονίαν τὴν ἡμετέραν, μέμφασθαι δὲ Λακεδαιμονίους

τήση δριστικά τις ἐκστρατείες ἐναντίον μας, ἀλλὰ νὰ ἀνέχεται νὰ καταστρέφεται καὶ ἡ χώρα του. Καὶ μόνο ποὺ ἔπλευσε γιὰ ἑδῶ μὲ χίλια διακόσια πλοῦτα, σὲ τέτοια ταπείνωση τὸν ρίζαμε, ὥστε πολεμικὸ καράβι νὰ μὴν τολμάῃ νὰ κατεβάση πιὰ ἑδῶθε ἀπὸ τὴν Φαστήλιδα⁷⁴, μόνο νὰ κάθεται ἥσυχα, νὰ περιμένη ἵσως εὐνοϊκὴ περίσταση, μὰ νὰ μὴν ἔχῃ ἐμπιστοσύνη στὶς δυνάμεις ποὺ διέθετε.

Καὶ ὅτι τὰ πράγματα βάθισαν ὅπως βάθισαν μόνο μὲ τὴν ἀν- 119 δρεία τῶν προγόνων μας, τὸ ἔδειξαν ὀλοκάθαρα οἱ συμφορὲς τῆς πόλης μας. Ἀμέσως, μόλις χάσαμε τὴν ἡγεμονία ἐμεῖς, ἀρχισαν καὶ τῶν Ἐλλήνων τὰ δεινά. "Γιτερα δηλαδὴ ἀπὸ τὴν καταστροφὴ μας στὸν Ἐλλήσποντο⁷⁵ καὶ ἀφοῦ ἄλλοι ἀνάλαβαν πιὰ τὴν ἡγεσία, οἱ βάρβαροι νίκησαν σὲ ναυμαχίᾳ⁷⁶, πῆραν τὴν ἔξουσία στὴ θάλασσα, κατέλαβαν τὰ περισσότερα νησιά, ἀποβιβάστηκαν στὴ Λακωνική, κυρίεψαν τὰ Κύθηρα μὲ βίᾳ καὶ ἔκαναν τὸ γύρο τῆς Πελοποννήσου λεηλατώντας καὶ ρημάζοντας.

"Ο καλύτερος τρόπος μάλιστα γιὰ νὰ ἀντιληφθῇ κανεὶς τὸ μέγε- 120 θος τῆς μεταβολῆς ποὺ μεσολάβησε εἶναι νὰ παραβάλῃ τὰ κείμενα τῶν συνθηκῶν ποὺ ἔγιναν στὶς μέρες⁷⁷ μας μὲ αὐτὲς ποὺ ὑπογράφτηκαν τώρα τελευταῖα. Ἀπὸ τὴ σύγκριση αὐτὴ θὰ ἀποδειχτῇ πῶς τότε ἐμεῖς βάζαμε περιορισμοὺς στὴν ἔξουσία τοῦ βασιλιᾶ, ὅρίζαμε τοὺς φόρους σὲ δρισμένες περιπτώσεις καὶ τοῦ ἀπαγορεύαμε νὰ βγαίνῃ ἐλεύθερα στὴ θάλασσα· τώρα δημάρτεινος εἶναι ποὺ ρυθμίζει τῶν Ἐλλήνων τὰ ζητήματα, τοὺς δίνει ἐντολὲς πάνω στὸ τί πρέπει νὰ κάμουν, καὶ μόνο ποὺ δὲ βάζει Πέρσες σατράπες τοποτηρητὲς⁷⁸ στὶς πόλεις μας.

Γιατὶ τί ἄλλο πιὰ ἀπομένει ἔξω ἀπὸ αὐτό; Μήπως δὲν ἔκανε δ, τι 121 θῆλε στὸν πόλεμο; Δὲν ὑπαγόρευσε αὐτὸς τοὺς ὄρους τῆς εἰρήνης καὶ δὲ ρυθμίζει σήμερα ὅπως θέλει τὴ γενικὴ πολιτικὴ κατάσταση; Δὲν τρέχομε σ' ἐκεῖνον, σὰ νὰ εἶναι ἀφεντικό μας, δταν εἶναι νὰ κατηγορήσωμε ἡ μιὰ πόλη τὴν ἄλλη; Δὲν τὸν ἀποκαλοῦμε Μεγάλο Βασιλέα, σὰ νὰ εἴμαστε στὰ χέρια του αἰχμάλωτοι; Καὶ ὅταν πολεμοῦμε μεταξὺ μας, ἐλπίδες σωτηρίας δὲ στηρίζομε σ' ἐκεῖνον, ποὺ μὲ μεγάλη του χαρὰ ὅλους θὰ μᾶς ἔξοντων;

"Ολα αὐτὰ θὰ πρέπη νὰ τὰ ἀναλογιστοῦμε καί, ἀφοῦ νιώσωμε 122 ἀγανάκτηση γιὰ τὴ σημερινὴ κατάντια μας, νὰ ἐπιζητήσωμε φιλότιμα τὴν ἀνασύσταση τῆς ἡγεμονίας μας. Ἀκόμα νὰ ἀποδώσωμε

ὅτι τὴν μὲν ἀρχὴν εἰς τὸν πόλεμον κατέστησαν ὡς ἐλευθερώσοντες
 τοὺς Ἑλληνας, ἐπὶ δὲ τελευτῆς οὕτω πολλοὺς αὐτῶν ἐκδότους [τοῖς
 βαρβάροις] ἐποίησαν, καὶ τῆς μὲν ἡμετέρας πόλεως τοὺς Ἰωνας ἀπε-
 στησαν ἐξ ἣς ἀπώκησαν καὶ δι’ ἣν πολλάκις ἐσώθησαν, τοῖς δὲ βαρ-
 βάροις αὐτοὺς ἐξέδοσαν ὡν ἀκόντων τὴν χώραν ἔχοντι καὶ πρὸς
 123 οὓς οὐδὲ πώποτ’ ἐπαύσαντο πολεμοῦντες. Καὶ τότε μὲν ἡγανά-
 κτονι, δοθὲν ἡμετέρης νομίμως ἐπάρχειν τινῶν ἡξιοῦμεν· νῦν δὲ εἰς τοιαύ-
 την δουλείαν καθεστώτων οὐδὲν φροντίζουσιν αὐτῶν, οἷς οὐκ ἐξαρ-
 κεῖ δασμολογεῖσθαι καὶ τὰς ἀκροπόλεις ὁρᾶν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν κατε-
 χομένας, ἀλλὰ πρὸς ταῖς κοιναῖς συμφοραῖς καὶ τοῖς σώμασιν δει-
 νότερα πάσχοντι τῶν παρ’ ἡμῖν ἀργυρωνήτων οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν
 οὕτως αἰκίζεται τοὺς οἰκέτας ὡς ἐκεῖνοι τοὺς ἐλευθέρους κολάζου-
 124 σιν. Μέγιστον δὲ τῶν κακῶν, ὅταν ὑπὲρ αὐτῆς τῆς δουλείας
 ἀναγκάζωνται συστρατεύεσθαι, καὶ πολεμεῖν τοῖς ἐλευθέροις ἀξιοῦ-
 σιν εἶναι, καὶ τοιούτους κινδύνους ὑπομένειν ἐν οἷς ἡττηθέντες μὲν πα-
 ραχρῆμα διαφθαρήσονται, κατορθώσαντες δὲ μᾶλλον εἰς τὸν λοιπὸν
 125 χρόνον δουλεύσονται. Ὡν τίνας ἄλλους αἰτίους χρὴ νομίζειν ἢ Λακε-
 δαιμονίους, οἱ τοσαύτην ἴσχὺν ἔχοντες περιορῶσι τοὺς μὲν αὐτῶν
 συμμάχους γενομένους οὕτω δεινὰ πάσχοντας, τὸν δὲ βάρβαρον τῇ
 τῶν Ἑλλήρων δώμῃ τὴν ἀρχὴν τὴν αὐτοῦ κατασκευαζόμενον; Καὶ
 πρότερον μὲν τοὺς <μὲν> τυράννους ἐξέβαλλον, τῷ δὲ πλήθει τὰς βοη-
 θείας ἐποιοῦντο, νῦν δὲ [εἰς] τοσοῦτον μεταβεβλήκασιν ὥστε ταῖς
 126 μὲν πολιτεῖαις πολεμοῦσιν, τὰς δὲ μοναρχίας συγκαθιστᾶσιν. Τὴν
 μὲν γε Μαντινέων πόλιν εἰρήνης ἥδη γεγενημένης ἀνάστατον ἐποίη-
 σαν, καὶ τὴν Θηβαίων Καδμείαν κατέλαβον, καὶ νῦν Ὁλυνθίους καὶ
 Φλειασίους πολιορκοῦσιν, Ἀμόντα δὲ τῷ Μακεδόνων βασιλεῖ καὶ Διο-
 Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μομφή στους Σπαρτιάτες, που ἄρχισαν τὸν πόλεμο⁷⁹ δῆθεν γιὰ νὰ ἐλευθερώσουνε τοὺς "Ἐλληνες καὶ, καταλήγοντας, τόσο πολλοὺς παράδωσαν στὰ χέρια τῶν βαρβάρων" ποὺ ἀπόσπασαν τοὺς Ἰωνες ἀπὸ τὴ δικιά μας πόλη, ποὺ ἦταν ἡ μητρόπολή τους καὶ ποὺ τοὺς ἔσωσε τόσες φορὲς, γιὰ νὰ τοὺς παραδώσουν στοὺς βαρβάρους⁸⁰, ποὺ κατέχουνε τὴ χώρα τους παρὰ τὴ θέλησή τους καὶ οὕτε στιγμὴ δὲν ἔπαψαν νὰ πολεμοῦν μαζὶ τους.

Καὶ τότε βέβαια τοὺς ἔπιανε ἡ ἀγανάκτηση, ὅταν ἐμεῖς εἶχαμε 123 τὴ δίκια ἀξίωση νὰ διοικοῦμε μερικοὺς ἀπὸ τοὺς "Ἐλληνες μὲ τρόπο νόμιμο" τώρα ὅμως, ποὺ ἔπεσαν σὲ μιὰ τέτοια σκλαβιὰ ὡς ἵδιοι αὐτοὶ "Ἐλληνες, καθόλου δὲ νοιάζονται γι' αὐτούς, ποὺ δὲν τοὺς φτάνει μόνο νὰ ρημάζωνται στοὺς φόρους, νὰ βλέπουν τὶς ἀκροπόλεις τους νὰ τὶς κατέχουν οἱ ἔχθροι, ἀλλά, ἔξὸν ἀπὸ τὴν κοινή τους συμφορά, δέχονται καὶ μαρτύρια σωματικὰ ἀκόμα φοβερώτερα ἀπ' ὅσα οἱ σκλάβοι ποὺ ἀγοράζομε μὲ χρῆμα⁸¹. Κανένας ἀπὸ μᾶς δὲν τυραννάει τὸ δοῦλο⁸² του μὲ τόση ἀπανθρωπιά, ὅπως ἐκεῖνοι ἐκεῖ πέρα βασανίζουν τοὺς ἐλεύθερους.

Μὸν τὸ πιὸ τραγικὸ μαρτύριο εἶναι γι' αὐτοὺς ὅταν τοὺς ἀναγκά- 124 ζουν νὰ ἐκστρατεύουνε μαζὶ τους, γιὰ νὰ ἔξασφαλίσουν τὴν ἵδια τὴ σκλαβιά τους, νὰ πολεμοῦν μὲ ἐκείνους ποὺ ἔχουν τὴν ἀπαίτηση νὰ μείνουν ἐλεύθεροι καὶ νὰ ἀντιμετωπίζουν τοὺς πιὸ σκληροὺς ἀγῶνες, ὅπου, ἀν νικηθοῦν, τὴν ἵδια τὴ στιγμὴ θὰ ἀφανιστοῦν, ἀν πάλι κατορθώσουν καὶ νικήσουν, θὰ σιγουρέψουν τὴ σκλαβιά τους ἀκόμα περισσότερο.

Καὶ γιὰ ὅλα αὐτὰ ποιούς ἀλλούς πρέπει νὰ θεωρήσουμε ὑπερ- 125 θυνους, ἀν δὴ τοὺς Σπαρτιάτες, ποὺ μὲ τέτοια δύναμη στὰ χέρια τους ἀφήνουν τοὺς συμμάχους νὰ ὑποφέρουν βάσανα φριγτά, καὶ τοὺς βαρβάρους νὰ ἀπλώνουν τὴν κυριαρχία τους μὲ τῶν Ἐλλήνων τὴν παλικαριὰ καὶ τὴ βοήθεια; Αὐτοὶ ποὺ πρῶτα διώγναν τοὺς τυράννους⁸³ καὶ βοηθοῦσαν τὸ λαό, τόσο πολὺ ἀλλαξάν πολιτική, ποὺ πολεμοῦν τὰ πολιτεύματα τὰ δημοκρατικὰ καὶ ἐγκαθιστοῦν παντοῦ τὶς μοναρχίες.

"Ἀλλωστε κατάστρεψαν ἀπὸ τὰ θεμέλια τὴ Μαντίνεια⁸⁴, καὶ μάλι- 126 στα μετὰ τὴ σύναψη εἰρήνης, ὑπόταξαν μὲ βίᾳ τὴν ἀκρόπολη Καδμεία⁸⁵ τῶν Θηβαίων, καὶ τώρα δὰ πολιορκοῦν τὴν "Ολυμποῦ"⁸⁶ καὶ τὸ Φλιούντα⁸⁶. 'Ακόμα βοηθοῦν τὸ βασιλιὰ τῶν Μακεδόνων Ἀμύντα⁸⁷, τὸν τύραννο τῆς

τυσίω τῷ Σικελίας τυράννῳ καὶ τῷ βαρβάρῳ τῷ τῆς Ἀσίας κρατοῦντι
 127 συμπράττοντιν, ὅπως ὡς μεγίστην ἀρχὴν ἔξουσιν. Καίτοι πῶς οὐκ
 ἄτοπον τοὺς προεστῶτας τῶν Ἑλλήνων ἔνα μὲν ἄνδρα τοσούτων
 ἀνθρώπων καθιστάναι δεσπότην ὃν οὐδὲ τὸν ἀριθμὸν ἐξενορεῖν δά-
 διόν ἔστιν, τὰς δὲ μεγίστας τῶν πόλεων μηδὲ αὐτὰς αὐτῶν ἐᾶν εἶναι
 κυρίας, ἀλλ' ἀναγκάζειν δουλεύειν ἢ ταῖς μεγίσταις συμφοραῖς περι-
 128 βάλλειν; Ὁ δὲ πάντων δεινότατον, ὅταν τις ἵδη τοὺς τὴν ἥγεμο-
 νίαν ἔχειν ἀξιοῦντας ἐπὶ μὲν τοὺς Ἑλληνας καθ' ἐκάστην ἡμέραν
 στρατευομένους, πρός δὲ τοὺς βαρβάρους εἰς ἄπαντα τὸν χρόνον συμ-
 μαχίαν πεποιημένους.

129 Καὶ μηδεὶς ὑπολάβῃ με δυσκόλως ἔχειν, ὅτι τραχύτερον τού-
 των ἐμνήσθην, προεπὼν ὡς περὶ διαλλαγῶν ποιήσομαι τοὺς λόγους·
 οὐ γὰρ ἵνα πρὸς τοὺς ἄλλους διαβάλω τὴν πόλιν τὴν Λακεδαιμονίων
 οὕτως εἰρηκα περὶ αὐτῶν, ἀλλ' ἵν' αὐτοὺς ἐκείνους παύσω, καθ' ὅσον
 130 δ' λόγος δύναται, τοιαύτην ἔχοντας τὴν γνώμην. Ἐστιν δ' οὐχ
 οἷόν τ' ἀποτρέπειν τῶν ἀμαρτημάτων, οὐδὲ ἐτέρων πράξεων πείθειν
 ἐπιθυμεῖν, ἢν μή τις ἐρρωμένως ἐπιτιμήσῃ τοῖς παροῦσιν· χρὴ δὲ
 κατηγορεῖν μὲν ἡγεῖσθαι τοὺς ἐπὶ βλάβῃ τοιαῦτα λέγοντας, νουθε-
 τεῖν δὲ τοὺς ἐπ' ὠφελείᾳ λοιδοροῦντας. Τὸν γὰρ αὐτὸν λόγον οὐχ
 131 διοιώς ὑπολαμβάνειν δεῖ, μὴ μετὰ τῆς αὐτῆς διανοίας λεγόμενον. Ἐπεὶ
 καὶ τοῦτ' ἔχομεν αὐτοῖς ἐπιτιμᾶν ὅτι τῇ μὲν αὐτῶν πόλει τοὺς διμό-
 ρους εἴλωτεύειν ἀναγκάζοντιν, τῷ δὲ κοινῷ τῷ τῶν συμμάχων οὐδὲν
 τοιοῦτον κατασκευάζοντιν, ἐξὸν αὐτοῖς τὰ πρὸς ἡμᾶς διαλυσαμένοις
 ἄπαντας τοὺς βαρβάρους περιοίκους δῆλης τῆς Ἑλλάδος καταστῆσαι.
 132 Καίτοι χρὴ τοὺς φύσει καὶ μὴ διὰ τύχην μέγα φρονοῦντας τοιού-
 τοις ἔργοις ἐπιχειρεῖν ἀλλὰ τούτους μὲν διὰ σπανιότητα τῆς γῆς
 οὓς ἀξιόν τοις ἔστιν ἐλεεῖν, δρῶντας τούτους μὲν διὰ σπανιότητα τῆς γῆς
 Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Σικελίας Διονύσιο⁸⁷, ώς καὶ τὸ βάρβαρο⁸⁸: ποὺ ἔξουσιάζει τὴν Ἀσία, γιὰ
νὰ ἀποχήσουνε οἱ ἔδιοι ὅσο γίνεται πιὸ μεγάλη δύναμη καὶ ἐπιβολή.
Καὶ ὅμως τουλάχιστο παράλογο δὲν εἶναι οἱ ἔδιοι οἱ προστάτες τῶν 127
Ἐλλήνων ἀπὸ τὴν μιὰ μεριὰ νὰ ὁρίζουνε κυρίαρχο καὶ ἀφέντη ἔνα μο-
νάχα πρόσωπο σὲ τόσο πλῆθος ἀπὸ ἀνθρώπους, ποὺ καὶ τὸν ἀριθμὸ
τους δὲν μπορεῖς νὰ ὑπολογίσης, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ μὴν ἀφήνουν
οὔτε τὶς πιὸ μεγάλες πόλεις νὰ κανονίζουν μόνες τὰ ζητήματά τους,
μὰ ἡ νὰ τὶς ἀναγκάζουν νὰ εἶναι σχλάβες ἢ νὰ τὶς ρίχνουν σὲ συμφο-
ρὲς ἀβάσταχτες; Καὶ τὸ φριχτότερο ἀπὸ ὅλα, νὰ βλέπης αὐτούς, ποὺ 128
ἔχουν τὴν ἀξίωση νὰ εἶναι στὴν Ἐλλάδα ἡγεμόνες, νὰ κάνουν κάθε μέρα
ἐκστρατεῖες ἐνάντια στοὺς "Ἐλληνες, μὲ τοὺς βαρβάρους ὅμως νὰ
ἔχουν πάντοτε φιλία καὶ συμμαχία ἀδιατάραχτη.

Καὶ ἂς μὴ νομίσῃ κανεὶς πὼς προκαλῶ δυσχέρειες ποὺ ἀνακά- 129 ΘΕΜΑ Β'.
λεσα στὴν μνήμη σας μὲ τόσο σκληρὸ τρόπο τὰ γεγονότα αὐτά, τὴ
στιγμὴ μάλιστα ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ σᾶς δήλωσα πὼς θὰ μιλήσω
γιὰ συνδιαλλαγή. Μίλησα ἔτσι ὅχι βέβαια γιὰ νὰ διαβάλω τὴν πόλη
τῶν Σπαρτιατῶν μπροστά στοὺς ἄλλους "Ἐλληνες, ἄλλα γιὰ νὰ ἀναγ-
κάσω αὐτούς τοὺς ἔδιους νὰ ἀλλάξουν νοοτροπία — μέσα στὰ πλαί-
σια φυσικὰ τῆς δύναμης ποὺ ἔχει ἔνας λόγος.

Μὰ οὔτε καὶ εἶναι δυνατὸ νὰ ἀποτρέψῃς ἀπὸ σφάλματα ἢ νὰ 130
κάνης κάποιον νὰ ἐπιθυμήσῃ πράξεις διαφορετικές, ἀν δὲ θὰ κατα-
κρίνης μὲ τρόπο ἀποφασιστικὸ τὴν τωρινὴ κακὴ διαγωγὴ του. Κατή-
γορους πρέπει νὰ θεωροῦμε μονάχα ὅπους ἐπικρίνουν μὲ αὐτὸ τὸν τρό-
πο μὲ σκοπὸ νὰ βλάψουν κάποιον ἀντίθετα, αὐτούς ποὺ μιλοῦν γιὰ τὸ
καλὸ θὰ πρέπη νὰ τοὺς δονομάζουμε συμβούλους. Καὶ αὐτὸ γιατὶ τὸν
ἴδιο λόγο, ὅταν δὲν ἔχεινάν καὶ ἀπὸ τὴν ἔδια πρόθεση, δὲν πρέπει νὰ
τὸν κρίνωμε καὶ μὲ τὸ ἔδιο πνεῦμα.

"Αλλωστε ἔχομε νὰ τοὺς κατακρίνωμε καὶ γιὰ ἄλλο λόγο ἀκόμα: 131
Τοὺς γείτονες τῆς χώρας τους τοὺς ἀναγκάζουν νὰ εἶναι εἰλῶτες⁸⁹ στὴν
πόλη τους, ἐνῶ τίποτα τέτοιο δὲ φροντίζουν νὰ πετύχουν γιὰ τὸ κοινὸ
συμφέρο τῶν συμμάχων, παρόλο ποὺ εἶναι στὸ χέρι τους νὰ διαλύ-
σουνε τὴν ἔχθρα τους μὲ ἐμάς καὶ νὰ ἀναγκάσουν ὅλους τοὺς βαρ-
βάρους νὰ γίνουν οἱ περίουκοι⁹⁰ ὅλης τῆς Ἐλλάδας. Καὶ ὅμως αὐτοὶ 132
ποὺ νιώθουν δίκαια περηφάνια γιὰ τὰ φυσικά τους προτερήματα
καὶ ὅχι γιατὶ ἡ τύχη τους τὰ ἔφερε δλα βολικά, ἔχουν ὑποχρέω-
ση νὰ καταπιάνωνται μὲ πράξεις τέτοιες βέβαια, καὶ ὅχι νὰ ὁρίζουν

'Η ἀνάγκη τοῦ
πολέμου κατὰ
τῶν Περσῶν.

δοη γεωργεῖν ἀναγκαζομένους, τοὺς δὲ ἡπειρώτας δι’ ἀφθονίαν τῆς χώρας τὴν μὲν πλείστην αὐτῆς ἀργὸν περιορῶντας, ἐξ ἣς δὲ καρποῦνται τοσοῦτον πλοῦτον κεκτημένους.

133 ‘*Ηγοῦμαι δέ εἴ τινες ἄλλοθεν ἐπελθόντες θεαταὶ γένοιντο τῶν παρόντων πραγμάτων, πολλὴν ἂν αὐτοὺς καταγγῶνται μανίαν ἀμφοτέρων ἥμων, οἵτινες οὕτω περὶ μικρῶν κινδυνεύομεν, ἐξὸν ἀδεῶς πολλὰ κεκτῆσθαι, καὶ τὴν ἥμετέραν αὐτῶν χώραν διαφθείρομεν, ἀμε- 134 λήσαντες τὴν Ἀσίαν καρποῦσθαι. Καὶ τῷ μὲν οὐδὲν προνογιαίτερόν ἐστιν ἡ σκοπεῖν ἐξ ὧν μηδέποτε πανσόμεθα πρὸς ἄλλήλους πολεμοῦντες· ἥμετις δὲ τοσούτον δέομεν συγκρούειν τι τῶν ἐκείνου πραγμάτων ἡ ποιεῖν στασιάζειν ὥστε καὶ τὰς διὰ τύχην αὐτῷ γεγενημένας ταρα- χὰς συνδιαλύειν ἐπιχειροῦμεν, οἵτινες καὶ τοῦ στρατοπέδου τοῦ περὶ Κύπρου ἐῶμεν αὐτὸν τῷ μὲν χρῆσθαι, τὸ δὲ πολιορκεῖν, ἀμφοτέροις 135 αὐτοῦ τῆς Ἐλλάδος ὅντοιν. Οἱ τε γὰρ ἀφεστῶτες πρὸς ἥμᾶς τ’ οἰκείως ἔχουσιν καὶ Λακεδαιμονίοις σφᾶς αὐτοὺς ἐνδιδόσιν, τῶν τε μετὰ Τειριβάζον στρατευομένων καὶ τοῦ πεζοῦ τὸ χρησιμώτατον ἐκ τῶνδε τῶν τόπων ἥθροισται, καὶ τοῦ ναυτικοῦ τὸ πλεῖστον ἀπ’ Ἰω- νίας συμπέπλευκεν, οἱ πολὺ ἀν ἥδιον κοινῇ τὴν Ἀσίαν ἐπόρθουν· ἡ 136 πρὸς ἄλλήλους ἔνεκα μικρῶν ἐκινδύνευον. Ὁν ἥμετις οὐδεμίαν ποιού- μεθα πρόνοιαν, ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν Κυκλάδων νήσων ἀμφισβητοῦ- μεν, τοσαύτας δὲ τὸ πλῆθος πόλεις καὶ τηλικαύτας τὸ μέγεθος δυνά- μεις οὕτως εἰκῇ τῷ βαρβάρῳ παραδεδώκαμεν. Τοιγαροῦν τὰ μὲν ἔχει, τὰ δὲ μέλλει, τοῖς δὲ ἐπιβονλεύει, δικαίως ἀπάντων ἥμῶν καταπε- τὰ Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής*

τοὺς δασμοὺς γιὰ τοὺς κατοίκους τῶν νησιῶν, τοὺς ἀνθρώπους δῆλα-
δὴ ποὺ ἀξίζουν μόνο νὰ τοὺς λυποῦνται : Τοὺς βλέπουν κάθε μέρα ποὺ
ἀναγκάζονται νὰ ὄργωνουν τὰ βουνά, ἔτσι ποὺ ἡ γῆ τους εἶναι στείρα
καὶ ἀγονη, ἐνῶ οἱ στεριανοί, ποὺ ἔχουν στὴ διάθεσή τους χωράφια
ἄφθονα καὶ γόνιμα, τὰ πιὸ πολλὰ τὰ ἀφήνουνε ἀδούλευτα· μὰ καὶ
ἀπὸ τὰ λίγα ποὺ δουλεύουν ἀποκομίζουν πλούτη ἀμέτρητα.

Ἐχω τὴ γνώμη πῶς, ἀν κάποιος ξένος ἐρχόταν ἀπὸ ἄλλοῦ καὶ ¹³³
ἀντίκριζε τὴν τωρινὴ κατάσταση τῆς χώρας μας, σίγουρα θὰ μᾶς
νόμιζε τρελοὺς καὶ ἐμᾶς καὶ τοὺς Σπαρτιάτες : Παλεύομε μεταξύ
μας γιὰ τιποτένια πράγματα, τὴ στιγμὴ ποὺ χωρὶς κανένα φόβο μπο-
ροῦμε νὰ ἀποχήσουμε πολλά, ρημάζουμε τὴ χώρα τὴ δικιά μας καὶ
δὲ μᾶς νοιάζει διόλου νὰ ἀποχήσουμε καὶ νὰ χαροῦμε τὰ πλούτη τῆς
'Ασίας.

Καὶ γιὰ τὸ βασιλιὰ βέβαια τῆς Περσίας τίποτα δὲν εἶναι πιὸ ¹³⁴
ώφελιμο, ἀπὸ τὸ νὰ λογαριάζῃ διαρκῶς μὲ ποιόν ἀκριβῶς τρόπο δὲ
θὰ πάφουμε στιγμὴ ἐμεῖς νὰ πολεμοῦμε μεταξύ μας. Ἐμεῖς δῆμος
τόσο μακριὰ βρισκόμαστε ἀπὸ τὸ νὰ προκαλέσωμε συγκρούσεις μέ-
σα στοὺς δικούς του ὑποτελεῖς ἢ νὰ τοὺς κάνωμε νὰ ἐπαναστατήσουν,
ῶστε ἀκόμα καὶ τὶς ταραχές, ποὺ γίνονται ὀλότελα τυχαῖα, τὸν βοη-
θοῦμε νὰ τὶς καταπνίξῃ ἀφοῦ καὶ ἀπὸ τὰ δύο στρατόπεδα ποὺ βρί-
σκονται στὴν Κύπρο⁸⁹, τὴ στιγμὴ ποὺ καὶ τὸ ἔνα καὶ τὸ ἄλλο εἶναι τὸ
ἴδιο ἑλληνικά, τοῦ ἐπιτρέπομε νὰ χρησιμοποιῇ τὸ ἔνα ἐλεύθερα γιὰ
τοὺς σκοπούς του καὶ τὸ ἄλλο νὰ τὸ πολιορκῇ.

Ωστόσο οἱ ἀποστάτες τὰ ἔχουν καλὰ μαζί μας, ἀλλὰ καὶ στοὺς ¹³⁵
Σπαρτιάτες θὰ ἐμπιστεύονταν τὴν τύχη τους. Μὰ καὶ ἀπὸ δούς ἔξε-
στράτευσαν μαζὶ μὲ τὸν Τειρίβαζο⁹⁰ καὶ τοῦ πεζικοῦ τὸ ἐκλεκτό-
τερο κομμάτι ἀπὸ ἑλληνικοὺς τόπους στρατολογήθηκε καὶ τοῦ ναυ-
τικοῦ τὸ μεγαλύτερο μέρος συγκεντρώθηκε ἀπὸ τὰ ἴωνικὰ παράλια
καὶ αὐτοὶ μὲ μεγαλύτερη χαρὰ θὰ ἐκπορθοῦσαν τὴν 'Ασία παρὰ θὰ
πολεμοῦσαν μεταξύ τους γιὰ ἀσήμαντα ζητήματα.

Γιὰ ὅλους αὐτοὺς καμιὰ ἔγνοια δὲν ἔχομε παρὰ φιλονικοῦμε ¹³⁶
μεταξύ μας ποιός θὰ κατέχῃ τὶς Κυκλάδες καὶ παραδώσαμε στὸ βάρ-
βαρο μὲ τόση ἀπερισκεψίᾳ ἀμέτρητες πόλεις καὶ ἔξαιρετικὰ ὑπολο-
γίσιμες δυνάμεις. Ἔτσι ἄλλες τὶς ἔχει κιόλας μὲς στὰ χέρια του,
ἄλλες κοντεύει νὰ τὶς πάρῃ καὶ γιὰ ἄλλες καιροφυλακτεῖ, γιατὶ — καὶ
μὲ τὸ δίκιο του — νιώθει μιὰ περιφρόνηση γιὰ ὅλους μας.

137 φρονηκώς. Διαπέπρακται γὰρ ὁ τῶν ἐκείνου προγόνων οὐδεὶς πώ-
ποτε· τὴν τε γὰρ Ἀσίαν διωμολόγηται καὶ παρ' ἡμῶν καὶ παρὰ Λα-
κεδαιμονίων βασιλέως εἶναι, τάς τε πόλεις τὰς Ἐλληνίδας οὕτω
κυρίως παρείληφεν ὥστε τὰς μὲν αὐτῶν κατασκάπτειν, ἐν δὲ ταῖς
ἀκροπόλεις ἐντειχίζειν. Καὶ ταῦτα πάντα γέγονε διὰ τὴν ἡμετέραν
ἄνοιαν, ἀλλ' οὐ διὰ τὴν ἐκείνου δύναμιν.

138 Καίτοι τινὲς θαυμάζουσι τὸ μέγεθος τῶν βασιλέως πραγμά-
των καὶ φασιν αὐτὸν εἶναι δυσπολέμητον, διεξιόντες ὡς πολλὰς
τὰς μεταβολὰς τοῖς Ἐλλησι πεποίηκεν. Ἔγὼ δὲ ἡγοῦμαι μὲν τοὺς
ταῦτα λέγοντας οὐκ ἀποτρέπειν, ἀλλ᾽ ἐπισπεύδειν τὴν στρατείαν· εἰ
γὰρ ἡμῶν ὅμοροησάντων αὐτὸς ἐν ταραχαῖς ὃν χαλεπὸς ἔσται προσ-
πολεμεῖν, η̄ πον σφόδρα χρὴ δεδιέναι τὸν καιρὸν ἐκείνον ὅταν τὰ μὲν
τῶν βαρβάρων καταστῆ καὶ διὰ μιᾶς γένηται γνώμης, ἡμεῖς δὲ πρὸς
139 ἀλλήλους ὥσπερ τὴν πολεμικῶς ἔχωμεν. Οὐ μὴν οὐδὲ εἰ συνα-
γορεύουσι τοῖς ὑπὲρ ἐμοῦ λεγομένοις οὐδὲ ὡς δρθῶς περὶ τῆς ἐκείνου
δυνάμεως γιγνώσκουσιν. Εἰ μὲν γὰρ ἀπέφαινον αὐτὸν ἄμα τοῦν πο-
λέοντι ἀμφοτέροιν πρότερον ποτε περιγεγενημένον, εἰκότως ἀν ἡμᾶς
καὶ τοῦν ἐκφοβεῖν ἐπεχείρουν· εἰ δὲ τοῦτο μὲν μὴ γέγονεν, ἀντιπάλων
δὲ ὅντων ἡμῶν καὶ Λακεδαιμονίων προσθέμενος τοῖς ἐτέροις ἐπικυ-
δέστερα τὰ πράγματα θάτερ' ἐποίησεν, οὐδέν ἔστι τοῦτο σημεῖον
τῆς ἐκείνου δύωμης. Ἐν γὰρ τοῖς τοιούτοις καιροῖς πολλάκις μικραὶ
δυνάμεις μεγάλας τὰς δυνάμεις ἐποίησαν, ἐπεὶ καὶ περὶ Χίων ἔχοιμ' ἀν
τοῦτον τὸν λόγον εἰπεῖν, ὡς διποτέροις ἐκείνοις προσθέσθαι βουληθεῖεν,
140 οὗτοι κατὰ θάλατταν κρείττονς ἦσαν. Ἄλλα γὰρ οὐκ ἐκ τούτων
δίκαιαν ἔστι σκοπεῖν τὴν βασιλέως δύναμιν, ἐξ δω μεθ' ἐκατέρων γέ-

Κατάφερε δηλαδή ὅτι δὲν μπόρεσε κανεὶς ἀπὸ τοὺς προγόνους 137 του ὡς τώρα: 'Αναγνωρίστηκε ἐπίσημα καὶ ἀπὸ μᾶς καὶ ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτες πῶς ἡ 'Ασία ἀνήκει ἀποκλειστικὰ στὸν Πέρση βασιλιά¹'. Καὶ τέτοια ἀπόλυτη κυριαρχία ἀσκεῖ πάνω στὶς πόλεις τις ἑλληνικές, ὥστε ἄλλες τὶς καταστρέφει ἀπὸ τὰ θεμέλια καὶ σὲ ἄλλες ὀχυρώνει ἀκροπόλεις. Καὶ ὅλα αὐτὰ ἔγιναν φυσικὰ ἀπὸ τὴ δικιά μας κουταμά-ρα μόνο, καὶ ὅχι ἀπὸ τὶς δικές του τὶς δυνάμεις.

ΤΑ ΚΙΝΗΤΡΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Βέβαια υπάρχουν μερικοὶ ποὺ νιώθουν θαυμασμὸ μπροστὰ στὸ 138 μέγεθος τῆς δύναμης τῆς Περσικῆς καὶ ἐπιμένουν πῶς εἶναι ἀκαταμά-χητη. Πάνω σ' αὐτὸ λένε καὶ ξαναλένε πῶς τάχα ἔχει φέρει ἄνω κάτω τὴν Ἑλλάδα. 'Η ἀποψὴ ὅμως ἡ δική μου εἶναι πῶς ὅσοι λὲν αὐτὰ δὲ μᾶς ἀποτρέπουν ἀπὸ τὴν ἐκστρατείαν ἀντίθετα μᾶς σπρώχνουν ἀκόμα περισσότερο σ' αὐτή.' Εννοῶ φυσικὰ ὅτι, ἂν εἶναι δύσκολο νὰ πολεμή-σωμε μ' ἔκεινον ὅταν ὁμονοήσωμε, ἐνῶ ὁ Ἰδιος ἔχη νὰ ἀντιμετωπίσῃ πολλὲς ταραχὲς μὲς στὸ δικό του κράτος, θὰ πρέπη κυριολεκτικὰ νὰ τρέμωμε τὴν ἐποχὴ ἔκεινη ποὺ θὰ ἀποκατασταθῇ τάξῃ καὶ ἡσυχία ἀπόλυτη μὲς στὸ βασίλειό του, ἐνῶ ἐμεῖς θὰ ἔξακολουθοῦμε τοὺς πολέμους μεταξύ μας, ὅπως συμβαίνει τώρα.

Η ἔξασθένη-ση τοῦ Περσικοῦ κράτους.

'Ωστόσο ὅμως, ἀκόμα καὶ ἂν συντάσσωνται μὲ τὴ δικιά μου γνῶ- 139 μη, οὔτε καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴ εἶναι σωστὴ ἡ σκέψη τους γιὰ τὴ δικιά του δύναμη. 'Αν δηλαδὴ ἥταν σὲ θέση νὰ ἀποδείξουν ὅτι καὶ μιὰ φορὰ στὰ περασμένα νίκησε ἡ δύναμη τοῦ βασιλιά καὶ τὶς δύο πόλεις τὶς δικές μας ἐνωμένες, ἵσως νὰ είχαν κάποια βάση ποὺ προ-σπαθοῦν καὶ τώρα νὰ μᾶς τρομοκρατήσουν. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἔγινε πο-τέ! 'Αν τώρα, τὴ στιγμὴ ποὺ πολεμούσαμε ἐμεῖς μὲ τοὺς Σπαρτιάτες, τάχητηκε ἔκεινος μὲ τὸ μέρος τοῦ ἐνὸς καὶ ἡ συμβολή του βάρυνε σὲ βάρος τῆς ἀντίπαλης μερίδας, τὸ γεγονός αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀ-ποτελέσῃ ἀπόδειξη γιὰ τὴ δικιά του δύναμη. Σὲ τέτοιες περιστάσεις εἶναι γνωστὸ ὅτι μικρὲς δυνάμεις φέρουν συχνὰ ἀνυπολόγιστες με-ταστροφὲς στὴν ἔκβαση τοῦ ἀγώνα. Σχετικὰ μάλιστα θὰ μπορούσαμε νὰ ἀναφέρωμε τοὺς Χιώτες² γιὰ παράδειγμα, ποὺ μὲ ὅποιων τὸ μέ-ρος συνταχθοῦν, αὐτοὶ ἐπικρατοῦν πάντα στὴ θάλασσα.

Δὲν εἶναι λοιπὸν σωστὸ νὰ κρίνωμε τὴ δύναμη τοῦ βασιλιά ἀπὸ 140 τὰ ἀποτελέσματα ποὺ ἔφερε ἡ σύμπραξή του μὲ τὸν καθέναν ἀπὸ τοὺς

γονερ, ἀλλ' ἔξ ὁν αὐτὸς ὑπὲρ αὐτοῦ πεπολέμηκεν. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποστάσης Αἰγύπτου τί διαπέρακται πρὸς τὸν ἔχοντας αὐτήν; Οὐκ ἔκεινος μὲν ἐπὶ τὸν πόλεμον τοῦτον κατέπεμψεν τοὺς εὐδοκιμωτάτους Περσῶν, Ἀβροκόμαρ καὶ Τιθρούστην καὶ Φαρνάβαζον, οὗτοι δὲ τοῦ ἔτη μείναντες καὶ πλείω κακὰ παθόντες ἢ ποιήσαντες, τελευτῶντες οὕτως ἀπηλλάγησαν ὥστε τοὺς ἀφεστῶτας μηκέτι τὴν ἐλεύθερίαν ἀγαπᾶν, ἀλλ' ἥδη καὶ τῶν ὄμόρων ζητεῖν ἐπάρχειν; Μετὰ δὲ ταῦτ' ἐπ' Εὐαγόραν στρατεύσας, δις ἥρχει μὲν μιᾶς πόλεως [τῶν ἐν Κύπρῳ], ἐν δὲ ταῖς συνθήκαις ἔκδοτός ἐστιν, οὐκῶν δὲ τῆσον κατὰ μὲν θάλατταν προδεδυστύχηκεν, ὑπὲρ δὲ τῆς χώρας τρισχιλίους ἔχει μόνον πελταστάς, ἀλλ' ὅμως οὕτω ταπεινῆς δυνάμεως οὐδὲντα περιγενέσθαι βασιλεὺς πολεμῶν, ἀλλ' ἥδη μὲν ἔξ ἔτη διατέρῳ φεν, εἰ δὲ δεῖ τὰ μέλλοντα τοῖς γεγενημένοις τεκμαίρεσθαι, πολὺ πλείων ἐλπίς ἐστιν ἐτερον ἀποστῆναι πρὸν ἔκπολιορκηθῆναι τοιαῦται 142 βραδυτῆτες ἐν ταῖς πράξεσι ταῖς βασιλέως ἔνεισιν. Ἐν δὲ τῷ πολέμῳ τῷ περὶ Ῥόδου ἔχον μὲν τοὺς Λακεδαιμονίων συμμάχους εἴνοντας διὰ τὴν χαλεπότητα τῶν πολιτειῶν, χρώμενος δὲ ταῖς ὑπηρεσίαις ταῖς παρ' ἡμῖν, στρατηγοῦντος δ' αὐτῷ Κόρωνος, δις ἥην ἐπιμελέστατος μὲν τῶν στρατηγῶν, πιστότατος δὲ τοῖς "Ελλησιν, ἐμπειρότατος δὲ τῶν πρὸς τὸν πόλεμον κινδύνων, τοιοῦτον λαβὼν συναγωνιστὴν τρία μὲν ἔτη περιεῖδε τὸ ναυτικὸν τὸ προκινδυνεῦον ὑπὲρ τῆς Ἀσίας ὑπὸ τριήρων ἐκατὸν μόνων πολιορκούμενον, πεντεκαίδεκα δὲ μηνῶν τοὺς στρατιώτας τὸν μισθὸν ἀπεστέρησεν, ὥστε τὸ μὲν ἐπ' ἔκείνῳ πολλάκις ἀν διελύθησαν, διὰ δὲ τὸν ἐφεστῶτα [κίνδυνον] καὶ τὴν συμμαχίαν τὴν περὶ Κόρινθον συστᾶσαν μόλις ναυμαχοῦντες

δυό μας, ἀλλὰ ἀπὸ αὐτὰ ποὺ πέτυχε στὶς περιπτώσεις ποὺ πολεμοῦσε μόνος αὐτὸς γιὰ τὸ δικό του τὸ συμφέρο. Καὶ πρῶτα—πρῶτα μὲ ποιό τρόπο ἀντιμετώπισε τὴν ἀποστασία τῆς Αἰγύπτου⁹³; Δὲν ἔστειλε γιὰ νὰ τοὺς πολεμήσουν τοὺς πιὸ ἔμπειρους στρατηγούς του, τὸν Ἀβροκόμα, τὸν Τιθραύστη, τὸν Φαρνάβαζο; Καὶ αὐτοὶ στὰ τρία χρόνια ποὺ ἔμειναν ἔκει πέρα πιότερες συμφορὲς δὲν ἔπαθαν ἀπὸ αὐτὲς ποὺ προξένησαν οἱ Ἰδιοὶ στοὺς ἔχθρούς τους; Καὶ τελικὰ δὲν ἔφυγαν ἀπὸ ἔκει κάτω τόσο ντροπιασμένοι, ὥστε οἱ ἀποστάτες νὰ μὴν ἀρκοῦνται τώρα πιὰ νὰ ἔξασφαλίσουν μονάχα τὴν ἐλευθερία τους, ἀλλὰ νὰ θέλουν νὰ ἐπιβάλουν τὴν θέλησή τους καὶ στοὺς γείτονες;

"Τοτερα ἀπὸ τὰ γεγονότα αὐτὰ ἔκαμε ἐκστρατεία κατὰ τοῦ Εὖ- 141
αγόρα⁹⁴. Αὐτὸς κυβερνάει μιὰ πόλη μόνο, καὶ, σύμφωνα μὲ τὴ συνθήκη τὴ γνωστὴ, ὁ Ἰδιος ἀνήκει στὴν κυριαρχία τῆς Περσίας· ἀκόμα, μέλο ποὺ κατοικεῖ νησί, νικήθηκε στὴ θάλασσα πολλὲς φορὲς ὡς τώρα, καὶ γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς χώρας του μπορεῖ νὰ διαθέσῃ μονάχα τρεῖς χιλιάδες πελταστές. Όστόσο, παρόλο ποὺ ἡ δύναμή του εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρκτη, ὁ βασιλιάς δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ τὴ νικήσῃ πολεμώντας. Καὶ ἔχει κιόλας ξοδέψει ἔξι χρόνια ὀλόκληρα γι' αὐτὴ τὴν Ιστορία· καὶ, ἀν εἶναι δυνατὸ νὰ συμπεράνη κανένας τὰ μελλούμενα ἀπὸ ἵσα προγγήθηκαν, εἶναι πιὸ πιθανὸ νὰ ἀποστατήσῃ καὶ ἄλλος κανεὶς μὲς στὸ βασίλειό του προτοῦ νὰ ὑποκύψῃ ὁ Εὐαγόρας. Τόση ἀργοπορία διακρίνει συγχὰ ὅλες τὶς πράξεις τοῦ Πέρση βασιλιᾶ.

Στὴν ναυμαχία πάλι ποὺ ἔγινε στὴ Ρόδο⁹⁵ εἶναι γνωστὸ πῶς εἶγε 142 τὴ συμπάθεια ἀπὸ τοὺς συμμάχους τῶν Σπαρτιατῶν, ποὺ ἦταν δυσαρεστημένοι ἀπ' τὴν κακὴ πολιτειακὴ κατάσταση· ἀκόμα ἀπὸ μᾶς ναυτολογοῦσε τὰ πληρώματα τοῦ στόλου του καὶ εἶχε ναύαρχο τὸν Κόνωνα, τὸν πιὸ εὐσυνείδητο ἀπὸ τοὺς στρατηγούς, ποὺ οἱ "Ἐλληνες τοῦ εἶχαν μεγάλη ἐμπιστοσύνη, μὰ καὶ τὸν πιὸ ἔμπειρο στοὺς ναυτικοὺς ἀγῶνες. Παρ' ὅλα αὐτὰ καὶ τὴ στιγμὴ ποὺ εἶχε τέτοιο συνεργάτη ἐκλεκτὸ γιὰ τὴν περίπτωση αὐτῆς, ἀφῆσε τρία χρόνια⁹⁶ τὸ ναυτικό του — ποὺ ὡστόσο ὑπεράσπιζε τὰ ἀσιατικὰ παράλια τοῦ Κράτους του — νὰ τὸ πολιορκοῦν μόνο ἐκατὸ τριήρεις τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ἀρνήθηκε ἀδιάντροπα στοὺς στρατιῶτες του μισθὸ γιὰ δέκα πέντε μῆνες. Τόσο πού, ἀν ἦταν μονάχα στὸ χέρι τὸ δικό του, πολλὲς φορὲς σίγουρα θὰ εἶχαν διαλυθῆ⁹⁷ μόνο ἡ προσωπικότητα τοῦ Κόνωνα καὶ ἡ δημιουργία τῆς συμμαχίας τῆς Κορίνθου⁹⁸ τοὺς ὑποχρέωσε

143 ἐνίκησαν. Καὶ ταῦτ' ἐστὶ τὰ βασιλικώτατα καὶ σεμνότατα τῶν ἐκείνων πεπραγμένων, καὶ περὶ ὧν οὐδέποτε πανόνται λέγοντες οἱ βουλόμενοι τὰ τῶν βαρβάρων μεγάλα ποιεῖν. "Ωστ' οὐδεὶς ἀν ἔχοι τοῦτ' εἰπεῖν ὡς οὐδὲ δικαίως χρῶμαι τοῖς παραδείγμασιν, οὐδὲ ὡς ἐπὶ 144 μικροῖς διατρίψω τὰς μεγίστας τῶν πράξεων παραλείπων· φεύγων γὰρ ταύτην τὴν αἰτίαν τὰ κάλλιστα τῶν ἔργων διῆλθον, οὐκ ἀμυημονῶν οὐδὲ ἐκείνων, διτι Δερκυλίδας μὲν χιλίους ἔχων ὄπλίτας τῆς Αἰολίδος ἐπῆρχεν, Δράκων δὲ Ἀταρνέα καταλαβὼν καὶ τρισκήλινος πελταστὰς συλλέξας τὸ Μύσιον πεδίον ἀνάστατον ἐποίησεν, Εἰβρων δὲ ὀλλγῷ πλείους τούτων διαβιβάσας τὴν Λυδίαν ἄπασαν ἐπόρθησεν, Ἀγησίλαος δὲ τῷ Κνοδείῳ στρατεύματι χρώμενος μηδοῦ δεῖν τῆς ἐντὸς "Ἀλυος χώρας ἐκράτησεν. Καὶ μὴν οὐδὲ τὴν στρατιὰν τὴν μετὰ τοῦ βασιλέως περιπολοῦσαν, οὐδὲ τὴν Περσῶν ἀνδρείαν ἄξιον φοβηθῆναι· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι φανερῶς ἐπεδείχθησαν ὑπὸ τῶν Κύρω συναναβάντων οὐδὲν βελτίους ὅντες τῶν ἐπὶ θαλάττῃ. Τὰς μὲν γὰρ ἄλλας μάχας ὅσας ἡττήθησαν ἐῶ, καὶ τίθημι στασιάζειν αὐτοὺς καὶ μὴ βούλεσθαι προθύμως πρὸς τὸν ἀδελφὸν τὸν βασταρέως διακινδυνεύειν. Ἀλλ' ἐπειδὴ Κύρου τελευτήσαντος συνῆλθον ἄπαντες οἱ τὴν Ἀσίαν κατοικοῦντες, ἐν τούτοις τοῖς καιροῖς οὐτως αἰσχρῶς ἐπολέμησαν ὥστε μηδένα λόγον ὑπολίπειν τοῖς εἰθισμένοις τὴν Περσῶν ἀνδρείαν ἐπαινεῖν. Λαβόντες γὰρ ἔξακισχιλίους τῶν Ἐλλήνων οὐκ ἀριστίνδην ἐπειλεγμένους, ἀλλ' οἱ διὰ φαυλότητὸν ταῖς αὐτῶν [πόλεσιν] οὐχ οἰοί τ' ἡσαν ζῆν, ἀπείρους μὲν τῆς χώρας ὅντας, ἐρήμους δὲ συμμάχων γεγενημένους, προδεδομένους δὲ τὸν συναναβάντων, ἀπεστερημένους δὲ τοῦ στρατηγοῦ μεθ' οὗ συνηκολούθησαν, τοσοῦτον αὐτῶν ἥττους ἡσαν ὥσθ' ὁ βασταρέως ἀπορήσας τοῖς παροῦσι πράγμασι καὶ καταφρονήσας τῆς περὶ αὐτὸν δυνάμεως τοὺς ἄρχοντας τοὺς τῶν ἐπικούρων ὑποσπόνδους

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νὰ ναυμαχήσουν μὲ τὸ ζόρι καὶ νὰ νικήσουν τελικά.

Καὶ αὐτὰ βέβαια εἶναι τὰ πιὸ λαμπρά, τὰ πιὸ βασιλικά του κα- 143 τορθώματα, αὐτὰ ποὺ ὅσοι θέλουν νὰ ἔξαρουν τὶς πράξεις τῶν βαρ- βάρων ποτὲ δὲν παύουν νὰ τὰ μνημονεύουν. "Ετσι κανεὶς δὲν ἔχει νὰ μοῦ πῆ ὅτι δὲν χρησιμοποιῶ τὰ παραδείγματα καλόπιστα καὶ ὅτι χρονοτριβῶ σὲ λεπτομέρειες ἀσήμαντες παραμελώντας γεγονότα βαρυσήμαντα. 'Ακριβῶς γιὰ νὰ προλάβω μιὰ τέτοια κατηγορία, ἀνά- 144 φερα τὰ πιὸ λαμπρά τους ἔργα. 'Ωστόσο δὲν ξεχνῶ οὔτε καὶ τὰ ἄλλα, ὅτι δὴλ. ὁ Δερκυλίδας⁹⁸ μὲ χιλιους μόνο ἀντρες ἔγινε ἀπόλυτος κυρίαρ- χος στὴν Αἰολίδα· ὁ Δράκοντας⁹⁹ πῆρε τὸν 'Αταρνέα μὲ τρεῖς χιλιάδες πελταστὲς ποὺ μάζεψε, ἀλώνισε κυριολεκτικὰ τὴν πεδιάδα τῆς Μυ- σίας¹⁰⁰. ὁ Θίβρωνας¹⁰¹ ἔφερε στὴν 'Αστια λίγους μονάχα παραπάνω ἀπὸ αὐτοὺς καὶ ὑπόταξε ὅλη τὴν Λυδία· τέλος ὁ Ἀγησίλαος μὲ τὰ ἀ- πομεινάρια ἀπὸ τὸ στράτευμα τοῦ Κύρου¹⁰² ἔγινε κύριος σχεδὸν σὲ ὅλη τὴν χώρα δῶθε ἀπὸ τὸν "Αλυ¹⁰³.

"Αλλωστε δὲν ἀξίζει νὰ φοβηθοῦμε βέβαια οὔτε τὴν στρατιά, 145 ποὺ διαρκῶς περιπολεῖ μαζὶ μὲ τὸ βασιλιά, οὔτε καὶ τὴν ἀνδρεία τῶν βαρβάρων. 'Απόδειξαν δὲ όλοκλαρα οἱ "Ελληνες, ποὺ πῆραν μέρος τότε στὴν ἐκστρατεία τοῦ Κύρου, ὅτι αὐτοὶ δὲν ἔχουν περισσό- τερη παλικαριὰ ἀπὸ ὅσους στρατολογοῦνε στὰ παράλια. 'Αφήνω κατὰ μέρος, ἂν θέλετε, ὅλες τὶς μάχες, ὅπου νικήθηκαν, καὶ δέχομαι τὴν ἀποψῆ ὅτι στασίαζαν, γιατὶ δὲν ἤθελαν νὰ πολεμήσουν μὲ τὸν ἀδερφὸ τοῦ βασιλιᾶ. Μὰ καὶ ἀπὸ τότε ποὺ σκοτώθηκε ὁ Κύρος καὶ ὅλοι οἱ 146 'Ασιάτες βρέθηκαν ἐνωμένοι, κάτω ἀπὸ τὶς λαμπρὲς αὐτὲς συνθῆ- κες πολέμησαν μὲ τρόπο τόσο θλιβερό, ὥστε δὲν ἀφησαν κανένα ἐπι- χείρημα σ' αὐτοὺς ποὺ συνηθίζουν νὰ ἐπαινοῦν τὴν ἀντρεία τῶν Περ- χείρημα σ' αὐτοὺς ποὺ συνηθίζουν νὰ ἐπαινοῦν τὴν ἀντρεία τῶν Περ- σῶν. Εἶναι γνωστὸ πῶς εἶχαν μὲς στὰ χέρια τους ἔξι χιλιάδες¹⁰⁴ σῶν. Εἶναι γνωστὸ πῶς εἶχαν προδοθῆ ἀπὸ τοὺς συμμάχους τους, ποὺ εἶχαν ἐγκαταλειφθῆ ἀπὸ τοὺς συντρόφους τους¹⁰⁵ καὶ εἶχαν κάσσει τὸν ἀρχηγό, αὐτὸν ποὺ ἀπὸ τοὺς συντρόφους τους¹⁰⁶ καὶ εἶχαν κάσσει τὸν ἀρχηγό, αὐτὸν ποὺ καὶ ἀκολούθησαν. "Ομως τόσο κατέτεροι ἀπὸ αὐτοὺς φάνηκαν τότε οἱ 147 βάρβαροι, ὥστε δὲ βασιλιάς τους τὰ ἔχασε μπρὸς στὴν κατάσταση καύτη, καὶ μὴν ἔχοντας καμιὰ ἐμπιστοσύνη στὶς περσικὲς δυνάμεις

συλλαβεῖν ἐτόλμησεν, ὡς εὶ τοῦτο παραγομήσει συνταράξων τὸ στρα-
τόπεδον, καὶ μᾶλλον εἶλετο περὶ τοὺς θεοὺς ἐξαμαρτεῖν ἢ πρὸς ἐκεί-
148 νους ἐκ τοῦ φανεροῦ διαγωνίσασθαι. Διαμαρτὼν δὲ τῆς ἐπιβούλης
καὶ τῶν στρατιωτῶν συμμεινάντων καὶ καλῶς ἐνεγκόντων τὴν συμ-
φοράν, ἀπιοῦσιν αὐτοῖς Τισσαφέρην καὶ τὸν ἵππεας συνέπεμψεν,
νφ' ὃν ἐκεῖνοι παρὰ πᾶσαν ἐπιβούλευομενοι τὴν ὄδὸν ὁμοίως διεπο-
ρεύθησαν ὡσπεραεὶ προπεμπόμενοι, μάλιστα μὲν φοβούμενοι τὴν
ἀοίκητον τῆς χώρας, μέγιστον δὲ τῶν ἀγαθῶν νομίζοντες, εἰ τῶν πο-
149 λεμίων ὡς πλείστοις ἐντύχουσεν. Κεφάλαιον δὲ τῶν εἰδημένων ἐκεῖ-
νοι γὰρ οὐκ ἐπὶ λείαν ἐλθόντες, οὐδὲ κώμην καταλαβόντες, ἀλλ' ἐπ'
αὐτὸν τὸν βασιλέα στρατεύσαντες, ἀσφαλέστερον κατέβησαν τῶν περὶ
φιλίας ὡς αὐτὸν πρεσβευόντων. "Ωστε μοι δοκοῦσιν ἐν ἄπασι τοῖς
τόποις σαφῶς ἐπιδεῖχθαι τὴν αὐτῶν μαλακίαν· καὶ γὰρ ἐν τῇ πα-
ραλίᾳ τῆς Ἀσίας πολλὰς μάχας ἥττηγται, καὶ διαβάντες εἰς τὴν Εὐ-
ρώπην δίκην ἔδοσαν, — οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν κακῶς ἀπώλονθ', οἱ δ'
αἰσχρῶς ἐσώθησαν, — καὶ τελευτῶντες ὑπ' αὐτοῖς τοῖς βασιλείοις
καταγέλλαστοι γεγόνασιν.

150 Καὶ τούτων οὐδὲν ἀλόγως γέγονεν, ἀλλὰ πάντ' εἰκότως ἀπο-
βέβηκεν οὐ γὰρ οἰόν τε τοὺς οὕτω τρεφομένους καὶ πολιτευομέ-
νους οὔτε τῆς ἄλλης ἀρετῆς μετέχειν οὔτ' ἐν ταῖς μάχαις τούπαιον
ἴστανται τῶν πολεμίων. Πῶς γὰρ ἐν τοῖς ἐκείνων ἐπιτηδεύμασιν ἐγ-
γενέσθαι δύναιτ' ἀν ἢ στρατηγὸς δεινὸς ἢ στρατιώτης ἀγαθός, ὃν
τὸ μὲν πλεῖστον ἐστιν ὅχλος ἄτακτος καὶ κινδύνων ἀπειρος, πρὸς
μὲν τὸν πόλεμον ἐκλελυμένος, πρὸς δὲ τὴν δουλείαν ἄμεινον τῶν
151 παρ' ἡμῖν οἰκετῶν πεπαιδευμένος; Οἱ δ' ἐν ταῖς μεγίσταις δάξαις
Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ποὺ τὸν ἔζωναν, τόλμησε νὰ συλλάβῃ ὅλους τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ μισθοφορικοῦ στρατοῦ τοῦ Κύρου, καὶ αὐτὸ κάτω ἀπὸ τὴν προστασία τῶν σπονδῶν. Εἶχε, βλέπετε, τὴν ἵδεα πώς μὲ τὴ μιαρή του πράξη θὰ ἔφερνε ἁνω κάτω τὸ στρατόπεδο τῶν Ἑλλήνων καὶ προτίμησε νὰ τὰ βάλῃ καλύτερα μὲ τοὺς θεοὺς παρὰ νὰ ἀναμετρηθῇ ἀντρίκια μὲ τοὺς "Ἑλληνες.

Καὶ ὅταν τὸ ὑπουρό του σχέδιο ἀπότυχε, γιατὶ οἱ στρατιῶτες 148 μας ἔμειναν ἀκλόνητοι στὶς θέσεις τους καὶ ἀντιμετώπισαν τὴ συμφορὰ σὰν ἄντρες, κατὰ τὴν ἐπιστροφή τους στὴν πατρίδα ἔστειλε τὸν Τισσαφέρνη μὲ ἵππικὸ νὰ τοὺς συνοδέψῃ. Καὶ παρόλο ποὺ αὐτοὶ τοὺς παρακολουθοῦσαν ἄγρυπνα σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς πορείας, πορεύτηκαν σὰ νὰ εἴχαν συνοδεία τιμητική καὶ ἔνιωθαν φόβο μόνο σὲ γῶρες ἀκατοίκητες, ἐνῷ, ἐν συναντοῦσαν ὅσο γινόταν περισσότερους ἔχθρούς, τὸ θεωροῦσαν μεγάλη εὐτυχία.

Καί, γιὰ ἀνακεφαλαῖωση στὰ ὅσα εἶπα ὠςτώρα, θέλω νὰ σᾶς τονί- 149 σω τοῦτο ἐδῶ: 'Ἐκεῖνοι—ποὺ δὲν ἦρθαν βέβαια γιὰ λαφυραγωγία οὔτε καὶ γιὰ νὰ καταχτήσουν καμιὰ πόλη ἀσήμαντη, μὰ εἴχαν ἐκστρατεύσει μὲ ἔχθρικὴ διάθεση γ' αὐτὸν τὸν ἵδιο τὸν Πέρση βασιλιὰ — γύρισαν πίσω μὲ μεγαλύτερη ἀσφάλεια ἀπὸ ὅση οἱ πρέσβεις ποὺ ἔρχονται στὴ χώρα του, γιὰ νὰ συνάψουν συμμαχία¹⁰⁷. Θαρρῶ λοιπὸν πῶς δὲν ὑπάρχει τόπος ποὺ δὲ γνώρισε σὲ ὅλη τὴν ἔκτασή της τὴ δειλία καὶ τὴ νωθρότητα τοῦ περσικοῦ στρατοῦ: Καὶ στὰ παράλια τῆς Ασίας πολλὲς φορὲς νυκήθηκε¹⁰⁸, ἀλλὰ καὶ στὴν Εὐρώπη¹⁰⁹, ὅταν διάβηκε, πολὺ ἀκριβά τὸ πλήρωσε: "Ἄλλοι χάθηκαν κατὰ τρόπο ἄθλιο, ἄλλοι σώθηκαν ντροπιασμένοι καὶ δειλοὶ¹¹⁰ καὶ τελευταῖα μέσα στὰ ἴδια τὰ ἀνάκτορα¹¹¹ τοῦ Πέρση βασιλιᾶ ἔγιναν καταγέλαστοι.

Καὶ τίποτα ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἔγινε στὴν τύχῃ· ὅλα ἥταν φυσικὸ νὰ 150 γίνουν ὅπως ἔγιναν. Δὲν εἶναι δυνατὸν οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἀνατρέφονται μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο καὶ κάτω ἀπὸ τὴν τρομάρα τοῦ δεσποτικοῦ τους πολιτεύματος νὰ ἔχουν μέσα τους καμιὰ ἀρετή, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ στήνουν τρόπαια στὶς μάχες ἐνάντια στοὺς ἔχθρούς. Πῶς εἶναι δυνατὸν ἀλήθεια, μὲ τὰ δικὰ τους ἥθη, νὰ ἀναδειχτῇ ποτὲ ἀξιος στρατηγὸς ἥ καὶ γενναῖος στρατιώτης, ἀφοῦ ἡ μάχα ἡ μεγάλη εἶναι ἀταχτος ὅχλος χωρὶς καμία πείρα στοὺς κινδύνους, ἀνίκανοι γιὰ πόλεμο, γιὰ τὴ σκλαβιὰ ὅμως καλύτερα ἐκπαιδευμένοι καὶ ἀπὸ τοὺς δούλους μας: "Οσοι πάλι κατέχουν μεγάλα ἀξιώματα, αὐτοὶ ποτὲ δὲν ἔζησαν μὲ 151

οὗτες αὐτῶν ὅμαλῶς μὲν οὐδὲ κοινῶς οὐδὲ πολιτικῶς οὐδεπώποτ' ἐβίωσαν, ἀπαρτα δὲ τὸν χρόνον διάγουσιν εἰς μὲν τοὺς ὑβρίζοντες, τοῖς δὲ δουλεύοντες, ὡς ἂν ἄνθρωποι μάλιστα τὰς φύσεις διαφθαρεῖεν, καὶ τὰ μὲν σώματα διὰ τοὺς πλούτους τρυφῶντες, τὰς δὲ φυχὰς διὰ τὰς μοναρχίας ταπεινὰς καὶ περιδεεῖς ἔχοντες, ἐξεταζόμενοι πρὸς αὐτοῖς τοῖς βασιλείοις καὶ προκαλινδούμενοι καὶ πάντα τρόπον μικρὸν φρονεῖν μελετῶντες, θνητὸν μὲν ἄνδρα προσκυνοῦντες καὶ δαίμονα προσαγορεύοντες, τῶν δὲ θεῶν μᾶλλον ἢ τῶν ἀνθρώπων 152 ὀλιγωδοῦντες. Τοιγαροῦν οἱ καταβαίνοντες αὐτῷ ἐπὶ θάλατταν, οὓς καλοῦσι σατράπας, οὐ καταισχύνοντι τὴν ἐκεῖ παίδευσιν, ἀλλ᾽ ἐν τοῖς ἥθεσι τοῖς αὐτοῖς διαμέρουσιν, πρὸς μὲν τοὺς φίλους ἀπίστως, πρὸς δὲ τοὺς ἔχθρους ἀνάρδως ἔχοντες, καὶ τὰ μὲν ταπεινῶς, τὰ δὲ ὑπερηφάνως ξῶντες, τῶν μὲν συμμάχοις καταφρονοῦντες, τοὺς 153 δὲ πολεμίους θεραπεύοντες. Τὴν μὲν γε μετ' Ἀγησιλάου στρατιὰν ὁκτώ μῆνας ταῖς αὖταις δαπάναις διέθρεψαν, τοὺς δὲ ὑπὲρ αὕτῶν κινδυνεύοντας ἐτέρον τοσούτον χρόνον τὸν μισθὸν ἀπεστέρησαν καὶ τοῖς μὲν Κισθήρην καταλαβοῦσιν ἐκατὸν τάλαντα διένειμαν, τοὺς δὲ μεθ' αὐτῶν εἰς Κύπρον στρατευσαμένους μᾶλλον ἢ τοὺς αἰχμα- 154 λώτους ὑβριζον. Ως δὲ ἀπλῶς εἰπεῖν καὶ μὴ καθ' ἐν ἔκαστον, ἀλλ᾽ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, τίς ἢ τῶν πολεμησάντων αὐτοῖς οὐκ εὐδαιμονήσας ἀπῆλθεν, ἢ τῶν ὑπὲρ ἐκείνοις γενομένων οὐκ αἰκισθεὶς τὸν βίον ἐτελεύτησεν; Οὐ Κόρωνα μὲν δις ὑπὲρ τῆς Ἀσίας στρατηγήσας τὴν ἀρχὴν τὴν Λακεδαιμονίων κατέλυσεν, ἐπὶ θανάτῳ συλλαβεῖν ἐτόλμησαν, Θεμιστοκλέα δὲ δις ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος αὐτοὺς κατεναυμά- 155 χησε, τῶν μεγίστων δωρεῶν ἡξίωσαν; Καίτοι πῶς χρὴ τὴν τούτων φιλίαν ἀγαπᾶν, οὐ τοὺς μὲν εὐεργέτας τιμωροῦνται, τοὺς δὲ κακῶς ποιοῦντας οὕτως ἐπιφανῶς κολακεύονται; Περὶ τίνας δὲ ἡμῖνον οὐκ ἐξημιστήκασιν; Ποῖον δὲ χρόνον διαλελούπασιν ἐπιβουλεύοντες

κάποια ίσορροπία, ποτὲ δὲ νοιάστηκαν γιὰ τὸ συμφέρο τὸ κοινό, γιὰ τὸ καλὸ τοῦ Κράτους ἀντίθετα κάθε στιγμὴ δείχγουν τὴν περιφρόνηση στοὺς κατώτερους, τὴ δουλοπρέπεια τους στοὺς ἀνώτερους, σὰν τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἡ διαφθορὰ τοὺς ἔχει σημαδέψει. Καὶ γενικὰ τὰ σώματά τους εἶναι μαλθακά, ἀπὸ τὸν πλούτο βουτηγμένα στὴν πολυτέλεια καὶ στὴ χλιδή, καὶ ἡ ψυχή τους πάντα δουλεική, ταπεινωμένη καὶ τρομοκρατημένη ἀπὸ τὸ δυνάστη ἀφήνουν νὰ τοὺς ἐρευνοῦν ἔξευτελιστικὰ στοῦ παλατιοῦ τὶς πόρτες, σέρνονται κατὰ γῆς, μὲ κάθε τρόπο ἀσκοῦνται στὴν ταπείνωση¹¹². λατρεύουν καὶ προσκυνοῦν ἔνα θυγήδ ποὺ τὸν ἀποκαλοῦν θεό, ἀδικοῦσσιν γιὰ τοὺς θεοὺς καὶ λογαριάζουν τοὺς ἀνθρώπους.

"Αλλωστε καὶ αὐτὸi ποὺ διορίζονται σατράπες καὶ κατεβαίνουν στὶς παραθαλάσσιες περιοχές ποτὲ δὲ θὰ ντροπιάσουν τὴν ἀγωγὴ ποὺ ἔλαβαν στὴ χώρα τους! Θὰ βαδίσουν ἀκριβῶς πάνω στὰ ἔδια χνάρια, ἀπιστοὶ γιὰ τοὺς φίλους, ἄναντροι πρὸς τοὺς ἔχθρούς τους, πότε μὲς στὴν ταπείνωση, πότε μέσα στὴν περηφάνια βουτηγμένοι, μὲ ἔπαρση καὶ καταφρόνια στοὺς συμμάχους καὶ στοὺς ἔχθρους κολακες σιχαμένοι. Τὸ στράτευμα τοῦ Ἀγησίλαου τὸ συντήρησαν μὲ ἔξοδα 153 δικά τους δχτῶ μῆνες¹¹³. τοὺς στρατιῶτες ὅμως, ποὺ γιὰ λογαριασμό τους ἀντιμετώπισαν κινδύνους, τοὺς κατακράτησαν δυὸ φορὲς τόσους μῆνες τοὺς μισθούς. Καὶ αὐτὸi ποὺ εἶχαν καταλάβει τὴν Κισθήνη¹¹⁴ ἐκατὸ τάλαντα τοὺς μοίρασαν, ἔκεινους ὅμως ποὺ πῆραν μαζὶ τους μέρος στὴν ἐκστρατεία τῆς Κύπρου τοὺς φέρθηκαν πιὸ βάναυσα καὶ ἀπὸ τοὺς αἰχμαλώτους. Καὶ γιὰ νὰ σταθοῦμε σὲ γενικὲς γραμμές, χω- 154 ρὶς νὰ πελαγοδρομοῦμε σὲ λεπτομέρειες εἰδικές, ποιός ἀπὸ αὐτὸi ποὺ τοὺς πολέμησαν δὲν ἔφυγε πλούσιος; Καὶ ποιός ἀπὸ ὅσους ἔπεσαν στὰ χέρια τους δὲν πέθανε φριγτὰ ἀπὸ βασανιστήρια; Δὲν ἔπιασαν τὸν Κόνωνα θρασύτατα γιὰ νὰ τὸν θανατώσουν¹¹⁵, αὐτὸn ποὺ ναύαρχος γιὰ τὸ συμφέρο τῆς Ἀσίας κατόρθωσε νὰ καταλύσῃ τὴν ἔξουσία τῶν Σπαρτιατῶν; Καὶ τὸ Θεμιστοκλῆ¹¹⁶, ποὺ τοὺς κατατρόπωσε στὴ Σαλαμίνα, γιὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν Ἐλλάδα, δὲν τὸν ἔκριναν ἀξιο γιὰ τὰ ἀκριβότερα δῶρα καὶ γιὰ τὶς πιὸ λαμπρὲς τιμές;

Πῶς εἶναι δυνατὸ λοιπὸν νὰ ἐπιδιώκῃ ἄνθρωπος τὴ φιλία τῶν 155 βαρβάρων, ποὺ τιμωροῦν σκληρὰ τοὺς εὐεργέτες τους καὶ κολακεύουν ἐπιδεικτικὰ ἔκεινους ποὺ τοὺς βλάφτουν; Καὶ ποιόν τάχα ἀπὸ μᾶς δὲν ἔχουν ἀδικήσει; Καὶ ποιά στιγμὴ σταμάτησαν νὰ ἐτοιμά-

Τὸ ἀδιάλλα-
κτο μέσος τῶν
'Ελλήνων γιὰ
τοὺς Πέρσες.

τοῖς "Ελλησιν; Τί δ' οὐκ ἐχθρὸν αὐτοῖς ἐστὶν τῶν παρ' ἡμῖν, οἱ καὶ τὰ τῶν θεῶν ἔδη καὶ τοὺς νεώς συλλāν ἐν τῷ προτέρῳ πολέμῳ καὶ 156 κατακάειν ἐτόλμησαν; Διὸ καὶ τοὺς "Ιωνας ἄξιον ἐπαινεῖν ὅτι τῶν ἐμπρησθέντων ἱερῶν ἐπηράσαντ' εἴ τινες κινήσειαν ἢ πάλιν εἰς τὰρ χαῖα καταστῆσαι βουληθεῖν, οὐκ ἀποροῦντες πόθεν ἐπισκευάσωσιν, ἀλλ' ἵν' ὑπόμυημα τοῖς ἐπιγιγνομένοις ἢ τῆς τῶν βαρβάρων ἀσεβείας, καὶ μηδεὶς πιστεύῃ τοῖς τοιαῦτ' εἰς τὰ τῶν θεῶν [ἔδη] ἐξαμαρτεῖν τολμῶσιν, ἀλλὰ καὶ φυλάττωνται καὶ δεδίωσιν, δρῶντες αὐτοὺς οὐδέποτε τοῖς σώμασιν ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀναθήμασιν πολεμήσαντας.

157 "Ἐχω δὲ καὶ περὶ τῶν πολιτῶν τῶν ἡμετέρων τοιαῦτα διελθεῖν. Καὶ γὰρ οὗτοι πρὸς μὲν τοὺς ἄλλους ὅσους πεπολεμήκασιν, ἅμα διαλλάττονται καὶ τῆς ἐχθρας τῆς γεγενημένης ἐπιλανθάρονται, τοῖς δ' ἡπειρώταις οὐδὲ ὅταν εὖ πάσχωσι χάριν ἵσασιν οὕτως ἀείμηνηστον τὴν δργὴν πρὸς αὐτοὺς ἐχουσιν. Καὶ πολλῶν μὲν οἱ πατέρες ἡμῶν μηδισμοῦ θάρατον κατέγρωσαν, ἐν δὲ τοῖς συλλόγοις ἔτι καὶ νῦν ἀρᾶς ποιοῦνται, πρὸν ἄλλο τι χρηματίζειν, εἴ τις ἐπικηρυκεύεται Πέρσαις τῶν πολιτῶν. Εὐμολπίδαι δὲ καὶ Κήρυκες ἐν τῇ τελετῇ τῶν μυστηρίων διὰ τὸ τούτων μῆσος καὶ τοῖς ἄλλοις βαρβάροις εἰρηνεύεται τοῖς γεσθαι τῶν ἱερῶν ὥσπερ τοῖς ἀνδροφόνοις προαγορεύοντιν. Οὕτω δὲ φύσει πολεμικῶς πρὸς αὐτοὺς ἐχομεν ὥστε καὶ τῶν μύθων ἥδυστα συνδιατρίβομεν τοῖς Τρωϊκοῖς καὶ Περσικοῖς, [καὶ] δι' ὃν ἔστι πυνθάνεσθαι τὰς ἐκείνων συμφοράς. Εῦροι δ' ἄν τις ἐκ μὲν τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς τοὺς βαρβάρους ὕμνους πεποιημένους, ἐκ δὲ τοῦ πρὸς τοὺς "Ελληνας θρήνους ἡμῖν γεγενημένους, καὶ τοὺς μὲν ἐν ταῖς ἑορταῖς ἀδομένους, τοὺς δὲ ἐπὶ ταῖς συμφοραῖς ἡμᾶς μεμνημένους. 158 Οἵμαι δὲ καὶ τὴν "Ομήρου ποίησιν μείζω λαβεῖν δόξαν ὅτι καλῶς τοὺς πολεμήσαντας τοῖς βαρβάροις ἐνεκωμίασεν καὶ διὰ τοῦτο βουληθῆνται

ζουν συμφορές γιὰ τὴν Ἑλλάδα; Καὶ ποιό πράγμα ἑλληνικὸ εἶναι ποὺ δὲ μισσῦν αὐτοί, ποὺ δὲν ἐδίστασαν στὸν προηγούμενο πόλεμο νὰ λεγχατήσουν καὶ νὰ παραδώσουν στὶς φλόγες καὶ τῶν θεῶν ἀκόμα τὰ ἀγάλματα καὶ τοὺς ναοὺς;

Γ' αὐτὸ κιόλας οἱ "Ιωνεῖς ἀξίζουν κάθε ἔπαινο, ποὺ ἄφησαν κατά-
ρα¹¹⁷ σὲ ὅποιον ὄγγιζη τοὺς καμένους τοὺς ναοὺς ἢ σὲ ὅποιον διανο-
γῆθι νὰ τοὺς ἐπαναφέρῃ στὴν παλιά τους κατάσταση. Δὲν ἦταν βέβαια
τὰ μέσα ποὺ τοὺς ἔλειπαν νὰ τοὺς ἀναστηλώσουν, ἀλλὰ ἥθελαν νὰ θυ-
μίζουν συνεχῶς τὴν ἀσέβεια τῶν βαρβάρων στὶς ἐπερχόμενες γενιές,
ἔτσι ποὺ κανένας πιὰ νὰ μὴν τοὺς ἔχῃ ἐμπιστοσύνη, ἀφοῦ τόλμησαν
τέτοιες ντροπές γιὰ τοὺς θεούς, παρὰ νὰ τοὺς φοβοῦνται καὶ νὰ φυλά-
γωνται ἀπὸ αὐτούς, βλέποντας πῶς τὰ ἔβαλαν ὅχι μόνο μὲ τὴ δική
μας τὴ ζωή, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ μὲ τὰ ἀφιερώματά μας στοὺς θεούς.

"Εχω βέβαια καὶ γιὰ τοὺς συμπολίτες μας νὰ ἀναφέρω παρα-
δείγματα ἀνάλογα. Δηλαδὴ καὶ αὐτοὶ μὲ ὅσους ἔχουν πολεμήσει μέ-
χρι τώρα συμφιλιώνονται εὔκολα καὶ λησμονοῦν τὴν ἔχθρα ποὺ τοὺς
χώριζε. Στοὺς κατοίκους ὅμως τῆς Ἀσίας, οὔτε καὶ ὅταν εὑρεγε-
τοῦνται ἀπὸ ἐκείνους, ποτὲ δὲν τοὺς ἀναγνωρίζουν καμιὰ χάρη· τόσο
εἶναι τὸ μίσος ποὺ νιώθουν γιὰ κείνους. Πολλοὺς ἔξαλλου καταδί-
κασαν σὲ θάνατο οἱ πρόγονοί μας, γιατὶ ἔδειξαν συμπάθεια στοὺς
Μήδους· καὶ τώρα ἀκόμα στὶς συνελεύσεις τοῦ λαοῦ, πρὶν ἀπὸ τὸ θέμα
τῆς ἡμέρας, διατυπώνουν κατάρες γιὰ κεῖνον ποὺ θὰ πρότεινε ἀποστο-
λὴ πρεσβείας στὴν Περσία. 'Ως καὶ στὰ Ἐλευσίνια μυστήρια οἱ
Ἐνυμολπίδες καὶ οἱ Κήρυκες¹¹⁸, ἀπὸ τὸ φοβερό τους μίσος γιὰ τοὺς
Πέρσες, ἀπαγορεύουν τὶς τελετὲς καὶ σὲ ὅλους τοὺς βαρβάρους, ὅπως
στοὺς διαιρόφορούς.

Καὶ τόσα ζυμωμένη μὲ τὴ φύση μας εἶναι ἡ ἔχθρα μας μὲ αὐτούς, 158
ὅστε καὶ ἀπὸ τὶς διηγήσεις τὶς παλιές περισσότερο χαιρόμαστε ὅσες
μιλᾶνε γιὰ τοὺς Τρῶες καὶ τοὺς Πέρσες, τὶς διηγήσεις δῆλ. ποὺ μᾶς
πληροφοροῦν γιὰ ὅλες τὶς συμφορές τους. Θὰ μποροῦσαμε μάλιστα νὰ
θροῦμε ὅτι ἀπὸ τὸν πόλεμο μὲ τοὺς βαρβάρους οἱ ποιητές μας ἔχουν
ἐμπνευστῇ τραγούδια θριαμβευτικά, ἐνῶ ἀπὸ τοὺς πολέμους μετα-
ξύ μας μονάχα θρήνους θλιβερούς: Τὰ πρῶτα τὰ τραγουδᾶμε στὶς γιορ-
τές μας, ἐνῶ τοὺς θρήνους τους θυμόμαστε μόνο στὶς συμφορές μας.

"Εχω τὴ γνώμη μάλιστα ὅτι καὶ ἡ ποίηση τοῦ Ὁμήρου τιμῆθη-
κε ἔχωριστὰ κυρίως γιατὶ ἔπλεξε μὲ τέχνη θαυμαστὴ τὸν ὄμνο τῶν
ἥρωών ποὺ πολέμησαν γενναῖα τότε μὲ τοὺς βαρβάρους. Γ' αὐτὸ

τοὺς προγόνους ἡμῶν ἔντιμον αὐτοῦ ποιῆσαι τὴν τέχνην ἐν τε τοῖς
 τῆς μονασικῆς ἄθλοις καὶ τῇ παιδεύσει τῶν νεωτέρων, ἵνα πολλάκις
 ἀκούοντες τῶν ἐπῶν ἐκμαρθάνωμεν τὴν ἔχθραν τὴν ὑπάρχονσαν πρὸς
 αὐτὸὺς καὶ ζηλοῦντες τὰς ἀρετὰς τῶν στρατευσαμένων τῶν αὐτῶν
 160 ἔργων ἐκείνοις ἐπιθυμῶμεν. "Ωστε μοι δοκεῖ πολλὰ λίαν εἶναι
 τὰ παρακελευόμενα πολεμεῖν αὐτοῖς, μάλιστα δ' ὁ παρὼν καιρός,
 οὐ σαφέστερον οὐδὲν. "Ον οὐκ ἀφετέον· καὶ γὰρ αἰσχρὸν παρόντι μὲν
 μὴ χρῆσθαι, παρελθόντος δ' αὐτοῦ μεμνῆσθαι. Τί γὰρ ἀν καὶ βουλη-
 θεῖμεν ἡμῖν προσγενέσθαι, μέλλοντες βασιλεῖ πολεμεῖν, ἔξω τῶν νῦν
 161 ὑπαρχόντων; Οὐκ Αἴγυπτος μὲν αὐτοῦ καὶ Κύπρος ἀφέστηκεν,
 Φοινίκη δὲ καὶ Συρία διὰ τὸν πόλεμον ἀνάστατοι γεγόνασιν, Τύρος
 δ' ἐφ' ἥ μέγ' ἐφρόνησεν, ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τῶν ἐκείνου κατείληπται;
 Τῶν δ' ἐν Κιλικίᾳ πόλεων τὰς μὲν πλείστας οἱ μεθ' ἡμῶν ὅντες ἔχου-
 σιν, τὰς δ' οὐ χαλεπόν ἐστιν κτήσασθαι. Λυκίας δ' οὐδὲ εἰς πώποτε
 162 Περσῶν ἐκράτησεν. Ἐκατόμνως δ' ὁ Καρίας ἐπίσταθμος τῇ μὲν
 ἀληθείᾳ πολὺν ἥδη χρόνον ἀφέστηκεν, δμολογήσει δ' ὅταν ἡμεῖς βου-
 ληθῶμεν. Ἀπὸ δὲ Κνίδου μέχρι Σινάπης Ἑλληνες τὴν Ἀσίαν παρ-
 οικοῦσιν, οὓς οὐ δεῖ πείθειν, ἀλλὰ μὴ κωλύειν πολεμεῖν. Καίτοι τοι-
 ούτων δρμητηρίων ὑπαρξάντων καὶ τοσούτου πολέμου τὴν Ἀσίαν
 περιστάντος τί δεῖ τὰ συμβησόμενα λίαν ἀκριβῶς ἔξετάζειν; "Οπον
 γὰρ μικρῶν μερῶν ἥττους εἰσίν, οὐκ ἄδηλον, ὃς ἀν διατεθεῖεν εἰ πᾶσιν

ἀκριβῶς καὶ οἱ πρόγονοί μας θέλησαν νὰ τῆς δώσουν μιὰ τέτοια θέση τιμητικὴ καὶ στοὺς ποιητικοὺς ἀγῶνες καὶ στὴν ἐκπαίδευση τῶν νέων¹¹⁹: Γιὰ νὰ κρατοῦμε στὴν ψυχὴ μας ἀσβηστὸ τὸ μίσος τὸ παλιὸ γιὰ τοὺς βαρβάρους ἀκούγοντας ἀδιάκοπα τὰ ἔπη τοῦ 'Ομήρου, καὶ, ἔχοντας γιὰ ὑπόδειγμα τὴν ἀρετὴν ἔκεινων ποὺ πῆραν μέρος σ' αὐτὴν τὴν ἐκστρατεία, νὰ μᾶς γεννιέται ἡ ἐπιθυμία νὰ ἐπιτελέσουμε καὶ ἐμεῖς παρόμοια κατορθώματα.

ΟΙ ΛΟΓΟΙ ΠΟΥ ΕΠΙΒΑΛΛΟΥΝ ΑΜΕΣΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

'Η κατάληλη στιγμή.'

Κατὰ τὴν γνώμη μου λοιπὸν πολλοὶ εἶναι οἱ λόγοι, ποὺ μᾶς πιέ- 160 ζουν νὰ πολεμήσουμε μὲ αὐτούς, κυρίως ὅμως ἡ σημερινὴ περίσταση, ποὺ εἶναι ὁ πιὸ ἴσχυρὸς παράγοντας. Αὐτὴ δὲν πρέπει νὰ τὴν ἀφήσωμε νὰ πάη χαμένη. Εἶναι χωρὶς ἄλλο ντροπὴ νὰ τὴν ἀφήνωμε ἀνεκμετάλλευτη, τώρα ποὺ εἶναι μέσα στὰ χέρια μας, γιὰ νὰ τὴν θυμηθοῦμε δταν θὰ γίνη παρελθόν. Τί ἄλλο λοιπὸν θὰ θέλαμε νὰ συμβῇ ἀκόμα παραπάνω ἀπὸ τὶς προϋποθέσεις ποὺ ὑπάρχουν τώρα, προκειμένου νὰ ἀποφασίσωμε ἐπιτέλους τὸν πόλεμο κατὰ τοῦ βασιλιᾶ;

Δὲν ἔχει μήπως ἀποστατήσει ἀπὸ αὐτὸν ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Κύ- 161 προς; Δὲν ἔχει γίνει ᾧνω κάτω ἀπὸ τὸν πόλεμο ἡ Φοινίκη καὶ ἡ Συρία; Τὴν Τύρο¹²⁰, ποὺ τόσο κόμπαζε γι' αὐτὴ, δὲν τοῦ τὴν πῆραν μήπως οἱ ἔχθροι του; Μὰ καὶ οἱ πιὸ πολλὲς πόλεις τῆς Κιλικίας βρίσκονται πιὰ στὰ χέρια τῶν συμμάχων μας καὶ δτες ἀπομένουν δὲν εἶναι δύσκολο νὰ τὶς κατακτήσουν. "Οσο γιὰ τὴ Λυκία κανένας ποτὲ Πέρσης δὲν τῆς ἐπιβλήθηκε.

Καὶ ὁ 'Εκατόμνως¹²¹ ὅμως, ὁ σατράπης τῆς Καρίας, πάει καιρὸς 162 πιὰ τώρα ποὺ στὴν πραγματικότητα ἔχινε ἀνεξάρτητος' καὶ θὰ τὸ ἐκδηλώσῃ καὶ ἐπίσημα δταν ἐμεῖς θελήσωμε. Καὶ ἀπὸ τὴν Κνίδο ὡς τὴ Σινάτη "Ἐλληνες κατοικοῦντε τὴν 'Ασία, καὶ αὐτοὺς δὲ χρειάζεται βέβαια νὰ τοὺς πείσωμε ἐμεῖς παρὰ νὰ μὴν τοὺς ἐμποδίσωμε νὰ πολεμήσουν τοὺς βαρβάρους. "Υστερα ἀπὸ δλα αὐτά, δταν τέτοια ὅρμητήρια ὑπάρχουν καὶ ὁ πόλεμος ἀπὸ παντοῦ σχεδὸν κυκλώνη τὴν 'Ασία, γιὰ πιὸ λόγο τάχα νὰ λεπτολογοῦμε τόσο σχολαστικὰ τὸ κάθετι ποὺ θὰ προκύψῃ ἀπὸ αὐτόν; 'Αφοῦ οἱ βαρβάροι νικιοῦνται ἀπὸ ἀσήμαντες δυνάμεις, εἶναι ὀλοφάνερο τί ἔχουν νὰ τραβήξουν, δταν θὰ ἀναγκαστοῦν νὰ πολεμήσουν μὲ δλους μαζὶ τοὺς "Ἐλληνες.

163 ἡμῖν πολεμεῖν ἀναγκασθεῖν. Ἐχει δὲ οὕτως. Ἡν μὲν δὲ βάρβαρος ἐρωμενεστέρως κατάσχῃ τὰς πόλεις τὰς ἐπὶ θαλάττη, φρουρὰς μείζους ἐν αὐταῖς η νῦν ἐγκαταστήσας, τάχ' ὅν καὶ τῶν νήσων αἱ περὶ τὴν ἥπειρον, οἷον Ῥόδος καὶ Σάμος καὶ Χίος, ἐπὶ τὰς ἐκείνους τύχας ἀποκλίνειαν· ην δὲ ἡμεῖς αὐτὰς πρότεροι καταλάβωμεν, εἰκὸς τοὺς τὴν Αυδίαν καὶ Φρυγίαν καὶ τὴν ἄλλην τὴν ὑπερκειμένην χώραν οἰκοῦντας

164 ἐπὶ τοῖς ἐντεῦθεν δρμωμένοις εἶναι. Διὸ δεῖ σπεύδειν καὶ μηδεμίᾳ ποιεῖσθαι διατριβήν, ἵνα μὴ πάθωμεν ὅπερ οἱ πατέρες ἡμῶν. Ἐκεῖνοι γὰρ ὑστερίσαντες τῶν βαρβάρων καὶ προέμενοι τινας τῶν συμάχων ἡγαγάκασθησαν ὀλίγοι πρὸς πολλοὺς κινδυνεύειν, ἔξδον αὐτοῖς πρότεροις διαβᾶσιν εἰς τὴν ἥπειρον μετὰ πάσης τῆς τῶν Ἑλλήνων δυνάμεως ἐν μέρει τῶν ἔθνῶν ἔκαστον χειροῦσθαι. Δέδεικται γάρ, ὅταν τις πολεμῇ πρὸς ἀνθρώπους ἐκ πολλῶν τόπων συλλεγομένους ὅτι δεῖ μὴ περιμένειν ἕως ἂν ἐπιστᾶσιν, ἀλλ' ἔτι διεσπαρμένοις αὐτοῖς ἐπιχειρεῖν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν προεξαμαρτόντες ἄπαντα ταῦτ' ἐπηρωθώσαντο καταστάντες εἰς τοὺς μεγίστους ἀγῶνας· ἡμεῖς δὲ ἀσωφρονῶμεν, ἔξ ἀρχῆς φυλαξόμεθα καὶ πειρασόμεθα φθῆναι περὶ τὴν Αυδίαν καὶ τὴν Ἰωνίαν στρατόπεδον ἐγκαταστήσαντες εἰδότες δτι καὶ βασιλεὺς οὐχ ἐκόντων ἄρχει τῶν ἥπειρωτῶν, ἀλλὰ μείζω δύναμιν περὶ αὐτὸν ἐκάστων αὐτῶν ποιησάμενος· ἡς ἡμεῖς ὅταν κρείττω διαβιβάσωμεν, δι βουληθέντες ἔρδιώς ἂν ποιήσαιμεν, ἀσφαλῶς ἄπασαν τὴν Ἀσίαν καρπωσόμεθα. Πολὺ δὲ κάλλιον ἐκείνῳ περὶ τῆς βασιλείας πολεμεῖν η πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς περὶ τῆς ἡγεμονίας ἀμφισβητεῖν.

167 Ἡξιον δὲ ἐπὶ τῆς νῦν ἡλικίας ποιήσασθαι τὴν στρατείαν, οὐ οἱ τῶν συμφορῶν κοινωνήσαντες οὗτοι καὶ τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύσωσι καὶ μὴ πάντα τὸν χρόνον δυστυχοῦντες διαγάγωσιν. Ἰκανὸς

Καὶ νὰ τί θὰ συμβῇ ἀκριβῶς· ἂν δὲ βάρβαρος ἐνισχύσῃ τὴν κατο- 163
χή του στὶς πόλεις τὶς παραθαλάσσιες τοποθετώντας ἀκόμα ἴσχυρό-
τερες φρουρές ἀπὸ ὅσες τώρα, ἵσως καὶ τὰ νησιά κοντὰ στὶς ἀσιατικὲς
ἀκτές, ὅπως ἡ Ρόδος, ἡ Σάμος καὶ ἡ Χίος, νὰ κλίνουν μὲ τὸ μέρος του·
ἄν δημοσιεῖς τὸν προλάβωμε ἐμεῖς καὶ καταλάβωμε τὴν περιοχὴν αὐ-
τῆς, εἶναι φυσικὸ καὶ αὐτοὶ ποὺ κατοικοῦντες τὴν Λυδία, τὴν Φρυγία, ὡς
καὶ τὴ χώρα ποὺ ἀπλώνεται ἀκόμα παραμέστα, νὰ προσχωρήσουμε
σ' ἐμᾶς, ποὺ θὰ ἔχουμε πιὰ γιὰ δρμητήριο τὴν περιοχὴν αὐτῆς.

Γι' αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ βιαστοῦμε, νὰ μὴν καθυστερήσωμε στι- 164
γική, γιὰ νὰ μὴν πάθουμε ὅτι καὶ οἱ πατέρες μας. Ἐκεῖνοι κινητο-
ποιήθηκαν ὕστερα ἀπὸ τοὺς βαρβάρους, ἀφησαν μερικοὺς ἀπὸ τοὺς
συμμάχους τους¹²² στὴν τύχη, καὶ ὕστερα ἀναγκάστηκαν λίγοι αὐτοὶ
νὰ πολεμοῦντες μὲ πολλοὺς· καὶ δημοσιεῖς ἤταν στὸ χέρι τους νὰ διαβοῦν
πρῶτοι στὴν Ἀσία καὶ μὲ ὅλες τὶς ἑλληνικὲς δυνάμεις ἐνωμένες νὰ ὑπο-
τάξουν μὲ εὔκολία ἔνα πρός ἔνα τὰ ἔθνη τῆς Ἀσίας.

Γιατί, ὅταν κανένας πολεμάῃ μὲ ἀνθρώπους ποὺ συναθροίζονται 165
ἀπὸ διαφόρους τόπους, ἔχει ἀποδειχτῆ ὅτι δὲν πρέπει νὰ περιμένη
ὅσπου νὰ μαζευτοῦνε ὅλοι, ἀλλὰ νὰ ἐπιτεθῇ ἀμέσως, ὅταν ἀκόμα θὰ
εἶναι σκυρπισμένοι. Καὶ οἱ πρόγονοί μας βέβαια, ποὺ ἔπεσαν στὰ
σφάλματα αὐτά, τὰ ἐπανόρθωσαν ἀργότερα, ἀλλὰ ἀντιμετώπισαν κιν-
δύνους φοβερούς. Ἐμεῖς δημοσιεῖς, ἀν δημοσιεῖς μυαλό, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ θὰ
πάρουμε τὰ μέτρα μας! Ἐγκαιρα ὥτα ἐπιδώξωμε νὰ ἐγκαταστήσωμε
στρατὸ στὴν Ἰωνία καὶ τὴν Λυδία, ἀφοῦ ἔστρωμε ὅτι ὁ Ηέρσης βασι- 166
λιὰς ἔξουσιάζει τοὺς κατοίκους τῆς Ἀσίας ὥστι βέβαια μὲ τὴ δική τους
θέληση, παρὰ ἀσφαλισμένος πάντα μὲ στρατιωτικὲς δυνάμεις πιὸ ἴσχυ-
ρες ἀπὸ ὅσες μπορεῖ νὰ διαθέσῃ κάθε πόλη. Ἄν τώρα ἐμεῖς μεταφέ-
ρουμε δυνάμεις ἀκόμα ἴσχυρότερες ἐκεῖ — πράγμα εύκολώτατο γιὰ
μᾶς, ἀρκεῖ νὰ τὸ θελήσουμε — σίγουρα καὶ ἀκίνδυνα θὰ καρπωθοῦμε
ὅλη τὴν Ἀσία. Καὶ ἀσφαλῶς εἶναι καλύτερα νὰ πολεμοῦμε ἐμεῖς
καὶ ἔκεινον, γιὰ νὰ τοῦ καταλύσουμε τὴ βασιλεία, παρὰ νὰ ἀλληλο-
τρωγῷμαστε συνέγεια γιὰ τὸ ποιός θὰ πετύχῃ τὴν ἡγεμονία στὴν
Ἐλλάδα.

Εἶναι μάλιστα ἀνάγκη νὰ γίνη ἡ ἐκστρατεία στὶς μέρες τοῦτες 167
τῆς γενιᾶς μας, γιὰ νὰ ἀπολαύσουν ἐπιτέλους καὶ τὰ ἀγαθὰ αὐτοὶ ποὺ
ώς τώρα γεύτηκαν μόνο τὶς συμφορές καὶ νὰ μὴν περάσουν τὴ ζωὴ
τους ὅλη μέσα στὴ δυστυχία. Φτάνει τὸ παρελθόν — τότε ποὺ καὶ

¹²² Η ἀνάγκη νὰ
ἀποκαταστα-
θοῦν τὸ γη-
γορώτερο οἱ
“Ελλήνες.”

γὰρ ὁ παρεληλυθώς, ἐν τῷ τῶν δεινῶν οὐ γέγονεν; Πολλῶν γὰρ καὶ κῶν τῇ φύσει τῇ τῶν ἀνθρώπων ὑπαρχόντων αὐτοὶ πλείω τῶν ἀναγκαῖων προσεξενδήκαμεν, πολέμους καὶ στάσεις ἡμῖν αὐτοῖς ἐμποιήσαντες, ὥστε τοὺς μὲν ἐν ταῖς αὐτῶν ἀνόμως ἀπόλλυσθαι, τοὺς δὲ ἐπὶ ἔνης μετὰ παίδων καὶ γυναικῶν ἀλλασθαι, πολλοὺς δὲ δι' ἔνδειαν τῶν καθ' ἡμέραν ἐπικονδεῖν ἀναγκαῖομένους ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν τοῖς φίλοις μαχομένους ἀποθνήσκειν. Ὑπὲρ ὧν οὐδεὶς πώποτε ἡγανάκτησεν, ἀλλ' ἐπὶ ταῖς συμφοραῖς ταῖς ὑπὸ τῶν ποιητῶν συγκειμέναις δακρύειν ἀξιοῦσιν, ἀληθινὰ δὲ πάθη πολλὰ καὶ δεινὰ γιγνόμενα διὰ τὸν πόλεμον ἐφορῶντες τοσούτου δέονσιν ἐλεεῖν ὥστε καὶ μᾶλλον χαίρουσιν ἐπὶ τοῖς ἀλλήλων κακοῖς ἢ τοῖς αὐτῶν ἰδίοις ἀγαθοῖς.

169 Ἰσως δὲ ἂν καὶ τῆς ἐμῆς εὐηθείας πολλοὶ καταγελάσειν, εἰ δυστυχίας ἀνδρῶν ὁδυρούμην ἐν τοῖς τοιούτοις καροῖς, ἐν οἷς Ἰταλίᾳ μὲν ἀνάστατος γέγονεν, Σικελίᾳ δὲ καταδεδούλωται, τοσαῦται δὲ πόλεις τοῖς βαρβάροις ἐκδέδονται, τὰ δὲ λοιπὰ μέρη τῶν Ἐλλήνων ἐν τοῖς μεγίστοις κινδύνοις ἐστίν.

170 Θαυμάζω δὲ τῶν δυναστευόντων ἐν ταῖς πόλεσιν, εἰ προσήκειν αὐτοῖς ἡγοῦνται μέγα φρονεῖν, μηδὲν πώποθεν ὑπὲρ τηλικούτων πραγμάτων μήτ' εἰπεῖν μήτ' ἐνθυμηθῆναι δυνηθέντες. Ἐχοῦν γὰρ αὐτούς, εἴπερ ἡσαν ἄξιοι τῆς παρούσης δόξης, ἀπάντων ἀφεμένους τῶν ἀλλων περὶ τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς τοὺς βαρβάρους εἰσηγεῖσθαι καὶ συμβουλεύειν. Τυχὸν μὲν γὰρ ἂν τι συνεπέραντα εἰ δὲ καὶ προαπεῖπον, ἀλλ' οὖν τούς γε λόγους ὕσπερ χρησμοὺς εἰς τὸν ἐπιούντα χρόνον ἂν κατέλιπον. Νῦν δὲ οἱ μὲν ἐν ταῖς μεγίσταις δόξαις δοντες ἐπιμικροῖς σπουδάζουσιν, ἡμῖν δὲ τοῖς τῶν πολιτῶν ἐξεστηκόσιν περὶ τηλικούτων πραγμάτων συμβουλεύειν παραλελοίπασιν.

ποιό κακό δὲν ἔπεισε ἀπάνω τους! Πάντα εἶναι πολλές οἱ συμφορές στὸ φυσικὸ τοῦ ἀνθρώπου, ἐπινοήσαμε καὶ ἐμεῖς ἀκόμα περισσότερες ἀπὸ τὶς ἀναπόφευκτες: Δημιουργήσαμε στὸν ἵδιο τὸν ἑαυτό¹⁶⁸ μᾶς πολέμους καὶ ἐπαναστάσεις, ὡστε ἄλλοι νὰ γάνωνται παράνομα μέσα στὴν ἴδια τους τὴ χώρα, ἄλλοι σὲ ζένους τόπους νὰ περιφέρωνται ἄθλιοι μαζὶ μὲ τὰ παιδιὰ καὶ τὶς γυναῖκες τους, τέλος πολλοὶ ἀπὸ τὴ φτώχια καὶ τὴ στέρηση νὰ ὑποχρεώνωνται νὰ ὑπηρετῶνται τὸν ἔχθρὸν καὶ νὰ πεθαίνουν πολεμώντας μὲ τοὺς φίλους. Γιὰ τὴν κατάσταση αὐτὴν κανεὶς ποτὲ δὲν ἀγανάγτησε! Γιὰ τὰ φανταστικὰ βέβαια δράματα, ποὺ συνθέτουν καὶ παρουσιάζουν οἱ τραγικοὶ ποιητές, ὅλοι νιώθουν τὴν ὑποχρέωση νὰ συγκινοῦνται καὶ νὰ κλαῖνονται ὅμως βλέπουν μπροστὰ στὰ μάτια τους νὰ διαδραματίζωνται τραγωδίες ἀληθινές, φριγτὲς καὶ ἀναρίθμητες, αὐτές ποὺ φέρνει τοῦ πολέμου ἡ κατάρα, τόσο μακριὰ βρίσκονται ἀπὸ τὸ νὰ νιώσουν λύπη, ὡστε πιότερο χαίρονται γιὰ τὸ κακὸ ποὺ προξενεῖ ὁ ἕνας στὸν ἄλλο παρὰ γιὰ τὴν προσωπικὴ τους εύτυχία.

Δὲν ἀποκλείεται ὡστόσο καὶ νὰ γελάσουν μερικοὶ μὲ τὴν ἀφέλειά¹⁶⁹ μου, ποὺ κάθομαι ἐδῶ πέρα καὶ δόδύρομαι γιὰ τὴ δυστυχία ἀτομικῶν περιπτώσεων σὲ τέτοιες περιστάσεις, ὅπου ἡ Ἰταλία ὅλη ἔχει γίνει ἄνω κάτω¹²⁸, ἡ Σικελία ὑποδουλώθηκε¹²⁴, τόσες πόλεις ἔχουν παραδοθῆ στὸ βάρβαρο¹²⁵ καὶ ὅλη ἡ ὑπόλοιπη Ἑλλάδα βρίσκεται πιὰ μπροστὰ σὲ ἔσχατους κινδύνους.

¹²⁸ Απορῷ μάλιστα καὶ μὲ τὴ στάση ποὺ κρατοῦν οἱ διάφοροι ἥγετοι¹⁷⁰ τες στὶς πόλεις τὶς ἑλληνικές. Νομίζουν πῶς ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ νιώθουν περηφάνια, τὴ στιγμὴ ποὺ ποτὲ δὲν μπόρεσαν οὔτε νὰ ποῦν, καὶ οὔτε καὶ νὰ στοχαστοῦν τίποτα γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ ποὺ ἔχει τόση σημασία. "Επρεπε δηλαδὴ αὐτοῖ, ἀν ἀξίζαν πραγματικὰ τὴ φήμη ποὺ ἔχουν τώρα, νὰ ἀφήσουν κατὰ μέρος κάθε ἄλλο ζητήμα καὶ νὰ καταπιαστοῦν νὰ δώσουν γνώμη μονάχα γιὰ τὸν πόλεμο μὲ τοὺς βαρβάρους.

Δὲν ἀποκλείεται νὰ ἔφερναν κάποιο θετικὸ ἀποτέλεσμα· καὶ στὴν περιπτωση ὅμως ποὺ θὰ ξταν ὑποχρεωμένοι νὰ ἀπογοητευθοῦν, θὰ ἀφηναν τὰ λόγια τους χρῆσμοὺς γιὰ τὶς μελλούμενες γενιές. Τώρα ὅμως αὐτοὶ ποὺ ἔχουν τὴ δόξα τὴ μεγάλη καταπιάνονται περισπούδαστα μὲ τὰ ἀσήμαντα ζητήματα καὶ ἀφήνουνε σ' ἐμᾶς, ποὺ δὲν ἔχω με σχέση μὲ τὴν πολιτική, τὴ φροντίδα νὰ δίνουμε συμβουλὲς γιὰ θέματα μὲ τόση σπουδαιότητα.

172 Οὐ μὴν ἀλλ᾽ ὅσῳ μικροψυχότεροι τυγχάνουσιν ὅντες οἱ προ-
εστῶτες ἡμῶν, τοσούτῳ τοὺς ἄλλους ἐρρωμενεστέρως δεῖ σκο-
πεῖν, ὅπως ἀπαλλαγησόμεθα τῆς παρούσης ἔχθρας. Νῦν μὲν γὰρ
μάτην ποιούιεθα τὰς περὶ τῆς εἰρήνης συνθήκας· οὐ γὰρ διαλούμεθα
τοὺς πολέμους, ἀλλ᾽ ἀναβαλλόμεθα καὶ περιμένομεν τοὺς καιροὺς ἐν
173 οἷς ἀνήκεστόν τι κακὸν ἀλλήλους ἐργάσασθαι δυνησόμεθα. Δεῖ δὲ
ταύτας τὰς ἐπιβουλὰς ἐκποδὼν ποιησαμένους ἐκείνοις τοῖς ἔργοις
ἐπιχειρεῖν ἐξ ὧν τάς τε πόλεις ἀσφαλέστερον οἰκήσομεν καὶ πιστότε-
ρον διακεισόμεθα πρὸς ἡμᾶς αὐτούς.⁷ Εστι δὲ ἀπλοῦς καὶ δάδιος δ λό-
γος δ περὶ τούτων οὕτε γὰρ εἰρήνην οἶόν τε βεβαίαν ἀγαγεῖν ἦν
μὴ κοινῇ τοῖς βαρβάροις πολεμήσωμεν, οὕθ' δμονοῦσαι τοὺς "Ελληνας
πρὸν ἀν καὶ τὰς ὠφελείας ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ τοὺς κινδύνους πρὸς τοὺς
174 αὐτοὺς ποιησώμεθα. Τούτων δὲ γενομένων καὶ τῆς ἀπορίας τῆς
περὶ τὸν βίον ἡμῶν ἀφαιρεθείσης, ἥ καὶ τὰς ἑταϊρίας διαλύει καὶ τὰς
συγγενείας εἰς ἔχθραν προάγει καὶ πάντας ἀνθρώπους εἰς πολέμους
καὶ στάσεις καθίστησιν, οὐκ ἔστιν ὅπως οὐχ δμονοῦσομεν καὶ τὰς
εννοίας ἀληθινὰς πρὸς ἡμᾶς αὐτούς ἔξομεν.⁸ Ων ἔνεκα περὶ παντὸς
ποιητέον ὅπως ὡς τάχιστα τὸν ἐνθένδε πόλεμον εἰς τὴν ἥπειρον διο-
ριοῦμεν, ὡς μόνον ἀν τοῦτ' ἀγαθὸν ἀπολαύσαμεν τῶν κινδύνων τῶν
πρὸς ἡμᾶς αὐτούς, εἰ ταῖς ἐμπειρίαις ταῖς ἐκ τούτων γεγενημέναις
πρὸς τὸν βάρβαρον καταχρήσασθαι δόξειεν ἡμῖν.

175 Ἀλλὰ γὰρ ἵσως διὰ τὰς συνθήκας ἔξιον ἐπισχεῖν, ἀλλ' οὐκ
ἐπειχθῆναι καὶ θάττον ποιήσασθαι τὴν στρατείαν. Δι' ἃς αἱ μὲν ἥλεν-
θερωμέναι τῶν πόλεων βασιλεῖ χάριν ἵσασιν, ὡς δὲ ἐκεῖνον τυχοῦ-
σαι τῆς αὐτονομίας ταύτης, αἱ δὲ ἐκδεδομέναι τοῖς βαρβάροις μάλιστα
μὲν Λακεδαιμονίοις ἐπικαλοῦσιν, ἐπειτα δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς με-
τασχοῦσι τῆς εἰρήνης, ὡς ὑπὸ τούτων δουλεύειν ἡναγκασμέναι. Καὶ
Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Αλλὰ ὅσο πιὸ μικρόψυχοι εἶναι οἱ ἀρχηγοί μας, τόσο πιὸ σο-¹⁷² βαρὰ καὶ πιὸ ἀποφασιστικὰ πρέπει νὰ ἔξετάζουν οἱ ἄλλοι τὸν τρόπο ποὺ θὰ ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ τὶς ἔχθρες ποὺ μᾶς βασανίζουν τώρα. Γιατὶ τώρα βέβαια μάταια κάνωμε συνθῆκες γιὰ εἰρήνη! Στὴν πραγματικότητα δὲ ματαιώνομε δριστικὰ τὸν πόλεμο· μόνο τὸν ἀναβάλλομε, καὶ περιμένομε τὴν εὐκαιρία τὴν καλή, ποὺ θὰ ἔχουμε τὴ δύναμη νὰ καταφέρωμε ὁ ἔνας στὸν ἄλλο κάποιο χτύπημα ἀνεπανόρθωτο!...

"Ομως εἶναι ἀνάγκη νὰ βγάλουμε ἀπὸ τὴ μέση τὰ σχέδια τὰ¹⁷³ ὕπουλα καὶ νὰ καταπιαστοῦμε ἐπιτέλους μονάχα μὲ τὰ ἔργα ποὺ θὰ μᾶς ἐπιτρέψουνε νὰ ζοῦμε μὲς στὶς πόλεις μας μὲ ἀσφάλεια μεγαλύτερη καὶ νὰ ἔχωμε ἀνάμεσά μας ἐμπιστοσύνη περισσότερη. Βέβαια νὰ ἀναπτυχθῇ τὸ θέμα αὐτὸν εἶναι ἀπλὸ καὶ εύκολο: Δηλαδὴ εἶναι ἀδύνατο νὰ ἔξασφαλίσωμε μιὰ σίγουρη εἰρήνη, ὅμα δὲν πολεμήσωμε ὅλοι μαζὶ ὅμορφων τοὺς Πέρσες· ἀδύνατο νὰ ὅμονοήσουν οἱ "Ελληνες, προτοῦ πεισθοῦν καὶ τὶς ὡφέλειες ὅλοι μαζὶ καὶ ἀπὸ τὸν ίδιο ἔχθρο νὰ ἐπιζητοῦνε καὶ τοὺς πολέμους πάλι ὅλοι μαζὶ καὶ μὲ τὸν ίδιο ἀντίπαλο νὰ κάνουν.

Καὶ ὅταν γίνουν ὅλα αὐτὰ καὶ λείψῃ ἀπὸ τὴ μέση ἡ φτώχια¹⁷⁴ ἡ φοβερή, ποὺ καταστρέφει τὶς φιλίες καὶ ὀδηγεῖ τοὺς συγγενεῖς σὲ ἀμάχεις, ἀναστατώνει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ φέρνει τοὺς πολέμους, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ μὴν ὅμονοήσωμε καὶ νὰ μὴν νιώθωμε ἀγάπη ἀληθινὴν ὁ ἔνας γιὰ τὸν ἄλλο. Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους πρέπει νὰ κάνωμε τὸ πᾶν, γιὰ νὰ μεταφερθῇ τὸ γρηγορώτερο ἀπὸ δῶ ὁ πόλεμος στὸ χῶρο τῆς Ασίας. Εἶναι τὸ μόνο ἀγαθὸ ποὺ θὰ ἤταγι δυνατὸ ἵσως νὰ βγάλωμε ἀπὸ τοὺς ἀνόσιους πολέμους μεταξύ μας, ἢν θὰ τὸ ἀποφασίζαμε ἐπιτέλους νὰ ἔκμεταλλευτοῦμε ἐνάντια στοὺς βαρβάρους γιὰ τὸ δικό μας τὸ καλὸ τὴν πικρὴ πείρα ποὺ μᾶς ἔξασφάλισαν ἐδῶ.

'Αλλά, θὰ πῆτε, θὰ πρέπη ἵσως ἔξαιτίας τῆς συνθήκης¹⁷⁵ νὰ συγκρατηθοῦμε, νὰ μὴ βιαστοῦμε καὶ νὰ μὴν κάνωμε τὴν ἐκστρατεία νωρίτερα ἀπὸ τὴν ὥρα τῆς. "Αλλωστε οἱ πόλεις ποὺ ἀπόχτησαν αὐτονομία μὲ τὴ συνθήκη αὐτὴν νιώθουν εὔγνωμοσύνη γιὰ τὸ βασιλιά, γιατὶ σ' αὐτὸν χρωστοῦν αὐτὴ τὴν αὐτονομία· καὶ ὅσες πάλιν ἔχουν παραδοθῆ στὰ χέρια τῶν βαρβάρων δὲν τὰ βάζουν παρὰ μὲ τοὺς Σπαρτιάτες πρῶτα καὶ ὕστερα μὲ τοὺς ἄλλους ποὺ ὑπόγραψαν μαζὶ τους τοὺς δρους τῆς εἰρήνης, γιατὶ πιστεύουν πῶς αὐτοὶ εἶναι ἡ αἵτια ποὺ τοὺς ἀνάγκα-

Τὸ χρέος νὰ
καταλυθῇ ἡ
Ἐλοήγη τοῦ
Ἀνταλκέδα.

τοι πᾶς οὐ χρὴ διαλύειν ταύτας τὰς ὅμολογίας, ἐξ ὅν τοιαύτη δόξα γέγονεν, ὡς ὁ μὲν βάρβαρος κήδεται τῆς Ἑλλάδος καὶ φύλαξ τῆς εἰρήνης ἔστιν, ἡμῶν δὲ τινές εἰσιν οἱ λυμανόμενοι καὶ κακῶς ποιοῦντες αὐτήν; Ὁ δὲ πάντων καταγελαστότατος, ὅτι τῶν γεγραμμένων ἐν ταῖς ὅμολογίαις τὰ χείριστα τυγχάνομεν διαφυλάττοντες.

Ἄλλον γὰρ αὐτορόμους ἀφίησι τάς τε νήσους καὶ τὰς πόλεις τὰς ἐπὶ τῆς Εὐρώπης, πάλαι λέλυται καὶ μάτην ἐν ταῖς στήλαις ἔστιν ἢ διασχύνην ἡμῖν φέρει καὶ πολλοὺς τῶν συμμάχων ἐκδέδωκεν, ταῦτα δὲ κατὰ χώραν μένει καὶ πάντες αὐτὰ κύρια ποιοῦμεν, ἢ χρῆν ἀναιρεῖν καὶ μηδὲ μίαν ἐᾶν ἡμέραν, νομίζοντας προστάγματα καὶ μὴ συνθήκας εἶναι. Τίς γὰρ οὐκ οἴδεν, ὅτι συνθῆκαι μέν εἰσιν, αἴτιες ἂν τοσούς καὶ κοινῶς ἀμφοτέροις ἔχωσιν, προστάγματα δὲ τὰ τοὺς ἑταῖρους ἐλαττοῦντα παρὰ τὸ δίκαιον; Διὸ καὶ τῶν πρεσβευσάντων ταύτην τὴν εἰρήνην δικαίως ἄν κατηγοροῦμεν, ὅτι πεμφθέντες ὑπὸ τῶν Ἑλλήρων ὑπὲρ τῶν βαρβάρων ἐποιήσαντο τὰς συνθήκας. Ἐχοῦν γὰρ αὐτούς, εἴτ' ἐδόκει τὴν αὐτῶν ἔχειν ἐκάστους, εἴτε καὶ τῶν δοριαλώτων ἐπάρχειν, εἴτε τούτων κρατεῖν ὅν ὑπὸ τὴν εἰρήνην ἐτυγχάνομεν ἔχοντες, ἢν τι τούτων δρισαμένους καὶ κοινὸν τὸ δίκαιον ποιησαμένους, οὕτω συγγράφεσθαι περὶ αὐτῶν. Νῦν δὲ τῇ μὲν ἡμετέρᾳ πόλει καὶ τῇ Λακεδαιμονίῳ οὐδεμίαν τιμὴν ἀπένειμαν, τὸν δὲ βάρβαρον ἀπάσης τῆς Ἀσίας δεσπότην κατέστησαν, ὥσπερ ὑπὲρ ἐκείνου πολεμησάντων ἡμῶν ἢ τῆς μὲν Περσῶν ἀρχῆς πάλαι καθεστηκίας, ἡμῶν δὲ ἀρτὶ τὰς πόλεις κατοικούντων, ἀλλ' οὐκ ἐκείνων μὲν τεωστὶ ταύτην τὴν τιμὴν ἐχόντων, ἡμῶν δὲ τὸν ἀπαντα κρόνον ἐν τοῖς Ἑλλησι δυναστευόντων. Οἷμαι δὲ ἐκείνως εἰπὼν μᾶλλον δηλώσειν τίνε περὶ ἡμᾶς ἀτιμίαν γεγενημένην καὶ τὴν τοῦ βασιλέως πλεονεξίαν.

σε νὰ γίνουν οἱ σκλάβοι τῶν βαρβάρων. Μὰ ἔνας ἀκόμα λόγος παραπάνω νὰ διαλύσωμε ἀμέσως τὴ συμφωνία αὐτή, ποὺ δημιούργησε μιὰ τέτοια γνώμη ἀπαράδεχτη : "Οτι δῆθεν ὁ βάρβαρος νοιάζεται τὴν Ἑλλάδα καὶ προστατεύει τὴν εἰρήνη¹²⁷, ἐνῷ μερικοὶ ἀπὸ μᾶς εἶναι αὐτοὶ ποὺ τὴ λυμαίνονται καὶ τὴν καταστρέφουν.

Καὶ τὸ πιὸ καμικὸ ἀπὸ ὅλα, ἀπὸ τὰ ἄρθρα τῆς συνθήκης περισ- 176 σότερο σεβόμαστε ἑκεῖνα ποὺ εἶναι τὰ χειρότερα γιὰ μᾶς: Αὐτὰ ποὺ δίνουν στὰ νησιά μας καὶ στὶς πόλεις τῆς Εύρωπης τὴν αὐτονομία ἀπὸ πολὺν καιρὸ τώρα καταπατήθηκαν¹²⁸ καὶ ἀδικα ἀναφέρονται μέσα στὶς στῆλες¹²⁹ τῆς συνθήκης ἑκεῖνα ὅμως ποὺ εἶναι ἡ ντροπή μας καὶ ποὺ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς συμμάχους μας ἔχουν ρίξει στὴ σκλαβιά, μένουν στὴ θέση τους ἀκλόνητα καὶ τὰ σεβόμαστε ἀπόλυτα· καὶ ὅμως θὰ ἔπρεπε νὰ τὰ καταστρέψωμε ἀμέσως, νὰ μὴν τὰ ἀφήσωμε οὔτε μιὰ μέρα, νομίζοντάς τα διαταγὲς τοῦ βασιλιᾶ καὶ ὅχι ἄρθρα ισότιμης συνθήκης. Ποιός τάχα δὲν τὸ ξέρει ὅτι συνθήκη ἔχομε, ὅταν ὑπάρχη ἀπόλυτη ισότητα¹³⁰ καὶ ἀμεροληψία καὶ γιὰ τὶς δυὸ μερίδες ποὺ συμβάλλονται, καὶ διαταγή, διταν τὸ ἔνα μέρος ἀπὸ τὰ δυὸ ἀδικα μειονεκτῆ γιὰ ὅφελος τοῦ ἄλλου;

Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἀκριβῶς ἔχομε ὅλο τὸ δικαίωμα νὰ καταγγεί- 177 λωμε τοὺς πρέσβεις ποὺ διαπραγματεύτηκαν αὐτὴ τὴν εἰρήνη, ἐπειδή, ἐνῷ τοὺς ἔστειλαν οἱ "Ἐλληνες, ὑπόγραψαν συνθήκη ποὺ μόνο τοὺς βαρβάρους εύνοεῖ. 'Ωστόσο, εἴτε πίστευαν πῶς ὁ καθένας ἔπρεπε νὰ διαφεντεύῃ μόνο τὴ δικιά του πόλη εἴτε νὰ ἔξουσιάζῃ καὶ τὶς χῶρες ποὺ καταχθήθηκαν στὸν πόλεμο ἥ καὶ νὰ ἀρκεστῇ στὶς κτήσεις ποὺ εἶχε στὰ χρόνια τῆς εἰρήνης, αὐτοὶ εἶχανε χρέος νὰ ὀρίσουν μιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς αὐτὲς λύσεις καὶ νὰ ὑπογράψουν τὴ συνθήκη μὲ πνεῦμα ἀπόλυτης ισοτιμίας καὶ δικαιοσύνης.

Τώρα ὅμως τόσο στὴν πόλη τὴ δικιά μας ὅσο καὶ στῶν Σπαρ- 178 τιατῶν δὲν ἀναγνώρισαν καμιὰ τιμῆ ἀντίθετα ὅρισαν τὸ βάρβαρο δεσπότη ὅλης τῆς 'Ασιας, σὰ νὰ εἶχαμε πολεμήσει ἐμεῖς γιὰ λογαριασμό του ἥ σὰ νὰ ἤτανε πολὺ παλιὰ ἥ ἔξουσία τῶν Περσῶν καὶ ἐμεῖς μόλις ποὺ κατοικήσαμε στὶς πόλεις μας· σὰ νὰ μὴν πῆραν τὴν τιμὴ αὐτὴ τώρα στὰ τελευταῖα καὶ σὰ νὰ μὴν εἶχαμε ἐμεῖς ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια τὴν ἔξουσία στὴν 'Ἑλλάδα.

"Ἐχω μάλιστα τὴ γνώμη ὅτι μὲ αὐτὰ ποὺ τώρα θὰ σᾶς πῶ θὰ 179 ἀποδείξω καθαρὰ τόσο τὴν προσβολὴ ποὺ ἔγινε σ' ἐμᾶς ὅσο καὶ τὰ

Τῆς γὰρ γῆς ἀπάσης τῆς ὑπὸ τῷ κόσμῳ κειμένης δίχα τετμημένης καὶ τῆς μὲν Ἀσίας, τῆς δὲ Εὐρώπης καλούμένης, τὴν ἡμίσειαν ἐκ τῶν συνθηκῶν εἴληφεν, ὥσπερ πρὸς τὸν Δία τὴν χώραν νεμόμενος, ἀλλ' 180 οὐ πρὸς ἀνθρώπους τὰς συνθήκας ποιεύμενος. Καὶ ταύτας ἡμᾶς ἡγάγκασεν ἐν στήλαις λιθίναις ἀναγράφαντας ἐν τοῖς κοινοῖς τῶν ἑρῷων καταθεῖναι, πολὺ κάλλιον τρόπαιον τῶν ἐν ταῖς μάχαις γιγνομένων· τὰ μὲν γὰρ ὑπὲρ μικρῶν ἔργων καὶ μιᾶς τύχης ἐστίν, αὗτα δὲ ὑπὲρ ἄπαντος τοῦ πολέμου καὶ καθ' ὅλης τῆς Ἑλλάδος ἐστήκασιν.

181 ‘Υπὲρ ὃν ἄξιον ὁργίζεσθαι καὶ σκοπεῖν ὅπως τῶν τε γεγενημένων δίκην ληφόμεθα καὶ τὰ μέλλοντα διορθωσόμεθα. Καὶ γὰρ αἰσχρὸν ἰδίᾳ μὲν τοῖς βαρβάροις οἰκέταις ἄξιον χρῆσθαι, δημοσίᾳ δὲ τοσούτους τῶν συμμάχων περιορᾶν αὐτοῖς δουλεύοντας, καὶ τοὺς μὲν περὶ τὰ Τρωϊκὰ γενομένους μιᾶς γνωρικὸς ἀρπασθείσης οὕτως ἀπαντας συνοργισθῆναι τοῖς ἀδικηθεῖσιν ὥστε μὴ πρότερον παύσασθαι πολεμοῦντας, πρὸν τὴν πόλιν ἀνάστατον ἐποίησαν τοῦ τολμήσαντος ἐξαμαρτεῖν, ἡμᾶς δὲ ὅλης τῆς Ἑλλάδος ὑβριζομένης μηδεμίᾳ ποιήσασθαι κοινὴν τιμωρίαν, ἐξὸν ἡμῖν εὐχῆς ἄξια διαποάξιασθαι. Μόνος γὰρ οὗτος ὁ πόλεμος εἰρίγνης κρείττων ἐστίν, θεωρίᾳ μὲν μᾶλλον ἡ στρατεία προσεοικώς, ἀμφοτέροις δὲ συμφέρων καὶ τοῖς ἥσυχίαν ἄγειν καὶ τοῖς πολεμεῖν ἐπιθυμοῦσιν. Ἐξείν γὰρ ἀν τοῖς μὲν ἀδεῶς τὰ σφέτερον αὐτῶν καρποῦσθαι, τοῖς δὲ ἐκ τῶν ἀλλοτρίων μεγάλους πλούτους κατακτήσασθαι.

183 Πολλαχῇ δὲ ἀν τις λογιζόμενος εὖροι ταύτας τὰς πράξεις μάθημα ποιούθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πλεονεκτήματα πού ἀποκόμισε ὁ Πέρσης βασιλιάς. Δηλαδὴ εἶναι γνωστὸ πῶς ὅλη ἡ γῆ πού σκέπει ὁ οὐρανὸς εἶναι μοιρασμένη σὲ δύο μεγάλα τμήματα¹³¹ — τὸ ἔνα τὸ λέν 'Ασία, τὸ ἄλλο Εύρώπη. Ὁ βασιλιάς μὲ τὴ γνωστὴ συνθήκη πῆρε στὴν ἔξουσία του τὸ μισὸ μέρος ὅλοκληρης τῆς γῆς, σὰ νὰ ἔχαμε τὴ μοιρασία τοῦ κόσμου μὲ τὸ Δία¹³² καὶ ὅχι ἴσοτιμη συνθήκη μὲ ἀνθρώπους. Καὶ ὅτερα αὐτὴ τὴ θλιβερὴ 180 συνθήκη μᾶς ὑποχρέωσε νὰ τὴ χαράξουμε σὲ στῆλες λίθινες καὶ νὰ τὴν καταθέσουμε στὰ πανελλήνια ἱερά, σὰν τρόπαιο πολὺ λαμπρότερο γι' αὐτὸν ἀπὸ ὅσα στήνονται στὶς μάχες. Καὶ πράγματι, αὐτὰ τὰ τελευταῖα εἶναι γιὰ κατορθώματα περιορισμένης σημασίας καὶ ἀποτελέσματα μιᾶς ἵσως τυχερῆς στιγμῆς· οἱ στῆλες ὅμως προβάλλουν τὸ ἀποτέλεσμα ἐνὸς πολέμου μακροχρόνιου σὲ βάρος ὅλης τῆς Ἐλλάδας.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Γιὰ ὅλα αὐτὰ οὐ πρέπη νὰ μᾶς πιάσῃ ἡ ἀγανάκτηση καὶ νὰ κοι- 181 τάξωμες νὰ βροῦμε τρόπο νὰ πάρωμε ἐκδίκηση γιὰ ὅσα πάθαμε στὸ παρελθόν καὶ νὰ ταχτοποιήσωμε τὰ πράγματα στὸ μέλλον. Στὸ κάτω κάτω εἶναι ντροπὴ σὸν ἰδιώτης ὁ καθένας νὰ ἔχωμε στὰ σπίτια μας γιὰ δούλους τοὺς βαρβάρους, καὶ ἀπὸ τὴν ἀλλη ἐπίσημα σὰν κράτος νὰ ἀφήνωμε τόσους ἀπὸ τοὺς συμμάχους μας νὰ εἶναι δοῦλοι ἐκείνων· εἶναι ντροπὴ αὐτοὶ ποὺ ζήσανε στὰ χρόνια τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, γιὰ τὸ χατήρι μιᾶς γυναικας ποὺ τοὺς κλέψανε, νὰ νιώσουν τόσο ὅλοι μαζὶ τὴν προσβολὴ ποὺ ἔγινε, ὥστε νὰ μὴν τὸν σταματήσουντε τὸν πόλεμο, παρὰ μονάχα ἀφοῦ κατάστρεψαν ἀπ' τὰ θεμέλια τὴν πόλην αὐτοῦ ποὺ τόλμησε νὰ τοὺς προσβάλῃ, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἐμεῖς σήμερα, 182 τὴ στιγμὴ ποὺ καταξεντείζεται διλόκληρη ἡ Ἐλλάδα, νὰ μὴν τοὺς ἐπιβάλωμε ὅλοι μαζὶ μιὰ τιμωρία — ἐνῶ εἶναι στὸ χέρι μας νὰ πραγματοποιήσουμε ἀκόμα καὶ τὴν τολμηρότερη εὐχὴ μας. Ἔξαλλου μόνο ἔνας τέτοιος πόλεμος εἶναι ἀπὸ τὴν εἰρήνη προτιμότερος: Μοιάζει μὲ πανηγυρικὴ πομπὴ¹³³ παρὰ μὲ ἐκστρατεία καὶ εἶναι ὀφέλιμος καὶ γιὰ ὅσους θέλουν τὴν ἡσυχία τους καὶ γιὰ κείνους ποὺ ἐπιθυμοῦν τὸν πόλεμο. Ἔξασφαίζει, βλέπετε, τὴ δυνατότητα στοὺς πρώτους νὰ ἀπολαμβάνουν χωρὶς φόβο τὰ ἀγαθά τους, στοὺς δὲλλους πάλι νὰ ἀπογήσουν πλούτη πολλὰ ἀπὸ τὶς ξένες χῶρες.

Ύλικὰ καὶ ηθικὰ ὅφελη ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία.

Μὰ καὶ ἀπὸ κάθε ἀποφῆ ἀν τὸ συλλογιστὴ κανεὶς στὰ σοβαρά, 183

λιστα λνσιτελούσας ήμιν. Φέρε γάρ, πρὸς τίνας χρὴ πολεμεῖν τὸν μηδεμιᾶς πλεονεξίας ἐπιθυμοῦντας, ἀλλ’ αὐτὸ τὸ δίκαιον σκοποῦντας ; Οὐ πρὸς τὸν καὶ πρότερον κακῶς τὴν Ἑλλάδα ποιήσαντας καὶ νῦν ἐπιβούλευοντας καὶ πάντα τὸν χρόνον οὕτω πρὸς ήμᾶς διακειμένους ;

184 Τίσιν δὲ φθονεῖν εἰκός ἔστιν τὸν μὴ παντάπασιν ἀνάδροις διακειμένους, ἀλλὰ μετρίως τούτῳ τῷ πράγματι χρωμένους ; Οὐ τοῖς μείζονις μὲν τὰς δυναστείας ἡ κατ’ ἀνθρώπους περιβεβλημένοις, ἐλάττονος δ’ ἀξίοις τῶν παρ’ ήμιν δυστυχόντων ; Ἐπὶ τίνας δὲ στρατεύειν [μᾶλλον] προσήκει τὸν ἄμα μὲν εὐσεβεῖν βουλομένους, ἄμα δὲ τοῦ συμφέροντος ἐνθυμουμένους ; Οὐκ ἐπὶ τὸν καὶ φύσει πολεμίοντας καὶ πατρικοὺς ἐχθροὺς, καὶ πλεῖστα μὲν ἀγαθὰ κεκτημένους, ἥκιστα δ’ ὑπὲρ αὐτῶν ἀμύνεσθαι δυναμένους ; Οὐκοῦν ἐκεῖνοι πᾶσι τούτοις ἔνοχοι τυγχάνοντιν ὅντες. Καὶ μὴν οὐδὲ τὰς πόλεις λυπήσομεν στρατιώτας ἐξ αὐτῶν καταλέγοντες, δὲ νῦν ἐν τῷ πολέμῳ τῷ πρὸς ἀλλήλους διχληρότατόν ἔστιν αὐταῖς πολὺ γὰρ οἷμαι σπανιωτέρους ἔσεσθαι τὸν μένειν ἐθελήσοντας τῶν συνακολούθειν ἐπιθυμησόντων.

Τίς γὰρ οὕτως ἡ νέος ἡ παλαιὸς ὁρθυμός ἔστιν, ὅστις οὐ μετασχεῖν βουλήσεται ταύτης τῆς στρατιᾶς τῆς ὑπὸ Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων στρατηγούμενης, ὑπὲρ δὲ τῆς τῶν συμμάχων ἐλευθερίας ἀθροιζομένης, ὑπὸ δὲ τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης ἐκπεμπομένης, ἐπὶ δὲ 185 τὴν τῶν βαρβάρων τιμωρίαν πορευομένης ; Φήμην δὲ καὶ μνήμην καὶ δόξαν πόσην τινὰ χρὴ νομίζειν ἡ ζῶντας ἔξειν ἡ τελευτήσαντας καταλείψειν τὸν μὲν τοῖς τοιούτοις ἔργοις ἀριστεύσαντας ; "Οπου γάρ οἱ πρὸς Ἀλέξανδρον πολεμήσαντες καὶ μίαν πόλιν ἐλόντες τοιούτων ἐπαίνων ἡξιώθησαν, ποίων τινῶν χρὴ προσδοκᾶν ἐγκωμίων τεύξεσθαι τὸν δῆλης τῆς Ἀσίας κρατήσαντας ; Τίς γὰρ ἡ τῶν ποιεῖν δυναμένων ἡ τῶν λέγειν ἐπισταμένων οὐ πονήσει καὶ φιλοσοφήσει βου-

θὰ βρῆ πώς τέτοιες πράξεις μᾶς ὡφελοῦν πάρα πολύ. Καὶ πράγματι, μὲ ποιούς πρέπει νὰ πολεμοῦν οἱ ἀνθρωποι ποὺ δὲν κατέχονται ἀπὸ καμιὰ διάθεση πλεονεξίας, ἀλλὰ κοιτοῦν μόνο τὸ δίκαιο; Δὲν πρέπει νὰ τὰ βάζουν μὲ αὐτοὺς ποὺ καὶ παλιότερα ἔβλαψαν τὴν Ἑλλάδα καὶ τώρα πάλι τὴν ἔχουνε στὸ μάτι καὶ ὅλο τὸν καιρὸ τρέφουν ἐναντίον μας αἰσθήματα μονάχα μίσους; Ποιούς εἶναι φυσικὸ νὰ φθονοῦν ὅσοι 184 δὲν ἔχουν χάσει ἀκόμα τὸ φιλότιμό τους ἐντελῶς, ἀλλὰ διατηροῦν μιὰ στάλα ἀξιοπρέπειας; Δὲν πρέπει νὰ μισοῦν ἐκείνους ποὺ ἔχουν φορτωθῆ ἔξουσία μεγαλύτερη ἀπὸ ὅση γίνεται νὰ σηκώσῃ ἡ φύση ἡ ἀνθρώπινη, μόλιο ποὺ ἡ ἀξία τους δὲ φτάνει οὕτε τοὺς πιὸ ὀθλιούς δικούς μας; Καὶ ἐναντίον τίνων ἔχουνε χρέος νὰ ἐκστρατεύουν αὐτοὶ ποὺ θέλουνε νὰ δείχνουν εὐσέβεια, μὰ δὲν ξεχνοῦν οὕτε στιγμὴ καὶ τὸ συμφέρο τους; "Οχι ἐναντίον ἐκείνων ποὺ εἶναι φυσικοὶ καὶ προαιώνιοι ἐχθροί, ποὺ ἔχουν ἀποχήσει ἀμέτρητα ἀγαθά, μὰ δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ τὰ ὑπερασπίσουν;" Εἰ λοιπόν, δόλους αὐτοὺς τοὺς ὅρους τοὺς συγκεντρώουν ἀπάνω τους οἱ Πέρσες.

"Ἀλλωστε οὕτε καὶ τὶς πόλεις μας πρόκειται νὰ λυπήσουμε στρα- 185 τολογώντας στρατιῶτες ἀπὸ αὐτές, πράγμα ποὺ τώρα, στὸν πόλεμο ποὺ κάνουν μεταξύ τους, ἀναμφισβήτητα τοὺς εἶναι ὀχληρότατο. Εἴ- μαι μάλιστα βέβαιος ὅτι πολὺ λιγότεροι θὰ θέλουνε νὰ μείνουν ἀπὸ ὅσους θὰ ἔχουν τὴ λαχτάρα νὰ πάρουν μέρος στὴν ἐκστρατεία αὐτή. Ποιός τάχα νέος ἦ καὶ ἡλικιωμένος θὰ εἶναι τόσο ἀδιάφορος, ὥστε νὰ μὴ δεχτῇ νὰ πάρῃ μέρος σ' αὐτὸ τὸ στράτευμα ποὺ θὰ τὸ διευθύνουνε μαζὶ Σπαρτιάτες καὶ Ἀθηναῖοι, ποὺ ὅργανώνεται γιὰ τὴν ἐλευθερία τῶν συμμάχων, ποὺ ξεκινάει μὲ τὶς εὐχές ὅλης ἀνεξαιρέτως τῆς Ἑλλάδας, ποὺ ἔχει σκοπὸ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς βαρβάρους; Ἀλλὰ καὶ 186 πόση φήμη, τὶ θύμηση θαυμάσια, πόση δόξα πρέπει νὰ φανταστοῦμε ὅτι θὰ ἀποχήσουν ὅσο θὰ εἶναι ζωντανοί, ἢ θὰ ἀφήσουν πίσω τους, ἂν θὰ πεθάνουν, ὅσοι θὰ ξεχωρίσουν σὲ ἔναν ἀγώνα τόσο Ἱερό; Καὶ ἀφοῦ ἐκεῖνοι ποὺ πολέμησαν μονάχα τὸν Ἀλέξανδρο¹³⁴ καὶ δὲν κυρίευσαν παρὰ μιὰ πόλη μόνο ἀξιώθηκαν τέτοιους λαμπροὺς ἐπαίνους, ποιά ἀνείπωτα ἐγκώμια πρέπει νὰ περιμένωμε πώς θὰ δεχτοῦν αὐτοὶ ποὺ θὰ κυριαρχήσουνε σὲ ὅλη τὴν Ἀσία; Ποιός ἀπὸ τοὺς ποιητὲς ἢ ἀπὸ τοὺς ρήτορες δὲ θὰ μοχθήσῃ καὶ δὲ θὰ ἔξαντλήσῃ ὅλες του τὶς δυνάμεις καὶ τὶς γνώσεις του μὲ τὴ φιλοδοξία νὰ ἀφήσῃ ἀθάνατο

λόμενος ἄμα τῆς θ' αὐτοῦ διανοίας καὶ τῆς ἐκείνων ἀρετῆς μνημεῖον εἰς ἄπαντα τὸν χρόνον καταλιπεῖν;

187 Οὐ τὴν αὐτὴν δὲ τυγχάνω γνώμην ἔχων ἐν τε τῷ παρόντι καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ λόγου. Τότε μὲν γὰρ φύμην ἀξίως δυνήσεσθαι τῶν πραγμάτων εἰπεῖν· νῦν δ' οὐκ ἐφικνοῦμαι τοῦ μεγέθους αὐτῶν, ἀλλὰ πολλά με διαπέφενγεν ὡν διενοήθην. Αὐτὸνς οὖν χρὴ συνδιορᾶν, ὅσης ἂν εὐδαιμονίας τύχοιμεν εἰ τὸν μὲν πόλεμον τὸν νῦν ὅντα περὶ ἡμᾶς πρὸς τὸν ἡπειρώτας ποιησαίμεθα, τὴν δὲ εὐδαιμονίαν τὴν ἐκ τῆς 188 Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην διακομίσαιμεν, καὶ μὴ μόνον ἀκροατὰς γενομένους ἀπελθεῖν, ἀλλὰ τὸν μὲν πράττειν δυναμένους παρακαλοῦντας ἀλλήλους πειρᾶσθαι διαλλάττειν τὴν τε πόλιν τὴν ἡμετέραν καὶ τὴν Λακεδαιμονίων, τὸν δὲ τῶν λόγων ἀμφισβήτοῦντας πρὸς μὲν τὴν παρακαταθήκην καὶ περὶ τῶν ἄλλων ὡν νῦν φλυαροῦσι παίεσθαι γράφοντας, πρὸς δὲ τοῦτον τὸν λόγον ποιεῖσθαι τὴν ἄμιλλαν καὶ σκοπεῖν ὅπως ἄμεινον ἐμοῦ περὶ τῶν αὐτῶν πραγμάτων ἐροῦσιν, 189 ἐνθυμούμενος ὅτι τοῖς μεγάλῃ ὑπισχνούμενοις οὐ πρέπει περὶ μικρὰ διατρίβειν, οὐδὲ τοιαῦτα λέγειν ἐξ ὧν ὁ βίος μηδὲν ἐπιδώσει τῶν πεισθέντων, ἀλλ' ὡν ἐπιτελεσθέντων αὐτοί τ' ἀπαλλαγήσονται τῆς παρούσης ἀπορίας καὶ τοῖς ἄλλοις μεγάλων ἀγαθῶν αἴτιοι δόξονσιν εἶναι.

μνημεῖο στοὺς αἰῶνες τόσο γιὰ τὴ δικιά του ἴκανότητα, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἀρετὴν ἐκείνων;

Τώρα πιά, ποὺ βρίσκομαι στοῦ λόγου μου τὸ τέρμα, δὲν ἔχω τὴν 187 τὴν ἵδια γνώμη ποὺ εἶχα ὅταν τὸν ἀρχιζα. Τότε πίστευα πῶς θὰ μπορέσω νὰ μιλήσω μὲ τρόπο ἀντάξιο γιὰ ἓνα τέτοιο θέμα: τώρα δύμας ζέρω καλὰ πῶς δὲν τὰ ἔχω καταφέρει νὰ φτάσω τὴ σπουδαιότητά του καὶ πῶς πολλὰ ποὺ εἶχα στὸ νῦν μου νὰ σᾶς πῶ μοῦ ἔχοντα διαφύγει¹⁸⁵. Δὲν ἀπομένει παρὰ νὰ προσπαθήστε μόνοι σας νὰ συλλάβετε τὴν εὐημερία ποὺ θὰ ἀπογήσωμε, ἐὰν θὰ στρέψωμε πρὸς τοὺς βαρβάρους τῆς ἡπείρου τὸν πόλεμο ποὺ τώρα κάνομε μεταξύ μας, ἐὰν μεταφέρωμε τὰ πλούτη τῆς Ἀσίας στὸ χῶρο τῆς Εὐρώπης.

Καὶ νὰ μὴ μείνουν αὐτὰ ποὺ τώρα ἀκούσατε λόγια μονάχα ἄδεια, 188 ἀλλά, ὅσοι μποροῦν νὰ τὰ μεταβάλουνε σὲ πράξη θετική, νὰ ξεσηκώσουνε μὲ ζῆλο ὁ ἔνας τὸν ἄλλο καὶ νὰ προσπαθήσουν μὲ κάθε μέσο νὰ ἐπιτύχουν τὴ συμφιλίωση τῆς πόλης μας καὶ τῶν Σπαρτιατῶν· ὅσοι πάλι διεκδικοῦν μιὰ θέση ζέχωρη στὸ χῶρο τῶν ρητόρων, νὰ πάψουν πιὰ νὰ ὀσχεύονται μὲ τὸ λόγο μου γιὰ τὴ γνωστὴ Παρακαταθήκη¹⁸⁶ καὶ νὰ ἀραδιάζουν καὶ τὶς ἄλλες τους γνωστὲς μικρολογίες· εἰναι καἱρὸς νὰ βάλουνε τὰ δυνατά τους νὰ μὲ ἀνταγωνιστοῦν σ' αὐτὸν ἐδῶ τὸ λόγο καὶ νὰ σκεφτοῦν πῶς θὰ μιλήσουν μὲ τρόπο ἴκανότερο γι' αὐτὸν τὸ ἔδιο θέμα, ἔχοντας στὸ μυαλό τους ὅτι αὐτοὶ ποὺ δί- 189 νουνε μεγάλες ὑποσχέσεις δὲν πρέπει νὰ ἔξαντλούνται στὰ μικροζητήματα, δὲν ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ εἰσηγούνται μέτρα ποὺ δὲ θὰ ἔξασφαλίσουν καμιὰ προκοπὴ σ' αὐτοὺς ποὺ θὰ πεισθοῦν, ἀλλὰ νὰ δίνουν συμβουλὲς πού, ἀν εἰσακουσθοῦν, καὶ οἱ ἕδιοι θὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴ δυσπραγία ποὺ ἔχουν¹⁸⁷, μὰ καὶ στοὺς ἄλλους θὰ φανοῦν πῶς πρόσφεραν λαμπρὲς ὑπηρεσίες.

'Ανακεφαλαίωση.

Πρόσκληση τῶν ρητόρων γιὰ συνεργασία πάνω στὸ γνωστὸ θέμα τῆς ἐκστρατείας

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟ

τοῦ ΙΣΟΚΡΑΤΗ

1. Οἱ ἐπισημότερες πανελλήνιες γιορτές ἔταν: Τὰ ὅ λύ μπια, ποὺ γίνονταν στὴν Ὀλυμπίᾳ κάθε τέσσερα χρόνια πρὸς τιμὴν τοῦ Ὀλυμπίου Διός, τὰ Πύθια, στοὺς Δελφούς, κάθε πέντε χρόνια πρὸς τιμὴν τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνα, τὰ Ἰσθμικά, κάθε τρία χρόνια πρὸς τιμὴν τοῦ Ποσειδώνα, καὶ τὰ Νέμεα στὴ Νεμέα, κάθε δύο χρόνια πρὸς τιμὴν τοῦ Διός. Στὶς γιορτές αὐτές, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς θυσίες καὶ τὶς ἄλλες λατρευτικὲς ἐκδηλώσεις, γίνονταν καὶ κάθε λογῆς ἀγῶνες, πνευματικοί, καλλιτεχνικοί καὶ ίδιως ἀθλητικοί. Οἱ νικητὲς ἀποχτοῦσαν τιμὴν καὶ δόξαν πανελλήνια. Σὲ τέτοιες ἑορταστικὲς συγκεντρώσεις, πανηγύρισης, ἀπαγγέλλονταν συνήθως καὶ οἱ Πανηγυρικοὶ λόγοι, ποὺ εἶχαν γιὰ θέμα ἡ τὴν κοινὴ γιορτή, ποὺ γιόρταζε τὸ συγκεντρωμένο πλῆθος, ἡ τὸ λαὸ ποὺ ἀκουε, τοὺς προγόνους καὶ τὰ κατορθώματά τους.

2. Ἡ λέξη σοφιστὴς στὰ ἔργα τοῦ Ισοκράτη καὶ γενικότερα στὴν ἐποχὴ του δὲν ἔχει φυσικὰ τὴ σημειωνὴ τῆς σημασίᾳ — τοῦ ἀνθρώπου δηλ. ποὺ χρησιμοποιεῖ λογικοφανῆ ἐπιχειρήματα, γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ μιὰ παράλογη θέση. Σημαίνει εὐρύτατα τὸν ἀνθρωπὸ μὲ τὶς πνευματικὲς ἀνησυχίες, αὐτὸν ποὺ προσπαθεῖ νὰ ἀπαντῇση σὲ προβλήματα φιλοσοφικά, ἥθικά, πνευματικά, θὰ μπορούσαμε ἵσως νὰ ποῦμε τὸν φιλόσοφο, μὲ πρακτικὴ θμῶς κατεύθυνση. Οἱ γνωστοὶ σοφιστές — Πρωταγόρας, Γοργίας, Πρόδικος, Ἰππίας καὶ ἄλλοι — δὲν εἶναι γιὰ τὴν ἐποχὴ τους, παρὰ δάσκαλοι ἐκλεκτοὶ τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ρητορικῆς, πνευματικοὶ ἀνθρωποὶ καὶ ἔξοχοι στοχαστές.

3. Τὸ παινιγμὸς στοὺς Ὀλυμπιακοὺς λόγους τοῦ Γοργία καὶ τοῦ Λυσία (ἀπὸ αὐτοὺς σώθηκαν μόνο ἐλάχιστα ἀποσπάσματα). Οἱ πρῶτοι ἀπάγγειλε τὸ 392 π.Χ. στοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες τὸν «Ὀλυμπιακὸ» του λόγο, ὃπου καλοῦσε τοὺς «Ἐλληνες σὲ ὅμονοια καὶ ὕστερα σὲ πόλεμο κατὰ τῶν βαρβάρων μὲ σκοπὸ τὴν κατάληψη τῆς χώρας τους καὶ τὴν ἀποικιακὴ ἐπέκταση τῶν Ἐλλήνων. Στὴν ἐπομένη Ὀλυμπιάδα, τὸ 388 π.Χ., ὁ Λυσίας φρύνεται πέρι τῆς ἀπάγγειλε ἐπίστροφο λόγῳ καὶ καλοῦσε

τοὺς "Ελληνες νὰ ἔνωθοῦν σὲ πόλεμο κοινὸ κατὰ τοῦ Διονυσίου τῶν Συραχουσῶν. Οἱ δυὸ αὐτοὶ λόγοι ὅπωσδήποτε εἶχαν ἐπίδραση πάνω στὸν Πανηγυρικὸ τοῦ Ἰσοκράτη, ποὺ πραγματεύεται τὸ ἵδιο θέμα καὶ κυκλοφόρησε τὸ 380 π.Χ., μὲ τὴν εὐκαιρία πάλι μᾶς Ὀλυμπιάδας.

4. Μὲ τὴν ἔκφραση δικαστικὰ ἔγγραφα — καὶ ὅχι μὲ τὴ γνωστότερη δικανικούς λόγοις — νομίζομε πώς ἀποδίδεται ὁρθότερα τὸ «τοὺς πεψὶ τῶν ἴδιων συμβολαίων» τοῦ κειμένου, διότι ἔστι ἡ ἴδεα τοῦ Ἰσοκράτη προβάλλεται σαφέστερα καὶ γίνεται πιὸ κατανοητή. "Αλλωστε πολλοὶ ἀπὸ τοὺς δικανικοὺς λόγους εἶναι δουλεμένοι μὲ τέτοια τέχνη καὶ ἐπιμέλεια ὥστε τίποτε δὲν ἔχουν νὰ ζηλέψουν καὶ ἀπὸ τοὺς καλύτερους ἐπιδεικτικούς.

5. Οἱ ἐκλεκτοὶ εἰναι ὁ κύκλος τῶν μαθητῶν του. Σ' αὐτοὺς ἀπευθύνεται ὁ λόγος του καὶ ἔχει σκοπὸ νὰ τοὺς μορφώσῃ πολιτικά, μὰ καὶ νὰ τοὺς μυήσῃ στὰ μυστικὰ τῆς Ρητορικῆς τέχνης. Εἶναι ἀνάγκη λοιπὸν νὰ προσέχῃ πολὺ τόσο στὴ φραστικὴ διατύπωση, ὅσο καὶ σὲ δλητὴν ἀρχιτεκτονικὴ δομὴ τοῦ λόγου του.

6. Τυπικὸ μοτίβο στὰ προοίμια τῶν πιὸ πολλῶν ρητορικῶν λόγων. "Αλλὰ καὶ ὁ Ἰσοκράτης δὲν πρωτοτυπεῖ ὅχι μονάχα στὸ προοίμιο, ἀλλὰ καὶ στὴ γενικὴ ἐκτέλεση τοῦ θέματος. Οἱ ἴδεες — τὸ ἔπαμε — ἀποτελοῦν ἐπανάληψη ἀνάλογων ἴδεων καὶ προτάσεων τοῦ Γοργία, ποὺ ὡστόσο προηγήθηκε ἀπὸ τὸν Ἰσοκράτη δώδεκα ὄλοκληρα χρόνια, σημασίᾳ δύμως ἔχει ὁ ἴδιαιτερος τρόπος ποὺ τὶς προβάλλει.

7. Εἶναι βέβαιο πώς ὁ Πανηγυρικὸς ἀπασχόλησε τὸν Ἰσοκράτη περὶ τὰ δέκα χρόνια. Τὸν δούλευε συνέχεια ἀπὸ τὸ 390 ὡς τὸ 380 π.Χ., καὶ μάλιστα στὰ πιὸ δημιουργικά του χρόνια, ἀπὸ 46 μέχρι 56 χρονῶν.

8. Αὐτὸ τὸ ἀναφέρει καὶ στὸν Φίλιππο (§ 84). "Ἐκεῖ δύμως ντρέπεται γιὰ τὴν ἔπαρση αὐτὴ καὶ παραδέχεται σχεδὸν πώς ἔνας τέτοιος λόγος εἶναι τολμηρὸς καὶ ὅπωσδήποτε ἀποτέλεσμα μᾶς κάποιας ἀπειρίας.

9. Γιατὶ τὸ ναυτικὸ τῶν Ἀθηναίων πρόσφερε ὑπηρεσίες ὑψιστες στὴν κοινὴ ὑπόθεση τῶν Ἐλλήνων κατὰ τὰ Μηδικά. "Υστερα ἡ διιχγωγὴ τῶν Σπαρτιατῶν μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο προκάλεσε τὴ δυσαρέσκεια ὅλων τῶν ἐλληνικῶν πόλεων. "Ολα αὐτὰ προετοιμάζουν τὴ δημιουργία τῆς δεύτερης Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας καὶ ὁ λόγος τοῦ Ἰσοκράτη τὴ διευκόλυνε ὅπωσδήποτε.

10. "Ο Ἰσοκράτης θέλει νὰ ἀποδείξῃ πώς ἡ Ἀθηναϊκὴ ἡγεμονία είναι πάτροιος ἀλλὰ καὶ βελτίστη πολιτεία μαζί.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

11. Δηλαδή τοὺς Σπαρτιάτες.

12. Ὁ νόπαινιγμὸς στρέφεται κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων, ποὺ κατέβηκαν τελευταῖο ἀπὸ τοὺς "Ελληνες καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴν περιοχὴ τῆς Λακωνίας, ἀφοῦ ἔδιωξαν πρῶτα τοὺς παλιοὺς κατοίκους τῆς.

13. Ὁ μύθος περὶ αὐτοχθονίας εἶναι κοινὸς στὰ ἐγκώμια τῶν Ἀθηνῶν. Τὸν βρίσκομε λ.χ. στὸ Θουκυδίδη (II, 36), στὸν Πλάτωνα (Μενέξενος, 237) κ.λ.π. Ἄλλα καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἰσοκράτης τὸν χρησιμοποιεῖ καὶ ἀλλοῦ (Παναθηναϊκός, § 124—125).

14. Τὸ σιτάρι.

15. Ὁ μύθος λέει ὅτι ἡ Δήμητρα, στὸν ὁ Πλούτωνας τῆς ἔκλεψε τὴν κόρη τῆς τὴν Περσεφόνη, ἔτρεχε σὰν τρελὴ ἀναζητώντας την. Κάποτε ἔφτασε καὶ στὴν Ἀττική, στὴν Ἐλευσίνα μάλιστα, καὶ ὁ βασιλιάς τῆς Κελεύς τὴ φιλοξένησε στὸ παλάτι του. Γιὰ νὰ δείξῃ τὴν εὐγνωμοσύνη της γιὰ τὴ φιλοξενία, δίδαξε τὴ γεωργία στὸ γιὸ τοῦ βασιλιᾶ Τριπτόλεμο. Τὸν ἔστειλε μάλιστα μὲ ἑνα ἄρμα, ποὺ τὸ σέρνανε δράκοντες φτερωτοί, νὰ διαδώσῃ τοὺς χρυσοὺς σπόρους σὲ δλη τὴν οἰκουμένη καὶ νὰ διδάξῃ τὴ γεωργία στοὺς ἀνθρώπους.

16. Ἔλευσινια ἥταν γιορτὴ ποὺ γίνοταν στὴν Ἐλευσίνα πρὸς τιμὴ τῆς Δήμητρας ἀπὸ πολὺ παλιὰ κάθε τρία ἡ κάθε πέντε χρόνια. Στὴν ἱστορικὴ ἐποχὴ κάθε πέντε χρόνια γίνονταν τὰ μεγάλα Ἔλευσινια καὶ ἵσως κάθε χρόνο τὰ μικρά. Οἱ γιορτὲς αὐτὲς δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται μὲ τὰ Ἔλευσινια Μυστήρια. Γι' αὐτὰ δὲν ξέρουμε παρὰ ἐλάχιστα πράγματα — τόσο μυστήριο σκέπαζε τὴν ὑπόθεση αὐτῆς, γνωστὴ μόνο στοὺς μυημένους, ποὺ ποτὲ δὲν ἔβγαζαν, λέξη. Εἶναι ώστόσο μᾶλλον βέβαιο πώς αὐτοί, σὲ κατάσταση ἔκστασης μυστικιστικῆς, ἔνα εἶδος καταληψίας, δέχονταν — ἢ φαντάζονταν πώς δέχονταν — πληροφορίες γιὰ τὸ μέγα πρόβλημα ποὺ συγκλόνιζε τὸν ἀνθρώπῳ ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ πρωτοφάνηκε στὴ γῆ: Γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς μετὰ θάνατο. Ἡ Δήμητρα, ἡ Κόρη, ὁ Διόνυσος, ποὺ λατρεύονταν στὰ Μυστήρια αὐτά, ἥταν, λέει, σὲ θέση νὰ ἀπαντήσουν στὰ ἐναγώνια ἐρωτήματα τῶν ἀνθρώπων, ἀφοῦ καὶ οἱ τρεῖς εἶχαν ἰδιαίτερες σχέσεις καὶ μὲ τὴ ζωὴ καὶ μὲ τὸν "Ἄδη, μὲ τὸ θάνατο.

17. Πρόκειται γιὰ τὰ μικρὰ Ἔλευσινια.

18. Ἄπαρχες εἶναι ἡ προσφορὰ στοὺς θεοὺς ἀπὸ τοὺς πρώτους — πρώτους καρποὺς τῆς χρονιᾶς. Τὸ ἔθιμο εἶναι πολὺ παλιὸν καὶ συναντιέται τόσο στὴν ἐλληνικὴ ὅσο καὶ στὴν Ἰουδαικὴ θρησκεία. (Ἐπιζεῖ Ψηφιοποίηθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ στὶς μέρες μας ἐνσωματωμένο στὰ χριστιανικὰ λατρευτικὰ ἔθιμα).

19. Πρόκειται γιὰ τὸν πρῶτο ἑλληνικὸ ἀποικισμό, ποὺ ἔγινε μετὰ τὴν κάθισδο τῶν Δωριέων καὶ ἔφερε τοὺς "Ἐλληνες σὲ σύγκρουση μὲ τοὺς βαρβάρους τῆς Ἀσίας. 'Ἡ λύση τοῦ οἰκονομικοῦ — κοινωνικοῦ προβλήματος μὲ τὸν ἀποικισμὸ ἀποτελεῖ πίστη βαθιὰ γιὰ τὸν Ἰσοκράτη, ποὺ τὴν προβάλλει κάθιστό σο μὲ ἐπιμονὴ καὶ πειστικὴ ἐπιχειρηματολογία.

20. Ἐννοεῖ τὸ πολίτευμα ποὺ καθιέρωσε ὁ Θησέας. Αὐτὸς ἔκαμε καὶ τὸν πρῶτο συνοικισμὸ τῆς Ἀττικῆς, ποὺ ἀποτέλεσε τὴν Ἀθήνα.

21. Στὴν Ὁμηρικὴ ἐποχή, ἀλλὰ καὶ ἀργότερα, στὰ φονικὰ ἐγκλήματα ἐφαρμόζονταν ὁ νόμος τῆς αὐτοδικίας, δηλαδὴ καθένας εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβάλῃ σ' αὐτὸν ποὺ τὸν ἀδίκησε τὴν τιμωρία ποὺ ὁ ἔδιος ἔκρινε δίκαια.

22. Μὲ τὴν ἀναπτυγμένη ὑλικὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ, μὲ τὰ ἄφθονα μέσα ψυχαγωγίας ποὺ διέθετε — μουσικοὺς καὶ δραματικοὺς ἀγῶνες, πανηγύρεις, θρησκευτικὲς τολετές, ἄνετα καὶ εὐχάριστα σπίτια κ.λ.π. — μὲ τὰ θαυμάσια ἔργα τέχνης ποὺ τὴ στόλιζαν ἡ Ἀθήνα ἥταν πάντα ἡ λαμπρὴ πολιτεία, ποὺ ἔξασφάλιζε ἄνεση, εὐδαιμονία καὶ περηφάνια στοὺς κατοίκους τῆς.

23. Ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἐλλάδας ἔρχονταν καθημερινὰ ἀνθρώποι στὴν Ἀθήνα, γιὰ νὰ βροῦν δουλειὰ καὶ νὰ ζήσουν ζωὴ ἀνθρωπινή. 'Ἡ τάξη τῶν μετοίκων ἀποτελεῖ μάρτυρα ἀδιάψευστο γι' αὐτό.

24. Πρὶν ἀπὸ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες γινόταν πάντα σ' ὅλη τὴν Ἐλλάδα ἡ γνωστὴ Ὀλυμπιακὴ ἐκεχειρία: Σταματοῦσε δηλ. κάθιστος ἔχθρος πραξία, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ πάρουν μέρος στὶς γιορτὲς ὅλοι οἱ "Ἐλληνες. 'Ἡ ἀνακωχὴ αὐτὴ κρατοῦσε ἔνα μήνα, γι' αὐτὸν λεγόταν καὶ ἴερομηνία.

25. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἀθλητὲς ποὺ ἀγωνίζονταν στὶς πανελλήνιες γιορτές, καὶ προπαντὸς στὴν Ὀλυμπία, συχνὰ παρουσίαζαν τὰ ἔργα τους καὶ γνωστοὶ πνευματικοὶ ἄνδρες ἀπὸ ὅλη τὴν Ἐλλάδα. 'Ο Ἡρόδοτος λ.χ. διάβασε στὴν Ὀλυμπία μέρος τῆς Ἰστορίας του, ἐνῶ ὁ Γοργίας, ὁ Λυσίας, ὁ Ἰππίας καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἀγόρευσαν στὸν ἴερο χῶρο.

26. Τὰ θέατρα, τὰ διάφορα ἔργα τέχνης — ἀρχιτεκτονικῆς, γλυπτικῆς, ζωγραφικῆς — κ.λ.π.

27. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς δημόσιες πνευματικὲς καὶ καλλιτεχνικὲς ἐκδηλώσεις, βοηθοῦσε πολὺ καὶ ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία νὰ δίνη ἡ Ἀθήνα τὴν εἰκόνα κέντρου πνευματικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ μὲ τρόπο μοναδικό: Τὰ διάφορα συμπόσια, ὅπου γίνονταν θαυμάσιες φιλοσοφικὲς καὶ φιλολογι-

κές συζητήσεις, τὰ δργάνωναν στὰ σπίτια τους ίδιωτες. Λένε πώς τὸ σπίτι τοῦ Περικλῆ ἀποτελοῦσε διαρκῶς ἔστια τέτοιας πνευματικῆς τροφῆς.

28. Εἴπαμε πώς τὰ Νέμεα γίνονταν κάθε δυὸ χρόνια, τὰ "Ισθμια κάθε τρία χρόνια, τὰ 'Ολύμπια κάθε τέσσερα χρόνια καὶ τὰ Πύθια κάθε πέντε χρόνια.

29. Ὁ ὄρος Φιλοσοφία, ποὺ χρησιμοποιεῖ ἐδῶ ὁ Ἰσοκράτης, δὲν ἔχει τὴν ίδιαιτερη σημασία ποὺ πῆρε στὸν Πλάτωνα καὶ στὸν Ἀριστοτέλη. Εἶναι ταυτόσημος μὲ τὴ λέξη παιδεία καὶ περιέχει τὴν καλλιέργεια τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματος γιὰ σκοποὺς πρακτικούς, ἀνθρωπιστικούς, ὅπως ἵσως θὰ λέγαμε σήμερα.

30. Τὸ ἑγκάμιο τῆς πνευματικῆς Ἀθήνας εἶναι ἀγαπημένος στόχος γιὰ τὸν Ἰσοκράτη καὶ χωρὶς ἀμφιβολίᾳ τὸ μέρος αὐτὸ τοῦ λόγου του ἀποτελεῖ μιὰ ἀπὸ τὶς καρυφές του. Μᾶς ἔρχεται στὸ νοῦ ὁ περίφημος ὕμνος τῆς Ἀθήνας ἀπὸ τὸ Θουκυδίδη, ὁ Ἐπιτάφιος τοῦ Περικλῆ, ὃπου καὶ ἔκει ἡ βάση τοῦ ἀθηναϊκοῦ μεγαλείου βρίσκεται στὴν πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἀνάπτυξη τῆς λαμπρῆς πόλης. Ἡ ἰδέα πάλι πώς οἱ λέξεις 'Ελλάδα καὶ 'Ελληνες ταυτίζονται σχεδὸν μὲ τὴν καλλιέργεια τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς εἶναι κοινὸς τόπος στὴν ἀρχαία Γραμματεία.

31. Κατὰ τὴν ἀττικὴ παράδοση γιὰ τὸν Ἡρακλῆ, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ ἥρωα τὰ παιδιά του, καταδιωγμένα ἀπὸ τὸ βασιλιὰ τῶν Μυκηνῶν Εὔρυσθέα, ζήτησαν πρῶτα τὴ βοήθεια τοῦ βασιλιὰ τῆς Τραχίνας καὶ ὑστερα τοῦ Θησέα τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ τελευταῖος ἀνάλαβε εὐχαρίστως πόλεμο κατὰ τοῦ Εύρυσθέα, τὸν ἐπιασε αἰχμάλωτο, ἀφοῦ τὸν νίκησε, καὶ τὸν παράδωσε στὰ παιδιά τοῦ Ἡρακλῆ, ποὺ τὸν σκότωσαν. Μὲ τὴν ἐπέμβαση λοιπὸν τῶν Ἀθηναίων τὰ παιδιά τοῦ Ἡρακλῆ ἔξασφάλισαν τὴν κυριαρχία τους στὴν Πελοπόννησο. Στὸ μύθο αὐτὸν οἱ τραγικοὶ ποιητὲς τῶν Ἀθηνῶν στήριξαν τὶς τραγωδίες τους γιὰ τὸν Ἡρακλεῖδες.

32. Πρόκειται γιὰ τὸν πόλεμο τῶν «Ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας», ποὺ ὑποκίνησε ὁ Πολυνείκης, γιὸς τοῦ Οἰδίποδα, κατὰ τοῦ ἀδερφοῦ του Ἐτεοκλῆ. Ὁ Ἀδραστος, ὁ βασιλιάς τοῦ Ἀργους, ἔδωσε τὴν κόρη του στὸν Πολυνείκη καὶ βοήθησε τὸ γαμπρό του στὴν ἐκστρατεία. Ὁ μύθος αὐτὸς στὰ ἑγκάμια τῶν Ἀθηνῶν ἀναφέρεται συγχὰ καὶ σχεδὸν πάντα σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ μύθο τῶν Ἡρακλειδῶν.

33. Σύμφωνα μὲ τὴ Μυθολογία ὁ Ἡρακλῆς ἦταν γιὸς τοῦ Δία καὶ τῆς Ἀλκμήνης.

34. Ό ύπαινιγμὸς γιὰ τὴν ὑποδούλωση τῆς Ἀθῆνας ἀπὸ τὸ Λύσανδρο μετὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (404 π.Χ.).

35. Ξενοφερμένοι εἰναι οἱ Λακεδαιμόνιοι, οἱ Δωριεῖς, ποὺ κατέβηκαν τελευταῖοι ἀπὸ τοὺς "Ἐλλήνες (1100 π.Χ.) καὶ κατάγητησαν γέρα ξένη.

36. Οἱ Ἀθηναῖοι, σύμφωνα μὲ τὴν ἀθηναϊκὴν παράδοση ποὺ ἐπαναλαμβάνεται συνέχεια στὰ ἔγκωμια τῆς πόλης, εἰναι αὐτόχθονες, γηγενεῖς, γέννημα — θρέμμα τῆς Ἀττικῆς γῆς. (Φυσικὰ ἡ ἱστορικὴ πραγματικότητα διαψεύδει τὴν παράδοση).

37. Σκύθες γιὰ τοὺς "Ἐλλήνες εἰναι ὁ λαὸς ποὺ κατοικοῦσε πέρα ἀπὸ τὸ Δούναβη ὡς τὸ Β. 'Ωκεανό. Μ' αὐτοὺς πολέμησαν καὶ οἱ "Ἐλλήνες καὶ οἱ Πέρσες. Οἱ Ἀθηναῖοι μάλιστα χρησιμοποιοῦσαν συχνὰ Σκύθες γιὰ ἀστυνομικούς, γιὰ κλητῆρες, γιὰ ὑπηρέτες κ.λ.π.

38. Ό Ἰσοκράτης, ὅπως καὶ ὁ Εὔριπίδης στὸν «Ἐρεχθέα», θεωρεῖ τὸν Εὔμολπο Θράκα βασιλιά, ποὺ ἤρθε νὰ καταχτῆσῃ τὴν Ἀττικὴ μὲ ἀφορμὴ νὰ βοηθήσῃ τοὺς Ἐλευσινίους κατὰ τῶν Ἀθηναίων. "Ομως σκοτώθηκε στὸν ἄγώνα αὐτὸν, ὅπως ἀλλωστε καὶ ὁ βασιλιάς τῶν Ἀθηναίων Ἐρεχθέας, καὶ οἱ Ἐλευσίνιοι ὑποτάχτηκαν στοὺς Ἀθηναίους.

"Ἀλλη παράδοση θέλει τὸν Εὔμολπο ἰδρυτὴ τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων, καὶ ἀπὸ αὐτὸν κατάγονται οἱ Εύμολπίδες, τὸ περίφημο ἱερατικὸ γένος τῆς Ἐλευσίνας.

39. Πολεμόχαρες γυναῖκες ποὺ τὶς τοποθετοῦν στὴ Θράκη. — Διάφορες παραδόσεις γι' αὐτὲς προβάλλουν καὶ διάφορες ἔκδοχές — "Εκαμαν, λέει, πολλοὺς πολέμους καὶ πολεμοῦσαν συνήθως ἔφιππες μὲ τόξα, ἀσπίδες στρογγυλές καὶ κυρίως μὲ πελέκια ἀμφίστομα. Ό Ἡρακλῆς κάποτε ἔκαμε ἐκστρατεία ἐναντίον τους καὶ τὸν συνόδεψε μάλιστα καὶ ὁ Θησέας. Κατὰ τὸν Ἰσοκράτη (Παναθηναϊκὸς) ἡ βασίλισσά τους Ἰππολύτη ἀγάπησε τὸ Θησέα καὶ ἐκεῖνος τὴν πῆρε μαζί του. Λίγα γρόνια μετὰ οἱ Ἀμαζόνες, γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν γιὰ τὴν προσβολὴ καὶ νὰ τιμωρήσουν τὴ βασίλισσά τους ποὺ τὶς πρόδωσε, ἔκαμαν ἐκστρατεία κατὰ τῶν Ἀθηνῶν, ἔπαθκαν ὅμως πραγματικὴ πανωλεθρία.

40. Οἱ Σπαρτιάτες δηλαδή.

41. Ἐννοεῖ βασικὰ τὸν Ἐπιτάφιο τοῦ Λυσία, ποὺ τὸν μιμεῖται σὲ πολλὰ ὁ Ἰσοκράτης.

42. Ή ἔκφραση «οἱ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος προκινδυνεύσαντες» γρηγοριοποιεῖται κυρίως γιὰ τοὺς Μαραθωνομάχους.
Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

43. Τὸ θέμα ἐπανέρχεται καὶ σὲ ἄλλους λόγους τοῦ Ἰσοκράτη ('Ἀρεπαγιτικός, Περὶ Εἰρήνης).

44. Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ποὺ ὁ Ἰσοκράτης δηλώνει ὅτι ἡ δόξα ἀποτελεῖ τὴν ἄξια ἀνταμοιβὴ τῶν νεκρῶν ἡρώων καὶ μάλιστα ὅτι αὐτὴ ἔχει βᾶσις «ἡ μετὰ θάνατον εὐλογία» ἀποτελεῖ ἔνα εἶδος ἀθανασίας, ὃν δὲν εἶναι ἡ πραγματικὴ ἀθανασία. (Φίλιππος § 135, Εὔαγόρας § 3, Ἀρχίδαμος § 109, Εἰρήνη § 94).

45. Ὁ ὑπαινιγμὸς γιὰ τοὺς Σπαρτιάτες, ποὺ στὰ χρόνια τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου κολάκευαν τοὺς Πέρσες, γιὰ νὰ πετύχουν τὴν οἰκονομικὴ βοήθεια τοὺς ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων. Γιὰ τὴν κατάσταση αὐτὴ μάλιστα εἶχαν ἀγανακτήσει καὶ ἐπιφανεῖς Σπαρτιάτες μὲ πανελήνια αἰσθήματα, ὅπως ὁ ναύαρχος Καλλικρατίδας (Ξεν. 'Ελλην. I, IV).

46. Ἐννοεῖ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Δάτη καὶ τοῦ Ἀρταφέροντ (490 π. Χ.).

47. Ἡ ἴστορικὴ πραγματικότητα, τὸ γεγονός δῆλ. πῶς οἱ Ἀθηναῖοι ἀμφιτταλαντεύτηκαν ἐννέα μέρες, πρὶν νὰ συνάψουν μάχη, καὶ πῶς οἱ Σπαρτιάτες περίμεναν τὸ καινούριο φεγγάρι, γιὰ νὰ ξεκινήσουν, δὲν ἔξυπηρετεῖ ἐδῶ τοὺς σκοπούς τοῦ ρήτορα, ποὺ θέλει νὰ ἔξαρη τὸ ἔθνικὸ φιλότιμο τῶν Ἑλλήνων γενικά. Ἐξάλλου οἱ λεπτομέρειες αὐτὲς δὲν ἀλλοιώνουν τὴν πραγματικότητα, ποὺ ὅπωσδήποτε δὲν ἀπέχει ἀπὸ τὴν εἰκόνα ποὺ προβάλλει ἐδῶ ὁ Ἰσοκράτης.

48. Τρόπαιο μνημεῖο ποὺ ἔστηναν οἱ νικητὲς στὸ πεδίο τῆς μάχης. Ἡταν συνήθως κορμὸς δέντρου στημένος κατακόρυφα σὲ ὑψωμα καὶ πάνω του κάρφωναν ὅριζόντια ἄλλους κορμούς, ἀπὸ ὅπου κρεμοῦσαν ἀσπίδες, κράνη, θώρακες καὶ ἄλλα πολεμικὰ λάφυρα.

49. Τὸ στάδιο ἴσοδυναμοῦσε μὲ 185 περίπου σημερινὰ μέτρα.

50. Τὸ 480 π.Χ.

51. Ο Ἡρόδοτος ἀναφέρει πῶς στὶς Θερμοπύλες οἱ Σπαρτιάτες ἦταν μόνο 300.

52. Κατὰ τὸν Ἡρόδοτο 700 Θεσπιεῖς, κατὰ τὸν Διόδωρο 3.000. Προφανῶς στὴν ἀρχὴ οἱ μαχητὲς ἦταν συνολικὰ περίπου 4.000, ἀλλὰ τὴν τελευταία μέρα δὲν ἔμειναν παρὰ 300 Σπαρτιάτες καὶ 700 Θεσπιεῖς. — "Ολους τοὺς ἄλλους τοὺς ἀπόλυτο ὁ Ἰδιος ὁ Λεωνίδας.

53. Ο Ἰσοκράτης βρίσκεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Ἡρόδοτο (VIII, 2), ποὺ μιλάει γιὰ 281 ἑλληνικὰ καράβια, ἀπὸ τὰ ὅποια τὰ 127 ἦταν ἀθηναϊκά.

54. Ὁ Ἡρόδοτος παραδίδει 1207 καράβια καὶ ὁ Ἰσοκράτης στὸν Παναθηναϊκὸν (§ 49) τὰ ἀνεβάζει πάνω ἀπὸ τὰ 1300.

55. Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει σχετικὰ τὸν ὑπερβολικὸν ἀριθμὸν τῶν 1.700.000 ἀνδρῶν, ποὺ φυσικὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ κινητοποιηθῇ τὴν ἐποχὴν εἰκόνη.

56. Τις ὑποσχέσεις αὐτὲς δὲν τὶς εἶχε δώσει ὁ Ἰδιος ὁ Ξέρεζης, ἀλλὰ ὁ γαμπρός του ὁ Μαρδόνιος, καὶ μάλιστα μετὰ τὴν ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας.

57. Γιατὶ ἐνδιαφέρονταν μόνο γιὰ τὴ δικιά τους σωτηρία καὶ ἀποσύρονταν στὴν Πελοπόννησο.

58. Οἱ κάτοικοι τῆς Μήλου, τοῦ γνωστοῦ νησιοῦ τῶν Κυκλαδῶν, ποὺ ἦταν ἄποικοι τῶν Λακεδαιμονίων, ἀρνήθηκαν νὰ ὑπακούσουν στὶς ἐντολὲς τῶν Ἀθηναίων, πράγμα ποὺ θεωρήθηκε ὡς ἀποστασία ἀπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴν Συμμαχίαν. Τότε, τὸ 416 π.Χ., οἱ Ἀθηναῖοι κατέλαβαν μὲ τὴ βίᾳ τὸ νησί, ἔσφαξαν ὅλο τὸν ἀρσενικὸν πληθυσμὸν ἀπὸ τὴν ἐφηβικὴν ἡλικία καὶ πάνω, καὶ ὑποδούλωσαν τοὺς ἄλλους. Ἡ πράξη αὐτὴ εἶναι ἀπὸ τὶς φρικτότερες τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ χαρακτηρίζει τὴν ἡθικὴν διάλυση ποὺ ἔφερε ὁ πόλεμος.

59. Ἡ Σκιάθη ἦταν σπουδαία πόλη στὴ σημερινὴ Κασσάνδρα τῆς Χαλκιδικῆς. Ἦταν μέλος τῆς Ἀθηναϊκῆς Συμμαχίας, ἀλλὰ ἀποστάτησε καὶ αὐτὴ στὰ χρόνια τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, καὶ τὸ 422 π.Χ. εἶχε τὴν τύχην τῆς Μήλου ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, σὰν τὴν ξανακατέλαβαν.

60. Ἡ πρώτη Ἀθηναϊκὴ Συμμαχία κράτησε γύρω στὰ 65 χρόνια, ἀπὸ τὸ 477 δηλ. π.Χ. μέχρι τὴν ἐκστρατεία στὴ Σικελία (413 π.Χ.). Ὁ Ἰσοκράτης μιλάει καθαρὰ γι' αὐτὸν στὸν Παναθηναϊκὸν (§ 56). στὸν Πανγγυρικὸν δύμας (§ 106) θὰ δώσῃ χονδρικὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν 70 χρόνων.

61. Ὁ ὑπαινιγμὸς φυσικὰ κατὰ τῆς σπαρτιατικῆς πολιτικῆς, ποὺ παντοῦ ἐγκαθιστοῦσε δλιγαρχικὰ πολιτεύματα, τὶς δεκαρχίες.

62. Οἱ μέτοικοι οἱ ἦταν ζένοι ποὺ κατοικοῦσαν μόνιμα στὴν Ἀθήνα γιὰ λόγους ἐπαγγελματικούς. Στρατεύονταν ὑποχρεωτικὰ καὶ πλήρωναν εἰδικὴ φόρο, τὸ μετοίκιο. Δὲν εἶχαν πολιτικὰ δικαιώματα καὶ ἀπαγορεύονταν νὰ πατρέψωνται Ἀθηναῖες ή νὰ ἀπογοτοῦν περιουσία ἀκίνητη. Κάθε μέτοικος ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ ἔχῃ γιὰ προστάτη κάποιο Ἀθηναῖο πολίτη, ποὺ τὸν ἐκπροσωποῦσε στὶς σχέσεις του μὲ τὸ δημόσιο καὶ μὲ τοὺς ἴδιατες. Μὲ τὴ λέξη μέτοικοι εἴδω ὁ Ἰσοκράτης ἐννοεῖ τὴν ἄγχοτρο ζωτικό στὸν περιθώριο τῆς δημόσιας ζωῆς. Ψηφιοποιήθηκε από τὸ Ινστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

63. Οι Ἀθηναῖοι στὰ μέρη ποὺ καταχτοῦσαν ἔφερναν Ἀθηναίους πολίτες ἀπορους καὶ τοὺς μοίραζαν μὲ κλῆρο τὰ ἐδάφη. Αὐτοὶ λέγονταν καὶ ηροῦχοι καὶ διατηροῦσαν ὅλα τὰ δικαιώματα τοῦ Ἀθηναίου πολίτη.

64. Μετὰ τὴν ἀλωση τῶν Πλαταιῶν ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους τὸ 427 π.Χ. καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς πόλης ἀπὸ τοὺς Θηβαίους, ὅσους Πλαταιεῖς ἀπόμειναν οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ἐγκατέστησαν στὴ Σκιάνη.

65. Ἐδῶ ἐννοεῖ τοὺς λακωνίζοντες Ἀθηναίους. Οἱ δε καρχίες ἦταν ὀλιγαρχικὲς κυβερνήσεις ἀπὸ δέκα ἄνδρες, ποὺ ἐγκατέστησε ὁ Λύσανδρος μετὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου στὶς συμμαχικὲς πόλεις τῶν Ἀθηναίων, κυρίως στὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, γιὰ νὰ τὶς κυβερνοῦν μὲ τὴ βοήθεια πάντα ἐνὸς Σπαρτιάτη ἀρμοστῆ. (Ξεν. Ἑλλην. III, 5, 13 — Φίλιππος § 95 — Παναθηναϊκὸς § 54 καὶ 68).

66. Μὲ πραγματικὰ διπλωματικὴ λεπτότητα ὁ Ἰσοκράτης ἀποφέύγει νὰ θίξῃ τοὺς Σπαρτιάτες, ἀφοῦ κηρύγτει τὴν ἀνάγκη νὰ ὅμονοήσουν οἱ ἑλληνικὲς πόλεις. Πολὺ εὔστοχα ἀποδίδει κάθε συμφορά, ποὺ ἔγινε στὴν Ἀθήνα τὴν ἐποχὴ τῶν Τριάντα Τυράννων, μόνο στους λακωνίζοντες συμπολίτες του.

67. Ἐννοεῖ τὸ Λύσανδρο, ποὺ ἐγκατέστησε τὶς δεκαρχίες. Ἡταν γιὸς τοῦ Ἀριστοκλείτου, ἀλλὰ ἀπὸ τὴ μάνα του δὲν ἦταν γνήσιος Σπαρτιάτης, γι' αὐτὸ λεγόταν «μόθαξ» ή «μόθων». Οἱ μόθακες ἦταν βέβαια ἐλεύθεροι, μὰ δχι γνήσιοι Σπαρτιάτες. Ἐδῶ τὸ εἶλωτες ἀποτελεῖ φυσικὰ ρητορικὴ ὑπερβολὴ.

68. Οἱ Ἀθηναῖοι φημίζονταν σὰ φιλόδικοι.

69. Ὁ Ξενοφώντας ἀναφέρει σχετικὰ ὅτι οἱ Τριάντα Τύραννοι, μέσα σὲ ὀκτὼ μῆνες ποὺ κράτησε ἡ ἔξουσία τους, σκότωσαν πιὸ πολλοὺς πολίτες ἀπὸ ὅσους οἱ ἔχθροι τῶν Ἀθηνῶν σὲ διάστημα δέκα χρόνων.

70. Τὸ κατηγορητήριο τοῦ Ἰσοκράτη κατὰ τῶν δεκαρχιῶν καὶ γενικότερα κατὰ τῆς ὀλιγαρχίας εἰναι ἰδιαίτερα ἔντονο καὶ κρύβει ξεχωριστὸ πάθος. Γι' αὐτὸ ἴσως ὁ Πανηγυρικὸς θεωρήθηκε ἀριστούργημα πολιτικῆς κριτικῆς.

71. Ὁ Ἰσοκράτης προσπαθεῖ νὰ ὑποβάλῃ τὴν ἰδέα ἐνὸς διατάγματος, σὰν αὐτὸ ποὺ ψηφίστηκε τὸ 377 π.Χ. καὶ ποὺ ἀπαγόρευσε τοὺς δασμοὺς στὶς συμμαχικὲς πόλεις, καθὼς καὶ τὶς φρουρὲς, τὶς κληρουχίες καὶ γενικὰ τὴν ἀθηναϊκὴ ἴδιακτησία σὲ συμμαχικὸ ἔδαφος. Τὸ διάταγμα αὐτὸ θὰ θεμελιώσῃ τὸ δεύτερο ἀθηναϊκὸ συνασπισμό.

72. Ἡ Ἀνταλκίδειος Εἰρήνη, ποὺ ἔγινε τὸ 387 π.Χ. "Ἐγινε μὲ τὶς προσπάθειες τοῦ Σπαρτιάτη ναύαρχου Ἀνταλκίδα καὶ ἀποτελεῖ συμφωνία πρωτάκουστη! Μὲ αὐτὴν δὲ Πέρσης βασιλιάς Ἀρταξέρξης κρατοῦσε τὶς Μικρασιατικὲς πόλεις, τὴν Κύπρο καὶ τὶς Κλαζομενές. Οἱ Ἑλληνικὲς πόλεις θὰ ἔμεναν ἐλεύθερες καὶ ἀνεξάρτητες, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ νησιά Λῆμνο, Ἰμβρο καὶ Σκύρο, ποὺ θὰ ἀνῆκαν, ὅπως καὶ πρίν, στοὺς Ἀθηναίους, καὶ ἀπὸ τὴν Μεσσηνία, ποὺ θὰ τὴν κρατοῦσε ἡ Σπάρτη. Ἀπειλοῦσε ἀκόμα δὲ Πέρσης βασιλιάς διτὶ θὰ ἐπιβάλῃ τοὺς ὄρους τῆς συνθήκης μὲ τὴ βίᾳ στὴν Ἐλλάδα καὶ ἀνάθετε τὴν ἐφαρμογὴ τῆς στοὺς Σπαρτιάτες, ποὺ, ἀπὸ τὸ μίσος τοὺς γιὰ τὴν Ἀθήνα, ἔγιναν ἡ αἰτία νὰ ὑπογραφῇ αὐτὴ ἡ ἄθικτη συνθήκη. Εὐτυχῶς ὅμως γιὰ τὴν Ἐλλάδα, δὲν κράτησε πολὺ.

73. Στρατεύματα μισθοφορικά, ποὺ ὅργωναν τὶς πόλεις λόγω τῶν πολιτικῶν ταραχῶν, λυμαίνονταν τὰ πάντα καὶ δημιουργοῦσαν παντοῦ βαριὰ ἀτμόσφαιρα στρατοκρατίας.

74. Ἡ Φάσηλος ἦταν πόλη παραλιακὴ στὰ σύνορα μεταξὺ Αυκίας καὶ Παμφυλίας. "Ἐνας ἀπὸ τοὺς ὄρους τῆς λεγομένης «Κιμωνεῖου Εἰρήνης» (449 π.Χ.) — ποὺ μᾶλλον ἦταν μιὰ ἀπλὴ συμφωνία — ἦταν ἡ ὑποχρέωση τῶν Περσῶν νὰ μὴν πλέουν πέρα ἀπὸ τὴ Φαστήλιδα, δηλ. στὴν ἀνοιχτὴ θάλασσα. "Ετσι ἡ κυριαρχία τοῦ Αἰγαίου, βαθύτερη αἰτία τῶν Μηδικῶν πολέμων, περνοῦσε πιὰ ἀδιαφοίλονίκητη στὸν ἀθηναϊκὸ στόλο.

75. Ἔννοεῖ τὴν καταστροφὴ τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου στοὺς Αἰγαίου Ποταμοὺς τὸ 405 π.Χ.

76. Τὴ ναυμαχία τῆς Κνίδου (394 π.Χ.), ὅπου δὲ περσικὸς στόλος, μὲ ναύαρχους τὸ Φαρνάβαζο καὶ τὸν Ἀθηναῖο Κόνωνα, νίκησε τὸ στόλο τῶν Σπαρτιατῶν.

77. Σύγκριση ἀνάμεσα στὴν Κιμώνειο καὶ τὴν Ἀνταλκίδειο Εἰρήνη.

78. Τὸ κείμενο ἔχει τὴ λέξη «ἐπίσταθμος», ποὺ μᾶλλον ἀποτελεῖ μετάφραση στὰ ἐλληνικὰ τῆς περσικῆς λέξης σατράπης. Σατράπες ἦταν οἱ διοικητὲς τῶν εἴκοσι μεγάλων διοικητικῶν περιφερειῶν, τῶν σατραπειῶν, τοῦ περσικοῦ κράτους. Ἡ αὐταρχικότητα καὶ ἡ αὐθαίρεσία ποὺ συγχά τοὺς γαρακτήριζε ὁ δῆγγησε στὴ σημασιολογικὴ ἀλλοίωση τῆς λέξης, ὅπως τὴν ξέρουμε σήμερα ἐμεῖς.

79. Τὸν Πελοποννησιακὸ (431—404 π.Χ.).

80. Μὲ τὴν Εἰρήνη τοῦ Ἀνταλκίδα τὸ 387 π.Χ.

81. Οἱ ἀγοραστοὶ δοῦλοι, οἱ «ἀργυρούρητοι», ἦταν πάντα σὲ χειρόψηφιοποίηθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τερη μοίρα ἀπὸ ἐκείνους ποὺ γεννιόνταν μὲς στὸ σπίτι τοῦ ἀφέντη τους, τοὺς «οἰκότριβες».

82. Ή κατάσταση τῶν δούλων στὴν Ἀθήνα ἦταν ὄπωσδήποτε πιὸ ἀνθρωπινὴ· τὸ ἀφεντικὸ δὲν εἶχε δικαίωμα ζωῆς ἢ θυνάτου ἀπάνω τους καὶ ὄπωσδήποτε ἀπόφευγαν νὰ τοὺς κακοποιήσουν. Τοὺς ὀνόμαζαν μάλιστα παῖδες ἢ οἰκέταις. Ο δοῦλος εἶχε τὸ δικαίωμα, στὴν περίπτωση ποὺ ὁ κύριος του τοῦ φερόταν παράνομα ἢ βάρβαρα, νὰ καταφύγῃ στὸ νὰδ τοῦ Θησέα ἢ σὲ ἄλλο ἄσυλο ἀπαραβίαστο καὶ νὰ ζητήσῃ νὰ πουληθῇ σὲ ἄλλον ἀφέντη.

83. Ὑπαινιγμὸς πιθανὸν γιὰ τὸ ρόλο ποὺ ἔπαιξε ἡ Σπάρτη στὸ διώξιμο τῶν Πεισιστρατιδῶν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Ο Πλούταρχος ἄλλωστε ἀναφέρει πῶς καμιὰ πολιτεία δὲν ἦταν τόσο «μισοτύραννος», σὰν τὴν πολιτεία τῶν Λακεδαιμονίων, ποὺ ἔδιωξε τοὺς Κυψελίδες ἀπὸ τὴν Κόρινθο, τὸ Λύγδαμιν ἀπὸ τὴ Νάξο, τοὺς Πεισιστρατίδες ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, τὸν Αἰσχίνη ἀπὸ τὴ Σικυώνα.

84. Η Μαντίνεια, πόλη τῆς ἀνατολικῆς Ἀρκαδίας, καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτες τὸ 385 π.Χ. καὶ οἱ κάτοικοι τῆς διασκορπίστηκαν στὰ χωριά.

85. Τὴν Καδμεία, τὴν ἀκρόπολη τῶν Θηβῶν, τὴν κατέλαβε ὁ Φοιβίδας, Λακεδαιμόνιος στρατηγός, τὸ 382 π.Χ.

86. Η πολιορκία τῆς Ὀλύνθου κράτησε ἀπὸ τὸ φθινόπωρο τοῦ 382 ὡς τὸ καλοκαίρι τοῦ 379 π.Χ. καὶ τοῦ Φλιούντα ἀπὸ τὸ καλοκαίρι τοῦ 381 ὡς τὴν ἄνοιξη τοῦ 379 π.Χ. Ἐπομένως τὴ χρονιὰ ποὺ κυκλοφόρησε ὁ Πανηγυρικὸς ἢ πολιορκία συνεχίζεται. Η "Ο λυνθος είναι ἡ γνωστὴ πόλη στὴ Χαλκιδικὴ, ποὺ κατάστρεψε ὁ Φίλιππος τὸ 348 π.Χ., καὶ ὁ Φλιούντας βρισκόταν στὰ Β.Δ. τῆς Νεμέας.

87. Ο 'Α μύντας, ὁ βασιλιὰς τῆς Μακεδονίας καὶ πατέρας τοῦ Φιλίππου τοῦ Β', βοηθοῦσε τοὺς Σπαρτιάτες στὸν πόλεμο κατὰ τῶν Ὀλυνθίων. Ο Διονύσιος ὁ πρεσβύτερος πάλι ἦταν σύμμαχος τῆς Σπάρτης σὲ ὅλη σχεδὸν τὴ διάρκεια τῆς ἔξουσίας του. Η Σπάρτη τέλος ἀπὸ τὸ 392 π.Χ. καὶ κυρίως μετὰ τὴν Εἰρήνη τοῦ Ἀνταλκίδα (387 π.Χ.) διατηροῦσε πάντα καλές σχέσεις μὲ τοὺς Πέρσες, γιατὶ ὑπολόγιζε στὴ βοήθειά τους γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς στὴν Ελλάδα.

88. Ἐπίτηδες ἐδῶ ὁ Ἰσοκράτης μεταχειρίζεται τὶς λέξεις εἴλωτες καὶ περιοικοι, γιὰ νὰ δώσῃ ἔμφαση στὸ λόγο του. Είναι γνωστὸ πῶς εἶλωτες είναι οἱ πάλιοι κάτοικοι τῆς Σπάρτης, ποὺ ἀντι-

στάθηκαν στοὺς Δωριεῖς καὶ τελικὰ ἔγιναν δοῦλοι τους, χωρὶς νὰ ἔχουν κανένα ἀπολύτως δικαίωμα· περίοικοι πάλι εἶναι αὐτοὶ ποὺ ὑποτάχτηκαν χωρὶς ἀντίσταση καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴν περιοχὴ γύρω ἀπὸ τὴν Σπάρτην διατηρώντας μερικὰ προνόμια.

89. Ἡ Ἀνταλκίδειος Εἰρήνη παράδινε, ὅπως εἴπαμε, τὴν Κύπρο στὸν Πέρση βασιλιά, γι' αὐτὸ δὲ Εὔαγόρας, δὲ βασιλιὰς τῆς Σαλαμίνας τῆς Κύπρου, κήρυξε τὴν ἀνεξαρτησία του καὶ ἀγώνιστηκε σκληρὸ καὶ μακροχρόνιο ἀγώνα — βάσταξε πεντέξι χρόνια — κατὰ τῶν Περσῶν. Τέλος μὲ τὴ βοήθεια τῶν Σπαρτιατῶν ποὺ πέτυχε μπόρεσε νὰ δημιουργήσῃ εὐνοϊκὲς συνθῆκες, ποὺ τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ ὑπογράψῃ μιὰ ἔντιμη εἰρήνη. Τὴ στάση τοῦ Εὔαγόρα δὲ βασιλιὰς τῶν Περσῶν τὴν ἀντιμετώπισε, ὅπως μᾶς λέει ὁ Ἰσοκράτης, μὲ μισθοφορικὸ στρατὸ Ἐλλήνων ἀπὸ τὰ ἴωνικὰ παρόλια τῆς Μ. Ἀσίας.

90. Ο Πέρσης σατράπης ποὺ διεύθυνε τὶς ἐπιχειρήσεις κατὰ τοῦ Εὔαγόρα.

91. Μὲ τὴ συνθῆκη τοῦ Ἀνταλκίδα, ποὺ ἀναγνώριζε στὸν Πέρση βασιλιὰ τὴν κυριαρχία στὴ Μ. Ἀσία, στὶς Κλαζομενὲς καὶ στὴν Κύπρο (Ξεν. Ἑλλην. V, 1, 31), ὅπως ἀναφέραμε στὸ σχολ. 72.

92. Ἡ Χίος ἦταν σύμμαχος πιστὴ τῶν Ἀθηναίων ὡς τὸ 412 π.Χ. Τότε, μετὰ τὴν καταστροφὴ στὴ Σικελία, ἀποστάτησε καὶ προσχώρησε στὴ συμμαχία τῶν Λακεδαιμονίων. Ἀλλὰ μετὰ τὴ νίκη τοῦ Κόνωνα στὴν Κνίδο (394 π.Χ.) ἔαναγύρισε στὴν Ἀθηναϊκὴ συμμαχία καὶ ἔθεσε τὸ στόλο τῆς στὴ διάθεση τοῦ νικητῆ.

93. Ἔγινε ἐπὶ τοῦ βασιλιὰ τῆς Περσίας Ἄρταξέρξη τὸ οὗ Μνήμονα (405—359 π.Χ.). Τὸ ἔδιο θέμα ἀναφέρεται καὶ στὸν «Φίλιππο» (§ 101): «Ο βασιλιὰς τῆς Αἰγύπτου Ἄρταξέρξης καὶ τοῦ Λακεδαιμονίου ἔξαναγκάση τοὺς Πέρσες νὰ ὑποχωρήσουν.» Τοιούτους ἀπόδοσες οἱ Αἰγύπτιοι πῆραν θάρρος καὶ ἀρχισαν ἐπιδρομές καὶ κατὰ τῶν γειτονικῶν λαῶν. Ἀναφέρεται σχετικὰ πώς ἀπόσπασαν πολλὲς πόλεις τῆς Συρίας.

94. Ἡ ὑπόθεση τοῦ Εὔαγόρα εἶχε τελειώσει μᾶλλον ἀπὸ τὸ 381 π.Χ. Ἡ δὲν ἔχει λοιπὸν πληροφορηθῆ τὸ γεγονός δὲ Ἰσοκράτης ἡ τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ γράφτηκε νωρίτερα καὶ δὲ διορθώθηκε τὸ 380 π.Χ., ὅταν κυκλοφόρησε ὁ Πανηγυρικός.

95. Πρόκειται πάλι γιὰ τὴ γνωστὴ ναυμαχία τῆς Κνίδου, τὸ 394 π.Χ., ὅπου οἱ Πέρσες, μὲ ναύαρχο τὸν Κόνωνα, νίκησαν τοὺς Σπαρτιάτες, καὶ ἀπὸ τότε ἡ Ἀθήνα ἀπόχητησε ἔανα τὴν ἥγεμονία στὴ θάλασσα. Τὸ

γεγονός αύτὸν τὸ εἶχε ἀναφέρει καὶ στὴν § 119, τώρα ὅμως τὸ φωτίζει διαφορετικά, γιατὶ ἄλλος εἶναι ὁ στόχος του.

96. Ὁ περσικὸς στόλος δὲν τολμοῦσε νὰ ἀνοιχτῇ στὸ πέλαγος, γιατὶ φοβόταν τὰ 120 πλοῖα τῶν Λακεδαιμονίων. Ὁ Κόνωνας πάλι μὲ τὰ 40 πλοῖα του ὅπωσδήποτε ἔμεινε παγιδευμένος, ἐν ὅχι τρία, δυὸς τούλαχιστο χρόνια.

97. Ἡ Καρινθία καὶ συμμαχία, ποὺ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ Ἀθηναίους, Βοιωτούς, Κορινθίους καὶ Ἀργείους, ἔγινε μὲ σκοπὸν νὰ δημιουργήθῃ κοινὸν μέτωπο κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν. Ἀκολούθησε — τὸ 395 π.Χ. — ὁ Κορινθιακὸς πόλεμος, ποὺ ἀνάγκασε τοὺς Λακεδαιμονίους νὰ ἀνακαλέσουν τὸν Ἀγησίλαο ἀπὸ τὴν Μ. Ἀσία. Μόνο τότε πῆραν θάρρος οἱ Πέρσες καὶ ἀποτόλμησαν τὴν ναυμαχία τῆς Κνίδου.

98. Ἰκανότατος Σπαρτιάτης ναύαρχος ποὺ ἀντικατέστησε τὸ Θίβρωνα, ὅταν ἐκεῖνον τὸν ἀνακάλεσαν στὴ Σπάρτη ὕστερα ἀπὸ τὶς κατηγορίες τῶν συμμαχικῶν πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας ὅτι ἀφῆνε τὰ στρατεύματά του νὰ τὶς λεηλατοῦν (βλ. σχολ. 101), καὶ πολέμησε στὴ Μ. Ἀσία ἀπὸ τὸ 399 ὡς τὸ 397 π.Χ.

99. Ὁ Δράκοντας ὁ Πελλιγέας ἦταν κάτω ἀπὸ τὶς διαταγὲς τοῦ Δερκυλίδα καὶ ἔγινε κυβερνήτης τοῦ Ἀταρνέα — εὑφορης περιοχῆς στὰ αἰολικὰ παράλια ἀπέναντι στὴ Λέσβο — μετὰ τὴν ἀλωσή του ἀπὸ τὸ Δερκυλίδα (Ξεν. Ἐλλην. III, 2, 11).

100. Χώρα τῆς Β.Δ. Μ. Ἀσίας κοντὰ στὴ Βιθυνία καὶ στὴν Τρωάδα.

101. Σπαρτιάτης στρατηγός, ποὺ εἶχε σταλῆ πρῶτος τὴν ἀνοιξη τοῦ 399 π.Χ. στὴ Μ. Ἀσία, μὲ 5000 πεζοὺς καὶ 300 Ἀθηναίους ἵππους, γιὰ νὰ ἐλευθερώσῃ τὶς ἑλληνικὲς πόλεις ἀπὸ τὸν περσικὸν ζυγό. "Οὐμως τὸν κατηγόρησαν οἱ Ἑλληνες ὅτι ἀφῆνε τὸ στράτευμά του νὰ λεηλατῇ τὶς πόλεις τους, καὶ οἱ Σπαρτιάτες τὸν ἀνακάλεσαν καὶ τὸν καταδίκασαν σὲ ἔξορία, ἀφοῦ στὸ μεταξὺ τὸν ἀντικατέστησαν μὲ τὸ Δερκυλίδα.

102. Τὸ στράτευμα τοῦ Κύρου, οἱ Κύρειοι, ὅπως τοὺς λέγανε, ἦταν 13 χιλ. Ἑλληνες μισθοφόροι, ποὺ εἶχαν πάρει μέρος στὴν ἐκστρατεία τοῦ Κύρου τοῦ νεώτερου κατὰ τοῦ ἀδερφοῦ του Ἀρταξέρξη. Τοὺς ὀνόμαζαν καὶ Μυρίονς μὲ τὸ γενικὸν ἀριθμὸν τῶν 10 χιλ. Ἀπὸ αὐτούς, ὕστερα ἀπὸ πολλὰ δεινὰ καὶ ταλαιπωρίες τρομερές, μόνο 5—6 χιλ. περίπου ἔφτασαν στὸν Εὔξεινο Πόντο, μὲ ἀρχηγό τους τὸν Ξενοφώντα, καὶ μετὰ στὴν Προποντίδα, ὅπου ἔσμιξαν μὲ τὸ στράτευμα τοῦ Θίβρω-

να. (‘Η ὑπόθεση εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὴν «Κύρου Ἀνάβασιν» τοῦ Ξενοφῶντος, ὅπου μὲ ἔξαιρετικὴ παραστατικότητα γίνεται ἡ ἀφήγηση τῆς ἄτυχης ἐκστρατείας τοῦ Κύρου κατὰ τοῦ ἀδερφοῦ του Ἀρταξέρξη, ὁ θάνατός του καὶ κυρίως τὰ βάσανα καὶ οἱ ταλαιπωρίες ποὺ ἀντιμετώπισαν οἱ «Ἐλληνες, γιὰ νὰ γυρίσουν πίσω ἀπὸ τὰ βάθη τῆς Ασίας στὰ Μικρασιατικὰ παράλια»).

103. Μεγάλος ποταμὸς τῆς Μ. Ἀσίας, ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὸν Ἀντίταυρο καὶ χύνεται στὸν Εὔξεινο. Χρησίμευε γιὰ σύνορο ἀνάμεσα στὴ χώρα τῆς Λυδίας καὶ τῆς Περσίας.

104. ‘Ο Ξενοφώντας λέει πώς οἱ «Ἐλληνες ποὺ πῆραν μέρος στὴ μάχη κοντὰ στὰ Κούναξα, ὅπου σκοτώθηκε ὁ Κύρος, ἦταν 12.900 ἄνδρες (Ξεν. Κύρ. Ἀνάβ. I, 7, 10). 6000 ἦταν αὐτοὶ ποὺ ἀπόμειναν τελικὰ καὶ γύρισαν ξανὰ στὴν Προποντίδα (Ξεν. Κύρ. Ἀνάβ. VII, 7, 33).

105. ‘Εννοεῖ τὸν Ἀριατὸν, τὸν ὑπαρχηγὸν τοῦ Κύρου, καὶ τοὺς ἄλλους Πέρσες, ποὺ ἐγκατέλειψαν τοὺς «Ἐλληνες μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Κύρου καὶ πῆγαν μὲ τὸ μέρος τοῦ Ἀρταξέρξη.

106. ‘Ο Τισσαφέρνης, μὲ δόλο καὶ παρὰ τὴ συνθήκη ποὺ ὑπῆρχε, ἔπιασε ὅλους τοὺς στρατηγοὺς τῶν Ἐλλήνων καὶ τοὺς σκότωσε. «Ολα τὰ γεγονότα αὐτὰ τὰ περιγράφει μὲ κάθε λεπτομέρεια ὁ Ξενοφώντας — ποὺ εἶχε πάρει καὶ ὁ Ἰδιος μέρος στὴν ἐκστρατεία τοῦ Κύρου — στὴν «Ἀνάβασιν» του, ὅπως ἀναφέραμε στὸ σχόλιο 102.

107. ‘Τπαινιγμὸς γιὰ διάφορα συμβάντα ἀπροσδόκητα, ὅπως ἡ σύλληψη τοῦ Κόνωνα τὸ 392 π.Χ. κατὰ διαταγὴ τοῦ σατράπη Τειριβάζου.

108. Στὴ Μυκάλη τὸ 479 π.Χ., ἀπὸ τὸν Κίμωνα στὸν Εὐρυμέδοντας αἱπ.

109. Στὸ Μαραθώνα τὸ 490 π.Χ., στὴ Σαλαμίνα τὸ 480 π.Χ. καὶ στὶς Ηλαταιές τὸ 479 π.Χ.

110. ‘Ο Ξέρξης, μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ στόλου του στὴ Σαλαμίνα, γύρισε πανικοβλήτος σὲ ἄθλια κατάσταση στὴ χώρα του.

111. ‘Απὸ τοὺς «Ἐλληνες μισθοφόρους τοῦ Κύρου, τοὺς Μυρίους, ποὺ στὰ Κούναξα τὸ 401 π.Χ. νίκησαν τοὺς βαρβάρους ποὺ ἦταν ἀπεναντί τους καὶ τοὺς κατατρόπωσαν. Ἀλλὰ καὶ ὕστερα, παρὰ τὴν ἄθλια κατάσταση ποὺ βρέθηκαν οἱ «Ἐλληνες, οἱ Πέρσες δὲν τόλμησαν νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσουν ἀνοιχτά.

112. Μὲ ἀλγητὸν πάθος ὁ Ισοκράτης προβάλλει τὶς ἰδέες του γιὰ τὴν θικὴ ἀνύψωση τοῦ ἀτέμου καὶ τῶν πολιτειῶν. ‘Η ἐλευθερία, ἡ ἀνθρώπινη

ἀξιοπρέπεια, ὁ αὐτοσεβασμός, τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ κοινὸ καλὸ ἀποτελοῦν ἀξίες ἀπαράβατες, ποὺ χαρακτηρίζουν τὶς πολιτισμένες κοινωνίες. Ἡ σύγκριση ἀνάμεσα στὴν ἀξεστή καὶ ἀνελεύθερη περσικὴ κοινωνία καὶ στὴν πολιτισμένη, τὴν ἐλεύθερη, τὴν θρεμμένη μὲ τὰ μεγάλα ἀνθρωπιστικὰ ἴδεώδη ἑλληνικὴ πολιτεία εἶναι φανερή καὶ τὰ συμπεράσματα ἀπὸ αὐτὴν χαρακτηριστικὰ καὶ πολὺ πειστικά.

113. "Ἐνας ἀπὸ τοὺς σατράπες τῆς Περσίας, ὁ Τιθραύστης, τὸ 395 π.Χ. ἔδωσε στὸν Ἀγησίλαο 30 τάλαντα, γιὰ τὰ τὸν ἀπομακρύνη ἀπὸ τὴν σατραπεία του. Τὸ τάλαντο ἦταν μονάδα νομισματική, ποὺ ἰσοδυναμοῦσε μὲ 6000 ἀττικές δραχμές.

114. Μικρὴ πόλη τῆς Μυσίας ἀπέναντι στὴ Λέσβο.

115. Πρόκειται γιὰ ὑπερβολή. Στὴν πραγματικότητα ὁ Κόνωνας πιάστηκε τὸ 392 π.Χ. ἀπὸ τὸ σατράπη Τειρίβαζο καὶ φυλακίστηκε, γιατὶ ἐνεργοῦσε ἀντιδρώντας στὰ σχέδια τῶν Περσῶν. Μπόρεσε ὅμως νὰ δραπετεύσῃ καὶ βρῆκε καταφύγιο στὴν Κύπρο, ὅπου καὶ πέθανε, κοντὰ στὸν Εὔαγόρα.

116. Ὁ Θεμιστοκλῆς, καταδιωγμένος ἀπὸ τὴν πατρίδα του μὲ διαβολές τῶν Σπαρτιατῶν, πῶς δῆθεν βρισκόταν σὲ μυστικὴ συνεννόηση μὲ τὸν Παυσανία, γιὰ νὰ παραδώσουν τὴν Ἑλλάδα στοὺς Πέρσες, πῆγε στὴν αὐλὴ τοῦ Ἀρταξέρξη, γιοῦ τοῦ Ξέρξη. Τοῦ θύμισε τὶς δῆθεν ὑπηρεσίες ποὺ πρόσφερε στὸν πατέρα του κατὰ τὰ Μηδικὰ καὶ ἐκεῖνος τὸν δέχτηκε πρόθυμα, τὸν φόρτωσε δῶρα πολύτιμα καὶ τοῦ χάρισε μάλιστα τρεῖς πόλεις: τὴν Μαγνησία, τὴν Λάμψακο καὶ τὴν Μυοῦντα, καὶ ζοῦσε ἀπὸ τὰ εἰσοδήματά τους πλουσιοπάροχα ὡς τὸ θάνατό του.

117. Ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης καὶ ὁ Λυκοῦργος (στὸ λόγο του κατὰ τοῦ Λεωκράτους) παραδίδουν πώς ὅλοι γενικὰ οἱ Ἑλληνες ὄρκιστηκαν μετὰ τὴν μάχη τῶν Πλαταιῶν νὰ μὴν ἀνοικοδομήσουν ποτὲ τὰ ιερά, ποὺ κάηκαν ἢ γκρεμίστηκαν κατὰ τὰ Μηδικά, νὰ τὰ ἀφήσουν ὅπως είναι, γιὰ νὰ θυμίζουν στὶς μελλουμένες γενιὲς τὴν ὡμότητα καὶ τὴν ἀσέβεια τῶν βαρβάρων. Ἡ ἀποψὴ τοῦ Ἰσοκράτη ὅμως φαίνεται ἀκριβέστερη, γιατὶ εἶναι γνωστὸ πῶς στὴν Ἀθήνα ἀνοικοδομήθηκαν ὅλα τὰ ιερά.

118. Οἱ Εὐμολπίδες καὶ οἱ Κήρυκες εἶναι παλιές ιερατικὲς οἰκογένειες ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ἀπὸ τὶς ὅποιες ἔβγαιναν οἱ ιερεῖς τῆς Δήμητρας στὴν Ἐλευσίνα. Συνδέονται κατὰ κανόνα, ὅταν γίνεται λόγος γιὰ μυστήρια καὶ είχαν χωρὶς ἄλλο πολὺ μεγάλη δύναμη, ποὺ ἐπεκτείνονταν πανίσχυρη ἀκόμα καὶ σὲ θέματα πολιτικά.

119. Είναι βέβαιο πώς τὰ παιήματα τοῦ Ὄμηρου, ποὺ ἔχουν ἀφθονὸν ἡθικοπλαστικὸν καὶ παιδαγωγικὸν ὑλικόν, διδάσκονταν συστηματικὰ στὰ παιδιὰ τῆς Ἀθήνας. Γνωστὴ εἶναι ἡ λατρεία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου γιὰ τὴν Ἰλιάδα, ποὺ τὴν κουβαλοῦσσε πάντοτε μαζί του.

120. Πολὺ πλούσια πόλη τῆς Φοινίκης, ἐμπορικὸν κέντρο ὅλου τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου. Φαίνεται ὅτι πρὸς στιγμὴν ὁ Εὐαγόρας τῆς Κύπρου ἔγινε κύριος τῆς Τύρου.

121. Φαίνεται πώς ὁ Ἐκατόμνως ὑποστήριξε κρυφὰ μὲ χρήματα τὴν προσπάθεια τοῦ Εὐαγόρα νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὸν περσικὸ ζυγὸ — ἢ τούλαχιστο κράτησε μιὰ εὐνοϊκὴ γιὰ τὸν Εὐαγόρα οὐδετερότητα. "Ἐνας ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους του ἀργότερα, ὁ Ἰδριέας, (Φίλιππος, § 103), ἤταν πρόθυμος, κατὰ τὸν Ἰσοκράτη, νὰ βοηθήσῃ τὸν ἐλληνικὸ ἀγώνα ἐνάντια στοὺς βαρβάρους.

122. 'Εννοεῖ τοὺς "Ιωνες, ποὺ τοὺς ἐγκατάλειψαν οὐσιαστικὰ οἱ "Ελληνες κατὰ τὴν Ἰωνικὴ Ἐπανάσταση: Οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Ἑρετιεῖς τοὺς πρόσφεραν βοήθεια ὑποτονική, ἐνῶ οἱ Σπαρτιάτες ἀρνήθηκαν καθαρὰ νὰ τοὺς ἐνισχύσουν. Τὸ ἀποτέλεσμα ἤταν νὰ ὑποκύψουν οἱ "Ιωνες καὶ νὰ ὑποταχθοῦν στοὺς Πέρσες.

123. Ἀπὸ τὸ Διονύσιο, τὸν τύραννο τῶν Συρακουσῶν, ποὺ τὸν βοηθοῦσσαν καὶ οἱ Σπαρτιάτες (§ 126).

124. Στὸ Διονύσιο καὶ στοὺς Καρχηδονίους.

125. Μὲ τὴν εἰρήνη τοῦ Ἀνταλκίδα (387 π.Χ.). Ὁ Ἰσοκράτης δὲν κουράζεται νὰ κάνῃ διαρκῶς δριμύτατη κριτικὴ γιὰ τὴν «εἰρήνη τῆς ντροπῆς», ἀφοῦ ὁ σκοπός του εἶναι νὰ παρουσιάσῃ τοὺς Σπαρτιάτες σὰν ὑπονομευτές τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἀξιοπρέπειας τῶν Ἐλλήνων.

126. Τῆς συνθήκης τοῦ Ἀνταλκίδα τοῦ 387 π.Χ.

127. 'Ο βασιλιὰς τῆς Περσίας ὡς ἐπιτηρητὴς εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ παρακολουθῇ καὶ νὰ ἐλέγχῃ μήπως παραβιαστῇ κανένα ἀπὸ τὰ ἄρθρα τῆς συνθήκης.

128. Μὲ τὴν τακτικὴ τῶν Σπαρτιατῶν, ποὺ κατέλαβαν τὴν ἀκρόπολη τῶν Θεβαίων καὶ ἀνοιξαν πόλεμο στὴν "Ολυνθο μὲ κάποιο πρόσχημα: Οἱ "Ολύνθιοι πίεζαν τὴν "Ακανθο καὶ τὴν Ἀπολλωνία νὰ πολεμήσουν μαζὶ τους κατὰ τοῦ βασιλιᾶ Ἀμύντα τῆς Μακεδονίας. Οἱ δυὸ πόλεις, γιὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὶς πιέσεις, ζήτησαν τὴ βοήθεια τῶν Σπαρτιατῶν, ποὺ βρῆκαν ἀφορμὴ νὰ κηρύξουν τὸν πόλεμο στὴν "Ολυνθο.

129. Οἱ συνθῆκες, γιὰ νὰ ἔχουν πιὸ πλατιὰ δημοσιότητα, γαράσ-

σονταν ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους πάνω σὲ στῆλες λίθινες καὶ τοποθετοῦνταν στὰ πανελλήνια ἱερὰ καὶ σὲ ἄλλα ἐπίσημα καὶ πολυσύγχρονα μέρη.

130. Ἡ ἔννοια αὐτὴ τῆς «ἀπόλυτης ἴσοτιμίας» θὰ θεωρηθῇ βασικὴ ἀρχὴ για τὴ δημιουργία τῆς δεύτερης ἀθηναϊκῆς συμμαχίας τὸ 377 π.Χ.

131. Οἱ γεωγραφικὲς γνώσεις τῶν ἀρχαίων εἶναι περιορισμένες. Τὴν Ἀφρικὴ λ.χ. δὲν τὴ θεωροῦσαν ξεχωριστὴ ἡπειρο, ἀλλὰ ἕνα τμῆμα πότε τῆς Ἀσίας καὶ πότε τῆς Εὐρώπης.

132. Ὑπαινιγμὸς γιὰ τὴ διανομὴ τοῦ κόσμου ἀνάμεσα στὸ Δία, τὸν Πασειδώνα καὶ τὸν Πλούτωνα: 'Ο Δίας πῆρε, λέει, τὸν οὐρανό, ὁ Ποσειδώνας τὴ γῆ καὶ ὁ Πλούτωνας τὸν "Αδην".

133. Γιατὶ ὁ σκοπός του εἶναι ιερός. Εἶναι ἔμμονη ἵδεα τοῦ Ἰσοκράτη, πίστη βαθιὰ καὶ ἰδανικό, ἡ ἀνάγκη νὰ ἐκστρατεύσουν δλοι μαζὶ οἱ "Ἐλληνες κατὰ τῶν Περσῶν, ἵδεα ποὺ τὸν φώτιζε πάνω ἀπὸ 40 χρόνια ὡς τὸ θάνατό του καὶ σημάδευς δλα τὰ βήματά του. Τὸ 346 π.Χ., ποὺ γράφτηκε ὁ «Φίλιππος», ὁ ἵδιος πόθος φλογίζει τὴν ψυχή του καὶ τὸ ἵδιο θέμα θὰ ἀναπτύξῃ διεξοδικὰ προσαρμόζοντας μόνο τὶς λεπτομέρειες στὶς νέες συνθῆκες.

134. "Ἄλλο ὄνομα τοῦ Πάρη. Τὸ 'Α λέξανδρος ἦταν, φαίνεται, πολεμικὸ ὄνομα καὶ τὸ Πάρις βουκολικό.

135. Πάρα πολὺ ἀνθρώπινο: Οἱ προθέσεις καὶ οἱ ἐπιθυμίες μας ξεπερνοῦν πάντοτε τὶς δυνατότητές μας. Ἐξάλλου τὸ θέμα τοῦ Πανηγυρικοῦ — ἡ σύνθεση μιᾶς ταραγμένης ἐποχῆς, δπως τὴν εἶχε συλλάβει ἡ φαντασία τοῦ ρήτορα, ἡ ἀνατομία, ἡ ἀξιολόγηση καὶ προπαντὸς ἡ ἀντιμετώπιση τῶν πολλῶν καὶ σοβαρῶν προβλημάτων ποὺ παρουσίαζε — δπωσδήποτε δὲν ἦταν εὔκολο ἐγκέρημα. Πέρα δύμως ἀπὸ αὐτὰ ὁ γειρισμὸς τοῦ θέματος, τόσο τὴν ἀρχὴ ὅσο καὶ στὸ τέλος, εἶναι σωστὸς καὶ ἔξυπνος ἀπὸ ρητορικὴ καὶ ψυχολογικὴ ἀποψή: Στὴν ἀρχὴ ἔπρεπε νὰ ἔξασφαλιστῇ τὸ ἐνδιαφέρο τῶν ἀκροατῶν ἡ τῶν ἀναγνωστῶν — καὶ ἦταν ἔνας θαυμάσιος τρόπος — στὸ τέλος πάλι ἔπρεπε νὰ ἀποκατασταθοῦν τὰ πράγματα στὰ πλαίσια τοῦ μέτρου καὶ νὰ ἐπιτευχθῇ ἔτσι ἡ συμπάθεια καὶ ἡ ἔννοια τοῦ ἀκροατηρίου.

136. Ὑπαινιγμὸς κατὰ τοῦ ρήτορα Ἀντισθένη. Λύτος εἶχε γράψει κατὰ τοῦ «Πρὸς Εὐθύνου ἀμιαρτύρου» λόγου τοῦ Ἰσοκράτη, γιὰ κάποιον «Εὐθύνου», ποὺ εἶχε καταχραστῇ χρήματα ποὺ τοῦ δόθηκαν νὰ τὰ φυλάξῃ (πρὸς παρακαταθήκην).

137. Χλευάζει τὴ φτώχια καὶ τὴ μιζέρια ὁρισμένων σοφιστῶν ἰδίως.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΝ ΙΣΟΚΡΑΤΗ.....	σελ.	5— 17
2. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΝ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟ.....	»	19— 21
3. ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ ('Αρχαῖο κείμενο—Μετάφραση)	»	22—107
4. ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟ	»	109—125

0020556537

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΟΥΛΗΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ Β' 1975 (II) - ANT.128.000 - ΣΥΜΒΑΣΙΣ 2512/29-1-1975
ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΑΛΕΞ. & ΑΝΝΑ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής